

საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია

ლეო ჩიქავა

დასაქმება და უმუშევრობა საქართველოში

გამომცემლობა „უნივერსალი“
თბილისი 2012

ლეო ჩიქავა. დასაქმება და უმუშევრობა საქართველოში

ნაშრომში, მდიდარი ფაქტობრივი მასალის გაანალიზება-განზოგადების საფუძველზე, განხილულია ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის დასაქმების მხრივ საქართველოში არსებული ვითარება, ასევე, მასობრივი ქრონიკული უმუშევრობის ნეგატიური სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები და შემოთავაზებულია წინადადებები ამ მწვავე პრობლემის დაძლევის უზრუნველსაყოფად. იგი განკუთვნილია როგორც სტუდენტების, დოქტორანტებისა და სწავლული ეკონომისტებისთვის, ისე დასაქმებისა და უმუშევრობის პრობლემატიკით დაინტერესებულ მკითხველთა ფართო წრისთვის.

მეცნიერ-რედაქტორი — მირიან ტუხაშვილი
ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი

რეცენზენტი — მურმან ცარციძე
ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი

© ლ. ჩიქავა, 2011

გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2012

თბილისი, 0179, 0. შავადაძის ბაზ. 19, ☎: 222 36 09, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge

ISBN 978-9941-17-496-4

საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი, ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდენტი, ნიუ-ორკის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი, მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწე, ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი ლ. ჩიქავა დაიბადა ზუგდიდის რაიონის სოფ. კოკში, პედაგოგის ოჯახში, 1928 წლის 20 თებერვალს. 1934-1941 წლებში სწავლობდა სოფ. კოკის არასრულ საშუალო სკოლაში, 1944 წელს დაამთავრა სოფ. ორსანტიის საშუალო სკოლა, 1950 წელს – თბილისის სახელმწიფო

უნივერსიტეტის ეკონომიკის ფაკულტეტი, 1953 წელს – ასპირანტურა პოლიტიკური ეკონომიის სპეციალობით. იყო მ. გორკის სახ. სოხუმის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის პოლიტიკური ეკონომიის კათედრის უფროსი მასწავლებელი (1954-1955 წწ.), საქართველოს პოლიტექნიკური ინსტიტუტის პოლიტიკური ეკონომიის კათედრის უფროსი მასწავლებელი, დოცენტი, პროფესორი (1955-1969 წწ.), პოლიტიკური ეკონომიის კათედრის გამგე (1974-1983 წწ.); ი. ჭავჭავაძის სახ. თბილისის უცხო ენათა სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის პოლიტიკური ეკონომიის კათედრის გამგე (1969-1974 წწ.); საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის დირექტორის მოადგილე სამეცნიერო დარგში (1983-1990 წწ.); დემოგრაფიის სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის დირექტორი (1990-1991 წწ.); მისივე ინიციატივითა და ძალისხმევით დაარსებული საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის დემოგრაფიისა და სოციოლოგიური კვლევის ინსტიტუტის დირექტორი (1991-2006 წწ.); შეთავსებით – სახელმწიფო სამსახურის მართვისა და მოსამსახურეთა მომზადების, გადამზადებისა და კვალიფიკაციის ამაღლების ცენტრის უფროსი (1999-2006 წწ.); პ. გუგუშვილის სახელობის უნივერსიტეტის რექტორი (1997-2011 წწ.).

სტაჟირება გაირა ტ. შევჩენკოს სახ. კიევისა (1956 წ.) და მ. ლომონოსოვის სახ. მოსკოვის (1974, 1981 წწ.) სახელმწიფო უნივერსიტეტებთან არსებულ საზოგადოებრივ მეცნიერებათა მასწავლებლების კვალიფიკაციის ამაღლების ინსტიტუტებში. აღსანიშნავია, რომ ამ უკანასკნელ დაწესებულებაში ყოფილი სსრ კავშირის ყველა მოკავშირე რესპუბლიკიდან მოსკოვში მივლინებულ 150 პროფესორ-მასწავლებელს შორის საუკეთესო სამეცნიერო ნაშრომისთვის გამართულ კონკურსში (1981 წ.) პირველი ადგილი და შესაბამისი პრემია პროფ. ლ. ჩიქავას სამეცნიერო ნაშრომმა დაიმსახურა.

ლ. ჩიქავა სხვადასხვა დროს მაღალ მეცნიერულ დონეზე მომზადებული მოხსენებებით წარსდგა მოსკოვში, ბერლინში, როსტოკში, ლუინოში (იტალია), პრალაში, ბუქარესტში, ბუდაპეშტში, ბაქოსა და ერევანში გამართულ სამეცნიერო კონფერენციებსა და სიმპოზიუმებზე. იგი 1972 წელს ლექციების ციკლის წასაკითხად მიწვეული იყო გდრ-ში, რასაც ფრიად დადებითი გამოხმაურება მოჰყვა გერმანიის იმდროინდელ პრესაში.

ლ. ჩიქავა ამჟამად არის საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ბუნებრივი რესურსებისა და სანარმოო ძალთა შემსწავლელი ცენტრის მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი, ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორის მრჩეველთა საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილე, პ. გუგუშვილის სახ. უნივერსიტეტის საპატიო რექტორი, თბილისსა და მოსკოვში გამოშვებული ეკონომიკური პროფილის 8 სამეცნიერო ჟურნალის სარედაქციო კოლეგიის წევრი. მას ქართულ, რუსულ, ჩეხურ და ინგლისურ ენებზე გამოქვეყნებული აქვს 200-ზე მეტი სამეცნიერო ნაშრომი, მ.შ. 22 მონოგრაფია, სახელმძღვანელო და ბროშურა.

მან პირნათლად მოიხადა მოქალაქეობრივი ვალი იმით, რომ სოლიდური სახელმძღვანელო „ეკონომიკური თეორიის მოკლე კურსი“ (1997, 2005 წწ.) უძღვნა ძვირფასი მშობლების — ანეტა და ლავრენტი ჩიქაძეების, ორიგინალური ნაშრომი „დემოლოგია და მისი კანონთა სისტემა“ (2008 წ.) – მეუღლის (თამარ კვეკვესი-რის), ხოლო კაპიტალური გამოკვლევა „ინოვაციური ეკონომიკა“ (2006 წ.) – სასიქადულო მასწავლებლების, აკადემიკოსების პ. გუგუშვილისა და ვ. ჩანტლაძის ნათელ ხსოვნას. დაჯილდოებულია ღირსების ორდენით, ივ. ჯავახიშვილის სახ. მედლითა და საპატიო სიგელებით. 2004 წელს იგი საერთაშორისო ბიოგრაფიულმა ცენტრმა (აშშ) საერთაშორისო ღირსების ორდენით დააჯილდოვა და ამ ორგანიზაციის საპატიო წევრად აირჩია.

წინამდებარე მონოგრაფიაში საკვლევი პრობლემის საკვანძო საკითხები განხილულია ასეთი თანმიმდევრობით: ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის (სამუშაო ძალის) ადგილი საქართველოს მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში, დასაქმება და უმუშევრობა, მათი დონე, მასობრივი ქრონიკული უმუშევრობის ნეგატიური სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები, დასაქმების სრულყოფისა და უმუშევრობის შემცირების ძირითადი მიმართულებები და რეზერვები. ნაშრომის ასეთი არქიტექტონიკის მიზანია შრომითი რესურსების სქესობრივი, ასაკობრივი, რეგიონული, ტერიტორიული (ქალაქი-სოფელი) ნიშნების მიხედვით ფორმირებისა და გამოყენების თვალსაზრისით ქვეყანაში დღეისათვის არსებული მწვავე პრობლემების წარმოჩენა და მათი დაძლევის გზების დასახვა.

დასაქმებისა და უმუშევრობის პრობლემატიკაზე ქართველ სწავლულ ეკონომისტებს (ნ. ჭითანავა, ნ. პაიჭაძე, ი. მესხია, მ. ტუხაშვილი, გ. წერეთელი, მ. ცარციძე, ც. ანთაძე, ი. არჩვაძე, მ. ტულუში და სხვ.) თავიანთ ნაშრომებში ფრიად საგულისხმო და ანგარიშგასაწევი მოსაზრებები აქვთ გამოთქმული, მაგრამ პასუხგაუცემელი კითხვა ჯერ კიდევ ბევრია. მათ შესახებ წლების განმავლობაში ჩემს ნაფიქრალ-ნააზრევსა და კრიტიკულ შენიშვნებს დიდი მოკრძალებით ვთავაზობ მკითხველს განსჯისათვის. ეს, უწინარეს ყოვლისა, ეხება საკვლევ პრობლემასთან დაკავშირებულ და სტატისტიკური აღრიცხვის პრაქტიკაში ფართოდ გამოყენებულ დეფინიციებს: „ეკონომიკურად აქტიური და არააქტიური მოსახლეობა“, „დასაქმებული“, „თვითდასაქმებული“, „დასაქმების დონე“, „უმუშევარი“, „უმუშევრობის დონე“ და ა.შ. მხედველობაში მაქვს მათი არა ფორმულირება, არამედ შინაარსობრივი დატვირთვა.

დასაქმებისა და უმუშევრობის თვალსაზრისით ქვეყანაში რეალურად არსებული ვითარების სრულად და ადეკვატურად ასახვა ამ დეფინიციათა შინაარსობრივი ასპექტების დაზუსტება-სრულყოფის გარეშე შეუძლებელია. საკმარისია დავასახელოთ დასაქმებულთა კატეგორიისადმი მიკუთვნება ისეთი პირობისა ცი, რომელმაც გამოკითხვის წინა კვირის განმავლობაში მხოლოდ ერთი საათით წაიმუშავა, თუნდაც უსასყიდლოდ, საკუთარ ან მეზობლის (ასევე, ნათესავისა თუ ნაცნობის) მეურნეობაში. ყველა ამგვარი საღისკუსიო ტერმინისა და ცნების შინაარსის დასაზუსტებლად წინამდებარე ნაშრომში წარმოდგენი-

ლი მაქვს რეკომენდაციები და სასურველობანი. თეორიასა და პრაქტიკაში მათი თუნდაც ნაწილის გათვალისწინებით ავტორი თავის მისიას შესრულებულად ჩათვლის.

საკვლევ პრობლემაზე ჩემი შეხედულებების მკითხველისთვის უფრო სრულად და სიღრმისეულად შეთავაზების მიზნით, მიზანშეწონილად ჩავთვალე ამ მონოგრაფიისთვის, დამატებითი ანალიტიკური მასალის სახით, დამერთო დასაქმების, უმუშევრობისა და მოსახლეობის აღწარმოების რეგიონული ასპექტებისადმი მიძღვნილი და ძირითადად საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ბუნებრივი რესურსებისა და სანარმოო ძალთა შემსწავლელი ცენტრის (სადაც ამჟამად ვმუშაობ მთავარი მეცნიერი თანამშრომლის თანამდებობაზე) შრომების კრებულებში გამოქვეყნებული რამდენიმე სტატია. ისინი მოიცავს იმერეთის, კახეთის, სამეგრელოს, შიდა ქართლის, მცხეთა-მთიანეთის, სვანეთისა და რაჭა-ლეჩხუმის რეგიონებს, რაც, ჩემი აზრით, მოსაბეზრებელი არ იქნება დაინტერესებული მკითხველისთვის.

ნამდვილად არ ვეკუთვნი იმ ავტორთა კატეგორიას, რომლებსაც ჰგონიათ, რომ მეცნიერულ დისკუსიაში სიმართლე მხოლოდ მათ მხარესაა, სხვები კი ცდებიან. პირიქით, მივესალმები განსხვავებულ შეხედულებებს და თუ ისინი მეცნიერულად დასაბუთებული იქნება, მეც სიამოვნებით შევუერთდები, რამეთუ მეცნიერებაში მთავარი ჭეშმარიტების დადგენაა.

ჩემი კოორდინატებია: თბილისი, ყიფშიძის 7, ტელ.: 222-67-16; 599-58-67-16.

**საქართველოს შრომითი რესურსები
და მათი გამოყენება**

ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა: ფორმირება, სტრუქტურა, აქტიურობის დონე

ქვეყნის ეკონომიკური პოტენციალის კომპონენტთა შორის ცენტრალური ადგილი ყველაზე ძვირადღირებულ კაპიტალს – ადამიანისეულ რესურსებს უკავია. მნიშვნელოვანწილად სწორედ ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ფორმირებასა და გამოყენების რაციონალურობაზეა დამოკიდებული ამა თუ იმ ქვეყნისა თუ სხვა ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულის ეკონომიკური სიძლიერე, ზრდის ტემპები, მოსახლეობის ცხოვრების დონე, განვითარების პერსპექტივები და ა.შ.

შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (შსო) განმარტებით, ეკონომიკურად აქტიურ მოსახლეობას განეკუთვნებიან პირები, რომლებიც ეკონომიკურ საქმიანობას ეწევიან და უმუშევრები.¹ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით, ეს მაჩვენებელი უკანასკნელ პერიოდში სტაბილურია და 2 მილიონის ფარგლებში მერყეობს. უფრო ზუსტად, იგი შეადგენდა, მაგალითად, 2000 წელს 2049,2, 2003 წელს – 2050,8, 2005 წელს – 2023,9, 2008 წელს – 1917,8, ხოლო 2010 წელს – 1944,9 ათ. კაცს.²

ამ აბსოლუტურ მაჩვენებლებზე უფრო მეტს გვეუბნება მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობის დონე, რომელიც გამოითვლება ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობასთან შეფარდებით (გამოხატული პროცენტებში) და გვიჩვენებს სამუშაო ძალის თანაფარდობას სრულწლოვანი მოსახლეობის რიცხოვნობასთან. რაც უფრო მაღალია ეს მაჩვენებელი, მით უფრო მეტია საზოგადოებრივი დოვლათის (მთლიანი შიგა პროდუქტის) შემქმნელი ნაწილი მოსახლეობისა და ნაკლები ის ნაწილი, რომელიც დასაქმებულ შრომისუნარიანთა კმაყოფაზე იმყოფება. 2000-2010 წლების ფაქტობრივი მონაცემებით თუ

¹ საქართველოს სტატისტიკური წელიწდეული – 2009. საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტრო. სტატისტიკის დეპარტამენტი. თბილისი, 2009, გვ. 41.

² საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები (geostat.ge).

ვიმსჯელებთ, ქვეყნის მასშტაბით ეს საშუალო მაჩვენებელიც მეტნაკლებად სტაბილურია (მყარია). იგი არც ერთ წელიწადს არ ყოფილა 62 პროცენტზე დაბალი და 67 პროცენტზე მაღალი. მაგალითად, 2010 წელს 64,2 პროცენტს შეადგენდა, რაც 2000 წლის შესაბამის მაჩვენებელზე მხოლოდ ერთი პროცენტული პუნქტით იყო დაბალი.

მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობის მაჩვენებელთა კონტრასტულობა რეგიონულ ჭრილში საკმაოდ საგრძნობია. იგი ყველაზე მაღალია (75,5%) სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მიერ (მცხეთა-მთიანეთის, სამცხე-ჯავახეთისა და გურიის რეგიონების მაჩვენებლების გაერთიანების საფუძველზე) „დანარჩენი რეგიონების“ სახელწოდებით შემოთავაზებულ ერთეულში (დანაყოფში). ეს მაჩვენებელი, ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელთან შედარებით, რამდენადმე მაღალია, აგრეთვე, კახეთში (70,8%), იმერეთში (68,7%), სამეგრელო-ზემო სვანეთში (66,7%), შიდა ქართლსა (66%) და აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში (64,7%). საშუალოზე დაბალი კი – ქვემო ქართლსა (62,5%) და ქ. თბილისში (55,5%).

რა ცვლილებები განიცადა ამ მაჩვენებელმა უკანასკნელ პერიოდში (მაგალითად, 2006-2010 წლებში)? – ქვეყნის მასშტაბით საშუალოდ, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, თითქმის არანაირი, მაგრამ რეგიონულ ჭრილში – კი, თუმცა არცთუ რადიკალური. იგი გაიზარდა (პროცენტული პუნქტობით): აჭარის არში 8, შიდა ქართლში – 3,8, ქ. თბილისში – 1,1, იმერეთსა¹ და სამეგრელო-ზემო სვანეთში – 0,7-ით. შემცირდა ქვემო ქართლში 4,7, ხოლო კახეთში – 4,2 პროცენტული პუნქტით. იმავე დონეზეა „დანარჩენი რეგიონებში“.

ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში ქვეყნის რეგიონები სხვადასხვა ხედრითი წონით არიან წარმოდგენილი. 2010 წლის ფაქტობრივი მონაცემებით თუ ვიმსჯელებთ, 23,4 პროცენტით პირველ ადგილზეა ქ. თბილისი, შემდგომი ადგილები ასე ნაწილდება: იმერეთი (18,8%), სამეგრელო-ზემო სვანეთი (10,5%), კახეთი (10%), ქვემო ქართლი (9,5%), აჭარის არ (9,3%) და შიდა ქართლი (7,3%). 11,1% მოდის „დანარჩენი რეგიონებზე“. რაც შეეხება რაჭა-ლეჩხუმ-ქვემო სვანეთის რეგიონს, ის გაერთიანებულია იმერეთის რეგიონთან.

¹ აქ და წინამდებარე ნაშრომის ტექსტში სხვაგანაც, სადაც ცალკე არაა გამოყოფილი რაჭა-ლეჩხუმ-ქვემო სვანეთის რეგიონი, იგი წარმოდგენილია იმერეთის რეგიონთან ერთად.

როგორც ჩანს, საქართველოში არსებული სამუშაო ძალის თითქმის ერთი მეოთხედი თბილისშია თავმოყრილი, ხოლო დანარჩენ რეგიონებს შორის ამ მხრივ იმერეთი გამოირჩევა. მასზე მოდის ქვეყნის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობის დაახლოებით ერთი მეხუთედი. სხვა რეგიონების ხვედრითი წონა შედარებით მოკრძალებულია. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნულმა სამსახურმა ამიტომ გადანყვიტა რამდენიმე მცირე რეგიონის გამსხვილებული (გაერთიანებული) სახით წარმოდგენა. ეს, უწინარეს ყოვლისა, მცხეთა-მთიანეთს, სამცხე-ჯავახეთსა და გურიას შეეხო, რომელთა ნაკრებმა მაჩვენებელმა ოდნავ გადაამეტა ერთ მეათედს. მოტანილი მონაცემები გარკვეულ წარმოდგენას იძლევა იმის თაობაზე, თუ რა წვლილი შეაქვს თითოეულ რეგიონს (თუ რეგიონთა ჯგუფს) ქვეყნის მთლიანი შიგა პროდუქტის წარმოებაში. თუმცა, ამასთან ერთად, მხედველობაშია მისაღები წარმოების ეკონომიკური ფექტიანობის მხრივ რეგიონთა შორის არსებული სხვაობებიც.

ასაკობრივ ჭრილში ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობა, სტრუქტურა და აქტიურობის დონე წარმოდგენილია 1 ცხრილში.

როგორც ცხრილში მოტანილი ფაქტობრივი მასალიდან ირკვევა, ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში ყველაზე მაღალი ხვედრითი წონა (11,6%) უკავია 65 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობას, რაც იმაზე მიგვანიშნებს, რომ პენსიონერები, რომლებიც თავიანთი მიზერული პენსიით მინიმალურადაც ვერ იკმაყოფილებენ სასიცოცხლო მოთხოვნილებებს, ავლენენ მაღალ აქტიურობას და განაგრძობენ შრომით საქმიანობას, სამუშაოდან დათხოვნილი ბევრი მათგანი კი ცდილობს კვლავ დაუბრუნდეს აქტიურ ცხოვრებას. 11,9 პროცენტით მეორე ადგილზე არიან 45-49 წლის ასაკის პირები. მომდევნო ადგილებზე არიან: 50-54 (10,9%), 40-44 (10,2%), 35-39 (9,9%), 30-34 (9,5%), 25-29 (9,4%), 55-59 (9,2%), 22-24 (8,4%) და 60-64 (6,7%) წლის ასაკის მქონე პირები. ყველაზე დაბალი ხვედრითი წონით კი (2,3%) 15-19 წლის ახალგაზრდები არიან წარმოდგენილი.

ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ასაკობრივ სტრუქტურაში ცვლილებები, ამ პროცესის დინამიკაში განხილვისას, შეიმჩნევა, მაგრამ ძალიან მკვეთრი არაა. მაგალითად, 2005 წელსაც ყველაზე მაღალი ხვედრითი წონით, თანაც, შედარებით მაღალი ნიშნულით (15,2%) წარმოდგენილი იყო ასაკით პენსიო-

ნერთა კატეგორია.¹ როგორც ჩანს, ეს მაჩვენებელი უკანასკნელ ხუთწლეულში 3,6 პროცენტული პუნქტით შემცირდა, მაგრამ მაინც მაღალია. რამდენადმე გაიზარდა ხვედრითი ნონა 15-19, 25-29, 45-49, 50-54, 55-59 და 60-64 წლიანი ჯგუფებისა, ხოლო შემცირდა, მაგრამ უმნიშვნელოდ, 35-39 და 40-44 წლიანი ასაკის ჯგუფებისა. არაერთი ცვლილება არ განუცდია 30-34 წლიანი ასაკის ჯგუფის ხვედრით ნონას.

¹ შრომის ბაზარი საქართველოში. სტატისტიკური პუბლიკაცია. შემდგენლები: პ. შავიშვილი, ნ. ორმოცაძე, ი. გვილავა, ნ. ხუჯაძე, დ. გრიგალაშვილი, ე. ნაცვლიშვილი, თ. ბერბიჭაშვილი. რედაქტორი გ. ყაველაშვილი, თბილისი, 2006, გვ. 16.

15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის განაწილება
ეკონომიკური აქტიურობის მიხედვით ასაკობრივ ჯგუფში (2010 წ.)¹

ცხრილი. 1
ათ. კაცი

ასაკობრივი ჯგუფები	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65+	სულ
15 წ. და უფრო- სი ასაკის მო- სახლეობა	271,8	270,4	246,7	233,8	230,8	231,3	278,1	256,8	230,8	196,3	581,5	3028,2
სულ აქტიური მოსახლეობა (სამუშაო ძალა)	44,1	162,2	182,1	184,3	193,3	195,3	232,1	212,7	179,4	135,4	224,2	1944,9
აქტიური მოსა- ხლეობის ასა- კობრივი სტრუ- ქტურა (%)	2,3	8,4	9,4	9,5	9,9	10,2	11,9	10,9	9,2	6,7	11,6	100
აქტიურობის დონე (%)	16,2	60,0	73,8	78,8	83,7	84,4	83,4	82,8	77,7	69,0	38,6	64,2

¹ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები (geostat.ge)

მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობის დონე ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით განსხვავებულია. იგი ყველაზე მაღალი, 80-85 პროცენტის ფარგლებშია 35-39, 40-44, 45-49 და 50-54 წლიანთა ჯგუფებში; 70-დან 80 პროცენტამდეა 25-29, 30-34 და 55-59 წლიანთა ასაკის ჯგუფებში; 60 პროცენტს შეადგენს 20-24 წლის ახალგაზრდებში, 38,6 პროცენტს – 65 წელს გადაცილებულებში, ხოლო 16,2 პროცენტს – 15-19 წლის მოზარდებში.

ხანდაზმულთა და მოზარდთა ეკონომიკური აქტიურობის შედარებით მოკრძალებულ მაჩვენებელთა მიზეზები გასაგებია, მაგრამ, 35-39, 40-44, 45-49 და 50-54 წლის ასაკში მყოფ პირებთან შედარებით, 25-29 და 30-34 წლის ასაკის პირებში ეკონომიკური აქტიურობის დაბალი დონე ბევრ პასუხგაუცემელ კითხვას ბადებს და სპეციალურ გამოკვლევას შესწავლას საჭიროებს. რაც შეეხება 20-24 წლის ასაკის პირთა შედარებით დაბალ ეკონომიკურ აქტიურობას, ეს ძირითადად იმით უნდა აიხსნას, რომ აღნიშნული ასაკის პირები ჯერ კიდევ ინტენსიურად განაგრძობენ განათლების მიღებას და მუშაობისთვის ვერ იცლიან. ამასთან ერთად, ახალგაზრდა მანდილოსანთა მნიშვნელოვანი ნაწილი ბავშვების გაჩენა-აღზრდითაა დაკავებული და დასაქმების შესაძლებლობას მოკლებულია.

მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობის დონემ ქვეყანაში საშუალოდ უკანასკნელ ოთხ წელიწადში (2007-2010 წწ.) უმნიშვნელო ცვლილება განიცადა. იგი გაიზარდა, მაგრამ მხოლოდ 0,9 პროცენტული პუნქტით. ცვლილებები ასაკობრივ ჯგუფებში გაცილებით თვალსაჩინოა. მაგალითად, 20-24 წლის ასაკის მოსახლეობაში 14,2 პროცენტული პუნქტით გაიზარდა. ასევე გაიზარდა, მაგრამ არა მკვეთრად, შემდეგ ასაკობრივ ჯგუფებში (პროცენტული პუნქტობით): 35-39 (5,1), 25-29 (1,7), 15-19 (1,6). ამის პარალელურად, მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობის დონემ დაქვეითება განიცადა შემდეგ ასაკობრივ ჯგუფებში (პროცენტული პუნქტობით): სრულ შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებული მოსახლეობა (5,9), 60-64 (5,3), 50-54 (2,6), 55-59 (1,1). რაც შეეხება 30-34 და 40-44 წლის ასაკობრივ ჯგუფებს, უკანასკნელ პერიოდში მათი ეკონომიკური აქტიურობის დონე არ შეცვლილა.

ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის სტრუქტურა ასაკობრივი ჯგუფებისა და რეგიონების მიხედვით მოცემულია მე-2 ცხრილში.

ცხრილში მოტანილი მონაცემებიდან გამომდინარეობს შემდეგი დასკვნები: ძირითადად მოზარდი ახალგაზრდებისგან შემდგარი 20 წლამდელთა ასაკობრივი ჯგუფი ეკონომიკურად

ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურა ჯგუფებისა და რეგიონების მიხედვით 2008 წელს (%-ობით)

ცხრილი 2

	< 20	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65+	%
საქართველო, სულ	2,3	8,1	9,6	9,9	9,8	10,1	11,1	10,6	9,5	5,9	13,2	100
კახეთი	3,5	7,9	7,9	7,0	8,0	8,7	9,3	11,3	10,9	6,8	18,7	100
ქ. თბილისი	1,4	9,3	12,5	12,3	11,8	11,4	12,2	11,3	8,0	5,6	4,3	100
შიდა ქართლი	3,1	7,2	7,7	10,6	9,7	11,5	9,7	10,0	10,7	6,6	13,2	100
ქვემო ქართლი	2,3	7,1	9,4	9,6	9,7	9,4	11,7	10,8	11,5	5,4	13,0	100
სამცხე-ჯავახეთი	5,2	9,7	9,6	7,4	8,4	8,7	12,5	10,4	7,4	4,4	16,2	100
აჭარის არ	2,5	11,5	11,6	11,7	14,1	10,6	10,8	8,4	8,4	4,8	5,6	100
გურია	4,0	5,6	6,1	6,9	9,0	8,6	10,1	12,1	10,0	6,2	21,4	100
სამეგრელო-ზემო სვანეთი	1,7	8,2	8,2	8,7	8,9	9,6	11,2	10,7	10,3	6,2	16,3	100
იმერეთი	1,6	6,2	8,6	9,7	7,8	9,7	11,1	10,3	9,5	6,2	19,3	100
მცხეთა-მთიანეთი	1,6	8,4	6,9	9,1	11,4	12,0	10,7	10,0	8,9	5,9	15,0	100

¹ შრომის ბაზარი საქართველოში – 2009. სტატისტიკური პუბლიკაცია. შემდგენლები: ი. გვილავა, თ. ბერბიჭაშვილი, ი. ხოსისშვილი, თ. ღონღაძე, ლ. ქურხული. რედაქტორი გ. ფანცულაია, თბილისი, 2009, გვ. 13.

აქტიური მოსახლეობის ფორმირებაში ყველაზე დაბალი მაჩვენებლით ქ. თბილისის, მცხეთა-მთიანეთის, იმერეთისა და სამეგრელო-ზემო სვანეთის რეგიონებშია წარმოდგენილი, ხოლო ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელს (2,3%) ოდნავ აღემატება კახეთის, შიდა ქართლის, სამცხე-ჯავახეთის, აჭარის არ-ისა და გურიის რეგიონებში; 20-24 წლიანთა ასაკობრივი ჯგუფის ხვედრითი წონით გამოირჩეული ადგილი (11,5%) უკავია აჭარას, რაც ქვეყნის შესაბამის საშუალო მაჩვენებელს (8,1%) 3,4 პროცენტული პუნქტით აღემატება. ეს მაჩვენებელი ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელს ასევე აღემატება, მაგრამ უფრო მცირე ნიშნულით, ქ. თბილისის, სამცხე-ჯავახეთის, მცხეთა-მთიანეთისა და სამეგრელო-ზემო სვანეთის რეგიონებში, ხოლო ჩამორჩება კახეთის, შიდა ქართლის, ქვემო ქართლის, გურიისა და იმერეთის რეგიონებში; ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ფორმირებაში 25-29 წლიანების ასაკობრივი ჯგუფის მონაწილეობა შედარებით მაღალი ხვედრითი წონით წარმოგვიდგება ქ. თბილისისა და აჭარის არ-ის, ხოლო ყველაზე დაბალი ხვედრითი წონით – გურიის, მცხეთა-მთიანეთის, შიდა ქართლისა და კახეთის რეგიონებში; ეკონომიკურად აქტიურ მოსახლეობაში 30-34 წლიანების ასაკობრივი ჯგუფის ხვედრითი წონით ქვეყნის საშუალოზე (9,9%) მაღალი ნიშნული აღინიშნება ქ. თბილისის, აჭარის არ-ისა და შიდა ქართლის რეგიონებში, ხოლო დაბალი – გურიის, სამცხე-ჯავახეთის, სამეგრელო-ზემო სვანეთის, მცხეთა-მთიანეთის, ქვემო ქართლისა და იმერეთის რეგიონებში; 35-39 წლიანების ასაკობრივი ჯგუფის ხვედრითი წონა ქვეყნის რეგიონთა შორის ყველაზე მაღალია ქ. თბილისისა და მცხეთა-მთიანეთში, ხოლო დაბალი – იმერეთში, კახეთსა და სამცხე-ჯავახეთში, 40-44 წლიანების ასაკობრივი ჯგუფის ხვედრითი წონით შედარებით მაღალი მაჩვენებლები აქვთ მცხეთა-მთიანეთს, შიდა ქართლს, ქ. თბილისსა და აჭარას, ხოლო დაბალი – გურიას, კახეთსა და სამცხე-ჯავახეთს; ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ფორმირებაში 45-49 წლიანების ასაკობრივი ჯგუფის ხვედრითი წონა რამდენადმე მაღალია ქ. თბილისის, სამცხე-ჯავახეთის, ქვემო ქართლის, სამეგრელო-ზემო სვანეთისა და იმერეთის, ხოლო საგრძნობლად დაბალი – კახეთისა და შიდა ქართლის რეგიონებში; 50-54 წლიანების ასაკობრივი ჯგუფის მნიშვნელოვანი თავისებურებაა ის, რომ აშკარად შეიმჩნევა ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ფორმირებაში ქვეყნის რეგიონების ადგილისა და როლის ერთგვარი გამოთანაბრება. ქვეყნის საშუალო მაჩვენებლისგან (10,6%) არც ერთი რეგიონის გადახრა არ აღემატება 2

პროცენტულ პუნქტს; ანალოგიური სურათი აღინიშნება 55-59 წლიანების ასაკობრივ ჯგუფებშიც; 60-64 წლიანთა ასაკობრივი ჯგუფისთვის, რეგიონების მიხედვით მაჩვენებელთა გამოთანაბრებასთან ერთად, დამახასიათებელია ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ფორმირებაში მისი შედარებით უმნიშვნელო როლი. აღსანიშნავია, რომ ამ მაჩვენებლის (5,9%) მხოლოდ 20 წლამდელთა ასაკობრივი ჯგუფის მაჩვენებელი (2,3%) ჩამორჩება; დაბოლოს, ყველაზე მძაფრი კონტრასტულობით გამოირჩევა საპენსიო ასაკის პირთა ადგილი და როლი ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ფორმირებაში. ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში ამ სპეციფიკური (სრულ შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებული) ასაკობრივი ჯგუფის ხვედრითი წონა ქვეყნის მასშტაბითაც უჩვეულოდ (არაკანონზომიერად) მაღალია (13,2%), ცალკეულ რეგიონებში კი, შეიძლება ითქვას, „სარეკორდო“ და საგრძნობლად აღემატება ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელს. ასე მაგალითად, იგი შეადგენს: გურიაში 21,4-ს, კახეთში – 18,7-ს, სამეგრელო-ზემო სვანეთში – 16,3-ს, სამცხე-ჯავახეთში – 16,2-ს და მცხეთა-მთიანეთში – 15-ს, რაც ბევრ ფრიად საგულისხმო კითხვაზე სცემს პასუხს. ეს მაჩვენებელი დაბალია მხოლოდ ქ. თბილისსა (4,3%) და აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში (5,6%).

რეგიონულ ქრილში ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურის შესახებ გარკვეულ წარმოდგენას იძლევა ცხრილი 3.

ცხრილში მოტანილი მონაცემებიდან საყურადღებოა შემდეგი მომენტები: ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის პირველ – 20 წლამდელთა ასაკობრივ ჯგუფში ქვეყნის რეგიონთა შორის ყველაზე მაღალი ხვედრითი წონით კახეთია წარმოდგენილი, ხოლო დაბალი ხვედრითი წონით – მცხეთა-მთიანეთი. სხვაობა მათ შორის 14,3 პროცენტულ პუნქტს შეადგენს. შედარებით სოლიდურია ქ. თბილისისა და იმერეთის მაჩვენებლებიც. დანარჩენი რეგიონების მაჩვენებლები ახლოსაა ერთმანეთთან და თითქმის არაფრით არაა გამორჩეული; ამასვე ვერ ვიტყვით მომდევნო (20-24) ასაკობრივი ჯგუფის მიმართ. ამ ჯგუფში, 25,6 პროცენტით, პირველ ადგილზეა თბილისის რეგიონი. ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის აღნიშნული ასაკობრივი ჯგუფის შემადგენლობაში მისი ხვედრითი წონა 1,5-ჯერ აღემატება შიდა ქართლის, სამცხე-ჯავახეთის, მცხეთა-მთიანეთისა და გურიის შესაბამის მაჩვენებლებს ერთად. საშუალო ძალის რაოდენობრივ პარამეტრებთან ერთად, მნიშვნელობა აქვს ხარისხობრივ ასპექტებსაც. ეს არის

ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურა
რეგიონულ ჭრილში (%-ობით)¹

ცხრილი 3

	< 20	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-64	55-59	60-64	65+
კახეთი	16,2	10,5	8,9	7,5	8,7	9,2	8,9	11,3	12,2	12,4	15,2
ქ. თბილისი	13,8	25,6	29,4	27,9	26,8	25,3	24,6	23,8	19,0	21,4	7,2
შიდა ქართლი	8,3	5,4	5,0	6,6	6,1	6,9	5,2	5,8	6,9	6,8	6,1
ქვემო ქართლი	10,2	8,9	9,9	9,9	10,0	9,3	10,6	10,3	12,2	9,4	10,0
სამცხე-ჯავახეთი	11,9	6,6	5,3	4,1	4,6	4,6	5,8	5,2	4,1	4,1	6,5
აჭარის არ.	9,2	11,9	10,4	10,2	12,3	9,0	8,2	6,8	7,6	6,9	3,7
გურია	7,2	2,8	2,6	2,9	3,8	3,5	3,7	4,8	4,3	4,4	6,7
სამეგრელო-ზემო სვანეთი	8,1	11,1	9,4	9,6	9,9	10,4	11,0	11,0	12,0	11,6	13,5
იმერეთი	13,2	15,0	17,6	19,4	15,4	19,3	20,0	19,1	19,8	20,8	28,8
მცხეთა-მთიანეთი	1,9	2,2	1,5	1,9	2,4	2,5	2,0	2,0	1,9	2,2	2,3
საქართველო, სულ	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

¹ ცხრილი შედგენილია ავტორის მიერ სტატისტიკურ პუბლიკაციაში – "ურთის ბაზარი საქართველოში – 2009. შემდგენლები: ი. გვილაგა, თ. ბერბაქაშვილი, ი. ხოსისშვილი, თ. ღონდაძე, ლ. ქუჩხელი. რედაქტორი გ. ფანცულაია, თბილისი, 2009, გვ. 13 – მოტანილი ფაქტობრივი მონაცემები პროცენტულ მაჩვენებლებში გადაანგარიშების საფუძველზე.

კატეგორია ფიზიკურად ყველაზე ძლიერი მუშაკებისა, რომლებსაც აშკარა უპირატესობას ანიჭებს ახალგაზრდული ასაკი; იგივე ტენდენცია კიდევ უფრო მკაფიოდ ჩანს 25-29 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფში. როგორც მაჩვენებელთა ურთიერთშედარება ცხადყოფს, ამ ასაკობრივ ჯგუფში ქ. თბილისის ხვედრითი წონა (29,4%) 6,1 პროცენტული პუნქტით აღემატება შიდა ქართლის, სამცხე-ჯავახეთის, კახეთის, სამეგრელო-ზემო სვანეთის, მცხეთა-მთიანეთისა და გურიის რეგიონების ხვედრით წონას ერთად. ამ ასაკობრივ ჯგუფში იმერეთის რეგიონსაც სოლიდური პოზიცია უკავია, რამდენადაც მისი ხვედრითი წონა (17,6%) 3,2 პროცენტული პუნქტით სჭარბობს შიდა ქართლის, სამცხე-ჯავახეთის, მცხეთა-მთიანეთისა და გურიის შესაბამის მაჩვენებლებს ერთად; 30-34 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფში რეგიონებს შორის მთლად ასეთ მკვეთრ უთანაბრობას არა აქვს ადგილი, მაგრამ არათანაბარზომიერება, რა თქმა უნდა, აშკარაა. ამაზე მეტყველებს თუნდაც ის, რომ ამ ასაკობრივ ჯგუფში მარტო თბილისისა და იმერეთის რეგიონების ხვედრითი წონა შეადგენს 47,3 პროცენტს; 35-39 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფში თბილისის და იმერეთის (ერთად) ხვედრითი წონა, წინა ჯგუფში არსებულთან შედარებით, 5,2 პროცენტული პუნქტით ნაკლებია. სამაგიეროდ, გაზრდილია, თუმცა არც ისე მკვეთრად, კახეთის, აჭარის არ-ის, გურიის, მცხეთა-მთიანეთისა და სამეგრელო-ზემო სვანეთის შესაბამისი მაჩვენებლები; 40-44 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფში გადამწყვეტ როლს კვლავ თბილისისა და იმერეთის რეგიონები ასრულებენ (44,6 % - ერთად), ხოლო მცხეთა-მთიანეთის, გურიისა და სამცხე-ჯავახეთის ხვედრითი წონა შედარებით უმნიშვნელოა; ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის 45-49 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფში გადამწყვეტ როლს არა მარტო თბილისის რეგიონი ინარჩუნებს (24,6%-ით), არამედ იმერეთის რეგიონიც (20%). ამ ორი რეგიონის წვლილი აღემატება (ქვემო ქართლის გამოკლებით) ქვეყნის ყველა დანარჩენი რეგიონის წვლილს; 50-54 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფში, წინა ასაკობრივ ჯგუფთან შედარებით, ცვლილება რეგიონულ ჭრილში თითქმის არ ჩანს; 55-59 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფში თბილისის რეგიონის ხვედრითი წონა, წინა ასაკობრივ ჯგუფში არსებულთან შედარებით, შემცირებულია 4,8 პროცენტული პუნქტით, იმერეთისა კი - გაზრდილი 0,7 პროცენტული პუნქტით. დანარჩენ რეგიონებს ამ მხრივ საგრძნობი ცვლილებები არ განუცდია; 60-64 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფშიც, როგორც იტყვიან ხოლმე, „ლომის წილი“ ისევ და ისევ თბილისისა

და იმერეთის რეგიონებს უდევთ. მათზე მოდის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ამ ასაკობრივი ჯგუფის საერთო რიცხოვნობის 42,2 პროცენტი. დანარჩენი რეგიონების ხვედრითი წონის მხრივ მდგომარეობა თითქმის უცვლელია; ვითარება რადიკალურად განსხვავებულია პენსიონერთა ასაკობრივ ჯგუფში. კერძოდ, თბილისის რეგიონის ხვედრითი წონა არ აღემატება 7,2 პროცენტს, ანუ, 25-29 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფში მიღწეულთან შედარებით, შემცირებულია 4-ჯერ. სამაგიეროდ, 28,8 პროცენტით, პირველ ადგილზე პირველად გამოდის იმერეთის რეგიონი, რომელიც 3,5 პროცენტული პუნქტით უსწრებს შიდა ქართლის, სამცხე-ჯავახეთის, აჭარის არ-ის, მცხეთა-მთიანეთისა და გურიის რეგიონების შესაბამის მაჩვენებლებს ერთად. ამ მონაცემებს ბევრ საინტერესო კითხვაზე პასუხის გაცემაში შეუძლია დახმარება, მ.შ. იმის გარკვევაში, თუ სად, რომელ რეგიონში დგას განსაკუთრებით აქტუალურად პენსიონერთა დასაქმების პრობლემა და რითაა იგი განპირობებული.

ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურა სქესობრივი ნიშნით რამდენადმე განსხვავებულია. მხედველობაში მაქვს ის გარემოება, რომ ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში ახალგაზრდა მამაკაცთა ასაკობრივი ჯგუფები უფრო სოლიდურად (მაღალი ხვედრითი წონით) არის წარმოდგენილი, ვინემ იმავე ასაკის ქალთა ჯგუფები, მაღალასაკოვნებში, განსაკუთრებით სრულ შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებულებში კი, პირიქით, ეს თანაფარდობა საპირისპიროდ იცვლება. შეიძლება დავიმოწმოთ 2008 წლის მონაცემები.¹ 20-24, 25-29 და 30-34 წლის ასაკის მამაკაცთა ხვედრითი წონა, იმავე ასაკის ქალთა ხვედრითი წონას აღემატებოდა, შესაბამისად, 2,5, 2,4 და 2 პროცენტული პუნქტით, ხოლო 65 წელს გადაცილებულებში ქალების ხვედრითი წონა აღემატებოდა მამაკაცებისას 3,5 პუნქტით, რაც ძირითადად ახალგაზრდა ასაკის ქალთა მასობრივად შვილების მოვლა-აღზრდის კეთილშობილური საქმიანობით დაკავებულობით შეიძლება აიხსნას.

საქართველოში 2010 წელს ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის 53,3 პროცენტს მამაკაცები შეადგენდნენ, ხოლო 46,7 პროცენტს – ქალები. ასეთ მკვეთრ სხვაობას სქესთა მიხედვით ეკონომიკური აქტიურობის განსხვავებული მაჩვენებ-

¹ შრომის ბაზარი საქართველოში – 2009. შემდგენლები: ი. გვილაძე, თ. ბერბიჭაშვილი, ი. ხოსისშვილი, თ. ღონღაძე, ლ. ქურხული. რედაქტორი გ. ფანცულაია, თბილისი, 2009, გვ. 12.

ლები განსაზღვრავს. ასე, მაგალითად, უახლესი (2010 წ.) მონაცემებით, საქართველოში მამაკაცთა ეკონომიკური აქტიურობის დონე 74,5 პროცენტს აღწევს, ქალებისა კი 55,5 პროცენტს არ აღემატება. თანაც ეს მაჩვენებლები დინამიკაში კი არ უმჯობესდება, არამედ, პირიქით, უარესდება. მაგალითად, 2010 წელს, 2005 წელთან შედარებით, საქართველოში მამაკაცთა ეკონომიკური აქტიურობის დონე 75,9-დან 74,5 პროცენტამდე შემცირდა, ხოლო ქალებისა – 58,3-დან 55,5 პროცენტამდე. სხვაობა კი მათ შორის, მამრობითი სქესის სასარგებლოდ, კვლავ ძალიან დიდია, მაშინ როდესაც, მაგალითად, 2009 წლისთვის ქვეყნის მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში ქალთა ხვედრითი წონა მხოლოდ 5,2 პროცენტული პუნქტით აღემატებოდა მამაკაცთა შესაბამის მაჩვენებელს.¹ ქალთა შედარებით დაბალი ეკონომიკური აქტიურობის მიზეზების ახსნა არც ისე რთულია. იგი ძირითადად საზოგადოებაში ქალთა სპეციფიკური ადგილითა და როლითაა განპირობებული. ქალებს გარკვეულ პრობლემებს უქმნის დედობის საზოგადოებრივ საქმიანობასთან შეთავსება, მამაკაცებს კი ასეთი ხელშემშლელი გარემოებები ნაკლებად აქვთ. ცხადია, გასათვალისწინებელია გენდერული პრობლემის აქტუალურობაც.

რაც შეეხება ქალაქისა და სოფლის მოსახლეობის ეკონომიკურ აქტიურობას, 2010 წლის მონაცემებით თუ ვიმსჯელებთ (თუმცა წინა წლების მაჩვენებლებიც თითქმის ანალოგიურია), იგი გამოკვეთილად მაღალია სოფლის მოსახლეობაში, ქალაქის მოსახლეობასთან შედარებით. პირველში 71 პროცენტია, ხოლო მეორეში – 57.

საინტერესოა, რა ცვლილებები განიცადა ამ მაჩვენებელმა უკანასკნელ ათწლეულში (2001-2010 წწ.)? – 2010 წელს, 2001 წელთან შედარებით, იგი ქალაქის მოსახლეობაში 1,6 პროცენტული პუნქტით გაიზარდა, ხოლო სოფლის მოსახლეობაში 6 პროცენტული პუნქტით შემცირდა. მიუხედავად ამისა, სხვაობა მათ შორის ჯერ კიდევ ძალიან დიდია, რაც, ჩემი აზრით, ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის სტატუსის განსაზღვრის მეთოდის ნაკლოვანებებით უფრო აიხსნება, ვინემ რეალური მდგომარეობით.

არადა, ამ მონაცემების (ე.ი. ტერიტორიული და სქესობრივი ნიშნის) გათვალისწინებით, ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის სტრუქტურის რეალურ მდგომარეობასთან მაქსიმალუ-

¹ გ. ნულაძე, ნ. მაღლაფერიძე, ა. ვადაჭკორია, საქართველოს დემოგრაფიული წელიწადი, თბილისი, 2009, გვ. 22.

რი მიახლოებით გაანგარიშებას, სხვა დადებით ასპექტებთან ერთად, ის პროგრესული მნიშვნელობაც აქვს, რომ ამის საფუძველზე ხელისუფლება უფრო უკეთ ხდება ორიენტირებული შრომითი რესურსების რაციონალურ გამოყენებაზე. ცხადია, როცა კარგად არაა დადგენილი ტერიტორიული (ქალაქი-სოფელი) და სქესობრივი ნიშნებით ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობასა და სამუშაო ადგილებით მათ უზრუნველყოფას შორის თანაფარდობა, დასაქმების (მით უმეტეს, სპეციალობის მიხედვით) პრობლემის გადაჭრა გართულებულია.

ცოტა რამ ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის განათლების დონისა და კვალიფიკაციის შესახებ (იხ. ცხრილი 4).

როგორც ცხრილში მოტანილი მონაცემებიდან ჩანს, ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის შემადგენლობაში მხოლოდ დაწყებითი განათლების მქონეთა ხვედრით წონას (ორივე სქესის მიხედვით) შემცირების, ხოლო უმაღლესი განათლების მქონეთა (მ.შ. საზღვარგარეთ განათლებამიღებულთა) ხვედრით წონას (როგორც მამაკაცებში, ისე ქალებში) ზრდის ტენდენცია ახასიათებს, რაც კანონზომიერი პროცესია. იგი სულ უფრო გაზრდილ მოთხოვნებს უყენებს მაღალინტელექტუალური (მაღალკვალიფიციური) და მაღალანაზღაურებადი სამუშაო ადგილების შექმნას. თუ ეს პრინციპი არ იქნება დაცული, კიდევ უფრო გაიზრდება ქვეყნიდან საუკეთესო კადრების მიგრაცია.

ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის საერთო ანალიზიდან გამომდინარე, მიზანშეწონილად მიმაჩნია ამ საკითხზე ჩემი ხედვის (ნაფიქრალ-ნააზრევის) დაფიქსირება და რამდენიმე შენიშვნის გაკეთება:

ჯერ ერთი, შსო-ს მეთოდის თანახმად, ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ათელა იწყება 15 წლის ასაკიდან. ამის კვალობაზე, 2010 წელს საქართველოში ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის პირველ ასაკობრივ ჯგუფში (15-19 წწ.) აღრიცხულ იქნა 44,1 ათ. ახალგაზრდა, ანუ საერთო რიცხოვნობის 2,3 პროცენტი.

რამდენად გამართლებულია ამ საკითხისადმი ასეთი მიდგომა? – ჩემი აზრით, იგი გაუმართლებელია და აი რატომ. 15-17 წლის ახალგაზრდები ჯერ კიდევ მოზარდები (ზრდადაუსრულებელნი) არიან და სრულ შრომისუნარიანად არ ითვლებიან, ე.ი. ნაწილობრივ შრომისუნარიანებს წარმოადგენენ. ამიტომ გამორიცხული არაა მძიმე შრომითა და ტვირთვამ მათი ორგანიზმის სიჯანსაღეზე უარყოფითად იმოქმედოს. ამასვე ადასტურებს ის ფაქტი, რომ არასრულწლოვანთა შრომის ყველანაირ სამუშაოზე გამოყენება კანონით აკრძალულია. გასათვა-

ლისწინებელია ისიც, რომ ამ ასაკში მოზარდებს ჯერ კიდევ არა აქვთ საშუალო სკოლა დამთავრებული და, როგორც წესი, მუშაობისთვის არ სცალიათ.

აღნიშნულ და რიგ სხვა გარემოებათა გათვალისწინებით, გაცილებით უფრო გამართლებული იქნება ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ათვლის დაწყება 18 წლის ასაკიდან. მეთოდულად ასეთი კორექტივის შეტანა სრულებით არ შეუძლის ხელს იმას, რომ, გამონაკლისის სახით, 18 წლამდელმა მოზარდებმაც მიიღონ მონაწილეობა მათთვის შესაფერის შრომით საქმიანობაში;

მეორე, ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის შემადგენლობაში არც 65 და უფროსი ასაკის მოსახლეობის, ანუ პენსიონერთა შეყვანა მიმართა გამართლებულად. არადა, რაოდენ გასაკვირიც უნდა იყოს, ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის შემადგენლობაში ყველაზე მაღალი ხვედრითი წონით სწორედ ეს ასაკობრივი ჯგუფია წარმოდგენილი. 2010 წელს იგი საქართველოში 11,6 პროცენტს შეადგენდა (2008 წელს ეს მაჩვენებელი კიდევ უფრო მაღალი იყო და უდრიდა (%-ობით): საქართველოში საშუალოდ 13,2-ს, მ.შ. გურიაში – 21,4-ს, იმერეთში – 19,3-ს, კახეთში – 18,7-ს, სამეგრელო-ზემო სვანეთში – 16,3-ს, სამცხე-ჯავახეთში – 16,2-ს, მცხეთა-მთიანეთში – 15-ს და ა.შ.).

ასეთი დასკვნის საფუძველს მაძლევს ის, რომ პენსიონერს, როგორც სრულ შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებულ პირს, მოხდილი აქვს თავისი მოქალაქეობრივი ვალი, დამსახურებული აქვს პენსიის მიღებისა და თავისუფალი დასვენების უფლება. ცხადია, იგულისხმება პენსია ისეთი ოდენობით, რომელიც ცხოვრების ნორმალურ პირობებს შეუქმნის მას. რაც მთავარია, მოსახლეობის ეს კატეგორია მეტწილად შრომისუნარო ან, უკეთეს შემთხვევაში, ნაწილობრივ შრომისუნარიანია.

თავისი მეცნიერული კვლევის შედეგებით, ამ შეხედულების სისწორეს ადასტურებს მ.ი. ვინოგრადოვი. მისი მტკიცებით, „თუ ავიღებთ სანყის სიდიდედ კუნთების სხვადასხვა ჯგუფს მამაკაცებში 20-22წლის ასაკში, 30 წლისთვის კუნთების ძალა მიაღწევს თავის მაქსიმუმს – 100 პროცენტს, შემდეგ მცირდება ჯერ ნელა, შემდეგ კი სწრაფად და 60 წლისთვის ვარდება 80 პროცენტამდე.“ ასაკთან ერთად, მამაკაცების ანალოგიურად, ქალების კუნთების ძალაც იცვლება, მაგრამ მამაკაცის ძალის მიმართ მისი უდიდესი სიდიდე (20 წლის ასაკში) შეადგენს 65 პროცენტს, ხოლო უმცირესი (55 წლის ასაკში) –

ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა განათლების დონისა
და სქესის მიხედვით¹

ცხრილი 4

	სულ	მათ შორის						
		დანაყოფითი	საბაზო	საშუალო	დანაყოფითი პროფესიული, სახელობო	საშუალო პროფესიული	უმაღლესი	განათლების გარეშე
სულ ათ. კაცი								
2006	2021,8	61,6	139,9	809,2	174,8	282,9	552,6	0,7
2007	1965,3	42,8	143,3	760,1	116,2	310,4	588,6	3,9
2008	1917,8	39,8	142,7	769,7	78,4	324,3	556,9	6,0
მამაკაცი								
2006	1085,9	27,1	71,8	466,2	103,7	122,2	294,6	0,3
2007	1031,8	18,8	70,1	433,5	70,7	134,1	302,6	1,9
2008	1028,0	16,5	74,3	445,7	50,8	149,5	289,2	2,1
ქალი								
2006	935,9	34,5	68,1	342,9	71,2	160,8	258,0	0,4
2007	933,5	24,0	73,2	326,5	45,5	176,3	286,1	1,9
2008	889,7	23,4	68,4	324,0	27,6	174,8	267,7	3,9
ხვედრითი წონა, %								
სულ								
2006	100	3,0	6,9	40,0	8,6	14,0	27,3	0,0
2007	100	2,2	7,3	38,7	5,9	15,8	29,9	0,2
2008	100	2,1	7,4	40,1	4,1	16,9	29,0	0,3
მამაკაცი								
2006	100	2,5	6,6	42,9	9,5	11,3	27,1	0,0
2007	100	1,8	6,8	42,0	6,9	13,0	29,3	0,2
2008	100	1,6	7,2	43,4	4,9	14,5	28,1	0,2
ქალი								
2006	100	3,7	7,3	36,6	7,6	17,2	27,6	0,0
2007	100	2,6	7,8	35,0	4,9	18,9	30,6	0,2
2008	100	2,6	7,7	36,4	3,1	19,6	30,1	0,4

¹ შრომის ბაზარი საქართველოში – 2009. სტატისტიკური პუბლიკაცია.
შემდგენლები: ი. გვილაძე, თ. ბერბიჭაშვილი, ი. ხოსისშვილი, თ. ღონლაძე,
ლ. ქურხული. რედაქტორი გ. ფანცულაია, თბილისი, 2009, გვ. 14.

მხოლოდ 54 პროცენტს.¹ მიუხედავად ამისა, სურვილისა და გარემო პირობების არსებობისას, კანონი მას არ უკრძალავს შრომით საქმიანობაში მონაწილეობას და ვერც შრომითი რესურსების საერთო შემადგენლობიდან გამოვრიცხავთ, მაგრამ ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის შემადგენელი ელემენტის (ერთ-ერთი კომპონენტის) სტატუსი უნდა მოეხსნას.

დღეისათვის საქართველოში პენსიონერთა ასეთი „აქტიურობა“ - ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის შემადგენლობაში 224,2 ათ. კაცით წარმოჩენა და ასაკობრივ ჯგუფებს შორის პირველი ადგილის დაკავება ძირითადად პენსიის სიმცირითა (მოხუცებულობის პენსია 100 ლარის ფარგლებშია) და პენსიონერთა მოთხოვნილებების დაუკმაყოფილებლობით აიხსნება. აი, რატომაა საპენსიო ასაკის მოახლოება ჩვენთვის ტრაგედია, ხოლო მსოფლიოს ეკონომიკურად მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში ოცნების ახდენა, უზრუნველყოფილი სიბერის დადგომის საფუძველი;

მესამე, ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობას რეალობისგან რამდენადმე აშორებს დასაქმებისა და უმუშევრობის ფაქტიური მაჩვენებლები, რომელიც, თავის მხრივ, ძირითადად მათი გათვლის მეთოდის არასრულყოფილებითაა განპირობებული. ჩემი აზრით, სტატისტიკური აღრიცხვის პრაქტიკაში შედარებით ნაკლებ ცდომილებებს ჰქონდა ადგილი დაახლოებით 2008 წლამდე, ე.ი. მანამ, სანამ ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობა გამოითვლებოდა არა მარტო მკაცრი, არამედ შერბილებული კრიტერიუმითაც. დღეისათვის მხოლოდ მკაცრი კრიტერიუმით ანგარიშობენ, რაც ხელოვნურად ამცირებს ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობას. ამ უკანასკნელის მკაცრი და შერბილებული კრიტერიუმებით გაანგარიშებულ მაჩვენებლებს შორის სხვაობა, მაგალითად, 2005 წელს 56,2 ათ. კაცს შეადგენდა. განმეორების თავიდან აცილების მიზნით, ამ საკითხზე მსჯელობას აქ ვწყვეტ, ხოლო ფრჩხილებს ქვემოთ, უმუშევრობის პრობლემის განხილვისას გავხსნი.

რაკი ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა ასე ვრცლად განვიხილეთ, ალბათ, უპრიანი იქნება ეკონომიკურად არააქტიურ მოსახლეობას მოკლედ მაინც შევეხოთ. 2010 წლის მონაცემებით, ასეთი კატეგორიის მოსახლეობა საქართველოში 1083

¹ იხ. ჟურნ. „ეკონომისტი“, 2010, 1, გვ. 30.

ათ. კაცს შეადგენს. სხვანაირად მას ასედაც მოიხსენიებენ: „მოსახლეობა სამუშაო ძალის გარეთ“.

ამ მაჩვენებლის ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით განხილვიდან ჩანს, რომ 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობაში ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობა ყველაზე მაღალი ხვედრითი წონით (83,8 და 61,5%), როგორც მოსალოდნელი იყო, წარმოდგენილია 15-19 წლისა და 65 წლისა და უფროსი ასაკის ჯგუფებში. იგი ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელს მკვეთრად არა, მაგრამ რამდენადმე აღემატება აგრეთვე 20-24 წლიანთა ჯგუფში (40%). ყველა დანარჩენ ჯგუფში საშუალო მაჩვენებელს ჩამორჩება: 40-44 (15,6%), 30-34 (16,2%), 45-49 (16,5%), 50-54 (17,2%), 30-34 (21,2%), 55-59 (22,3%), 25-29 (26,3%) და 60-64 (31%).

რაც შეეხება ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობის ასაკობრივ სტრუქტურას, 2010 წლის მონაცემებით, იგი ასეთ სურათს იძლევა: 33 პროცენტი მოდის 65 წლისა და უფროსი ასაკის, ხოლო 21 პროცენტი – 15-19 წლის ასაკის მოსახლეობაზე, რაც ყველაზე მაღალი მაჩვენებლებია. ყველა სხვა დანარჩენ ჯგუფს მოკრძალებული ადგილი უკავია: 20-24 (10%), 25-29 (6%), 60-64 (5,6%), 55-59 (4,7%), 30-34 (4,6%), 45-49 (4,2%), 50-54 (4,1%), 35-39 (3,5%) და 40-44 (3,3%).

ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობის შესახებ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ზემოთ მოტანილი მონაცემების ანალიზი, ცხადია, ფრიად საგულისხმო დასკვნების გაკეთების საფუძველს იძლევა, მაგრამ გარკვეულ ცდომილებებსაც არაა მოკლებული. მხედველობაში მაქვს ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობის გაანგარიშების, შსო-ის რეკომენდაციით, სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის სისტემაში დანერგილი პრაქტიკა, რომლის მიხედვითაც ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობა უდრის 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობას მინუს ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა.

ასეთი მეთოდით გაანგარიშებისას, ჩემი აზრით, ალურიცხავი რჩება ქვეყნის ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობის დიდმნიშვნელოვანი ნაწილი, და აი რატომ. მოსახლეობა, სქესისა და ასაკის მიუხედავად, ხომ ეკონომიკურად აქტიურია ან პასიური. უფრო ზუსტად, ერთი ნაწილი ეკონომიკურად აქტიურია, ხოლო მეორე – არააქტიური, ანუ მოსახლეობა სამუშაო ძალის გარეთ. ასეთი დაყოფისას, მაგალითად, ბავშვები 15 წლის ასაკამდე რომელ ნაწილს უნდა მივაკუთვნოთ? – რომ არა ეკონომიკურად აქტიურ მოსახლეობას, ალბათ, ნაკლებად საკამათოა. ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობის შემადგენლო-

ბაში კი, როგორც ზემოთ მოტანილი ამონარიდიდან ჩანს, აღრიცხვის მოქმედი პრაქტიკა მას ადგილს არ უტოვებს. ჩემი აზრით, ერთადერთი გამოსავალი „ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობის“ ცნების ასეთ გაგებაშია: ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობა უდრის სრულ შრომისუნარიან ასაკს მიუღწეველი მოსახლეობის, შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებული მოსახლეობისა და შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობისგან ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის გამოკლებით მიღებული სხვაობის ერთობლივ ჯამს. ვფიქრობ, უპრიანია ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობის გაანგარიშება ორი განზომილებით: სრული შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის ფარგლებში და მთლიანად ქვეყნის მოსახლეობის მასშტაბით. აქედან პირველი შეგვიქმნის წარმოდგენას კონკრეტულად სრული შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის ეკონომიკურად აქტიურ და არააქტიურ ნაწილებს შორის თანაფარდობაზე, ხოლო მეორე – იმაზე, თუ როგორია თანაფარდობა მთელი ქვეყნის მასშტაბით საზოგადოებრივი დოვლათის შემქმნელ (მის პოტენციალურ შემქმნელთა ჩათვლით) და მათ კმაყოფაზე მყოფთა შორის. ამ უკანასკნელი მაჩვენებლის ძირითადი პრაგმატული მნიშვნელობა იმაში მდგომარეობს, რომ მთავრობას (და საერთოდ ხელისუფლების ყველა რგოლს), ასეთი გათვლების საფუძველზე, უფრო ადვილად შეუძლია თაობათა შორის დაპირისპირების სიმწვავის დადგენა და კატაკლიზმებამდე მის მისვლამდე ქმედით ღონისძიებათა მყისიერი განხორციელება.

ეკონომიკურ მეცნიერებაში, ბევრ სხვა საკითხთან ერთად, ჯერ კიდევ ბოლომდე არაა დაზუსტებული პასუხი კითხვაზე, თუ რას ეწოდება ეკონომიკური საქმიანობა და ვინ ითვლება მის აქტიურ მონაწილედ. შედარებით ნაკლებად საკამათოდ მეჩვენება მტკიცება იმისა, რომ ეკონომიკური ხასიათისაა საქმიანობა, რომელიც მიმართულია როგორც მატერიალური, ისე არამატერიალური დოვლათის, ანუ ქვეყნის მთლიანი ეროვნული პროდუქტის შესაქმნელად. უფრო რთულია ამგვარი საქმიანობის სახეობათა კონკრეტულად ჩამოთვლა და დეტალურად განსაზღვრა იმისა, ამა თუ იმ მუშაკის შრომითი საქმიანობა ეკონომიკურად აქტიურია თუ არააქტიური. ავიღოთ, მაგალითად, სამხედრო პირი. ეკონომიკურად აქტიურია თუ არააქტიური მისი საქმიანობა? ამ თითქოსდა არცთუ რთულ კითხვაზე ცალსახა (ერთმნიშვნელოვანი) პასუხი არ იქნება მართებულის. ჩემი აზრით, სამხედრო პირი ეკონომიკურად აქტიურ მო-

სახლეობას განეკუთვნება, თუკი ის კადრის მუშაკად (მოსამსახურედ) ითვლება, დაქირავებულია და სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულებისთვის განსაზღვრულ გასამრჯელოს (ხელფასს) ღებულობს. მაგრამ წვევამდელი, რომელიც მობილიზაციის წესითაა განვეული არმიაში და, კანონმდებლობის შესაბამისად, განსაზღვრული დროის (ჩვეულებრივ 2-3 წლის) განმავლობაში იხდის სამხედრო ვალდებულებას, განეკუთვნება ეკონომიკურად არააქტიურ მოსახლეობას.

კიდევ უფრო ბუნდოვანია პასუხები კითხვებზე, ქვეყნის მთლიანი ეროვნული პროდუქტის წარმოებაში რამდენად მონაწილეობს და ეკონომიკურად აქტიურ მოსახლეობას განეკუთვნება თუ არა რეპეტიტორი, საკუთარი სახლის მშენებელი დურგალი, მოხუცი მშობლების მომვლელი პირი, ასევე, დიასახლისი, რომელიც ალაგებს თავის სახლს, ზრდის შვილებს, აკეთებს კერძებს და ა.შ. ხომ იწვევს ერთგვარ გაუგებრობას ის გარემოება, რომ საცივის (თუ სხვა ნებისმიერი საკვები პროდუქტის) რესტორნის პირობებში გაკეთება ითვლება აქტიურ ეკონომიკურ (და მაშასადამე, მთლიანი ეროვნული პროდუქტის შემქმნელ) საქმიანობად, ხოლო ოჯახის პირობებში გაკეთებული – არა. ასეთი ნიუანსი სხვაც ბევრია, რომლებიც მომავალში დაიხვეწება, დაზუსტდება და სრულყოფილ სახეს მიიღებს, რაც ხელს შეუწყობს ეკონომიკურად აქტიური და არააქტიური მოსახლეობის პრობლემატიკის როგორც თეორიული, ისე პრაგმატული ასპექტების უკეთ გააზრებას.

თავი მეორე დასაქმება

ურთიერთდაკავშირებული მოვლენების ლოგიკური თანმიმდევრობით გაშუქების აუცილებლობის პრინციპიდან გამომდინარე, უპრიანია, შრომითი რესურსების (პოტენციური სამუშაო ძალის) ესოდენ დეტალური განხილვის შემდეგ, შესაბამისი ფაქტობრივი მასალის მეცნიერული გაანალიზების საფუძველზე, განვიხილოთ სამუშაო ძალის გამოყენებასთან დაკავშირებული საკითხები და განვაზოგადოთ მიღებული შედეგები. ასეთ საკითხებს განეკუთვნება მუშახელის დასაქმება, მ.შ. დაქირავებით დასაქმება და თვითდასაქმება, უკანასკნელ პერიოდში ამ პროცესისთვის დამახასიათებელი ტენდენციები ასაკობრივ, დარგობრივ და რეგიონულ ჭრილში, დასაქმების დონე, მასში მიმდინარე ცვლილებები დასახლებების (ქალაქისა და სოფლის მოსახლეობის), აგრეთვე დასაქმებულთა სქესის (მომუშავე მამაკაცებისა და ქალების) მიხედვით და ა.შ.

რაც უფრო სრულად ავსახავთ ამ მხრივ ქვეყანაში რეალურად არსებულ მდგომარეობას, მით უფრო ქმედითი შეიძლება იყოს არსებული ხარვეზების აღმოსაფხვრელად ხელისუფლების მიერ გატარებული ღონისძიებები. ეს იგივეა, რაც ავადმყოფობის თაობაზე ექიმის მიერ დასმული დიაგნოზი, რომლის სწორად განსაზღვრის (დადგენის) გარეშე მკურნალობა ეფექტური ვერ იქნება.

სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით, 2010 წელს საქართველოში საზოგადოებრივ შრომით საქმიანობაში მონაწილეობდა, ანუ დასაქმებული იყო, სულ 1628 ათ. კაცი. აქედან დაქირავებით დასაქმებული იყო 38 პროცენტი, ხოლო თვითდასაქმებული – 62 პროცენტი. დასაქმებულთა კატეგორია თავდაპირველად განვიხილოთ ერთობლივად (მისთვის დამახასიათებელი ტენდენციებით), ხოლო შემდეგ – დაქირავებით დასაქმებულები და თვითდასაქმებულები ცალ-ცალკე.

უკანასკნელი ოცნლეულის მონაცემებით, ქვეყნის მასშტაბით აშკარაა დასაქმებულთა კლების ტენდენცია. საქართველოში ეს მაჩვენებელი შეადგენდა, მაგალითად, 1990 წელს 2763,3 ათ. კაცს,¹ 2000 წელს – 1837,2, 2003 წელს – 1814,6, 2005 წელს – 1744,8, 2008 წელს – 1601,9, ხოლო 2010 წელს – 1625,7

¹ საქართველოს სტატისტიკური წელიწდეული – 2009. საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტრო, სტატისტიკის დეპარტამენტი, თბილისი, 1999.

ათ. კაცს.¹ აღნიშნულ პერიოდში დასაქმებულთა ესოდენ მკვეთრი შემცირება განაპირობა ქვეყანაში არსებული ეკონომიკური სისტემიდან საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლასთან დაკავშირებულმა სირთულეებმა, კერძოდ, სამუშაო ადგილების მკვეთრად შემცირებამ. დასაქმების ზოგადი სურათი და რეგიონული ასპექტები წარმოდგენილია მე-5 ცხრილში.

ცხრილში მოტანილი მონაცემებიდან ყურადღებას იქცევს, უნინარეს ყოვლისა, ის გარემოება, რომ დასაქმებულთა ხვედრითი წონით ქვეყნის რეგიონთა შორის პირველ ადგილზეა არა ქ. თბილისი, რომელიც მოიცავს ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის მეტ რიცხოვნობას, ვინემ სხვა რომელიმე რეგიონი, არამედ იმერეთი. 2010 წელს იმერეთზე მოდიოდა დასაქმებულთა საერთო რიცხოვნობის 19,9 პროცენტი, ხოლო ქ. თბილისზე – 19,5 პროცენტი. შემდეგ, 12,1 პროცენტით, ფიგურირებს „დანარჩენი რეგიონები“, ანუ სამცხე-ჯავახეთის, მცხეთა-მთიანეთისა და გურიის ნაკრები (გამსხვილებული) რეგიონი. სხვა რეგიონებს (კახეთი, სამეგრელო-ზემო სვანეთი, შიდა და ქვემო ქართლი, აჭარა) ამ პროცესში შედარებით მოკრძალებული წვლილი შეაქვთ.

დასაქმებულებში რეგიონთა შორის ესოდენ უთანაბრობა მნიშვნელოვანწილად დასაქმების განსხვავებული დონეებითაა განპირობებული. ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის მიმართ, ავტორისეული მიდგომით გაანგარიშებული ეს მაჩვენებელი საქართველოში ყველაზე მაღალია „დანარჩენ რეგიონებში“ (91,1%), ხოლო ყველაზე დაბალი – ქ. თბილისში (69,9%). ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელს, „დანარჩენი რეგიონების“ მაჩვენებელთან ერთად, აღემატება კახეთის, ქვემო და შიდა ქართლის, სამეგრელო-ზემო სვანეთისა და იმერეთის რეგიონების შესაბამისი მაჩვენებლები, ხოლო (ქ. თბილისთან ერთად) ჩამორჩება, მაგრამ უმნიშვნელოდ (1,6 პროცენტული პუნქტით) აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მაჩვენებელი.

დასაქმების დონის მიხედვით რეგიონებს შორის თანაფარდობამ უკანასკნელ წლებში ცვლილებები განიცადა, მაგრამ რადიკალური არა. ეს მაჩვენებელი, მაგალითად, 2010 წელს, 2006 წელთან შედარებით, გაიზარდა ქ. თბილისში, შიდა ქართლში, აჭარის არ-სა და სამეგრელო-ზემო სვანეთში, ხოლო შემცირდა კახეთში, იმერეთში, ქვემო ქართლსა და „დანარჩენ რეგიონებში“. დასაქმებულთა სტრუქტურა ასაკობრივ ჭრილში მოცემულია მე-6 ცხრილში.

¹ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები (geostat.ge).

დასაკმების რეგონული ასპექტები (2010 წ.)¹

ცხრილი 5

	რეგონები							
	სამცხე	სოფლისმცხოველ	სამცხე-საბურთალოს	სამცხე-საბურთალოს	სამცხე-საბურთალოს	სამცხე-საბურთალოს	სამცხე-საბურთალოს	სამცხე-საბურთალოს
მოსახლეობა (15+)	277	819,9	214,2	296,9	279,8	304,9	533,1	3028,2
სულ (ათ. კაცი)								
გეოგრაფიკული აქტიურობა	196,0	455,3	141,3	185,7	181,1	203,5	366,0	1944,9
მოსახლეობა (ათ. კაცი)								
დასაკმებული	174,2	318,3	123,4	168,7	148,6	174,4	323,5	1628,1
(ათ. კაცი)								
დასაკმებული	10,7	19,5	7,6	10,4	9,1	10,7	19,9	100
(%-ობით)								
დასაკმების დონე სტატისტიკ. სამსახურის გათვალისწინებით (%)	62,9	38,8	57,6	56,8	53,1	57,2	60,7	53,8
დასაკმების დონე ავტორიტეტული გათვალისწინებით (%)	88,9	69,9	87,3	90,8	82,1	85,7	88,4	83,7

¹ ცხრილი შედგენილია ავტორის მიერ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების საფუძველზე (geostat.ge).

როგორც ცხრილიდან ჩანს, დასაქმებულთა შორის ყველაზე მაღალი ხვედრითი წონით წარმოდგენილი არიან პენსიონერები (65 წლისა და უფროსი ასაკის მუშაკები), ხოლო ყველაზე დაბალი ხვედრითი წონით – 15-19 წლის ახალგაზრდები. რამდენადაც კანონზომიერია ეს უკანასკნელი, იმდენად არაკანონზომიერია პირველი, ე.ი. დასაქმებულთა შორის პენსიონერთა ესოდენ მაღალი ხვედრითი წონა (13,7%). უკანასკნელი პერიოდის (2010 წ.) მონაცემების 2003 წლის შესაბამის მონაცემებთან¹ შედარება ასეთ სურათს იძლევა. დასაქმებულთა შორის რამდენადმე გაზრდილია ხვედრითი წონა ასაკობრივი ჯგუფებისა: 20-24; 45-49; 50-54; 55-59; 60-64. იმათ შორის კი, რომელთა ხვედრითი წონა შემცირდა, მაგრამ არა მკვეთრად, არიან ასაკობრივი ჯგუფები: 15-19; 25-29; 30-34; 35-39; 40-44 და 65 წელს გადაცილებულები. როგორც ვხედავთ, დასაქმებულთა ასაკობრივ სტრუქტურაში გარკვეული პროგრესული ძვრები შეიმჩნევა, მაგრამ ოპტიმალურობისგან იგი ჯერ კიდევ შორსაა.

რაც შეეხება ასაკობრივ ჭრილში ავტორისეული მიდგომით გაანგარიშებულ დასაქმების დონეს, იგი ასე გამოიყურება. ყველაზე მაღალია 60-64 წლიანების ასაკობრივი ჯგუფისა და პენსიონერთა დასაქმების დონე, ხოლო ყველაზე დაბალი – 20-24 წლიანების ასაკობრივი ჯგუფისა. ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელთან შედარებით, 65 წელს გადაცილებულებთან ერთად, იგი მაღალია 40-44, 45-49, 50-54 და 55-59 წლიანების ასაკობრივ ჯგუფებში, ხოლო დაბალი – 20-24 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფთან ერთად, 15-19, 25-29, 30-34 და 35-39 ასაკობრივ ჯგუფებში. 60 წელს გადაცილებულ ხანდაზმულთა დასაქმების მაღალი და 20-24 წლის ასაკობრივი ჯგუფების დასაქმების დაბალი მაჩვენებლების მიზეზები სპეციალურ გამოკვლევას და სათანადო დასკვნების გაკეთებას საჭიროებს.

რეგიონულ ჭრილში ასაკობრივ ჯგუფებს შორის არსებული თანაფარდობის თაობაზე საკმაოდ ტევადი ინფორმაციაა მოცემული მე-7 ცხრილში.

¹ შრომის ბაზარი საქართველოში 2003-2005. სტატისტიკური პუბლიკაცია. შემდგენლები: პ. შავიშვილი, ნ. ორმოცაძე, ი. გვილაძე, ნ. ხუჯაძე, დ. გრიგალაშვილი, ე. ნაცვლიშვილი, თ. ბერბიჭაშვილი. რედაქტორი გ. ყაველაშვილი, თბილისი, 2006, გვ. 27.

ასაკობრივი ჯგუფები												
	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65+	საქართველო სულ
ექტიური მოსახლეობა (ათ. კაცი)	44,1	162,2	182,1	184,3	193,3	195,3	232,1	212,7	179,4	135,4	224,2	1944,9
დასაქმებული (ათ. კაცი)	31,4	100,0	131,6	139,7	156,3	169,8	204,4	188,7	158,6	124,9	222,6	1628
დასაქმებული (%)	1,9	6,1	8,0	8,6	9,6	10,4	12,6	11,6	9,8	7,7	13,7	100
დასაქმების დონე სტატისტ. ერთე. საშუალოს გათვლით (%)	11,5	37,0	53,3	59,8	67,7	73,4	73,5	73,5	68,7	63,7	38,3	53,8
დასაქმების დონე ავტორისეული გათვლით (%)	71,2	61,6	72,3	75,8	80,8	86,9	88,0	88,7	88,4	92,2	92,3	83,7

ცხრილი შედგენილია ავტორის მიერ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების საფუძველზე (geostat.ge).

დასაქმებულები ასაკობრივი ჯგუფებისა და რეგიონების მიხედვით 2008 წელს¹ (ათ. კაცი)

ცხრილი 7

	სულ	მათ შორის ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით										
		<20	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65+
საქართველო, სულ	1601,9	30,8	98,1	128,5	147,1	156,2	165,6	184,8	176,7	162,3	102,9	248,9
კახეთი	186,2	6,1	12,0	12,7	11,9	14,1	16,8	17,8	21,6	21,5	13,3	38,4
ქ. თბილისი	302,1	1,9	22,9	33,0	36,3	36,6	36,7	39,5	35,5	24,1	19,5	16,1
შიდა ქართლი	98,4	2,1	4,8	6,2	8,7	10,1	11,7	10,4	10,4	11,6	7,1	15,4
ქვემო ქართლი	173,0	3,7	10,4	14,9	15,6	16,3	17,0	20,9	18,6	21,1	9,6	24,9
სამცხე-ჯავახეთი	94,2	4,8	8,6	8,4	6,3	7,6	8,3	12,1	10,3	7,1	4,3	16,4
აჭარის არ	122,2	2,0	9,0	11,8	14,3	18,1	14,8	13,7	11,3	11,9	6,6	8,7
გურია	76,1	2,9	3,5	4,1	5,1	6,8	6,5	7,8	9,5	7,9	4,9	17,0
სამეგრელო-ზე- მო სვანეთი	185,2	2,7	11,4	12,7	14,9	16,9	17,5	21,5	20,4	20,7	12,7	33,9
იმერეთი	331,7	4,2	14,1	23,0	31,2	26,0	32,1	37,4	35,8	33,1	22,7	72,2
მცხეთა-მთიანე- თი	32,9	0,4	1,4	1,8	2,8	3,8	4,1	3,6	3,4	3,4	2,2	6,0

¹ შრომის ბაზარი საქართველოში - 2009. შემდგენლები: ი. გვილაგა, თ. ბერბიჭაშვილი, ი. ხოსისშვილი, თ. ღონდაძე, ლ. ქუჩუხელი. რედაქტორი გ. ფანცულაია, თბილისი, 2009, გვ. 17.

ხვედრითი წონა, %												
საქართველო, სულ	100	1,9	6,1	8,0	9,2	9,8	10,3	11,5	11,0	10,1	6,4	15,5
კახეთი	100	3,3	6,4	6,8	6,4	7,6	9,0	9,6	11,6	11,6	7,1	20,6
ქ. თბილისი	100	0,6	7,6	10,9	12,0	12,1	12,1	13,1	11,7	8,0	6,5	5,3
შიდა ქართლი	100	2,1	4,8	6,3	8,8	10,3	11,9	10,6	10,6	11,8	7,2	15,7
ქვემო ქართლი	100	2,2	6,0	8,6	9,0	9,4	9,8	12,1	10,8	12,2	5,5	14,4
სამცხე-ჯავახეთი	100	5,1	9,1	8,9	6,7	8,0	8,8	12,8	10,9	7,5	4,6	17,4
აჭარის არ.	100	1,6	7,4	9,7	11,7	14,8	12,1	11,2	9,3	9,7	5,4	7,1
გურია	100	3,8	4,6	5,4	6,8	9,0	8,6	10,2	12,5	10,4	6,5	22,3
სამეგრელო-ზემო სვანეთი	100	1,4	6,2	6,8	8,0	9,1	9,5	11,6	11,0	11,2	6,8	18,3
იმერეთი	100	1,3	4,2	6,9	9,4	7,8	9,7	11,3	10,8	10,0	6,9	21,8
მცხეთა-მთიანეთი	100	1,2	4,2	5,6	8,4	11,6	12,5	11,1	10,3	10,2	6,6	18,3

ცხრილში მოტანილი ფაქტობრივი მასალის გაანალიზების საფუძველზე შეიძლება გავაკეთოთ ასეთი დასკვნები: დასაქმებულ პირთა შორის 20 წლამდელი ასაკობრივი ჯგუფის ყველაზე მაღალი ხვედრითი წონით გამოირჩევა სამცხე-ჯავახეთის რეგიონი, ხოლო დაბალი ხვედრითი წონით – ქ. თბილისი. სხვაობა მათ შორის 4,5 პროცენტული პუნქტია. ამ ასაკობრივი ჯგუფის მიხედვით, ძალიან განსხვავებული არა, მაგრამ, ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელთან შედარებით, რამდენადმე მაღალი ხვედრითი წონა აქვთ, აგრეთვე, კახეთს, შიდა და ქვემო ქართლსა და გურიას, ხოლო დაბალი – აჭარის არ-ს, სამეგრელო-ზემო სვანეთს, იმერეთსა და მცხეთა-მთიანეთს; სამცხე-ჯავახეთი დასაქმებულთა მეორე – 20-24 წლიანების ასაკობრივი ჯგუფის ხვედრითი წონითაც ყველას სჭარბობს, მაგრამ დაბალი მაჩვენებლით, თბილისი კი არა, იმერეთი და მცხეთა-მთიანეთი გამოირჩევიან. ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელთან შედარებით, მაღალი ხვედრითი წონა აქვთ, აგრეთვე, ქ. თბილისის, კახეთის, აჭარის არ-ისა და სამეგრელო-ზემო სვანეთის რეგიონებს, ხოლო დაბალი – შიდა და ქვემო ქართლისა და გურიის რეგიონებს; 25-29 წლიანების ასაკობრივი ჯგუფის მიხედვითაც კვლავ თბილისია ყველაზე უფრო დაწინაურებული, ხოლო ჩამორჩენილი – მცხეთა-მთიანეთი. ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელზე უფრო მაღალი ნიშნული აქვთ, აგრეთვე, ქვემო ქართლის, სამცხე-ჯავახეთისა და აჭარის არ-ის რეგიონებს, ხოლო დაბალი – კახეთის, შიდა ქართლის, გურიის, სამეგრელო-ზემო სვანეთის, იმერეთისა და მცხეთა-მთიანეთის რეგიონებს; 30-34 წლიანების ასაკობრივი ჯგუფის მიხედვით კიდევ უფრო გამოკვეთილია ქ. თბილისისა და აჭარის არ-ის ადგილი და როლი. კახეთის რეგიონის ყველაზე დაბალ ნიშნულს (6,4%) თბილისის შესაბამისი მაჩვენებელი 5,6, ხოლო აჭარის არ-ისა 5,3 პროცენტული პუნქტით აღემატება. აღსანიშნავია, რომ დასაქმებულთა ამ ასაკობრივი ჯგუფის მიხედვით, გარდა თბილისის და აჭარისა, ყველა რეგიონის შესაბამისი მაჩვენებელი ჩამორჩება ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელს; დასაქმებულთა შორის 35-39 წლიანების ასაკობრივი ჯგუფის ხვედრითი წონით (14,8%) ყველაზე მოწინავე პოზიცია აჭარის არ-ს უკავია. 11,6 პროცენტით მასთან შედარებით ახლოსაა თბილისისა და მცხეთა-მთიანეთის რეგიონები, ხოლო საგრძნობლად ჩამორჩებიან კახეთის, სამცხე-ჯავახეთისა და იმერეთის რეგიონები; 40-44 წლიანების ასაკობრივი ჯგუფის მიხედვით, ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელთან შედარებით, მაღალი მაჩვენებლები აქვთ ქ. თბილისის, შიდა ქართლის, აჭარის არ-ისა და მცხეთა-მთიანეთის რეგიონებს, ხოლო დაბალი – კახეთის, ქვემო ქარ-

თლის, სამცხე-ჯავახეთის, გურიის, სამეგრელო-ზემო სვანეთისა და იმერეთის რეგიონებს; დასაქმებულთა შორის 45-49 წლიანების ასაკობრივი ჯგუფის ხვედრითი წონით შეიმჩნევა რეგიონთა შორის თანაფარდობის ერთგვარი გამოთანაბრება. ყველაზე მაღალი (სამცხე-ჯავახეთი) და ყველაზე დაბალი (კახეთი) მაჩვენებლების მქონე რეგიონებს შორის სხვაობა 3,2 პროცენტულ პუნქტს არ აღემატება; ანალოგიური მდგომარეობაა დასაქმებულთა შორის 50-54 წლიანების ასაკობრივი ჯგუფის ხვედრითი წონის მიხედვითაც. ყველაზე მაღალი და დაბალი მაჩვენებლების მქონე რეგიონებს შორის სხვაობა აქაც ზუსტად იმდენივეა, რამდენიც წინა ასაკობრივი ჯგუფში; დასაქმებულთა შორის 55-59 წლიანების ასაკობრივი ჯგუფის ხვედრითი წონით, ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელთან შედარებით, რამდენადმე მაღალი ნიშნული აღინიშნება კახეთის, შიდა და ქვემო ქართლის, გურიის, სამეგრელო-ზემო სვანეთისა და მცხეთა-მთიანეთის რეგიონებში, ხოლო დაბალი ნიშნული – ქ. თბილისის, სამცხე-ჯავახეთის, აჭარის არ-ისა და იმერეთის რეგიონებში; 60-64 წლიანების ასაკობრივი ჯგუფის ხვედრითი წონის მიხედვით აშკარად იგრძნობა როგორც ქვეყნის საშუალო, ისე თითოეული რეგიონის მაჩვენებელთა მკვეთრად დაბალი დონე. ამ მხრივ მას ჩამოუვარდება მხოლოდ 20 წლამდელთა ასაკობრივი ჯგუფის მაჩვენებელი. თვით რეგიონებს შორის თანაფარდობა ერთმანეთთან მიახლოებულია; ბოლო (65 წელს გადაცილებულთა) ასაკობრივი ჯგუფის ხვედრითი წონის მიხედვით მდგომარეობა რადიკალურად განსხვავებულია. არა მარტო ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელი გამოირჩევა მაღალი ნიშნულით, არამედ (და განსაკუთრებით) ცალკეული რეგიონებისა (იმერეთი, გურია, კახეთი, სამეგრელო-ზემო სვანეთი, მცხეთა-მთიანეთი, სამცხე-ჯავახეთი). ამასთან ერთად, ყურადღებას იქცევს მაჩვენებელთა მკვეთრი კონტრასტულობაც. ამ სპეციფიკური ჯგუფის ხვედრითი წონა ყველაზე მაღალია გურიაში (22,3%), ხოლო ყველაზე დაბალი – ქ. თბილისში (5,3%). ესეც ჯერჯერობით მეცნიერების მიერ პასუხგაუცემელ საკითხთა წრეს განეკუთვნება და სპეციალურ შესწავლას მოითხოვს. ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის საქმიანობის სახეობათა მიხედვით დასაქმების თაობაზე ფაქტობრივი მასალა მოტანილია მე-8 ცხრილში.

ცხრილზე თვალის ოდნავი შევლებაც კი საკმარისია ქვეყნის მასშტაბით დასაქმებულთა შემცირების ნეგატიური ტენდენციის დასაფიქსირებლად. რომ არაფერი ვთქვათ საქართველოში გასული საუკუნის 80-იანი წლების დასასრულისთვის არსებულ შედარებით მყარ მდგომარეობაზე, 2006 წელსაც კი 43 ათ. კაცი

**დასაქმებულები საქმიანობის სახეობათა მიხედვით
(ათ. კაცი)¹**

ცხრილი 8

	რიცხოვნობა (ათ. კაცი)			ხვედრითი წონა (%)		
	2005 წ.	2006 წ.	2007 წ.	2005 წ.	2006 წ.	2007 წ.
სოფლის მეურნეობა, ნადირობა და მეტყევეობა, თევზჭერა	947,9	966,4	910,5	54,3	55,3	53,4
სამთომშპოვეებითი მრეწველობა	5,8	3,4	4,7	0,3	0,2	0,3
დამამუშავებელი მრეწველობა	89,8	81,5	82,7	5,1	4,7	4,9
ელექტროენერგია, გაზი და წყალმომარაგება	23,4	18,4	18,2	1,3	1,1	1,1
მშენებლობა	43,1	54,8	71,2	2,5	3,1	4,2
საბითუმო და საცალო ვაჭრობა, ავტომობილების, მოტოციკლების, საყოფაცხოვრებო საქონლისა და პირადი სარგებლობის ნივთების რემონტი	188,2	168,1	168,8	10,8	9,6	9,9
სასტუმროები და რესტორნები	16,3	16,9	18,0	0,9	1,0	1,1
ტრანსპორტი, სასაწყობო მეურნეობა და კავშირგაბმულობა	69,3	77,8	71,7	4,0	4,5	4,2
საფინანსო შუამავლობა	13,3	14,3	17,3	0,8	0,8	1,0
ოპერაციები უძრავი ქონებით, არენდა და კომერციული საქმიანობა	25,9	26,9	34,7	1,5	1,5	2,0
სახელმწიფო მართვა და თავდაცვა, სავალდებულო სოციალური დაზღვევა	81,8	78,5	64,3	4,7	4,5	3,8

¹ შრომის ბაზარი საქართველოში – 2009. შემდგენლები: ი. გვილავა, თ. ბერბიჭაშვილი, ი. ხოსისშვილი, თ. ლონლაძე, ლ. ქურხული. რედაქტორი გ. ფანცულაია, თბილისი, 2009, გვ. 17.

განათლება	130,9	132,2	124,2	7,5	7,6	7,3
ჯანმრთელობის დაცვა და სოციალური მომსახურება	58,0	52,2	59,9	3,3	3,0	3,5
სხვა კომუნალური, სოციალური და პერსონალური მომსახურება	38,2	41,9	43,9	2,2	2,4	2,6
კერძო საშინაო მეურნეობა დაქირავებული მომსახურებით	9,2	11,7	11,1	0,5	0,7	0,7
ექსტერიტორიული ორგანიზაციები და ორგანოები	3,3	2,3	2,9	0,2	0,1	0,2
სულ	1744,6	1747,3	1704,3	100	100	100

მეტი იყო დასაქმებული, ვინემ ერთი წლის შემდეგ – 2007 წელს. 2010 წელთან შედარებით, ეს სხვაობა 115,2 ათ. კაცამდე გაიზარდა, ანუ დასაქმებულთა რიცხოვნობის შემცირება ამჟამად ინტენსიურად მიმდინარეობს.

თუ ვირწმუნებთ ცხრილში მოტანილ მონაცემებს (არადა, საკმაოდ არგუმენტირებული საფუძველი არსებობს მის მიმართ კრიტიკული დამოკიდებულების გამოსახატავად, რაზედაც ქვემოთ გვექნება მსჯელობა), დასაქმების დარგობრივი სტრუქტურა, რბილად რომ ვთქვათ, სრულიად არაპროპორციულად გამოიყურება. მაგალითად, სოფლის მეურნეობაში (ნადირობასთან, მეტყევეობასთან და თევზჭერასთან ერთად) 2007 წელს 6,8 პროცენტული პუნქტით მეტი იყო დასაქმებული, ვინემ ერთობლივად სახალხო მეურნეობის ყველა სხვა დანარჩენ დარგში. დასაქმებულთა რიცხოვნობითა და ხვედრითი წონით მომდევნო ადგილზეა საბითუმო და საცალო ვაჭრობა, ავტომობილების, მოტოციკლების, საყოფაცხოვრებო საქონლისა და პირადი სარგებლობის ნივთების რემონტი, თუმცა აქაც ინტენსიურად მიმდინარეობს სამუშაო ადგილების შექვეცისა და დასაქმებულთა შემცირების პროცესი. ამ კომპლექსში 2007 წელს 19,4 ათ. კაცით ნაკლები იყო დასაქმებული, ვინემ 2005 წელს. დასაქმების მხრივ ხვედრითი წონით რამდენადმე გამოირჩევა განათლებაც, რომელშიც მარტო ერთი წლის განმავლობაში (2007 წელს, 2006 წელთან შედარებით) დასაქმებულთა რიცხოვნობა 8 ათ. კაცით შემცირდა.

დასაქმებულთა რიცხოვნობითა და ხვედრითი წონით ძლიერ მოკრძალებული ადგილი უკავია მრეწველობას (როგორც დამამუშავებელს, ისე სამთომომპოვებითს). ამ დარგში

არსებულ სირთულეებზე მეტყველებს თუნდაც ის, რომ მასში (მაგალითად, 2007 წელს) დასაქმებული იყო 48,2 პროცენტული პუნქტით ნაკლები, ვინემ სოფლის მეურნეობაში. ერთგვარი პროგრესული ძვრები იგრძნობა მშენებლობაში, სადაც 2007 წელს 28,1 ათ. კაცით მეტი იყო დასაქმებული, ვინემ 2005 წელს.

როგორც 2005 წლის ფაქტობრივი მასალის ანალიზიდან ჩანს, საქმიანობის სახეობათა მიხედვით დასაქმების თვალსაზრისით რეგიონებს შორის დიდი უთანაბრობაა, რაც ძირითადად მათი ერთმანეთისგან განსხვავებული წარმოებრივი მიმართულებით აიხსნება. მაგალითად, სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულთა შორის ყველაზე მეტი – 23,2 პროცენტი მოდის იმერეთის რეგიონზე, რაც 7,6 პროცენტული პუნქტით მეტია, ვინემ ქ. თბილისის, აჭარის არ-ის, მცხეთა-მთიანეთისა და გურიის შესაბამისი მაჩვენებლები ერთად. კიდევ უფრო მეტი უთანაბრობაა სამთომოპოვებით მრეწველობასა და კარიერების დამუშავებაში დასაქმებულთა მიხედვით. ამ საქმიანობაში ჩაბმულთა 63,8 პროცენტი იმერეთზე მოდის, რაც 1,8-ჯერ აღემატება ქვეყნის ყველა დანარჩენი რეგიონის შესაბამის მაჩვენებელთა ჯამს. დამამუშავებელ მრეწველობაში დასაქმებულთა 43,4 პროცენტი საქმიანობს ქ. თბილისში, მაშინ როდესაც შესაბამისი მაჩვენებელი მცხეთა-მთიანეთში 1,4, ხოლო სამცხე-ჯავახეთში 1,3 პროცენტს არ აღემატება. ოპერაციებში უძრავი ქონებით, საარენდო ურთიერთობებსა და კომერციულ საქმიანობაში დასაქმებულთა 58,7 პროცენტი თავმოყრილია ქ. თბილისში, რაც 17,4 პროცენტული პუნქტით მეტია, ვინემ ყველა დანარჩენი რეგიონის შესაბამისი მაჩვენებელი ერთად. განათლებაში დასაქმებულები რეგიონთა შორის ასე ნაწილდება (%-ობით): ქ. თბილისი 34,7, აჭარის არ – 10, იმერეთი – 16,4, გურია – 3, კახეთი – 8,7, მცხეთა-მთიანეთი – 3,8, სამეგრელო-ზემო სვანეთი – 6, სამცხე-ჯავახეთი – 3,5, ქვემო ქართლი – 9,1 და შიდა ქართლი – 4,7. ჯანმრთელობის დაცვისა და სოციალური მომსახურების სფეროში დასაქმებულთა მიხედვით კი თბილისის ხვედრითი წონა კიდევ უფრო მაღალია (40,9%), დანარჩენი რეგიონებისა, ცხადია, შესაბამისად დაბალი: აჭარის არ – 8,4, იმერეთი – 16,2, კახეთი – 8, გურია – 2,8, მცხეთა-მთიანეთი – 3, სამეგრელო-ზემო სვანეთი – 6,5, სამცხე-ჯავახეთი – 3,4, ქვემო ქართლი – 6,5 და შიდა ქართლი – 6,3. ყოველივე ზემოაღნიშნული იმაზე მეტყველებს, რომ სამუშაო ძალის გამოყენების სრულყოფა, განსაკუთრებით რეგიონულ ჭრილში, ხელისუფლების შესაბამისი ორგანოების მხრივ ქმედით ღონისძიებათა განხორციელებას საჭიროებს.

როგორც აღვნიშნეთ, დასაქმებულებში, უწინარეს ყოვლისა, დაქირავებით დასაქმებულები იგულისხმება. საქართველოში დაქირავებით დასაქმებულთა ტერიტორიულ (რეგიონულ) გაადგილებაზე წარმოდგენას იძლევა ცხრილი 9.

დაქირავებით დასაქმებულები რეგიონების მიხედვით¹

ცხრილი 9

	დაქირავებით დასაქმებულები (ათ. კაცი)				დაქირავებით დასაქმებულები (%)			
	2006ს.	2007ს.	2008ს.	2010ს.	2006ს.	2007ს.	2008ს.	2010ს.
კახეთი	46,3	42,0	44,3	44,8	7,7	6,7	7,7	7,2
ქ. თბილისი	248,8	291,0	240,6	251,0	41,2	46,5	42,0	40,6
შიდა ქართლი	32,9	25,0	26,3	34,9	5,4	4,0	4,6	5,6
ქვემო ქართლი	55,8	59,0	52,0	50,5	9,2	9,4	9,1	8,2
აჭარის არ.	45,1	38,3	44,7	54,8	7,5	6,1	7,8	8,8
სამეგრელო-ზემო სვანეთი	34,9	41,6	42,3	45,9	5,8	6,6	7,4	7,4
იმერეთი	89,5	85,5	82,8	90,2	14,8	13,7	14,5	14,6
„დანარჩენი რეგიონები“	47,3	43,0	39,4	46,6	7,8	6,8	6,9	7,6
საქართველო, სულ	603,9	625,4	572,4	618,6	100	100	100	100

ცხრილიდან ნათლად ჩანს ამ ნომინაციაში თბილისის რეგიონის გამოკვეთილი (40%-ზე მეტი) ადგილი და როლი, რაც სავსებით ბუნებრივი და კანონზომიერია. თბილისთან შედარებით მცირე, მაგრამ, სხვა რეგიონებთან შედარებით, მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია იმერეთის რეგიონსაც. ეს განაპირობა აღნიშნულ რეგიონში საქართველოს მეორე ინდუსტრიული ცენტრის – ქ. ქუთაის-

¹ ცხრილი შედგენილია ავტორის მიერ სტატისტიკური პუბლიკაციიდან - „შრომის ბაზარი საქართველოში – 2009. შემდგენლები: ი. გვილავა, თ. ბერბიჭაშვილი, ი. ხოსისშვილი, თ. ლონლაძე, ლ. ქურხული. რედაქტორი გ. ფანცულაია, თბილისი, 2009, გვ. 23 და ინტერნეტიდან (geostat.ge) აღებული მონაცემების საფუძველზე.

სის გაადგილებამ. დაქირავებით დასაქმებულთა მიხედვით სხვა რეგიონების (კახეთი, შიდა ქართლი, ქვემო ქართლი, სამეგრელო-ზემო სვანეთი და „დანარჩენი რეგიონები“) ხვედრითი წონა (თითოეულისა ცალ-ცალკე) 5-9 პროცენტის ფარგლებში მერყეობს. ამ მხრივ უკანასკნელ ხუთნეულში ცვლილებებიც უმნიშვნელოა. დაქირავებით დასაქმებულთა ხვედრითი წონა ოდნავ გაიზარდა შიდა ქართლში, აჭარასა და სამეგრელო-ზემო სვანეთში, ხოლო შემცირდა კახეთში, ქ. თბილისში, ქვემო ქართლში, იმერეთსა და „დანარჩენ რეგიონებში“.

2010 წლის მონაცემებით, დაქირავებით დასაქმებულთა შორის ყველაზე მცირე ხვედრითი წონით 15-19 წლიანთა ასაკობრივი ჯგუფია წარმოდგენილი, რომლის განმსაზღვრელ ფაქტორებზე ზემოთ უკვე მივუთითეთ. სხვა ასაკობრივი ჯგუფებისგან განსხვავებით, ასევე გამოკვეთილად დაბალია 65 წელს გადაცილებულ დაქირავებით დასაქმებულთა ხვედრითი წონა. დანარჩენი ასაკობრივი ჯგუფების ხვედრითი წონა ახლოსაა ერთმანეთთან (მერყეობს 6,1-დან 13,1%-მდე).

ჩემი აზრით, საქართველოში საერთოდ მცირეა დაქირავებით დასაქმებულთა კატეგორია. როგორც ეკონომიკურად განვითარებული ქვეყნების პრაქტიკა მოწმობს, იგი გაცილებით მეტი უნდა იყოს, რამდენადაც დასაქმების ამ ფორმას, თვითდასაქმებისგან განსხვავებით, ახასიათებს რიგი უპირატესობებისა: დამქირავებლის მიერ დაქირავებულ მუშაკთან იურიდიული ძალის მქონე დოკუმენტის – კონტრაქტის (ხელშეკრულების) გაფორმების კვალობაზე, ხანგრძლივი დროით დასაქმების სტაბილურობა და სამუშაოს დაკარგვის (უმუშევრად დარჩენის) ნაკლები საშიშროება; შრომის ანაზღაურების სახით მიღებული შემოსავლის სიმყარე და გონივრული (წინასწარ გააზრებული გეგმით) ხარჯვა; მისი, როგორც პიროვნებისა და მოქალაქის, უფლებების კანონით უფრო სრულად დაცვა; სიმშვიდე და ოჯახური მყუდროება; სამუშაო დროის რეგლამენტირების გამო შედარებით მეტი თავისუფალი დროის გამოყოფის შესაძლებლობა და სხვ.

საქართველოში თვითდასაქმებულთა ტერიტორიულ (რეგიონულ) გაადგილებაზე წარმოდგენას იძლევა ინფორმაცია, რომელიც მოტანილია მე-10 ცხრილში.

ცხრილში მოტანილი ფაქტობრივი მასალა ცხადყოფს, რომ თვითდასაქმებულთა რიცხოვნობითა და ხვედრითი წონით გამორჩეული ადგილი უკავია იმერეთის რეგიონს. 2010 წელს ამ რეგიონში თითქმის 3,5-ჯერ მეტი თვითდასაქმებული იყო, ვინემ ქ. თბილისში. აღნიშნული კატეგორიის დასაქმებულთა მი-

ხედვით სხვა რეგიონების (კახეთი, შიდა და ქვემო ქართლი, აჭარის არ, სამეგრელო-ზემო სვანეთი) მაჩვენებლები (რიცხოვნობა და ხვედრითი წონა) შედარებით გამოთანაბრებულია. მაგალითად, ხვედრითი წონა 8-13 პროცენტის ფარგლებში მერყეობს. იმერეთის შემდეგ „დანარჩენი რეგიონების“ (სამცხე-ჯავახეთი, მცხეთა-მთიანეთი, გურია) ერთობლივი მაჩვენებელი – თვითდასაქმებულთა ხვედრითი წონაა რამდენადმე სოლიდურად წარმოდგენილი.

თვითდასაქმებულები რეგიონების მიხედვით¹

ცხრილი 10

	თვითდასაქმებულები (ათ. კაცი)				თვითდასაქმებულები (%)			
	2006წ.	2007წ.	2008წ.	2010წ.	2006წ.	2007წ.	2008წ.	2010წ.
კახეთი	154,6	155,0	141,5	129,3	13,5	14,4	13,8	12,8
ქ. თბილისი	53,8	55,2	61,4	67,1	4,7	5,1	6,0	6,7
შიდა ქართლი	96,7	92,4	72,0	88,4	8,5	8,6	7,0	8,8
ქვემო ქართლი	153,7	136,1	120,8	118,1	13,5	12,6	11,7	11,7
აჭარის არ	76,6	65,8	77,4	93,7	6,7	6,1	7,5	9,3
სამეგრელო-ზემო სვანეთი	148,9	144,6	142,8	128,2	13,0	13,4	13,9	12,7
იმერეთი	267,2	252,5	248,9	232,0	23,4	23,4	24,2	23,1
„დანარჩენი რეგიონები“	193,6	177,2	163,8	150,4	16,9	16,4	15,9	14,9
საქართველო, სულ	1141,6	1078,8	1028,5	1007,1	100	100	100	100

¹ ცხრილი შედგენილია ავტორის მიერ სტატისტიკური პუბლიკაციიდან – „შრომის ბაზარი საქართველოში – 2009. შემდგენლები: ი. გვილავა, თ. ბერბიჭაშვილი, ი. ხოსისშვილი, თ. ლონდაძე, ლ. ქურხული. რედაქტორი გ. ფანცულაია, თბილისი, 2009, გვ. 26 და ინტერნეტიდან (geosial.ge) აღებული მონაცემების საფუძველზე.

თვითდასაქმებულთა სტრუქტურას რეგიონულ ჭრილში უკანასკნელ (2006-2010) წლებში რაიმე ძირეული ცვლილებები არ განუცდია. გაიზარდა (თუმცა არც ისე მკვეთრად) თბილისის, აჭარის არ-ისა და შიდა ქართლის რეგიონების ხვედრითი წონა, ხოლო ამის პარალელურად შემცირდა – კახეთის, ქვემო ქართლის, სამეგრელო-ზემო სვანეთის და „დანარჩენი რეგიონებისა“.

თვითდასაქმებულთა ასაკობრივი სტრუქტურა, 2010 წლის მონაცემებით, ასეთია: თითქმის ერთ მეხუთედს შეადგენს და ყველაზე მაღალია 65 წელს გადაცილებულთა ხვედრითი წონა. ეს მაჩვენებელი 5,6 პროცენტული პუნქტით აღემატება 15-19, 20-24 და 25-29 წლიანთა ასაკობრივი ჯგუფების შესაბამის მაჩვენებელს ერთად. თვითდასაქმებულთა შორის ასევე მაღალია, თუმცა არა ძალიან მკვეთრად, 45-49 (12,1%) და 50-54 (11,4%) წლიანთა ასაკობრივი ჯგუფების ხვედრითი წონა. ის ფაქტი, რომ თვითდასაქმებულთა შორის საპენსიო ასაკობრივი ჯგუფის ხვედრითი წონა ესოდენ მაღალია, ხოლო ახალგაზრდა ასაკობრივი ჯგუფებისა – დაბალი, დადებითი მოვლენა ნამდვილად არაა და ხელისუფლების შესაბამისი ორგანოების მხრივ სათანადო ყურადღებას საჭიროებს.

მამაკაცებსა და ქალებს ეკონომიკურ საქმიანობაში მონაწილეობის თანაბარი კონსტიტუციური უფლებები აქვთ, მაგრამ მათი პრაქტიკული რეალიზაცია რამდენადმე განსხვავებულია. ქალთა დასაქმება და შრომით საქმიანობაში მონაწილეობა გარკვეული თავისებურებებით ხასიათდება, რაც ძირითადად მათ მიერ დედობის საპატიო ფუნქციის საზოგადოებრივ შრომით საქმიანობასთან შეთავსების სპეციფიკითაა განპირობებული. სწორედ ამ გარემოების გათვალისწინებით ყოფენ ე.წ. „სტაბილურობის თეორიის“ მიმდევრები ქალის ცხოვრებას პერიოდებად: მომზადება და შრომითი საქმიანობის დაწყება, ბავშვთა შობა და დასაქმება საოჯახო მეურნეობაში, სამსახურში დაბრუნება ბავშვების გაზრდის შემდეგ.¹ ქალთა და მამაკაცთა დასაქმების მხრივ საქართველოში არსებული მდგომარეობის საილუსტრაციოდ გავაანალიზოთ ცხრილი 11.

როგორც ცხრილში მოტანილი ფაქტობრივი მასალიდან ჩანს, 2010 წელს საქართველოში დასაქმებული იყო სულ 1628 ათ. კაცი, მ. შ. მამაკაცი იყო 851,4 ათ. (52,3%), ხოლო ქალი – 776,7 ათ. (47,7%). 2000 წლიდან დღემდე ეს თანაფარდობა ძი-

¹ იხ. ნ. აბესაძე, დასაქმების გენდერული ასპექტები საქართველოში. ჟურნ. „ეკონომისტი“, 2010, 1, გვ. 31.

რითადად სტაბილურია. მესამე ათასწლეულის დასაწყისისთვის დასაქმებულ მამაკაცთა ხვედრითი წონა ქალთა შესაბამის მაჩვენებელს 3 პროცენტული პუნქტით აღემატებოდა, ამჟამად კი აღემატება 4,6 პროცენტული პუნქტით, რაც განაპირობა, დასაქმებულ მამაკაცებთან შედარებით, დასაქმებულ ქალთა წინმსწრები ტემპებით შემცირებამ.

გარკვეული ცვლილებები განიცადა სქესობრივი ნიშნით დასაქმების დონეც. ავტორისეული გათვლებით, 2000-2010 წლებში მამაკაცთა დასაქმების დონე შემცირდა 7, ხოლო ქალთა 4,8 პროცენტული პუნქტით, ამიტომ დღეისთვის ქალთა დასაქმების დონე მამაკაცთა შესაბამის მაჩვენებელს 3,5 პროცენტული პუნქტით აღემატება.

დაქირავებით მომუშავეთა შორის ოდნავ მეტია მამაკაცი, ვინემ ქალი. სხვაობა სულ 18,1 ათ. კაცს შეადგენს. უკანასკნელ ათწლეულში არც ამ მაჩვენებელშია რაიმე სერიოზული ცვლილებები. 2000 წელს სხვაობა (მამაკაცთა სასარგებლოდ) 24,9 ათ. კაცს შეადგენდა.

2008 წლის ფაქტობრივი მონაცემებით თუ ვიმსჯელებთ, დაქირავებით დასაქმებულთა შორის მამაკაცები ჭარბობენ რიგ ასაკობრივ ჯგუფებში: <20, 20-24, 25-29 და 30-34. თანაც, ეს სხვაობა პირველ ორ ასაკობრივ ჯგუფში უფრო საგრძნობია, ვინემ ორ მომდევნო ასაკობრივ ჯგუფში. ყველა დანარჩენ ასაკობრივ ჯგუფში (35-39, 40-44, 45-49, 50-54, 55-59, 60-64, 65+), პირიქით, ქალები სჭარბობენ მამაკაცებს. აქ მაჩვენებლები თითქმის გამოთანაბრებულია და არცერთ ასაკობრივ ჯგუფში არ შეიმჩნევა მამაკაცების ან ქალების გამოკვეთილად მაღალი ხვედრითი წონა. სხვაობა ძირითადად 2 პროცენტულ პუნქტამდეა.

საქართველოში თვითდასაქმებულთა შორის მამაკაცია 52,8 და ქალი – 47,2 პროცენტი. 2000 წელს იყო, შესაბამისად, 51,5 და 48,5 პროცენტი, ე.ი. ცვლილება სრულიად უმნიშვნელოა.

2008 წელს თვითდასაქმებულთა შორის მამაკაცები ჭარბობდნენ, თუმცა ძალიან მკვეთრად გამოკვეთილად არა, ცალკეულ ასაკობრივ ჯგუფებში: <20, 20-24, 25-29, 30-34, 40-44. ყველა დანარჩენ ასაკობრივ ჯგუფში (45-49, 50-54, 55-59, 60-64, 65+), პირიქით, ქალები სჭარბობენ მამაკაცებს. ეს სხვაობა განსაკუთრებით საპენსიო ასაკობრივ ჯგუფში შეიმჩნევა, რომელშიც მამაკაცების ხვედრითი წონა შეადგენს 18,8, ხოლო ქალებისა – 24,2 პროცენტს. როგორც ცნობილია, ქალი ნაზი არსება და „სუსტი სქესის“ წარმომადგენელია, მამაკაცი კი – უფრო ძლიერი (კუნთებმაგარი) და მძიმე სამუშაოთა შესრულების უნარის მქონე. ძირითადად ამით

აიხსნება ის გარემოება, რომ ეკონომიკური საქმიანობის ზოგიერთ სფეროში (დარგში) უპირატესად მამაკაცები არიან დასაქმებული, ზოგიერთში კი, პირიქით, - ქალები. იმის ნათელსყოფად, თუ როგორი თანაფარდობაა ამ მხრივ დასაქმებულ მამაკაცებსა და ქალთა შორის, შეიძლება მოვიშველიოთ, მაგალითად, 2007 წლის ფაქტობრივი მონაცემები. ძირითადად მამაკაცებით იყო დაკომპლექტებული და მათი ხვედრითი წონა შეადგენდა (%-ობით): სამთომოპოვებით მრეწველობაში 91,5, დამამუშავებელ მრეწველობაში - 73,3, ელექტროენერგიით, გაზით უზრუნველყოფასა და წყალმომარაგებაში - 80,8, მშენებლობაში - 93,5, ტრანსპორტზე, სასაწყობო მეურნეობასა და კავშირგაბმულობაში - 91,6, ოპერაციებზე უძრავი ქონებით, არენდასა და კომერციულ საქმიანობაში - 62,2, სახელმწიფო მართვასა და თავდაცვაში, სავალდებულო სოციალურ დაზღვევაში - 74, კერძო საშინაო მეურნეობაში დაქირავებული მომსახურებით - 87,5. ძირითადად ქალებით იყო დაკომპლექტებული (ასეა დღესაც) და მათი ხვედრითი წონა შეადგენდა (%-ობით): განათლებაში 82,9, ჯანმრთელობის დაცვასა და სოციალურ მომსახურებაში - 50,9, სასტუმროებსა და რესტორნებში - 61. არის საქმიანობის სახეობანი, სადაც ამ მხრივ სხვაობა თითქმის არაა. ასეთია, მაგალითად, სოფლის მეურნეობა, საფინანსო შუამავლობა, საყოფაცხოვრებო საქონლისა და პირადი სარგებლობის ნივთების რემონტი, კომუნალური, სოციალური და პერსონალური მომსახურება.¹

დასაქმებულთა ტერიტორიული (ქალაქი-სოფელი) ნიშნის მიხედვით გაადგილებაზე გარკვეულ წარმოდგენას გვიქმნის ცხრილი 12.

როგორც ცხრილიდან ჩანს, 2010 წელს დასაქმებული იყო ქალაქში 617,2 ათ. (37,9%), ხოლო სოფელში - 1010,9 ათ. (62,1%) ადამიანი. დაქირავებით დასაქმებულების და თვითდასაქმებულების მიხედვით თანაფარდობა, ცხადია, რადიკალურად განსხვავებულია. დაქირავებით დასაქმებულებში ჭარბობს ქალაქის მოსახლეობა, ხოლო თვითდასაქმებულებში, პირიქით, - სოფლის მოსახლეობა. გასულ (2010) წელს დაქირავებულთა შორის ქალაქის მოსახლეობაზე მოდიოდა 2,8-ჯერ მეტი, ვინემ სოფლის მოსახლეობაზე, თვითდასაქმებულთა შორის კი სოფლის მოსახლეობაზე მოდიოდა 4,2-ჯერ მეტი, ვინემ ქალაქის მოსახლეობაზე.

¹ შრომის ბაზარი საქართველოში - 2009. სტატისტიკური პუბლიკაცია. შემდგენლები: ი. გვილავა, თ. ბერბიჭაშვილი, ი. ხოსისშვილი, თ. ღონღაძე, ლ. ქურხული. რედაქტორი გ. ფანცულაია, თბილისი, 2009, გვ. 18.

15 წლისა და უფროსი ასაკის მამაკაცების განაწილება
ეკონომიკური აქტიურობის მიხედვით (2000-2010 წწ. ათ. კაცი)¹

ცხრილი 11

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
აქტიური მოსახლეობა (სამუშაო ძალა), სულ	1062,2	1093,6	1109,6	1082,0	1069,7	1074,4	1085,8	1031,8	1028,0	1071,3	1037,1
დასაქმებული	945,5	966,7	954,1	957,9	926,5	915,2	920,4	888,1	855,6	877,6	851,4
დაქირავებული	354,4	336,0	333,0	323,6	304,4	314,1	316,5	331,9	313,1	317,4	318,3
თვითდასაქმებული	536,0	584,0	618,4	633,4	620,8	600,5	602,6	556,2	541,5	559,0	531,5
დასაქმების დონე, % (სტატ. ეროვნ. სამს. განგარიშებით)	66,8	67,1	65,1	67,5	64,3	62,6	61,2	63,1	61,1	61,1	61,2
დასაქმების დონე, % (ავტორისეული გაანგებებით)	89,0	88,4	86,0	88,5	86,6	85,2	84,8	86,1	83,2	81,9	82,0

¹ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები (geostat.ge).

15 წლისა და უფროსი ასაკის ქალების განაწილება
ეკონომიკური აქტიურობის მიხედვით (2000-2010 წწ. ათ. კაცი)¹

გაგრძელება

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
აქტიური მოსახლეობა (სამუშაო ძალა), სულ	987,0	1019,7	994,6	968,7	971,3	949,5	935,9	933,5	989,7	920,5	907,9
დასაქმებული	891,7	911,0	885,1	857,0	856,9	829,4	826,8	816,2	746,3	778,6	776,7
დაქირავებული	329,5	318,3	317,9	294,9	296,5	286,4	287,4	293,5	259,2	278,5	300,2
თვითდასაქმებული	505,2	552,0	566,5	561,7	560,1	542,8	539,0	522,6	487,0	500,0	475,6
დასაქმების დონე, % (სტატ. ეროვნ. სამს. გაანგარიშებით)	51,6	52,0	49,9	51,0	50,2	48,8	47,4	48,1	44,9	45,9	47,5
დასაქმების დონე, % (ავტორისეული გაანგ-ებით)	90,3	89,3	89,0	88,5	88,2	87,3	88,3	87,4	75,4	84,6	85,5

ათიოდე წლის წინათ არსებულ ვითარებასთან შედარება გვიჩვენებს ცვლილებებს, მაგრამ არა რადიკალურს. დასაქმებულთა კატეგორიაში 2,5 პროცენტული პუნქტით გაიზარდა ქალაქის მოსახლეობის ხვედრითი წონა, ხოლო ამდენითვე შემცირდა სოფლის მოსახლეობის ხვედრითი წონა. თანაფარდობა დაქირავებით დასაქმებულებში შეიცვალა ქალაქის მოსახლეობის სასარგებლოდ, ხოლო თვითდასაქმებულებში – სოფლის მოსახლეობის სასარგებლოდ.

დასაქმების დონე ქალაქ-სოფლის მიხედვით ასეთ სურათს იძლევა: ჯერ ერთი, ავტორისეული გათვლებით, დასაქმების დონე, სოფლის მოსახლეობასთან შედარებით, ქალაქის მოსახლეობაში გაცილებით დაბალია. სხვაობა 19,3 პროცენტულ პუნქტს შეადგენს; მეორე, დასაქმების დონე შემცირდა როგორც ქალაქად, ისე სოფლად; მესამე, შემცირების ტემპი, სოფლის მოსახლეობასთან შედარებით, ქალაქის მოსახლეობაში 2,2-ჯერ მაღალია; დაბოლოს, სოფლის მოსახლეობის დასაქმების ესოდენ მაღალი – 92 პროცენტს გადამეტებული დონე მისი არარეალურად მიჩნევის საკმაოდ დიდ საფუძველს იძლევა. თუმცა ამ საკითხზე უფრო ვრცლად ქვემოთ გვექნება მსჯელობა.

დასაქმების თაობაზე მსჯელობისას, რაოდენობრივ პარამეტრებთან ერთად, ყურადღებას იქცევს ხარისხობრივი ასპექტებიც, ანუ განათლების დონე, მუშაკთა კვალიფიკაცია. ამ თვისებრივ მხარეს განვითარების კვალდაკვალ სულ უფრო მეტი მოთხოვნები წაყენება, რაც მნიშვნელოვანწილად თანამედროვე ეტაპზე მტკ-ის სწრაფ ტემპებთან და ფრიად მაღალკვალიფიციურ (რთულ) შრომაზე დამყარებული დარგების დაჩქარებულ და ფართომასშტაბიან განვითარებასთანაა დაკავშირებული.

როგორც მსოფლიო პრაქტიკა ცხადყოფს, დღეისთვის საერთაშორისო ბაზარზე ყველაზე მაღალკონკურენტუნარიანი ის ქვეყნები არიან, რომლებიც ცოდნაზე დამყარებული ეკონომიკის განვითარებას მიიჩნევენ პრიორიტეტად და მომუშავეთა ინტელექტუალური დონის ამაღლებას აქცევენ განსაკუთრებულ ყურადღებას. იმის შესახებ, თუ როგორი ტენდენციები შეიმჩნევა ამ მხრივ საქართველოში, გავეცნოთ მე-13 ცხრილის მონაცემებს.

ცხრილში მოტანილი ინფორმაციის თანახმად, 2008 წლისთვის საქართველოში დასაქმებულთა შორის უმაღლესი განათლება ჰქონდა 27 პროცენტს, საშუალო პროფესიული განათლება – 16,7-ს, საშუალო – 41,1-ს, დანყებითი პროფესიული – 4,3-ს, საბაზო – 8-ს, ხოლო დანყებითი – 2,5 პროცენტს.

15 წლისა და უფროსი ასაკის ქალაქის მოსახლეობის განაწილება
ეკონომიკური აქტიურობის მიხედვით (2000-2010 წწ. ათ. კაცი)

ცხრილი. 12

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
აქტიური მოსახლეობა (სამუშაო ძალა), სულ	910,1	910,0	902,5	846,2	855,1	839,6	831,9	839,2	828,2	857,0	847,8
დასაქმებული	742,5	707,5	683,8	659,4	647,7	618,9	615,1	638,5	589,3	610,0	617,2
დაქირავებული	478,8	441,7	457,3	442,2	422,6	423,7	426,0	459,0	408,7	413,5	424,4
თვითდასაქმებული	223,7	228,2	224,1	216,7	224,2	194,5	187,7	179,5	180,2	195,6	191,5
დასაქმების დონე, % (სტატ. ეროვნ. სამს. გაანგარიშებით)	45,7	43,2	41,7	44,0	41,9	40,1	38,7	40,4	38,7	40,0	41,6
დასაქმების დონე, % (ავტორისეული გაანგ-ებით)	81,6	77,7	75,8	77,9	75,7	73,7	73,9	73,4	71,1	71,2	72,8

15 წლისა და უფროსი ასაკის სოფლის მოსახლეობის განაწილება
ეკონომიკური აქტიურობის მიხედვით (2000-2010 წწ. ათ. კაცი)¹

გაგრძელება

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
აქტიური მოსახლეობა (სამუშაო ძალა), სულ	1139,1	1203,3	1201,7	1204,6	1185,9	1184,3	1189,8	1126,1	1089,6	1134,8	1097,1
დასაქმებული	1094,7	1170,2	1155,4	1155,5	1135,6	1125,6	1132,2	1065,8	1012,7	1046,1	1010,9
დაქირავებული	205,1	212,6	193,7	176,2	178,3	176,7	177,8	166,4	163,7	182,5	194,2
თვითდასაქმებული	817,6	907,9	960,8	978,4	956,6	948,8	954,0	899,4	848,3	863,3	815,7
დასაქმების დონე, % (სტატ. ეროვნ. სამს. გაანგარიშებით)	72,2	75,4	72,3	72,3	70,9	69,7	68,2	70,0	65,7	65,1	65,5
დასაქმების დონე, % (ავტორისეული განგებით)	96,1	97,2	96,1	95,9	95,7	95,0	95,6	94,6	92,9	92,2	92,1

ამ მონაცემების შედარება საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერის შედეგებთან ასეთ სურათს იძლევა. იმ დროისთვის უმაღლესი განათლება ჰქონდა დასაქმებულთა 26,3 პროცენტს, ანუ თითქმის იმდენივეს, რამდენსაც აქვს დღეს. ასევე, უცვლელია საბაზო ზოგადი განათლებისა და საშუალო პროფესიული განათლების მქონეთა ხვედრითი წონა, ხოლო გაზრდილია საშუალო ზოგადი განათლების მქონეთა (3,8 პუნქტით) და დაწყებითი პროფესიული განათლების მქონეთა (0,8 პუნქტით) ხვედრითი წონა. ნეგატიურ მოვლენად უნდა ჩაითვალოს ის გარემოება, რომ დასაქმებულთა შორის განათლების არმქონე 2006 წელს იყო სულ 700 კაცი, ხოლო ორი წლის შემდეგ (2008 წ.) – 5,7 ათ. კაცი. აქედან 33,3 პროცენტს შეადგენდნენ მამაკაცები, 66,7 პროცენტს – ქალები.

დასაქმებულ მამაკაცთა და ქალთა შორის განათლების დონის მიხედვით თანაფარდობა რაიმე საგულისხმო დასკვნების გაკეთების საფუძველს არ იძლევა. ასე, მაგალითად, 2008 წელს უმაღლესი განათლება ჰქონდა საქართველოში დასაქმებულ მამაკაცთა 26,7, ხოლო ქალთა – 27,4 პროცენტს, ე.ი. სხვაობა სულ 0,7 პროცენტული პუნქტია. დასაქმებულთაგან მამაკაცების შედარებით მაღალი ხვედრითი წონა აღინიშნება იმათ შორის, ვისაც აქვს საშუალო სრული ზოგადი და დაწყებით-პროფესიული, სახელობო განათლება, ხოლო ქალებისა, ვისაც აქვს უმაღლესი, ასევე, დაწყებითი, საბაზო და საშუალო პროფესიული განათლება.

დასაქმებულები განათლების დონისა და სქესის მიხედვით¹

ცხრილი 13

	სულ	მათ შორის						
		დანაყოფითი	საბაზო	საშუალო	დანაყოფითი პროფესიული, სახელობო	საშუალო პრო- ფესიული	უმაღლესი	განათლების გარეშე
სულ ათ. კაცი								
2006	1747,3	60,5	127,3	722,8	155,3	238,2	442,5	0,7
2007	1704,3	43,7	132,0	681,8	107,6	265,6	469,5	4,0
2008	1601,9	39,3	128,6	657,7	69,6	267,9	433,1	5,7
მამაკაცი								
2006	920,5	26,3	63,2	404,2	93,5	102,2	229,5	1,6
2007	888,1	19,4	62,2	381,8	66,4	116,5	239,8	2,0
2008	855,6	16,1	64,2	370,9	45,8	128,2	228,5	1,9
ქალი								
2006	826,8	34,2	63,8	317,4	61,6	135,5	212,3	2,0
2007	816,2	24,3	69,8	300,1	41,2	149,1	229,6	2,0
2008	746,3	23,2	64,4	286,8	23,7	139,8	204,6	3,8
ხვედრითი წონა, %								
სულ								
2006	100	3,5	7,3	41,4	8,9	13,6	25,3	0,0
2007	100	2,6	7,7	40,0	6,3	15,6	27,6	0,2
2008	100	2,5	8,0	41,1	4,3	16,7	27,0	0,4
მამაკაცი								
2006	100	2,9	6,9	43,9	10,2	11,1	24,9	0,2
2007	100	2,2	7,0	43,0	7,5	13,1	27,0	0,2
2008	100	1,9	7,5	43,4	5,4	15,0	26,7	0,2
ქალი								
2006	100	4,1	7,7	38,4	7,5	16,4	25,7	0,2
2007	100	3,0	8,6	36,8	5,1	18,3	28,1	0,2
2008	100	3,1	8,6	38,4	3,2	18,7	27,4	0,5

თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ საქართველოში სპეციალისტთა მომზადების პროცესი სრულად ვერ პასუხობს თანამედროვე გაზრდილ მოთხოვნებს, ცხადი გახდება, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანი ამოცანები გვაქვს გადასაწყვეტი ამ მიმართულებით.

¹ შრომის ბაზარი საქართველოში – 2009. სტატისტიკური პუბლიკაცია. შემდგენლები: ი. გვილაგა, თ. ბერბიჭაშვილი, ი. ხოსისშვილი, თ. ღონლაძე, ლ. ქურხული. რედაქტორი გ. ფანცულაია, თბილისი, 2009, გვ. 22.

დასაქმებულთა აღრიცხვიანობის პრაქტიკაში დამკვიდრებული მეთოდის მიმართ მაქვს რამდენიმე კრიტიკული შენიშვნა. უწინარეს ყოვლისა, ეს ეხება „დასაქმებულის“ სტატუსის განსაზღვრას. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური დასაქმებულთა რიცხოვნობის განსაზღვრისას შსო-ის ასეთი რეკომენდაციით სარგებლობს: „დასაქმებული – 15 წლისა და უფროსი ასაკის პირი, რომელიც გამოსაკვლევ კვირის განმავლობაში მინიმუმ ერთი საათით მაინც იყო დაკავებული ეკონომიკური საქიანობით“.¹

აქედან გამომდინარე, აი, როგორი შინაარსისაა კითხვარები, რომლითაც სტატისტიკის ეროვნული სამსახური აწარმოებს შინამეურნეობათა გამოკვლევას.²

- „ასრულებდით თუ არა ბოლო 7 დღის თუნდაც ერთი საათის განმავლობაში რაიმე სამუშაოს დამოუკიდებლად ან სხვებთან ერთად, ხელფასის, მოგების ან სხვა შრომითი შემოსავლების (ფულადი ან ნატურის სახით) მისაღებად ქვეყნის ფარგლებს შიგნით“?

- „შეიძლება ბოლო 7 დღის განმავლობაში თუნდაც ერთი საათით ასრულებდით სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოებს ან ნადირობდით, თევზაობდით, აგროვებდით ტყის ხილს, სოკოს, სამკურნალო მცენარეებს და ა.შ. საკუთარი მოხმარებისთვის ან გასაყიდად ქვეყნის ფარგლებს შიგნით“?

- „ხომ არ ეწოდით საკუთარი მოხმარებისთვის ან გასაყიდად სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების გადამუშავებას (მარცვლეულის დაფქვა, ღვინის დაყენება, ყველის, კარაქის, კონსერვების დამზადება და სხვ.), კალათების, ქუდების დანვნას, ცოცხების დამზადებას, ქსოვას, კერვას და ა.შ. ქვეყნის ფარგლებს შიგნით“?

- „ასრულებდით თუ არა უსასყიდლოდ რაიმე სამუშაოს საწარმოში ან მეურნეობაში, რომელიც ეკუთვნის თქვენს ოჯახს ან ასრულებდით რაიმე სამუშაოს მეზობლური ან ნათესაური ურთიერთდახმარების სახით, ხელობის სწავლებას და სხვა საქმიანობას

¹ შრომის ბაზარი საქართველოში – 2009. სტატისტიკური პუბლიკაცია. შემდგელები: ი. გვილავა, თ. ბერბიჭაშვილი, ი. ხოსისშვილი, თ. ღონღაძე, ლ. ქურხული. რედაქტორი გ. ფანცულაია, თბილისი, 2009, გვ. 15.

² საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის სპეციალური დანაყოფი ქვეყნის მასშტაბით სისტემატურად ატარებს შერჩევით დაკვირვებას 3350 შინამეურნეობაზე, რომელთაგან მიღებული პირველადი მასალების გაანალიზება-განზოგადების საფუძველზე სდგება ოფიციალური სტატისტიკური ინფორმაცია.

(საზღაურის გარეშე) ოჯახის სხვა წევრებისთვის ქვეყნის ფარგლებს შიგნით?" და ა.შ.

ჩემი აზრით, ამ სახელმძღვანელო დებულებებს ბევრი ნაკლები აქვს. პირველ რიგში, მხედველობაში მაქვს გამოკვლევის წინა კვირის განმავლობაში ერთი საათით მაინც მუშაობის ადამიანის დასაქმებულად ჩათვლის საკმაო პირობად მიჩნევა. ეს სრულიად გაუმართლებელია, ვინაიდან ასეთ შემთხვევაში თავიდან ვერ ავიცილებთ მრუდე წარმოდგენას რეალურად არსებული ვითარების შესახებ. რატომ? – იმიტომ, რომ ამ კითხვებზე (განსაკუთრებით მინიმუმ ერთსაათიანი მუშაობის შესახებ კითხვაზე) თითქმის გამორიცხულია ცოცხალმა ადამიანმა (მით უმეტეს, სოფელში მცხოვრებმა) უარყოფითი პასუხი გასცეს და არ დაადასტუროს მინიმუმ ერთი საათით მუშაობის ფაქტი. განა შეიძლება ადამიანმა, თუ ის ხეიბარი არ არის და შესწევს თუნდაც გადაადგილების უნარი, ხელი არ წაკრას რაიმე სამუშაოს (მაგალითად, შეშის დაპობა, პირუტყვის მოვლა, ყურძნის კრეფა, თევზაობა, ნადირობა და ა.შ.) ერთი საათით კი არა, მეტი ხნითაც.

გარდა ამისა, დასაქმების მანიშნებლად ზემოთ დასახელებულ პირობებში სავსებით უგულვებელყოფილია საკითხი შრომის ანაზღაურების შესახებ. მეტიც, ამკარადაა აღნიშნული, რომ დასაქმებულის სტატუსის მინიჭებისთვის არაა აუცილებელი მომუშავემ რაიმე საზღაური მიიღოს ფულადი ფორმით ან ნატურით. იგი დასაქმებულად ითვლება იმ შემთხვევაშიც, თუკი თუნდაც მეზობელს ან ნათესავს წაეხმარება უსასყიდლოდ. არადა, წარმოების მუშაკი, უწინარეს ყოვლისა, ხომ იმისთვის სდებს კონტრაქტს დამქირავებელთან და იწყებს მუშაობას, რომ მიღებული საზღაურით (შემოსავლით) თავისი პირადი და ოჯახის წევრების მოთხოვნილებები დააკმაყოფილოს. ამის მიღწევა ერთ საათში მიღებული შემოსავლით, როგორი მაღალიც უნდა იყოს იგი, შეუძლებელია.

საკამათო არ უნდა იყოს ის, რომ დასაქმების თაობაზე ასეთი მიდგომით (მეთოდით) გაანგარიშებული მაჩვენებლები ვერ გამოდგება ქვეყნის მართვის დასადგენად და დიდი ცდუნების მატარებელია. საილუსტრაციოდ საკმარისია დავასახელოთ მონაცემები საქართველოს სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულთა შესახებ, რომელიც (ვინმეს პირადი დაინტერესების კი არა, მეთოდის არასრულყოფილების გამო) ამკარად ხელოვნურადაა გაბერილი. ამგვარი დასკვნის მართებულობაზე მიგვანიშნებს რიგი არგუმენტებისა:

- 2007 წელს საქართველოს სოფლის მეურნეობაში დასაქმებული იყო 116,7 ათ. კაცით მეტი, ვინემ ქვეყნის სახალხო მეურნე-

ობის ყველა დარგში ერთად. ძნელია, თუ საერთოდ შეუძლებელი არაა, ამის ანალოგის დასახელება. ამასთან დაკავშირებით შეიძლება გვითხრან, - მეთოდოლოგია, რომელსაც თქვენ კრიტიკულად განიხილავთ, მართო სოფლის მეურნეობას ხომ არ ეხება? - დიახ, სწორია, იგი ერთნაირად ეხება ყველა დარგს, მაგრამ, სოფლის მეურნეობის სპეციფიკიდან გამომდინარე, ამ დარგში დასაქმებულთა (ძირითადად თვითდასაქმებულთა) არასწორად აღრიცხვის უფრო ხელსაყრელი გარემო და შესაძლებლობა არსებობს, ვინემ სხვა რომელიმე დარგში. თვითდასაქმებულთა რიცხოვნობამ 2008 წლისთვის ამიტომაც მიაღწია 405,6 ათ. კაცს, რომლის 91,6 პროცენტი სოფლის მეურნეობაზე მოდიოდა.¹ ასეთ გარემო პირობებში როგორ უნდა გაგვიკვირდეს ის, რომ საქართველოს სოფლის მოსახლეობის დასაქმების დონემ 2001 წელს უმაღლეს ნიშნულს – 97,2 პროცენტს მიაღწია. მომდევნო წლებში ეს მაჩვენებელი მთლად ასეთი მაღალი არ იყო, მაგრამ ძირითადად 94-96 პროცენტის ფარგლებში მერყეობდა, რაც ასევე ძნელი დასაჯერებელია;

- 1990-2008 წლებში საქართველოს სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულთა რიცხოვნობა გაიზარდა 110,5 ათ. კაცით, შექმნილი პროდუქცია კი შემცირდა დაახლოებით 48 პროცენტით. ასევე, საგრძნობლადაა შემცირებული სახნავი მიწის (2,14-ჯერ), ჩაის, ვენახისა და ხეხილის ფართობები, მსხვილფეხა (1,21-ჯერ) და წვრილფეხა (2,7-ჯერ) რქოსანი პირუტყვის რაოდენობა. აღნიშნულიდან გამომდინარე, საეჭვოა, აღნიშნულ პერიოდში, სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულთა რიცხოვნობის ასეთი არნახული ზრდა.²

ასეთმა ლიბერალურმა წინაპირობებმა შეუწყო ხელი იმას, რომ 2008 წელს საქართველოში დაფიქსირებულ იქნა 447,6 ათ. კაცი ოჯახურ სანარმოში (მამულში) უსასყიდლოდ მომუშავე, ხოლო 3 ათ. კაცი – ახლობლისთვის უსასყიდლოდ დამხმარე.³

კიდევ უფრო კონკრეტულად მინდა შევჩერდე დაქირავებით დასაქმებულებზე. შსო-ის განსაზღვრით, „დაქირავებული მუშაკი

¹ შრომის ბაზარი საქართველოში – 2009. სტატისტიკური პუბლიკაცია. შემდგენლები: ი. გვილავა, თ. ბერბიჭაშვილი, ი. ხოსისშვილი, თ. ღონლაძე, ლ. ქურხული. რედაქტორი გ. ფანცულაია, თბილისი, 2009, გვ. 21.

² დ. კვარაცხელია, საქართველოში მთლიანი შიგა პროდუქტის დანაკარგები ოუკენის კანონის მიხედვით. ჟურნ. „ეკონომიკა და ბიზნესი“, 2010, 4, გვ. 28-29.

³ შრომის ბაზარი საქართველოში – 2009. სტატისტიკური პუბლიკაცია. შემდგენლები: ი. გვილავა, თ. ბერბიჭაშვილი, ი. ხოსისშვილი, თ. ღონლაძე, ლ. ქურხული. რედაქტორი გ. ფანცულაია, თბილისი, 2009, გვ. 21.

არის პირი, რომელიც საანგარიშგებო პერიოდის განმავლობაში ასრულებდა განსაზღვრულ სამუშაოს ხელფასის ან სხვა სახის ანაზღაურების (ფულით ან ნატურით) მიღების მიზნით. აგრეთვე პირი, რომელსაც აქვს სამუშაო ადგილი, მაგრამ დროებით არ მუშაობს შვებულებაში ყოფნის, ავადმყოფობის, სამუშაოდან დროებით დათხოვნის ან მსგავსი მიზეზების გამო".¹

ეს ფორმულირება დასაზუსტებელია, და აი რატომ. ჯერ ერთი, აუცილებელია ამ ფორმულირებაში იხსენიებოდეს ისეთი იურიდიული ძალის მქონე დოკუმენტი, როგორიცაა დამქირავებელსა და დაქირავებულს შორის გაფორმებული დოკუმენტი – კონტრაქტი (ხელშეკრულება). ფორმულირების მეორე ნაწილი კი საერთოდ ზედმეტი და ამოსაღებია, რამდენადაც შვებულებაში ყოფნა და ავადმყოფობა, როგორც ნესი, ფორმდება შესაბამისი ბრძანებით და თავისთავად იგულისხმება შვებულების დამთავრებისა თუ გამოჯანმრთელების შემდეგ თანამშრომლის მიერ მუშაობის ჩვეულებრივ გაგრძელება. რაც შეეხება სამუშაოდან (თუნდაც დროებით) დათხოვნილ თანამშრომელს, ის უკვე არ განეკუთვნება დასაქმებულთა (მით უმეტეს, დაქირავებით დასაქმებულთა) კატეგორიას. „მსგავსი მიზეზების გამო დათხოვნა“ მით უფრო ბუნდოვანია და მისი შეტანა განსაზღვრებას არაფერს მატებს.

ამ მომენტებისა და ჩემ მიერ ზემოთ გამოთქმული მოსაზრებების გათვალისწინებით „დაქირავებით დასაქმებული მუშაკის“ განსაზღვრა შეიძლება ასეთნაირად ჩამოვაყალიბოთ: დაქირავებული მუშაკი – პირი, რომელიც დამქირავებელთან გაფორმებული კონტრაქტის საფუძველზე ასრულებს განსაზღვრულ სამუშაოს (ენევა ეკონომიკურ საქმიანობას) კვირაში არანაკლებ 20 საათის განმავლობაში და შრომის ანაზღაურების სახით (ფულით ან ნატურით) ღებულობს შემოსავალს, რომელიც არის არანაკლები ქვეყანაში დადგენილი ყოველთვიური საარსებო მინიმუმისა.

პირები, რომლებიც ეკონომიკური საქმიანობით კვირაში 20 საათზე ნაკლები ხნის განმავლობაში არიან დაკავებულნი და ამისთვის ღებულობენ საარსებო მინიმუმზე ნაკლებ შემოსავალს, მიზანშეწონილია იწოდებოდნენ არასრულად (ნაწილობრივ) დასაქმებულებად.

თვითდასაქმებულის განსაზღვრისას სტატისტიკის ეროვნული სამსახური ხელმძღვანელობს შსო-ს ასეთი რეკომენდაციით:

¹ საქართველოს სტატისტიკური წელიწდეული – 2009. საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტრო. სტატისტიკის დეპარტამენტი, თბილისი, 2009, გვ. 41.

„თვითდასაქმებული – მესაკუთრე, რომლის საქმიანობის მიზანს საანგარიშო პერიოდში წარმოადგენს მოგების ან ოჯახური შემოსავლის (ფულით ან ნატურით) მიღება; ოჯახურ საწარმოში უსასყიდლოდ მომუშავე პირი“.¹

ჩემი აზრით, თვითდასაქმების არსსა და თავისებურებებს ვერ გვიჩვენებს მესაკუთრის საქმიანობის მიზანი – მოგების ან ოჯახური შემოსავლის (ფულით ან ნატურით) მიღება. ასეთი მიზანი ეკონომიკური საქმიანობით ნებისმიერ დასაქმებულს აქვს. ოჯახურ საწარმოში უსასყიდლოდ მომუშავე პირის თვითდასაქმებულად აღიარება კი, როგორც ასეთ შემთხვევაში იტყვიან ხოლმე, სრული ნონსენსია, რამეთუ ასეთი განსაზღვრის შემდეგ თითქმის შეუძლებელია ვინმე ჩაითვალოს არადასაქმებულად. მაგალითად, თუნდაც დიასახლისი, რომელიც თავისი ოჯახის წევრებისთვის განკუთვნილი კერძების გაკეთებითაა დაკავებული. სხვა ყველაფერს თავი რომ დავანებოთ, თვით ეს ფორმულირებაა წინააღმდეგობრივი. თუ თვითდასაქმებულის საქმიანობის მიზანს, როგორც მართებულადაა ხაზგასმული ფორმულირებაში, მოგების ან ოჯახური შემოსავლის მიღება შეადგენს, ოჯახურ საწარმოში უსასყიდლოდ მომუშავე პირი როგორ შეიძლება ჩაითვალოს თვითდასაქმებულად? ეს ორი ურთიერთგამომრიცხავი თეზა ერთმანეთთან შეუთავსებელია ფორმალური ლოგიკის მიხედვითაც.

ვფიქრობ, რეალობასთან უფრო მიახლოებულია „თვითდასაქმებულის“ ასეთი განსაზღვრა: თვითდასაქმებული – მესაკუთრე, რომელიც თავისი პირადი ინიციატივითა და თაოსნობით (ძალისხმევით), კანონიერების დაცვით, ეწევა ეკონომიკურ საქმიანობას მოგების ან ოჯახური შემოსავლის (ფულით ან ნატურით) მიღების მიზნით. მისი არც სამუშაო დროა რეგლამენტირებული და არც შემოსავლის სიდიდე მკაცრად განსაზღვრული, აუცილებელია მხოლოდ სახელმწიფოს წინაშე კანონით გათვალისწინებულ ვალდებულებათა შესრულება.

გარკვეულ სრულყოფას საჭიროებს დასაქმების დონის განგარიშების მეთოდოლოგია. შსო-ის რეკომენდაციით, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური მას ასეთნაირად ანგარიშობს: დასაქმებულთა საერთო რიცხოვნობას ყოფს 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის რიცხოვნობაზე და გამოხატავს პროცენტებში. არსებობის უფლება, რა თქმა უნდა, ამ მაჩვენებ-

¹ საქართველოს სტატისტიკური წელიწდეული – 2009. საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტრო. სტატისტიკის დეპარტამენტი, თბილისი, 2009, გვ. 41.

ბელსაც აქვს, მაგრამ რეალურ ვითარებას მხოლოდ მიახლოებით ასახავს და არსებითად მოკლებულია პრაქტიკულ გამოყენებას.

სწავლულ ეკონომისტი და სტატისტიკური აღრიცხვის სფეროს სპეციალისტთა შორის ერთსულოვნებაა იმის გაგებაში, რომ ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა შედგება დასაქმებულებისა და უმუშევრების ჯამისგან. ამიტომ მათი ხვედრითი წილების ერთობლივმა სიდიდემ უნდა შეადგინოს 100 პროცენტი. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის გათვლებით, 2010 წელს ამ ორი კომპონენტის ჯამმა შეადგინა (%-ობით): საქართველოში მთლიანად 70,1, კახეთში – 74, ქ. თბილისში – 68,9, შიდა ქართლში – 70,3, ქვემო ქართლში – 66, აჭარის არ-ში – 71, სამეგრელო-ზემო სვანეთში – 71,5, იმერეთში – 72,3, ხოლო დანარჩენ რეგიონებში – 74,1.¹ ჩემი გათვლებით, ეს მაჩვენებელი (დასაქმებულთა და უმუშევართა ჯამი) როგორც მთლიანად ქვეყნის, ისე ცალკეული რეგიონების მიხედვით, 100 პროცენტს უდრის და ნათლად გვიჩვენებს იმას, თუ ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობის რამდენი პროცენტია დასაქმებული და რამდენი – უმუშევარი.

აი, რატომ მიმაჩნია უფრო გამართლებულად დასაქმების დონის გაანგარიშება სრული შრომისუნარიანი ასაკის ფაქტიურად დასაქმებულთა რიცხოვნობის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის (სამუშაო ძალის) რიცხოვნობასთან შეფარდებით (გამოხატული პროცენტებში). რაც შეეხება დასაქმებულთა რიცხოვნობის 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობასთან შეფარდებით გაანგარიშებულ მაჩვენებელს, იგი შეიძლება გამოყენებულ იქნას არაძირითადი (დამატებითი) მაჩვენებლის რანგში. ამით შეიძლება ზოგადი წარმოდგენა შეგვექმნას იმაზე, თუ სრულწლოვანთა რა ნაწილია დასაქმებული როგორც ქვეყნის მასშტაბით, ისე რეგიონების მიხედვით და მიღებული შედეგები გამოვიყენოთ მათი ურთიერთშესადარებლად, და გამოვიყენება კიდევ. გაეროს გათვლებით, საქართველოში იგი 1991 წელს 57,4, ხოლო 2008 წელს 54,3 პროცენტს შეადგენდა.²

¹ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები (geostat. ge).

² Доклад о развитии человека 2010 года. Реальное богатство народов: пути к развитию человека. 2-ое юбилейное издание. Издательство "Весь Мир", 2010, 33-189.

თავი მესამე

უმუშევრობა

დასაქმების პრობლემატიკის განხილვის შემდეგ ლოგიკურია ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის მეორე უმნიშვნელოვანეს კომპონენტთან – უმუშევრობასთან დაკავშირებული საკითხების განხილვა.

საბჭოთა პერიოდში ბევრ მანკიერებას ჰქონდა ადგილი, მაგრამ უმუშევრობის პრობლემა ნამდვილად არ იდგა. მან თავი იჩინა მეურნეობის საბჭოური სისტემის ლიკვიდაციისა და საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალი პერიოდის დაწყებისთანავე. ერთი რამ ცხადია, იგი მარტო ქართული მოვლენა არაა. უმუშევრობას მეტ-ნაკლები ზომით ყველა პოსტსაბჭოურ ქვეყანაში (და არა მარტო ამ ქვეყნებში) აქვს ადგილი, მაგრამ საქართველოსნაირი მაღალი ნიშნულისთვის არსად მიუღწევია. მისი დონე, მაგალითად, 2005 წელს შეადგენდა (%-ობით): აზერბაიჯანში 1,4%-ს, ბელორუსიაში – 1,7-ს, ტაჯიკეთში – 2,1-ს, ყირგიზეთში – 2,9-ს, მოლდოვაში – 6,6-ს, უკრაინაში – 7-ს, რუსეთში – 7,6-ს, ესტონეთში – 7,9-ს, სომხეთში – 8,1-ს, ლიტვაში – 8,2-ს, ყაზახეთში 8,4-ს, ხოლო საქართველოში – 13,8-ს.¹ სამწუხაროდ, ეს „მოწინავე პოზიცია“ მას არც შემდგომ პერიოდში დაუთმია. ოფიციალური სტატისტიკით, საქართველოში 2010 წელს 316,9 ათ. კაცი იყო უმუშევარი, რაც 2000 წლის შესაბამის მაჩვენებელთან შედარებით 104,9 ათ. კაცით მეტია. უმუშევრობის მხრივ მთლიანად ქვეყანაში და მის ცალკეულ რეგიონებში არსებული მდგომარეობა კონცენტრირებულად აღბეჭდილია მე-14 ცხრილში.

როგორც ცხრილში მოტანილი ანალიტიკური მასალიდან ჩანს, ქ. თბილისში გაცილებით მეტი უმუშევარია, ვინემ აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში, შიდა და ქვემო ქართლში, კახეთში, მცხეთა-მთიანეთში, სამცხე-ჯავახეთსა და გურიაში ერთად. ეს, ქვეყნის მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში თბილისის მოსახლეობის ერთობ მაღალი ხვედრითი წონის (26% - 2010 წ.) გათვალისწინებით, თითქოს კანონზომიერია, მაგრამ რეალურ ვითარებაზე სრულ სურათს მაინც ვერ იძლევა. საკითხის არსში უფრო სიღრმისეულად გარკვევისთვის მიზანშეწონილია უმუშევრობის -

¹ საქართველოს სტატისტიკური წელიწდეული – 2006, თბილისი, 2007, გვ. 322.

უმუშევრობა და მისი დონე რეგიონულ ქრილში (2010 წ.)¹

ცხრილი 14

რეგიონები									
	სამცხე-საბურთალოს რეგიონი	იმერეთის რეგიონი	მთიანეთის რეგიონი	ქვემო ქართლის რეგიონი	სამცხე-ჯავახეთის რეგიონი	აჭარის რეგიონი	აფხაზეთის რეგიონი	საქართველოს რეგიონი	
სულ აქტიური მოსახლეობა (სამუშაო ძალა) (ათ. კაცი)	196,0	455,3	141,3	185,7	181,1	203,5	366,0	216,2	1944,9
სამუშაო ძალა (%)	10,0	23,4	7,3	9,5	9,3	10,5	18,8	11,1	100
უმუშევარი (ათ. კაცი)	21,8	137,0	17,9	17,0	32,5	29,1	42,5	19,2	316,9
უმუშევარი (%)	6,9	43,2	5,6	5,4	10,2	9,3	13,4	6,0	100
უმუშევრობის დონე (%)	11,1	30,1	12,7	9,2	17,9	14,3	11,6	8,9	16,3

¹ ცხრილი შედგენილია ავტორის მიერ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების საფუძველზე (stat.gov.ge).

დონის რეგიონულ ჭრილში განხილვა. იგი ქ. თბილისში 13,8 პროცენტული პუნქტით მაღალია ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელთან შედარებით. უმუშევრობის დონე, გარდა ქ. თბილისისა, მხოლოდ აჭარის არ-ში აღემატება (და ისიც უმნიშვნელოდ – 1,6 პროცენტული პუნქტით) ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელს.

რით აიხსნება ქ. თბილისში უმუშევრობის ესოდენ მაღალი დონე? – ეს, როგორც ზემოთ – ნაშრომის მეორე თავში აღვნიშნეთ, ქ. თბილისში დასაქმების ყველაზე დაბალი დონით (69,9%-ით, მაშინ როდესაც ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელი 83,7%-ია) აიხსნება.

უმუშევრობის დონე, რეგიონთა შორის, მხოლოდ სამცხე-ჯავახეთის, მცხეთა-მთიანეთისა და გურიის ნაკრებ (გამსხვილებულ) რეგიონშია ყველაზე დაბალი. ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელთან შედარებით, სხვაობა შეადგენს 7,4 პროცენტულ პუნქტს. უმუშევრობის დონე ქვეყნის ყველა სხვა რეგიონში (კახეთი, იმერეთი, შიდა და ქვემო ქართლი, სამეგრელო-ზემო სვანეთი) საშუალო დონეს ჩამორჩება, მაგრამ არც ისე საგრძნობლად.

უმუშევრობის დონემ უკანასკნელ ხუთნეულში რეგიონულ ჭრილში არაერთგვაროვანი ცვლილებები განიცადა. 2010 წელს, 2006 წელთან შედარებით, გაიზარდა (%-ობით): კახეთში 6,5-დან 11,1-მდე, შიდა ქართლში – 10,2-დან 12,7-მდე, ქვემო ქართლში – 8,4-დან 9,2-მდე, სამეგრელო-ზემო სვანეთში – 6,4-დან 14,3-მდე, იმერეთში 9,7-დან 11,6-მდე, „დანარჩენ რეგიონებში“ – 6,4-დან 8,9-მდე და საქართველოში საშუალოდ – 13,6-დან 16,3-მდე. ეს მაჩვენებელი თბილისში დარჩა უცვლელი, ხოლო შემცირდა მხოლოდ აჭარაში და ისიც უმნიშვნელოდ – ერთი პროცენტული პუნქტით. უმუშევრობა ასაკობრივ ჭრილში ასახულია მე-15 ცხრილში.

ცხრილის მონაცემებით, უმუშევართა შორის ჭარბობს 20-24 წლიანთა ასაკობრივი ჯგუფი. მას უახლოვდება 25-29 წლიანთა ასაკობრივი ჯგუფიც. თუ გამოვრიცხავთ პირველ ასაკობრივ ჯგუფს (15-19), მომდევნო ასაკობრივ ჯგუფებში აშკარად შეიმჩნევა ასეთი ტენდენცია: ასაკის მატებასთან ერთად, მცირდება უმუშევართა შორის მათი ხვედრითი წონა. მაგალითად, 20-24 წლიანთა ასაკობრივი ჯგუფის ხვედრითი წონა აღემატება (პროცენტული პუნქტობით): 25-29 წლიანებისას 3,6-ით, 30-34 წლიანებისას – 5,6-ით, 35-39 წლიანებისას – 8-ით, 40-44 წლიანებისას – 11,6-ით, 45-49 წლიანებისას – 10,8-ით, 50-54 წლიანებისას – 12,1-ით, 55-59 წლიანებისას – 13-ით, 60-64 წლიანებისას – 16,3, ხოლო 65 წელს გადაცილებულთა ჯგუფისას – 19,1-ით.

უმუშევრობა და მისი დონე ასაკობრივ ჭრილში (2010 წ.)¹

ცხრილი 15

მოსახლეობის ასაკობრივი ჯგუფები												
	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65+	სულ
სულ აქტიუ- რი მოსახლე- ობა (სამუშაო ძალა) (ათ. კა- ცი)	44,1	162,2	182,1	184,3	193,3	195,3	232,1	212,7	179,4	135,4	224,2	1944,9
სამუშაო ძა- ლა (%)	2,3	8,4	9,4	9,5	9,9	10,2	11,9	10,9	9,2	6,7	11,6	100
უმუშევარი (ათ. კაცი)	12,8	62,2	50,6	44,5	36,9	25,5	27,8	23,9	20,8	10,4	1,6	316,9
უმუშევარი (%)	4,0	19,6	16,0	14,0	11,6	8,0	8,8	7,5	6,6	3,3	0,5	100
უმუშევრო- ბის დონე (%)	28,9	38,3	27,8	24,2	19,1	13,0	12,0	11,2	11,6	7,7	0,7	16,3

¹ ცხრილი შედგენილია ავტორის მიერ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების საფუძველზე (ecostat.ge).

საინტერესოა, თუ როგორ გამოიყურება უმუშევრობის დონის მაჩვენებლები ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით. იგი ყველაზე მაღალი ისევ იმავე – 20-24 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფშია, რომელიც ერთიან მაჩვენებელს 2,3-ჯერ აღემატება. საშუალო მაჩვენებელთან შედარებით, მკვეთრად მაღალია, აგრეთვე, 15-19 (1,8-ჯერ), 25-29 (1,7-ჯერ) და 30-34 (1,5-ჯერ) წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფებში. უმუშევრობის დონე საშუალო მაჩვენებელს აღემატება, მაგრამ მხოლოდ 2,8 პროცენტული პუნქტით, 35-39 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფშიც. რაც შეეხება უფრო მაღალ ასაკობრივ ჯგუფებს (45-49, 50-54, 55-59, 60-64, 65+), უმუშევრობის დონე მათში, შესაბამის საშუალო მაჩვენებელთან შედარებით, საგრძნობლად დაბალია. მაგალითად, 60-64 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფში (რომ არაფერი ვთქვათ 65 წელს გადაცილებულებზე, რომლებიც საერთოდ არ უნდა ფიგურირებდნენ უმუშევრებში) უმუშევრობის დონე, საშუალო მაჩვენებელთან შედარებით, 2,1-ჯერ დაბალია.

ასაკობრივი ჯგუფებისა და სქესის მიხედვით უმუშევრობის თაობაზე ინფორმაციის მიღება შეიძლება მე-16 ცხრილიდან.

ცხრილის მონაცემებით, 2008 წლისთვის საქართველოში უმუშევართა შორის მამაკაცი იყო 55, ხოლო ქალი – 45 პროცენტი. ამ სხვაობას კიდევ უფრო მკვეთრად გამოხატული ხასიათი ჰქონდა ცალკეულ ასაკობრივ ჯგუფებში. მაგალითად, უმუშევარ 20 წლამდელ ახალგაზრდებს შორის 2,2-ჯერ, ხოლო 60-64 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფში 3,5-ჯერ მეტი მამაკაცი იყო, ვინემ ქალი. პირიქით კი, ე.ი. უმუშევართა შორის მამაკაცებზე უფრო მეტი ქალი იყო მხოლოდ სამ ასაკობრივ ჯგუფში (35-39, 40-44 და 55-59).

2008 წლის ფაქტობრივი მონაცემებით, უმუშევართა ხვედრითი წონა ასაკობრივი ჯგუფებისა და სქესის მიხედვით ასეთ სურათს იძლევა. უმუშევარ მამაკაცთა ხვედრითი წონა ამავე კატეგორიის ქალთა შესაბამის მაჩვენებელს აღემატება (პროცენტული პუნქტობით): პირველ ასაკობრივ ჯგუფში (<20) 2,3-ით, 30-34 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფში – 1,8-ით, 60-64 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფში – 2,8-ით და 65 წელს გადაცილებულთა ასაკობრივ ჯგუფში – 0,8-ით. პირიქით, უმუშევარ ქალთა ხვედრითი წონა ასევე უმუშევარ მამაკაცთა ხვედრით წონას აღემატებოდა (პროცენტული პუნქტობით): 20-24 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფში 0,5-ით, 25-29 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფში – 0,4-ით, 35-39 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფში – 2-ით, 40-44 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფში – 2,7-ით, 45-49 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფში – 0,6-ით, 50-54 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფში – 0,2-ით და 55-59 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფში – 1,5-ით.

უმუშევრები ასაკობრივი ჯგუფებისა და სქესის მიხედვით¹

ცხრილი 16

		მათ შორის ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით										
სულ		<20	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65+
სულ ათ. კაცი												
2006	274,5	12,7	47,5	50,4	37,7	33,3	30,8	24,5	19,3	11,3	5,9	1,3
2007	261,0	12,5	45,2	43,2	32,4	28,0	27,4	26,4	19,0	17,2	6,1	3,5
2008	315,8	13,4	57,6	54,6	41,9	32,3	27,3	28,9	26,5	19,6	9,5	4,2
მამაკაცი												
2006	165,4	9,2	27,7	32,3	22,6	18,5	18,1	14,5	10,1	6,6	5,3	0,4
2007	143,7	7,0	24,4	23,6	18,4	15,7	14,1	14,1	10,1	9,2	4,8	2,3
2008	172,4	9,2	31,1	29,5	24,3	16,0	12,8	15,4	14,4	9,6	7,4	2,9
ქალი												
2006	109,1	3,5	19,8	18,1	15,1	14,7	12,6	10,0	9,2	4,6	0,6	0,8
2007	117,3	5,5	20,8	19,6	14,0	12,4	13,4	12,3	8,9	8,0	1,4	1,2
2008	143,4	4,2	26,5	25,1	17,6	16,3	14,5	13,6	12,1	10,1	2,1	1,3
ხვედრითი წონა, %												
სულ												
2006	100	4,6	17,3	18,4	13,7	12,1	11,2	8,9	7,0	4,1	2,1	0,5
2007	100	4,8	17,3	16,6	12,4	10,7	10,5	10,1	7,3	6,6	2,3	1,3
2008	100	4,2	18,2	17,3	13,3	10,2	8,7	9,2	8,4	6,2	3,0	1,3
მამაკაცი												
2006	100	5,6	16,7	19,5	13,7	11,2	11,0	8,8	6,1	4,0	3,2	0,3
2007	100	4,9	17,0	16,4	12,8	10,9	9,8	9,8	7,1	6,4	3,3	1,6
2008	100	5,3	18,0	17,1	14,1	9,3	7,4	8,9	8,3	5,5	4,3	1,7
ქალი												
2006	100	3,2	18,1	16,6	13,8	13,5	11,6	9,2	8,4	4,3	0,6	0,8
2007	100	4,7	17,7	16,7	11,9	10,5	11,4	10,5	7,6	6,9	1,2	1,0
2008	100	3,0	18,5	17,5	12,3	11,3	10,1	9,5	8,5	7,0	1,5	0,9

¹ შრომის ბაზარი საქართველოში - 2009. სტატისტიკური პუბლიკაცია. შემდგენლები: ი. გვილაგა, თ. ბერბიჭაშვილი, ი. ხოსისშვილი, თ. ღონლაძე, ლ. ქურხული. რედაქტორი გ. ფანცულაია, თბილისი, 2009, გვ. 28.

მამაკაცთა უმუშევრობის დონე, ქალთა შესაბამის მაჩვენებელს, 2008 წელს აღემატებოდა (პროცენტული პუნქტობით): პირველ ასაკობრივ ჯგუფში (<20) 3,2-ით, 45-49 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფში – 0,7, 50-54 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფში – 1,8-ით, 60-64 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფში – 8,7-ით და 65 წელს გადაცილებულთა ასაკობრივ ჯგუფში – 1,4-ით. პირიქით, ქალთა უმუშევრობის დონე აღემატებოდა მამაკაცთა შესაბამის მაჩვენებელს (პროცენტული პუნქტობით): 20-24 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფში 11,1-ით, 25-29 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფში – 7,1-ით, 30-34 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფში – 0,7-ით, 35-39 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფში – 2,1-ით, 40-44 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფში – 3,1-ით და 55-59 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფში – 0,7-ით.¹ იკვეთება ასეთი ტენდენცია: მამაკაცთა უმუშევრობის დონე, ასაკობრივ ჯგუფებს შორის, ყველაზე მაღალია 20-24 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფში და ყველაზე დაბალი – 65 წლის ასაკს გადაცილებულებში, ხოლო ქალთა – გამორჩეულად მაღალი 25-29 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფში და დაბალი – 65 წლის ასაკს გადაცილებულებში.

ამ მოვლენას ასაკობრივი დაყოფის გარეშე თუ განვიხილავთ, დავინახავთ, რომ სქესობრივი ნიშნით უმუშევრობის დონემ 2002-2010 წლებში ასეთი ცვლილება განიცადა. იგი გაიზარდა მამაკაცთა შორის 14-დან 17,9 პროცენტამდე, ხოლო ქალთა შორის – 11-დან 14,5 პროცენტამდე.

რა დასკვნები შეიძლება გაკეთდეს აქედან? – ჯერ ერთი, ამ ნეგატიური მოვლენის ქრონიკული ხასიათი და ზრდის ტენდენცია აშკარაა; მეორე, გამოკვეთილია მამაკაცთა უმუშევრობის უფრო ფართო მასშტაბები; და მესამე, სქესობრივი ნიშნით უმუშევრობის დონეთა შორის თანაფარდობა სტაბილურია – სხვაობა იყო 3 და ამჟამადაც არის თითქმის ამდენივე – 3,4 პროცენტული პუნქტი.

უმუშევრობა და მისი დონე ქალაქ-სოფლის მიხედვით წარმოდგენილია მე-17 ცხრილში.

ცხრილის ანალიზიდან გამომდინარე, ყურადღებას იქცევს შემდეგი მომენტები:

- უმუშევრობა, უპირველეს ყოვლისა და მნიშვნელოვანწილად, ქალაქის მოსახლეობისთვის დამახასიათებელი მოვლენაა. 2008 წელს ქალაქელ უმუშევართა ხვედრითი წონა შეადგენდა 75,7,

¹ შრომის ბაზარი საქართველოში – 2009. სტატისტიკური პუბლიკაცია. შემდგენლები: ი. გვილავა, თ. ბერბიჭაშვილი, ი. ხოსისშვილი, თ. ლონღაძე, ლ. ქურხული. რედაქტორი გ. ფანცულაია, თბილისი, 2009, გვ. 28

ხოლო სოფლელი უმუშევრებისა – 24,3 პროცენტს. 2002 წელთან შედარებით, ეს თანაფარდობა რამდენადმე შეიცვალა (რაც გამოიხატა იმაში, რომ ქალაქელ უმუშევართა ხვედრითი წონა 6,8 პროცენტული პუნქტით შემცირდა, ხოლო სოფლელი უმუშევრებისა – ამდენითვე გაიზარდა), მაგრამ ის დასკვნა, რომ უმუშევრობა ძირითადად ქალაქის მოსახლეობის პრობლემაა, ეჭვს არ იწვევს.

უმუშევრობა და მისი დონე ქალაქ-სოფლის მიხედვით¹

ცხრილი 17

	2002წ.	2003წ.	2004წ.	2005წ.	2006წ.	2007წ.	2008წ.
სულ							
აქტიური მოსახლეობა (სამუშაო ძალა), სულ (ათ. კაცი)	2104,2	2050,8	2041,0	2023,9	2021,8	1965,3	1917,8
უმუშევარი (ათ. კაცი)	265,0	235,9	257,6	279,3	274,5	261,0	315,8
უმუშევრობის დონე (%)	12,6	11,5	12,6	13,8	13,6	13,3	16,5
ქალაქი							
აქტიური მოსახლეობა (სამუშაო ძალა), სულ (ათ. კაცი)	902,5	846,2	855,1	839,6	831,9	839,2	828,2
უმუშევარი (ათ. კაცი)	218,7	186,8	207,4	220,6	216,8	200,7	239,0
უმუშევრობის დონე (%)	24,2	22,1	24,3	26,3	26,1	23,9	28,9
სოფელი							
აქტიური მოსახლეობა (სამუშაო ძალა), სულ (ათ. კაცი)	1201,7	1204,6	1185,9	1184,3	1189,8	1126,1	1089,6
უმუშევარი (ათ. კაცი)	46,3	49,1	50,2	58,7	57,7	60,3	76,9
უმუშევრობის დონე (%)	3,9	4,1	4,2	5,0	4,8	5,4	7,1

¹ შრომის ბაზარი საქართველოში – 2009. სტატისტიკური პუბლიკაცია. შემდგენლები: ი. გვილაგა, თ. ბერბიჭაშვილი, ი. ხოსისშვილი, თ. ლონღაძე, ლ. ქუჩხელი. რედაქტორი გ. ფანცულაია, თბილისი, 2009, გვ. 9.

- უმუშევრობა მატულობს როგორც ქალაქის, ისე სოფლის მოსახლეობაში და აშკარად ქრონიკული ხასიათის მატარებელი ხდება. 2008 წელს, 2002 წელთან შედარებით, იგი გაიზარდა ქალაქის მოსახლეობაში 9,3, ხოლო სოფლის მოსახლეობაში - 16,6 პროცენტით;

- უმუშევრობის დონე 4-ჯერ უფრო მაღალია ქალაქის მოსახლეობაში, ვინემ სოფლის მოსახლეობაში. ეს მაჩვენებელი, 2002 წლის შესაბამის მაჩვენებელთან შედარებით, გარკვეული ზომით გაუმჯობესებულია (მაშინ ქალაქის მოსახლეობის უმუშევრობის დონე 6,2-ჯერ აღემატებოდა სოფლის მოსახლეობის შესაბამის მაჩვენებელს), მაგრამ სხვაობა მაინც ძალიან დიდია. ამის მიზეზები, ბევრ სხვა გარემოებასთან ერთად, როგორც ამ ნაშრომის მეორე თავშია აღნიშნული, სოფელში ფაქტიურად უმუშევართა მნიშვნელოვანი ნაწილის უსაფუძვლოდ დასაქმებულთა კატეგორიისადმი მიკუთვნებაში უნდა ვეძიოთ;

- უმუშევრობის დონე მატულობს არა მარტო ქალაქში, არამედ სოფლადაც. ცხრილში დასახელებულ პერიოდში (2002-2008 წწ.) იგი გაიზარდა ქალაქში 24,2-დან 28,9-მდე, ხოლო სოფელში - 3,9-დან 7,1 პროცენტამდე;

- ქალაქის მოსახლეობის უმუშევრობის დონე ქვეყნის შესაბამის საშუალო მაჩვენებელს აღემატება 12,4 პროცენტული პუნქტით, ხოლო სოფლის მოსახლეობისა ამ მაჩვენებელზე ნაკლებია 9,4 პროცენტული პუნქტით.

ყოველივე ეს იმაზე მიგვანიშნებს, რომ უმუშევრობის დონის შესაძლო მინიმუმამდე დაყვანისთვის სამთავრობო ღონისძიებანი პირველ რიგში და უპირატესად ქალაქის მოსახლეობისკენ უნდა იქნას მიმართული.

დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს უმუშევართა განათლების დონის შესწავლას, მით უმეტეს მამაკაცებისა და ქალების მიხედვით ცალ-ცალკე. ამის გარეშე შეუძლებელია მიზანმიმართული ზრუნვა თითოეული უმუშევრის განათლების დონის შესაბამისი სამუშაო ადგილების შესაქმნელად. თუ რა ვითარებაა ამ მხრივ საქართველოში, ასახულია მე-18 ცხრილში.

ცხრილის ფაქტობრივი მასალის (ძირითადად 2008 წლის მონაცემების) ანალიზიდან გამომდინარე, ძირითადი დასკვნები ასეთია:

- სქესობრივი დაყოფის გარეშე, შრომის ბაზარზე მიმდინარე პროცესები გვიჩვენებს, რომ სისტემატურად მატულობს უმაღლესი, საბაზო, საშუალო და საშუალო პროფესიული განათლების მქონე უმუშევართა რიცხოვნობა, ხოლო კლებულობს დაწყებითი და დაწყებით-პროფესიული, სახელობო განათლების მქონე უმუშევართა რიცხოვნობა;

უმუშევრები განათლების დონისა და სქესის მიხედვით¹

ცხრილი 18

სულ ათ. კაცი	მათ შორის						უმაღლესი
	დანაყოფითი	საბაზო	საშუალო	დანაყოფითი პროფესიული, საბელო	საშუალო პროფესიული	უმაღლესი	
სულ							
2003	235,9	0,9	9,1	83,4	17,5	32,5	91,2
2006	274,5	1,3	12,8	86,8	19,6	44,4	109,6
2007	261,0	0,4	12,9	83,0	10,1	44,0	110,5
2008	315,6	0,5	14,0	112,0	8,8	56,4	123,8
მამაკაცი							
2003	124,2	0,8	5,1	48,5	8,5	15,0	45,4
2006	165,4	0,9	8,5	61,6	10,2	19,6	64,5
2007	143,7	0,1	8,2	53,6	5,5	17,9	58,4
2008	172,4	0,4	10,1	74,8	4,9	21,4	60,7
ქალი							
2003	111,7	0,1	4,0	34,9	9,0	17,6	45,8
2006	109,1	0,4	4,3	25,2	9,4	24,7	45,1
2007	117,3	0,3	4,7	29,4	4,6	26,1	52,1
2008	143,4	0,2	4,0	37,2	3,9	35,0	63,1
ხეცდრითი ნონა, %							
სულ							
2003	100	0,4	3,7	34,3	7,2	16,3	37,5
2006	100	0,5	4,7	31,6	7,1	16,2	39,9
2007	100	0,2	4,9	31,8	3,9	16,9	42,4
2008	100	0,2	4,4	35,5	2,8	17,9	39,2
მამაკაცი							
2003	100	0,6	4,1	39,0	6,8	12,1	36,6
2006	100	0,5	5,2	37,3	6,2	11,9	39,0
2007	100	0,1	5,7	37,3	3,8	12,4	40,6
2008	100	0,2	5,8	43,4	2,9	12,4	35,2
ქალი							
2003	100	0,1	3,6	31,2	8,1	15,8	41,0
2006	100	0,4	4,0	23,1	8,6	22,6	41,3
2007	100	0,3	4,0	25,1	3,9	22,3	44,4
2008	100	0,1	2,8	25,9	2,7	24,4	44,0

¹ შრომის ბაზარი საქართველოში 2003–2005. სტატისტიკური პუბლიკაცია. გამოცემაზე მუშაობდნენ: პ. შავიშვილი, ნ.ორმოცაძე, ი.გვილაძე, ნ.ხუჯაძე, დ.გრიგალაშვილი, ე.ნაცვლიშვილი, თ.ბერბიჭაშვილი. რედაქტორი გ.ყაველაშვილი, თბილისი, 2006, გვ.29; შრომის ბაზარი საქართველოში. სტატისტიკური პუბლიკაცია. შემდგენლები: ი.გვილაძე, თ.ბერბიჭაშვილი, ი.ხოსისშვილი, თ. ღონღაძე, ლ.ქურხული. რედაქტორი გ.ფანცულაია, თბილისი, 2009, გვ. 29.

- უმაღლესი განათლების მქონე უმუშევართა რიცხოვნობის ზრდის საერთო კანონზომიერება ზოგიერთ წელს ირლვევა მამაკაცებში, ქალებში კი ძალიან მყარად და სტაბილურად გამოიყურება. ეს ეხება საშუალო და საშუალო პროფესიული განათლების მქონე უმუშევართა რიცხოვნობასაც;

- უმუშევართა შორის უმაღლესი განათლების მქონეთა ხვედრითი წონა, მამაკაცებთან შედარებით, გაცილებით მაღალია ქალებში. 2008 წელს სხვაობა მათ შორის 8,8 პროცენტულ პუნქტს შეადგენდა;

- უმუშევართა შორის როგორც ქალებში, ისე მამაკაცებში დაწყებითი განათლების მქონეთა ხვედრითი წონა ერთ პროცენტსაც ვერ აღწევს;

- უმუშევარ მამაკაცთა შორის უმაღლესი განათლების მქონეთა ხვედრით წონას მკვეთრად სჭარბობს საშუალო განათლების მქონეთა ხვედრითი წონა, უმუშევარ ქალთა შორის კი, პირიქით, უმაღლესი განათლების მქონეთა ხვედრითი წონა ბევრად სჭარბობს საშუალო განათლების მქონეთა ხვედრით წონას;

- საშუალო პროფესიული განათლების მქონე ქალთა ხვედრითი წონა თითქმის 2-ჯერ აღემატება ასეთივე განათლების მქონე მამაკაცთა ხვედრით წონას.

ამრიგად, თანამედროვე ეტაპზე შრომის ბაზრის თავისებურებებთან დაკავშირებით, მინდა ხაზგასმით აღვნიშნო საერთო ხასიათის ორი მნიშვნელოვანი დასკვნის შესახებ. პირველი ეხება უმუშევართა არმიის თანდათანობით უფრო მაღალკვალიფიციური კადრებით შევსებას, ხოლო მეორე – უმუშევარ (და საერთოდ) მამაკაცებისა და ქალების განათლების დონის გათანაბრებას. აღსანიშნავია ისიც, რომ რაც უფრო მაღალკვალიფიციურია უმუშევართა შემადგენლობა, მით უფრო იზრდება მოთხოვნილება შესაფერის (მაღალანაზღაურებად) სამუშაო ადგილებზე, რაც, ბევრ სხვა ფაქტორთან ერთად, მნიშვნელოვან სირთულეებს უქმნის უმუშევრობის პრობლემის გადაჭრას. ამის დასტურია ის, რომ გაეროს გათვლებით, 2000-2008 წლებში უმუშევრობის დონე საქართველოში საშუალო და უფრო მაღალი განათლების მქონე მოსახლეობაში 30,3 პროცენტს შეადგენდა,¹ მაშინ როდესაც მისი საერთო დონე, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, 17 პროცენტზე მეტი არ ყოფილა.

¹ Доклад о развитии человека 2010 года. Реальное богатство народов: пути к развитию человека. 2-ое юбилейное издание. Издательство "Весь Мир", 2010, стр. 189.

უმუშევრობის თაობაზე ზემოთ გაკეთებული დასკვნები ემყარება ოფიციალური სტატისტიკური აღრიცხვის მასალებს, რომელიც ყოველთვის როდია სარწმუნო და დამაჯერებელი.¹ ამასთან დაკავშირებით მინდა გავაკეთო ზოგიერთი კრიტიკული ხასიათის შენიშვნა.

ჩემი ღრმა რწმენით, ძირითადად აღრიცხვიანობის მანკიერი მეთოდით სარგებლობის გამო, არარეალურია, მაგალითად, საქართველოს 2010 წლის მონაცემები: უმუშევართა რიცხოვნობა – 316,9 ათ. კაცი და უმუშევრობის დონე – 16,3 პროცენტი.

ამ კრიტიკული შენიშვნის არგუმენტები ასეთია:

- საქართველოს სოფლის მეურნეობაში თვითდასაქმებულთა მნიშვნელოვანი ნაწილი, მით უმეტეს, ოჯახურ სანარმოში (მამულში) უსასყიდლოდ მომუშავე და ახლობლისთვის უსასყიდლოდ დამხმარე პირები, რომლებიც არასწორად იქნენ ჩათვლილი დასაქმებულებად, უმუშევართა რიცხვში უნდა მოხვედრილიყვნენ, მაგრამ რატომღაც ვერ მოხვდნენ. მათი უმუშევრებად ჩათვლის შემთხვევაში უმუშევართა საერთო რაოდენობა თითქმის გაორმაგდებოდა;

- როგორც ცნობილია, სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, შსო-ს რეკომენდაციით, უმუშევრებს აღრიცხავდა მკაცრი და შერბილებული კრიტერიუმებით. მკაცრი კრიტერიუმით უმუშევრებად ითვლებიან მხოლოდ ის შრომისუნარიანი პირები, რომლებიც, მათგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო, არ მუშაობენ, მაგრამ აქტიურად ეძებენ სამუშაოს, მზად არიან მუშაობისთვის და სასურველი სამუშაოს შოვნისთანავე შეუძლიათ შეუდგნენ მის შესრულებას. შერბილებული კრიტერიუმით კი, უმუშევრებად ითვლებიან არა მარტო ის შრომისუნარიანი პირები, რომლებიც, მათგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო, არ მუშაობენ, მაგრამ აქტიურად ეძებენ მას, არამედ ისინიც, რომლებიც დიდი ხნის განმავლობაში ეძებდნენ სამუშაოს, ვერ იპოვეს იგი და, ამ უშედეგო პროცესის მობეზრების შედეგად, უკვე არ აქტიურობენ დასაქმებაზე.

დაახლოებით სამი წელიწადია, რაც, გაურკვეველი მიზეზების გამო, შეწყვიტა საქართველოს სტატისტიკის ეროვნულმა სამსახურმა შერბილებული კრიტერიუმით განსაზღვრულ უმუშევართა აღრიცხვა. მათი რაოდენობა ქვეყნის მასშტაბით 2005 წელს 56,2

¹ მ. ტულუში, ნ. ფარესაშვილი, საქართველოში უმუშევრობის რეგულირების მეთოდოლოგიური და ორგანიზაციული საკითხები. ჟურნ. „სოციალური ეკონომიკა“, 2007, 4, გვ. 71.

ათ. კაცს შეადგენდა.¹ უმუშევრობის ეს ფორმა ეკონომიკურ მეცნიერებაში ცნობილია „ჩახშობილი უმუშევრობის“ სახელწოდებით.

მიუხედავად იმისა, რომ უმუშევართა არმიის ამ ტიპურ (კლასიკურ) წარმომადგენელთა შემადგენლობა დღეისთვის კიდევ უფრო გაზრდილია (ზუსტი ოდენობის დადგენა შეუძლებელია, რამეთუ სრულიად მოშლილია ამ კატეგორიის უმუშევართა აღრიცხვის სისტემა), იგი არაა შეტანილი უმუშევართა შემადგენლობაში, რაც არასრულად წარმოგვიდგენს ამ მაჩვენებელს;

- გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან ჩვენს ქვეყანაში მიმდინარე გარდაქმნების კვალობაზე ბევრმა საწარმომ ნაწილობრივ ან მთლიანად შეწყვიტა ფუნქციონირება, მაგრამ პერსონალი უმეტესობაში, როგორც წესი, ოფიციალურად არ განთავისუფლებულა, ითვლება დასაქმებულად, თანამშრომლები იმყოფებიან უვადო და უხელფასო შვებულებაში. ე.ი. ისინი ფორმალურად დასაქმებულები, რეალურად კი უმუშევრები არიან. უმუშევრობის ეს ფორმა ეკონომიკურ მეცნიერებაში ცნობილია ფარული უმუშევრობის სახელწოდებით. ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის არც ეს ნაწილია შესული უმუშევრობის ზემოთ დასახელებულ მაჩვენებლებში;

- უმუშევრობის ერთ-ერთი ფორმაა სეზონური უმუშევრობა. მას ადგილი აქვს ე.წ. სეზონურ დარგებში (ჩაისა და ღვინის პირველადი დამუშავების, ხილბოსტნეულის კონსერვის მრეწველობა და სხვ.), რომლებიც წლის განმავლობაში მხოლოდ რამდენიმე თვე ფუნქციონირებენ და შემდეგ ახალი სეზონის დაწყებამდე არსებითად წყვეტენ მუშაობას. ცხადია, სეზონთაშორის პერიოდში თანამშრომლები (ყოველ შემთხვევაში, მათი უმრავლესობა მაინც) უმუშევრებად რჩებიან. იმის გამო, რომ ფორმალურად დასაქმებულებად ითვლებიან, არც ისინი აღირიცხებიან უმუშევრებში;

- ოფიციალური აღრიცხვის მონაცემებით, საქართველოში 2000 წელს დასაქმებული იყო 1837,2 ათ., ხოლო 2010 წელს – 1628,1 ათ. კაცი. ე.ი. 209,1 ათ. კაცით ნაკლები. ამავე პერიოდში უმუშევართა რაოდენობა მხოლოდ 104,8 ათ. კაცით გაიზარდა. ბუნებრივია, ისმის კითხვა: სად წავიდა სამუშაოდან გამონთავისუფლებული 104,3 ათ. კაცი? რამდენადაც აღნიშნულ პერიოდში მოსახლეობის არც გარე მიგრაციაში და არც ბუნებრივ

¹ შრომის ბაზარი საქართველოში 2003-2005. სტატისტიკური პუბლიკაცია. გამოცემაზე მუშაობდნენ: პ. შავიშვილი, ნ. ორმოცაძე, ი. გვილაგა, ნ. ხუჯაძე, დ. გრიგალაშვილი, ე. ნაცვლიშვილი, თ. ბერბიჭაშვილი. რედაქტორი გ. ყაველაშვილი, თბილისი, 2006, გვ. 15.

მოძრაობაში მომხდარა მკვეთრი ცვლილებები, ადამიანთა ეს კატეგორია, თუ მთლიანად არა, მნიშვნელოვანწილად მაინც უმუშევრებს უნდა დამატებოდა, მაგრამ ეს არ ჩანს, რაც უმუშევართა საერთო რაოდენობას ამცირებს;

- უმუშევრობის მიმდინარე ოფიციალური აღრიცხვის მონაცემებში ერთგვარი ეჭვის შეტანის საფუძველს იძლევა მისი საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერის შედეგებთან შედარებაც. 2002 წელს, აღწერის მიხედვით, რომელიც ემყარება რესპონდენტთა გამოკითხვის ანკეტურ მონაცემებს და გაცილებით საიმედოა, ქვეყნის მასშტაბით უმუშევართა რიცხოვნობა 619 ათ. კაცს და უმუშევრობის დონე 33 პროცენტს შეადგენდა,¹ ხოლო მიმდინარე აღრიცხვის მონაცემებით, რომელიც ემყარება შინამეურნეობათა სტატისტიკური შერჩევითი გამოკვლევის შედეგებს და ნაკლებად სარწმუნოა, რიცხოვნობა 265 ათ. კაცს და უმუშევრობის დონე 12,6 პროცენტს არ აღემატება. ესოდენ სოლიდური სხვაობა – 354 ათ. კაცი და 20,4 პროცენტული პუნქტი 2010 წლის მაჩვენებლის მიმართაც გვიძლიერებს ეჭვს;

- ფრიად ანგარიშგასაწევია ი. არჩვაძის მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ „აუცილებელია ქვეყნის ტერიტორიაზე უმუშევართა კონტინგენტს დაემატოს ქვეყნიდან გასულ შრომით მიგრანტთა რაოდენობაც, ... ვინაიდან ეს უკანასკნელნი იმიტომ გახდნენ მიგრანტები, რომ საქართველოში ვერ იშოვეს სამუშაო“. მისი ვარაუდით, ამ კატეგორიის უმუშევართა რიცხოვნობა 800 ათ. კაცს შეადგენს.²

შეიძლება ამ მაჩვენებლის რაოდენობრივ ასპექტებზე ვიკამათოთ, მაგრამ პრინციპში თვით საკითხის ასეთი კუთხით დასმა მართებული და საგულისხმოა.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, ექსპერტული შეფასებით, უმუშევრობის დონე საქართველოში დღეისთვის შეადგენს არანაკლებ 40-50 პროცენტს.³

¹ იხ. საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერის შედეგები, ტომი III, ნაწილი I. მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური დახასიათება, თბილისი, 2004, გვ. 387.

² ი. არჩვაძე, საქართველოს მოსახლეობის თანამედროვე სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის ზოგიერთი ასპექტი. ჟურნ. „სოციალური ეკონომიკა“, 2010, 1, გვ.

³ ექსპერტთა გათვლებზე დაყრდნობით, ამავე შეხედულების არიან ნ. ჭითანავე და ლ. თაკალანძე, სოციალური ეკონომიკა, ფორმირება და განვითარება, I ნაწილი, თბილისი, 2008, გვ. 266. ასევე, გ. ტულუში, ნ. ფარესაშ-

თავი მეოთხე

უმუშევრობის ნეგატიური სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები

მასობრივი ქრონიკული უმუშევრობა მწვავე სოციალური პრობლემაა. იგი აფერხებს ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებას და ხელს უშლის მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლებას. უმუშევრობის ნეგატიურ სოციალურ-ეკონომიკურ შედეგებს შორის აღსანიშნავია¹:

- მატერიალური (და არა მარტო მატერიალური) დოვლათის დიდძალი დანაკარგები. სხვანაირად მას უნარმოებელ დოვლათს უწოდებენ, რამდენადაც ეს არის წარმოებრივი და სამომხმარებლო დანიშნულების ნაწარმი, რომელიც, შრომითი რესურსების მაქსიმალური ეფექტიანობით გამოყენებისას, შეიძლებოდა შექმნილიყო, მაგრამ ვერ შეიქმნა ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილის საზოგადოებრივ შრომით საქმიანობაში ჩაუბმელობის (დაუსაქმებლობის) გამო.

ამ ნეგატიური მოვლენის სიღრმისეულად გაანალიზებამ ცნობილი მეცნიერ-ეკონომისტი არტურ ოუკენი იმ დასკვნამდე მიიყვანა, რომ უმუშევრობის ფაქტიური დონე რამდენი პროცენტითაც აღემატება მის ბუნებრივ დონეს, იმდენ 2,5 პროცენტს შეადგენს დანაკარგი, ანუ უნარმოებელი პროდუქცია.² ამის მიხედვით უმუშევრობის ფაქტიური დონის გარდამეტი მის ბუნებრივ დონეზე ისე შეეფარდება ქვეყნის მთლიანი შიგა პროდუქტის დანაკარგს, როგორც 1:2,5.

თუ ავიღებთ უმუშევრობის დონის საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მიერ გაანგარიშებულ 2009 წლის მაჩვენებელს – 16,9 პროცენტს და გამოვაკლებთ მას ბუნებრივ დონეს – 5 პროცენტს (როგორც ეს დამკვიდრებულია მსოფლიო პრაქტიკაში), მივიღებთ 11,9 პროცენტს. ე.ი. ეგრეთ

ვილი, საქართველოში უმუშევრობის რეგულირების მეთოდოლოგიური და ორგანიზაციული საკითხები. ჟურნ. „სოციალური ეკონომიკა“, 2007, 4, გვ. 75.

¹ ლ. ჩიქავა, ეკონომიკური თეორიის მოკლე კურსი. გამომც. „მარჯი“, თბილისი, 2005, გვ. 371-375.

² ნ. პაიჭაძე, შრომის ეკონომიკა, თსუ-ის გამომცემლობა, თბილისი, 2000, გვ. 539.

წოდებული „ოუკენის კანონის“ თანახმად, სამუშაო ძალის რაციონალური გამოყენებით, საქართველოში 2009 წელს 29,7 პროცენტით (11,9x2,5) მეტი მთლიანი შიგა პროდუქტი შეიძლება შექმნილიყო, ვინემ ფაქტიურად შეიქმნა (18 მლრდ ლარი).¹

რაც შეეხება უმუშევრობის დონის ექსპერტული გათვლებით მიღებულ სავარაუდო მაჩვენებელს (50%), შედეგები კიდევ უფრო შთაბეჭდავია. იგი შედგენს 112,5 პროცენტს ((50-5) x 2,5). ე.ი. სამუშაო ძალის მაქსიმალური ეფექტიანობით გამოყენებით, საქართველოში 2009 წელს დაახლოებით 2,1-ჯერ მეტი მთლიანი შიგა პროდუქტი შეიძლება შეიქმნილიყო, ვინემ ფაქტიურად შეიქმნა.

ეს მონაცემები დიდძალი გამოუყენებელი რეზერვების არსებობაზე მიგვანიშნებს, რომლის, სრულად თუ არა, ნაწილობრივი ამოქმედებაც დიდად გაზრდის ქვეყნის ეკონომიკურ ძლიერებას და საგრძნობლად აამაღლებს მოსახლეობის ცხოვრების დონეს;

- შემოსავლის დანაკარგები. უმუშევრობის შედეგად შემოსავალს კარგავენ როგორც თვით უმუშევრები, ისე სახელმწიფო. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ინფორმაციით, საქართველოში 2009 წელს უმუშევარი იყო 335,6 ათ. კაცი. ამას უნდა გამოვაკლოთ 5 პროცენტი ფრიქციული და სტრუქტურული, ანუ ბუნებრივი უმუშევრები, რამდენადაც უმუშევრობას ამ ფარგლებში ყველგან (ყველა ქვეყანაში და ყოველთვის) აქვს ადგილი. დანარჩენი 95 პროცენტი, ანუ 318,8 ათ. კაცი არის კატეგორია ადამიანებისა, რომლებიც შეიძლება ყოფილიყვნენ დასაქმებულნი. თუკი იქნებოდნენ დასაქმებულნი, მათ შეეძლოთ ხელფასის სახით მიეღოთ თვეში 177,5 ათ. ლარი (2009 წელს ქვეყნის მასშტაბით საშუალო თვიური ხელფასი – 556,8 ლარი² x უმუშევართა რიცხოვნობაზე, ბუნებრივ უმუშევართა გამოკლებით – 318,8), ხოლო წელიწადში 2,1 მლნ ლარი (177,5 ათ. x 12), რაც დაკავების შემდეგ იქნება თვეში 142 ათ., ხოლო წელიწადში – 1,7 მლნ ლარი.

ახლა ვნახოთ უმუშევრობის შედეგად, თუ რამდენს კარგავს სახელმწიფო. ქვეყანაში მოქმედი საგადასახადო კოდექსის

¹ საქართველო ციფრებში. სტატისტიკური პუბლიკაცია – 2010. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, თბილისი, 2010, გვ. 11.

² საქართველო ციფრებში. სტატისტიკური პუბლიკაცია – 2010. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, თბილისი, 2010, გვ. 36.

თანახმად, ყველა მოქალაქე (ვინც ინვალიდობის ან განსაკუთრებული დამსახურების გამო არაა განთავისუფლებული მისი გადახდისგან) საშემოსავლო გადასახადის სახით ყოველთვიურად იხდის ხელფასის 20 პროცენტს. ზემოთ მოტანილი მონაცემების მიხედვით, ეს იქნება თვეში 35,5 ათ. (177,5 ათასის 20%), ხოლო წელიწადში – 426 ათ. ლარი (35,5 ათ. x 12). უმუშევრობის 50 პროცენტის დონის პირობებში კი, როგორც უმუშევართა, ისე სახელმწიფოს დანაკარგები შესაბამისად გაიზრდება.

- მასობრივი სიღარიბე.¹ ქრონიკული და ფართომასშტაბიანი უმუშევრობის თანმდევი (შეიძლება ითქვას, უცილობელი) მოვლენაა სიღარიბე. ეს ეხება არა მარტო პირადად უმუშევარსა და მის ოჯახს, არამედ მეტ-ნაკლებად ყველა მოქალაქეს, რამდენადაც უმუშევრობით გამოწვეული დანაკარგები უარყოფით გავლენას ახდენს ქვეყნის საერთო მაჩვენებლებზე, უზინარეს ყოვლისა, მოსახლეობის ცხოვრების დონეზე. რა თქმა უნდა, სიღარიბის გამომწვევი ერთადერთი მიზეზი უმუშევრობა არაა. მასზე ბევრი სხვა ფაქტორიც მოქმედებს, მაგრამ მათ შორის უმუშევრობას ერთ-ერთი ცენტრალური ადგილი უკავია.

პრაქტიკაში დამკვიდრებული მეთოდოლოგიით, თითოეულ ქვეყანაში სიღარიბის არსებობა თუ არარსებობა დგინდება მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში სიღარიბის ზღვარს მიღმა მყოფთა ხვედრითი წონის გამოთვლით (გამოსახული პროცენტებში). ღარიბად ითვლება ინდივიდი, რომლის საშუალო თვიური შემოსავალი ნაკლებია საარსებო მინიმუმზე, ანუ მინიმალურ სამომხმარებლო კალათაზე. რაც უფრო მეტად ჩამორჩება მიმდინარე მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებისთვის განკუთვნილი საშუალო თვიური შემოსავალი შესაბამისი სახელმწიფო ორგანოების მიერ განსაზღვრულ საარსებო მინიმუმს (მინიმალურ საარსებო კალათას), მით უფრო ღარიბია ინდივიდი (ან ნაწილი საზოგადოებისა).

მიუხედავად იმისა, რომ ეს მაჩვენებელი სიღარიბის მხრივ ქვეყანაში არსებულ მდგომარეობას შედარებით სრულად ასახავს, ვინემ მოსახლეობის 1 სულზე წარმოებული მთლიანი

¹ ამ საკითხზე ფრიად საინტერესო მოსაზრებები აქვს გამოთქმული საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის წევრ-კორესპონდენტს ვლ. პაპავას (იხ. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები, ტომი 7, თბილისი, 2009, გვ. 20-40).

ეროვნული პროდუქტი, უნაკლო არაა.¹ მისი სუსტი მხარეები დაკავშირებულია ძირითადად თითოეულ ქვეყანაში საარსებო მინიმუმის გაანგარიშების განსხვავებული მეთოდოლოგიისა და მეთოდიკის გამოყენებასთან, რომელიც სტატისტიკის ეროვნულ სამსახურებს, საკუთარი შეხედულებისამებრ, მისი განსაზღვრისა და კორექტირების საშუალებას აძლევს. მხედველობაში მაქვს ის, რომ საარსებო მინიმუმი შეიძლება ერთ ქვეყანაში 100 სახეობის მაღალხარისხოვანი და ძვირადღირებული კომპონენტით (მოხმარების საგნით) იყოს დაკომპლექტებული, მეორეში კი – 70-ით (ან უფრო ნაკლებითაც) და მდარე ხარისხის იაფფასიანი საგნებით. ამით აიხსნება ის გარემოება, რომ ოთხსულიანი ოჯახის საარსებო მინიმუმი თვეში აშშ-ში შეადგენს 3082 ლარს, ხოლო საქართველოში – 266 ლარს. გამოდის, რომ ჩვენი ოთხსულიანი ოჯახის საარსებო მინიმუმის თანაფარდობა, აშშ-ის შესაბამის მაჩვენებელთან შედარებით, 8,6 პროცენტს არ აღემატება.

სხვათა შორის, საარსებო მინიმუმის მიხედვით ქვეყნებს შორის სხვაობა გარკვეული ზომით გამართლებულიცაა, რამდენადაც, მაგალითად, ბელგიისა და ნიგერიის მოქალაქეთა მოთხოვნილებები რადიკალურად განსხვავებულია. ის, რაც ბელგიელისთვის საარსებო მინიმუმია, ნიგერიელისთვის შეიძლება ფუფუნებად ჩაითვალოს. ამასთან, იგი თითოეულ ქვეყანაში ფასებისა და ინფლაციის დონის სისტემატური ცვლილების კვალობაზე, კორექტირებას ექვემდებარება არა მარტო ყოველწლიურად, არამედ ყოველთვიურადაც. მაგალითად, საქართველოში 2009 წელს საშუალო მომხმარებლის საარსებო მინიმუმი შეადგენდა (ლარებში): აგვისტოში 118,6, სექტემბერში – 124,8, ოქტომბერში – 128,9, ხოლო ნოემბერში – 132,4.²

ამ გარემოებათა გამო, ეს მაჩვენებელი, განსაკუთრებით სახელმწიფოთაშორისი შესადარისობის თვალსაზრისით, ნაკლებად გამოსადეგია და ადგილს უთმობს მსოფლიო ბანკის რეკომენდაციით შემოთავაზებულ მაჩვენებელს – ქვეყნის მოსახლეობაში იმ ნაწილის ხვედრით წონას, რომელსაც, თავისი საარსებო მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად, შეუძლია დახარჯოს დღეში არაუმეტეს 1,25 აშშ დოლარისა.

¹ ნ. ჭითანავა, ლ. თაკალანძე, სოციალური ეკონომიკა. ფორმირება და განვითარება, I ნაწილი, თბილისი, 2008, გვ. 243-244.

² საქართველო ციფრებში. სტატისტიკური პუბლიკაცია - 2010. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, თბილისი, 2010, გვ. 31.

შსო-ის რეკომენდაციით, სიღარიბეს გამოხატავენ ასეთი მაჩვენებლებით: სიღარიბის დონე, სიღრმე და სიმწვავე. სიღარიბის დონე, ანუ ღარიბების რაოდენობის ინდექსი, ნიშნავს ღარიბი მოსახლეობის ხვედრით წონას მთელ მოსახლეობაში; სიღარიბის სიღრმის მაჩვენებელი წარმოადგენს ღარიბი მოსახლეობის სიღარიბის ზღვრამდე დაშორების ნილს მთელი მოსახლეობის სიღარიბის ზღვრის დონეზე ჯამური მოხმარებიდან; სიღარიბის სიმწვავის მაჩვენებელი კი ღარიბ ოჯახთა შორის სიღარიბის უთანაბრობის მაჩვენებელია. იგი თავისი შინაარსით მოიცავს როგორც სიღარიბის სიღრმეს, ისე ღარიბთა შორის უთანაბრობას.¹

ახლა ფაქტობრივი მონაცემების მოშველიებით, ვნახოთ, თუ რა მდგომარეობაა საქართველოში თითოეული ამ მაჩვენებლის მიხედვით. თავდაპირველად მოკლედ შევხვით ცხოვრების დონის საფუძველთა საფუძველს – ქვეყნის ეკონომიკურ ძლიერებას. მოსახლეობა მდიდარია და გაღაღებულია ცხოვრობს, თუ ღარიბია და გაჭირვებაში სულს ღაფავს, უწინარეს ყოვლისა, იმაზეა დამოკიდებული, მოხმარებისთვის განკუთვნილ დოვლათს ქვეყანა ცოტას აწარმოებს თუ ბევრს. ამ მხრივ საქართველოს შესაძლებლობანი საკმაოდ მოკრძალებულია. 2010 წელს (მსყიდველობითუნარიანობის გათვალისწინებით) ჩვენს ქვეყანაში მოსახლეობის 1 სულზე წარმოებულ იქნა სულ 4850 აშშ დოლარის მთლიანი ეროვნული პროდუქტი, რაც მსოფლიოს შესაბამის საშუალო მაჩვენებელთან (10000 აშშ დოლარი) შედარებით 2-ჯერ ნაკლებია. კიდევ უფრო მეტად ჩამოვრჩებით ეკონომიკურად მაღალგანვითარებულ ქვეყნებს, მაგალითად, ლუქსემბურგს 13,2-ჯერ, სინგაპურს – 9,9-ჯერ, აშშ-ს – 9,7-ჯერ, შვედეთს – 7,9-ჯერ, ავსტრიას – 7,8-ჯერ, გერმანიას – 7,4-ჯერ, იაპონიას – 7,3-ჯერ და ა.შ.²

ამ ფონზე სიღარიბის მაჩვენებლები საქართველოში 2009 წელს ქალაქისა და სოფლის ჭრილში შეადგენდა (%-ობით): სიღარიბის დონე, მედიანური მოხმარების 60 პროცენტის მიმართ, ქალაქში 17,6 და სოფელში – 24,3. მედიანური მოხმარების 40 პროცენტის მიმართ, ქალაქში 7,3 და სოფელში – 10,2; სიღარიბის სიღრმე, მედიანური მოხმარების 60 პროცენტის მიმართ,

¹ საქართველოს სტატისტიკური წელიწადი – 2009. საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტრო. სტატისტიკის დეპარტამენტი, თბილისი, 2009, გვ. 54.

² Population reference bureau – 2010. World population data sheet, გვ. 15-17.

ქალაქში 5,4 და სოფელში – 7,8. მედიანური მოხმარების 40 პროცენტის მიმართ, ქალაქში 2,0 და სოფელში – 3,2; სიღარიბის სიმწვავე, მედიანური მოხმარების 60 პროცენტის მიმართ, ქალაქში 2,5 და სოფელში – 3,7. მედიანური მოხმარების 40 პროცენტის მიმართ, ქალაქში 0,9 და სოფელში – 1,5.¹

საქართველოს მოსახლეობაზე, რომელიც ცხოვრობს სიღარიბის ზღვარს მიღმა შემოსავლის მიხედვით, გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია ასეთ ინფორმაციას იძლევა: სიღარიბის დონე (საარსებო მინიმუმის მიმართ) 54,5 პროცენტს შეადგენს (1994 წელს გაცილებით მეტს – 80%-ს შეადგენდა), რაც იმის მაუწყებელია, რომ მოსახლეობის ნახევარზე მეტი საარსებო მინიმუმის (ისედაც ზედმეტად შეკვეცილ) ფარგლებშიც ვერ იკმაყოფილებს თავის სასიცოცხლო მოთხოვნილებებს. გაეროს მონაცემებითვე, დღეში საშუალოდ 1,25 დოლარზე ნაკლებს მოიხმარს საქართველოს მოსახლეობის 13,4 პროცენტი,² ანუ 279 ათ. მოქალაქე.

აღსანიშნავია, რომ სიღარიბეში მცხოვრებთა შორის, თვით უმუშევრებთან და მათი ოჯახის წევრებთან ერთად, ითვლებიან პენსიონერები (2009 წელს 838,5 ათ. კაცი), რომელთა უდიდესი უმრავლესობის პენსია თვეში არ აღემატება 100 ლარს და ე.წ. „დასაქმებული ღარიბებიც“ (დასაქმებულთა 17,4% – 2000-2008 წწ.),³ რომლებიც შრომის ანაზღაურების სახით საარსებო მინიმუმზე ნაკლებ შემოსავალს ღებულობენ.

როგორც საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მიერ ჩატარებულმა გამოკვლევამ ცხადყო, 2006 წელს დაქირავებულ მუშაკთა 32 პროცენტი, ანუ თითქმის ერთი მესამედი საარსებო მინიმუმზე ნაკლებ, ხოლო 20 ათასამდე დაქირავებული პირი 20 ლარზე ნაკლებ ხელფასს ღებულობდა, მაშინ როცა საარსებო მინიმუმი ამ დროისთვის 197 ლარი იყო.

ამ მხრივ ვითარება საქართველოში რადიკალურად არც შემდგომ წლებში შეცვლილა.

მართალია, საშუალო თვიური ნომინალური ხელფასი, 2009 წლის მონაცემებით, 556,8 ლარს შეადგენს, რაც 2009 წლის

¹ საქართველო ციფრებში. სტატისტიკური პუბლიკაცია – 2010. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, თბილისი, 2010, გვ. 26.

² Доклад о развитии человека 2010 года. Реальное богатство народов: пути к развитию человека. 20-ое юбилейное издание. Издательство "Весь Мир". www.wikipedia.org. გვ. 161.

³ იქვე, გვ. 189.

ნოემბრის თვისთვის არსებულ საშუალო მომხმარებლის საარსებო მინიმუმს 4,2-ჯერ აღემატება, მაგრამ „საშუალო“ სწორედ იმას ნიშნავს, რომ ერთი ნაწილი მასზე მეტს ღებულობს, ხოლო მეორე ნაწილი – ნაკლებს. მაგალითად, ფრიდრიხ ებერტის ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით შესრულებული პროექტის - „ღირსეული შრომა საჯარო სექტორში“ - შემსრულებელთა დასკვნით, საჯარო სექტორში დასაქმებულთა 50 პროცენტს საარსებო მინიმუმზე დაბალი ანაზღაურება აქვს, მაშინ როდესაც, ოფიციალური სტატისტიკით, სახელმწიფო მმართველობაში დაქირავებით დასაქმებულთა საშუალო თვიური ნომინალური ხელფასი 2011 წლის პირველ კვარტალში 929 ლარს, ანუ, საშუალო მომხმარებლის საარსებო მინიმუმზე 7-ჯერ მეტ თანხას შეადგენდა. ასეთი ვითარება განპირობებულია არა მარტო სახელმწიფო ბიუჯეტის შეზღუდულობით, არამედ არსებული სახსრების არარაციონალური ხარჯვითაც. ცალკეულ მაღალი თანამდებობის პირებს ძალიან დიდი ხელფასები აქვთ დანიშნული, ამიტომ თანამშრომელთა მნიშვნელოვან ნაწილს, დასაქმების მიუხედავად, სიღარიბეში უწევს ცხოვრება.

საინტერესოა, თუ რა მდგომარეობაა ამ მხრივ ისეთ მნიშვნელოვან უბანზე, როგორიც ჯანმრთელობის დაცვაა. გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის გათვლებით, ჯანმრთელობის დაცვის ხარჯები საქართველოში მოსახლეობის 1 სულზე 2007 წელს 384 დოლარს (მსყიდველობითუნარიანობის გათვალისწინებით) არ აღემატებოდა, მაშინ როდესაც მსოფლიოს შესაბამისი საშუალო მაჩვენებელი იყო 929 დოლარი. ცალკეულ ქვეყნებთან შედარებით სხვაობა კიდევ უფრო შთამბეჭდავია. იგი ჩამორჩება, მაგალითად, ხორვატიის შესაბამის მაჩვენებელს 3,6-ჯერ, არგენტინისას – 3,4-ჯერ, ლიტვისას – 2,9-ჯერ და ა.შ.¹

იმის დასადგენად, მაღალია თუ დაბალი, ან ეცემა თუ იზრდება მოსახლეობის ცხოვრების დონე, იყენებენ აგრეთვე ისეთ მაჩვენებელს, როგორიცაა ოჯახის ნეტო ერთობლივი შემოსავლის დანიშნულების მიხედვით ხარჯვის სტრუქტურა და დინამიკაში მისთვის დამახასიათებელი ტენდენციები. მყიდველთა შემოსავლისა და სამომხმარებლო ხარჯების სტრუქტურას შორის არსებულ კავშირს სხვაზე ადრე მიაქცია ყურადღება ცნობილმა გერმანელმა სტატისტიკოსმა ენგელმა. მან დაადგინა შე-

¹ Доклад о развитии человека 2010 года. Реальное богатство народов: пути к развитию человека. 20-ое юбилейное издание. Издательство "Весь Мир", 2010, гл. 198-206.

მოსავლის დონის მიხედვით სხვადასხვა სახეობის მატერიალურ დოვლათსა და მომსახურებაზე მოთხოვნის სიდიდის ფუნქციონალური დამოკიდებულების ცვალებადობა და დაასკვნა: ოჯახის შემოსავლის ზრდასთან ერთად (გარკვეული მომენტიდან) მასში მცირდება პირველადი მოხმარების საგნებზე (ძირითადად კვების პროდუქტებზე) ხარჯების ხვედრითი წონა, შედარებით სტაბილური რჩება საცხოვრებელ ბინაზე, ტანსაცმელზე, გათბობა-განათებაზე და ზოგიერთ სხვა ნაწარმზე ხარჯების ხვედრითი წონა და მატულობს ფუფუნების საგნებზე დანახარჯების ხვედრითი წონა. მისი მტკიცებით, შემოსავლის წილი, რომელიც კვებაზე იხარჯება, სხვა თანაბარ პირობებში, შეიძლება მოსახლეობის კეთილდღეობის დონის მაჩვენებლად მივიჩნიოთ.

მართლაც, ფრიად საგულისხმო მოსაზრებაა და ეკონომიკურ მეცნიერებაში მან ამიტომაც მიიღო ენგელის კანონის (კოეფიციენტის) სახელწოდება.

აშშ-ის ჯანმრთელობის დაცვის სამსახურის მეთოდის თანახმად, ნორმალური მოხმარების პირობებში კვების პროდუქტებზე უნდა მოდიოდეს მომხმარებელთა ერთობლივი შემოსავლის დაახლოებით ერთი მეხამედი. ფაქტობრივი მონაცემებით, საქართველოში სურსათზე მოდის სამომხმარებლო კალათის 70 პროცენტი, ხოლო არასასურსათო საქონელსა და მომსახურებაზე – 30 პროცენტი, რაც ცხოვრების დაბალი დონის გამოხატულებაა.

საქართველოში ოჯახების არცთუ მცირე ნაწილის ღარიბულად ცხოვრებაზე ისიც მეტყველებს, რომ 2009 წელს სოციალურ დახმარებას (საოჯახო დახმარებისა და სოციალური დახმარების სახით) ღებულობდა 176,1 ათ. ოჯახი, ანუ 704,5 ათ. ადამიანი (176,1 x 4), მაშინ როდესაც დახმარებას გაცილებით მეტიც საჭიროებდა. თანაც, დახმარების თანხა იყო მიზერული – ოთხსულიან ოჯახზე 109 ლარი (18820,5 ათ.:176,1), ხოლო ოჯახის თითოეულ წევრზე – 27 ლარი (18820,5 ათ.:704,5).¹

უმუშევრობასა და სიღარიბეს შორის ესოდენ მჭიდრო კავშირი ქართული მოვლენა კი არა, საერთაშორისო კანონზომიერებაა, რაც ნათლად ჩანს დღევანდელი მსოფლიოს სინამდვილიდან. ასე, მაგალითად, თანამედროვე გლობალურმა ფინანსურ-ეკონომიკურმა კრიზისმა საგრძნობლად დააჩქარა სი-

¹ საქართველო ციფრებში. სტატისტიკური პუბლიკაცია – 2010. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, თბილისი, გვ. 41.

ლარიბის ზრდის პროცესი, რაც ძირითადად უმუშევრობის მასშტაბების გაფართოებასთანაა დაკავშირებული. 2010 წლის მონაცემებით, უმუშევრობა, რომ არაფერი ეთქვათ მის მასობრივ და ქრონიკულ ხასიათზე განვითარებად ქვეყნებში, განვითარებულ ქვეყნებში 9 პროცენტს შეადგენს, მ.შ. აშშ-ში – 10, ხოლო ესპანეთში – 20 პროცენტს.¹

ასეთი მწვავე სოციალური ვითარებისთვის თავის დაღწევის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პირობა უმუშევრობის შესაძლო მინიმუმამდე – მის ბუნებრივ დონემდე დაყვანაა.

— ინტენსიური გარე შრომითი მიგრაცია. მოსახლეობის მიგრაცია შეიძლება დაკავშირებული იყოს განათლების მიღებასთან, კვალიფიკაციის ამაღლებასთან, საერთაშორისო პროექტებში მონაწილეობასთან, საცხოვრებელი ადგილის ოკუპაციასთან, ეროვნულ უმცირესობათა წარმომადგენლების თავიანთ ისტორიულ სამშობლოში დაბრუნებასთან,² ახალი რეგიონების ათვისებასთან და ა.შ. მათგან სრულიად განსხვავებული შინაარსობრივი დატვირთვის მატარებელია შრომითი მიგრაცია,³ ანუ, დასაქმების მიზნით, ვადის განუსაზღვრელად საზღვარგარეთ გამგზავრება.

აკად. პ. გუგუშვილი, ისე როგორც თავის დროზე ქართველი ერის სულიერი მამა ილია ჭავჭავაძე,⁴ საჯარო გამოსვლებსა თუ პუბლიკაციებში ყოველთვის ხაზს უსვამდა იმ გარემოებას, რომ ქართველი ერი ერთ-ერთი ნაკლებად მიგრირებადი ერია მსოფლიოში, ე.ი. ადვილად ვერ ტოვებს თავის სამშობლოს არა მარტო მუდმივად, არამედ რამდენიმე წლითაც. ამას, ცხადია, თავისი ახსნა აქვს. საქართველო მრავალწლიან ნარგავთა კლა-

¹ Доклад о развитии человека 2010 года. Реальное богатство народов: пути к развитию человека. 20-ое юбилейное издание. Издательство "Весь Мир", 2010, გვ. 78.

² მაგალითად, 1989-2002 წლებში საქართველოში მცხოვრები რუსების რიცხოვნობა შემცირდა 341,2-დან 67,7 ათასამდე, უკრაინელების – 52,4-დან 7 ათასამდე, სომხების – 437,2-დან 248,9 ათასამდე, ოსების – 164,1-დან 38 ათასამდე, ბერძნების – 100,3-დან 15,2 ათასამდე, ხოლო ებრაელებისა – 24,8-დან 3,8 ათასამდე (საქართველოს სტატისტიკური წელიწდეული – 2009, საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტრო. სტატისტიკის დეპარტამენტი, თბილისი, 2009, გვ. 22).

³ მ. ტუხაშვილი, საქართველოს შრომითი პოტენციალი (ფორმირება და განაწილება), თსუ-ს გამომცემლობა, თბილისი, 1998, გვ. 112-118.

⁴ ი. ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტომი VII, გვ. 301.

სიკური ქვეყანაა. ქართველი თავს ევლება და ვერ შორდება თავის ბალ-ვენახს (რომელიც მისთვის ჩვეულებრივ მცენარეთა გროვაზე გაცილებით მეტს ნიშნავს), ნარინჯოვანთა პლანტაციებს, თვალწარმტაც ბუნებას, მომხიბვლელ შავიზღვისპირეთს, აქაურ მთასა და ბარს, მდინარეებსა და ჩანჩქერებს, უძველესი კულტურის უნიკალურ ძეგლებს. კიდევ უფრო მნიშვნელოვანია ის, რომ ქართველ ადამიანს განსაკუთრებული სიყვარული აკავშირებს თავის ოჯახთან, ნათესავებთან, მეგობრებთან და, თქვენ წარმოიდგინეთ, მეზობლებთანაც კი, რომლებიც ჭირსა და ღვინაში გვერდში უდგანან და სიცოცხლის წყურვილს უძლიერებენ.

მიუხედავად ყოველივე ამისა, ის იღებს სრულიად არატრადიციულ, მძიმე გადაწყვეტილებას, დასაქმების მიზნით საზღვარგარეთ გამგზავრების შესახებ, რომელმაც მასობრივი ხასიათი გასული საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისიდან მიიღო. საქართველოს მოქალაქეთა მნიშვნელოვან ნაწილს ესოდენ არაორდინარული ნაბიჯი გადაადგმევინა დასაქმების თვალსაზრისით ქვეყანაში შექმნილმა ურთულესმა ვითარებამ და უმუშევრობისგან თავის დაღწევის უპერსპექტივობამ. ამის შემდეგ, მოსახლეობის გარე მიგრაციის თვალსაზრისით თუ როგორ განვითარდა მოვლენები, ასახულია მე-19 ცხრილში.

როგორც ცხრილიდან ჩანს, მოსახლეობის მიგრაციამ სტარტი საქართველოში 1990 წლიდანვე აიღო, ხოლო პიკს 1992-1996 წლებში მიაღწია. ეს ნეგატიური პროცესი არც მომდევნო წლებში შეწყვეტილა, თუმცა მკვეთრად დაეცა მისი ტემპები, განსაკუთრებით, უარყოფითი სალდო. 2004-2005 წლებში დადებით სალდოსაც კი ჰქონდა ადგილი, მაგრამ შემდეგ ისევ ემიგრაციამ სძლია იმიგრაციას და მყარი ტენდენციის ხასიათი მისცა მას.

აღსანიშნავია, რომ საქართველოდან მოსახლეობის ინტენსიურ გარე მიგრაციას საგრძნობლად შეუწყო ხელი აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში რუსეთის ძალისხმევით გაჩაღებულმა ეთნოკონფლიქტებმაც, რომელთა შედეგად ასეულ ათასობით ადამიანი დევნილი და თავშესაფრის მაძებარი გახდა.

საქართველოდან მიგრანტთა დინების საერთო სურათი ასეთია: 1990-2008 წლებში მოსახლეობის გარე მიგრაციის უარყოფითმა სალდომ (ე.ი. იმიგრანტებზე ემიგრანტთა გადამეტებამ), ოფიციალური სტატისტიკით, 1092,2 ათასს, ხოლო ექსპერტთა შეფასებით, 1221,1 ათას კაცს მიაღწია. მართალია, ეს

მაჩვენებლები საგრძნობლად სცილდება ერთმანეთს, რაც საექ-
ვოს ხდის მათ სიზუსტეს, მაგრამ ერთი რამ უდავოა – იგი აღე-
მატება 1 მლნ კაცს, რაც ისეთი პატარა ქვეყნისთვის, როგო-
რიც საქართველოა, ფრიად დამაფიქრებელია.

საქართველოს მოსახლეობის გარე მიგრაცია¹

ცხრილი 19

წელი	A ²		B ³	
	საღდო		საღდო	
	რაოდენო- ბა (ათ.)	კოეფიციენ- ტი (%)	რაოდენობა (ათ.)	კოეფიციენტი (%)
1990	— 13,2	— 2,4	— 15,8	— 3,0
1991	— 22,6	— 4,1	— 27,5	— 5,3
1992	— 139,3	— 25,8	— 156,3	— 30,4
1993	— 140,9	— 27,4	— 157,2	— 32,4
1994	— 142,6	— 29,3	— 156,9	— 34,5
1995	— 127,2	— 28,2	— 139,4	— 31,6
1996	— 123,7	— 27,5	— 135,0	— 31,6
1997	— 59,9	— 13,5	— 65,2	— 15,6
1998	— 39,2	— 8,7	— 42,3	— 10,2
1999	— 36,3	— 8,1	— 39,5	— 9,7
2000	— 35,2	— 8,0	— 38,6	— 9,5
2001	— 31,2	— 7,1	— 35,2	— 8,8
2002	— 29,1	— 6,7	— 35,9	— 9,0
2003	— 27,6	— 6,4	— 35,5	— 9,0
2004	5,5	1,3	— 31,5	— 8,0
2005	76,3	17,5	— 30,4	— 7,8
2006	— 12,1	— 2,8	— 28,7	— 7,4
2007	— 20,7	— 4,7	— 26,3	— 6,9
2008	— 10,2	— 2,3	— 23,9	— 6,3

გერმანელი მეცნიერის რ.ფ. ტადდენის შეხედულებით, თუ ქვეყნის მოსახლეობის 7-8 პროცენტი გადის საცხოვრებლად სხვა ქვეყანაში, მაშინ ერის წინაშე დგება იდენტურობის დაკარგვის საკითხი.⁴ სამწუხაროდ, დიდი ხანია, რაც საგრძნობლად

¹ გ. წულაძე, ნ. მალაფერიძე, ა. ვადაჭორია, საქართველოს დემოგრაფიული წელიწდეული – 2008, თბილისი, 2009, გვ. 227.

² საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს სტატისტიკის დეპარტამენტის მონაცემები.

³ ავტორების (გ. წულაძე, ნ. მალაფერიძე) შეფასება და გაანგარიშებები.

⁴ გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 45, 11 მარტი, 2011.

მოვიტოვეთ უკან ეს ზღვარი. 2008 წლის მონაცემებით, იგი 22,8 პროცენტს შეადგენს და გერმანელი მეცნიერის ნიშნულს 14,8-15,8 პროცენტული პუნქტით აღემატება.

ფართომასშტაბიან შრომით მიგრაციას აქვს როგორც დადებითი, ისე უარყოფითი ასპექტები. დადებითია, ჯერ ერთი, ის, რომ სამუშაო ძალის მნიშვნელოვანი ნაწილის საზღვარგარეთ მიგრირების შედეგად, რამდენადმე განმუხტულია მწვავე ვითარება ჩვენი ქვეყნის შრომის ბაზარზე, ე.ი. რომ არა ეს ფაქტორი, ვითარება იქნებოდა კიდევ უფრო მწვავე და ფეთქებადი; მეორე ის, რომ მიგრანტები გასამრჯელოს სახით მიღებული შემოსავლით არა მარტო თავიანთ პირად საარსებო მოთხოვნილებებს იკმაყოფილებენ, არამედ საქართველოში დარჩენილ ოჯახის წევრებსაც ინახავენ; და მესამე, ყველა არა, მაგრამ გარკვეული ნაწილი მაინც, იძენს ცოდნა-გამოცდილებას და იმაღლებს კვალიფიკაციას, რომელიც სამშობლოში მობრუნებისას მეტ სარგებლობას მოუტანს საზოგადოებას.

უარყოფითი ასპექტები გაცილებით მეტია: მიგრანტთა არცთუ მცირე ნაწილი, მოიწყობს რა ცხოვრებას საზღვარგარეთ, საერთოდ არ დაბრუნდება სამშობლოში და იქნება მისთვის დაკარგული შვილი; მიგრანტთა უდიდეს უმრავლესობას უნევს მუშაობა არასპეციალობით, არაპრესტიჟულ, ხშირად დამამცირებელ სამუშაოებზე – მრეცხავად, დამლაგებლად, ბავშვების, ხეიბრების, მოხუცების მომვლელად და მეტწილად მცირე ანაზღაურებით; არცთუ იშვიათად ირღვევა მათი (განსაკუთრებით არალეგალების, რომელთა რიცხოვნობა საკმაოდ დიდია), როგორც მოქალაქეების, უფლებები; ანუხებთ ოჯახებისგან და საერთოდ მშობლიური ქვეყნისგან მოწყვეტით, გადახვეწილად ცხოვრება. ეს ფაქტორი ზოგჯერ ოჯახების ნგრევისა და განქორწინების საფუძველიც კი ხდება; ადგილი აქვს ე.წ. „ტვინის გადინებას“, ანუ მეცნიერთა და უმაღლესი კვალიფიკაციის სპეციალისტთა მიგრაციას, რომლითაც საქართველოს, როგორც დონორ ქვეყანას, ეკარგება მათი მომზადებისთვის გაწეული დანახარჯები; შრომისუნარიანი ასაკის მოქალაქეთა მიგრირების შედეგად, ჩვენს ქვეყანას გამოუყენებელი რჩება მნიშვნელოვანი ოდენობის მთლიანი შიგა პროდუქტის წარმოების პოტენციური შესაძლებლობა.

აღნიშნული და რიგი სხვა ნაკლოვანებების თავიდან აცილებაში თვალსაჩინო წვლილის შეტანა შეუძლია უმუშევრობის მთლიანად აღმოფხვრას თუ არა (რაც პრაქტიკულად შეუძლებელია), მის შესაძლო (ბუნებრივ) კონდიციამდე დაყვანას.

— ინფლაციის ზრდა. ერთი შეხედვით, თითქოს ძნელი წარმოსადგენია ის, თუ რანაირად ზრდის უმუშევრობა ინფლაციას, მაგრამ თუ კარგად დაუუკვირდებით, ეს არც ისე ძნელი დასაჯერებელია. მხედველობაში მაქვს შემდეგი გარემოებანი. როგორც ზემოთაც აღვნიშნე, უმუშევრობა აპირობებს შრომით მიგრაციას. მიგრანტები მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში არიან ჩართული შრომით საქმიანობაში. ისინი საზოგადოებრივ დოვლათს ქმნიან იქ, ხოლო ამ დოვლათის შექმნისთვის გასამრჯელოს სახით მიღებული შემოსავლის მნიშვნელოვან ნაწილს (ასეულ მილიონობით დოლარს) სისტემატურად და სულ უფრო მზარდი ოდენობით საქართველოში უგზავნიან თავიანთი ოჯახის წევრებს საარსებო მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად. ასეთი ფულადი გზავნილები მარტო ერთი (2008) წლის განმავლობაში 16 პროცენტით გაიზარდა.¹

ეს თავისთავად დადებითი და მისასალმებელი ფაქტია, მაგრამ მას უარყოფითი ასპექტებიც აქვს. ასე, მაგალითად, ერთობლივი მიწოდებისა და ერთობლივი მოთხოვნის დაუმთხვევლობის გამო, წარმოიშობა დისბალანსი სარეალიზაციო საქონლის რაოდენობასა (მიმოქცევაში მყოფი საქონლის ფასების ჯამსა) და მიმოქცევაში არსებული ფულის მასას შორის (ფულის ტრიალის სისწრაფის გათვალისწინებით), რაც, საბოლოო ჯამში, იწვევს ფასების ზრდას და ინფლაციის პროცესის დაჩქარებას. ყოველივე ეს კი, თავის მხრივ, დაბლა სწევს მოსახლეობის ცხოვრების დონეს.

აი, რამდენი უარყოფითი შედეგი შეიძლება აგვაცილოს თავიდან უმუშევრობის დაძლევაში.

— დემოგრაფიული ვითარების გამწვავება. უმუშევრობასა და დემოგრაფიულ განვითარებას შორის თითქოს არ არსებობს პირდაპირი კორელაციური კავშირი. სინამდვილეში ეს კავშირი ადვილი შესამჩნევია, თუ მოვლენებს განვიხილავთ ასეთი თანამიმდევრობით: უმუშევრობა, როგორც ზემოთ განვიხილეთ, მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავს სიღარიბეს, ხოლო ეს უკანასკნელი, თავის მხრივ, დემოგრაფიული ვითარების გამწვავებას. ამიტომ უპრიანია დავახასიათოთ ძირითად დე-

¹ ა. თვალჭრელიძე, ა. სილაგაძე, გ. ქეშელაშვილი, დ. გეგია, საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პროგრამა. გამომც. „ნეკერი“, თბილისი, 2011, გვ. 159.

მოგრაფიულ მაჩვენებლებზე სიღარიბის გავლენის ნეგატიური შედეგები.¹

დავინყოთ სიღარიბის კავშირით ქორწინებასთან. საქართველოში 1990 წელს დაქორწინდა 36,8 ათ., ხოლო 2008 წელს – 31,4 ათ. წყვილი, მათ შორის: 1999 წელს 13,8, 2000 წელს – 12,9, 2001 წელს – 13,3, 2002 წელს – 12,5, 2003 წელს – 12,7.² 2002 წლისთვის დაუქორწინებელი იყო (უფრო ზუსტად, არასოდეს ყოფილა დაქორწინებული) 25,6 პროცენტი. ეს მაჩვენებელი ქვეყნის ცალკეულ რეგიონებში კიდევ უფრო მაღალია. მაგალითად, მოსახლეობის უკანასკნელი აღწერის მონაცემების შეადგენდა (%-ობით): ზუგდიდის რაიონში 30,7, ლენტეხის რაიონში – 34,3, ხოლო მესტიის რაიონში 40 პროცენტს.³ ამის განსაზღვრელ ფაქტორთა შორის ერთ-ერთი თვალსაჩინო ადგილი ცხოვრების მძიმე პირობების არსებობას უჭირავს, რაც დასტურდება საქართველოს დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტის მიერ ჩატარებული სოციოლოგიური გამოკვლევის მონაცემებითაც. გამოკითხულ რესპონდენტთა 25,7 პროცენტმა აღნიშნა, რომ დაქორწინებისგან თავს იკავებს დაუსაქმებლობისა და ოჯახის შენახვისთვის საჭირო სახსრების უქონლობის გამო.

სიღარიბე ახალგაზრდების დაქორწინებას აფერხებს იმ მხრივ, რომ იგი საკმაოდ სოლიდურ ხარჯებთანაა დაკავშირებული და ვისაც ამის შესაძლებლობა არა აქვს, სართოდ თავს იკავებს დაოჯახებისგან, ან, უკეთეს შემთხვევაში, სდებს მას განუსაზღვრელი ვადით. მსოფლიოს რიგ ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოშიც, უკანასკნელ პერიოდში თავი იჩინა მომავლისადმი რწმენადაკარგულ ადამიანთა კატეგორიის წარმოქმნამ, რომელიც ინდიფერენტულადაა განწყობილი ოჯახის შექმნისადმი. სოციოლოგიური გამოკვლევით, ასეთი აღმოჩნდა რესპონდენტთა 19,3 პროცენტი.

¹ ლ. ჩიქავა, დემოგრაფიულ მაჩვენებლებზე სიღარიბის გავლენის ნეგატიური შედეგები. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები, ტომი 7, თბილისი, 2009, გვ. 5-17.

² საქართველოს სტატისტიკური წელიწადი – 2009. საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტრო. სტატისტიკის დეპარტამენტი, თბილისი, 2009, გვ. 23.

³ საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერის შედეგები, ტომი I, თბილისი, 2003, გვ. 146.

სიღარიბე (განსაკუთრებით მაშინ, როცა ის უმუშევრობითაა განპირობებული) ახალგაზრდებს გარე მიგრაციისკენ უბიძგებს, რაც ძლიერ აფერხებს მათ დაქორწინებას და ოპტიმალურ ფერტილურ ასაკში ოჯახური იდილიის შექმნას. ემიგრირებული ახალგაზრდების ნაწილი, ბუნებრივია, უცხოელზე ჯორწინდება. ამაში თავისთავად არაფერია ტრაგიკული, მაგრამ დადებით მოვლენად ვერ ჩაითვლება მათი მუდმივად იქ დამკვიდრება და სამშობლოსგან საბოლოოდ განშორება.

სხვა ძირითადი დემოგრაფიული მაჩვენებლების ანალოგიურად, არც შობადობასა და სიღარიბეს შორის არსებობს უშუალო კორელაციური კავშირი, რაც ნათლად დასტურდება ფაქტობრივი მონაცემებით. მაგალითად, 2010 წელს მსოფლიოს განვითარებულ ქვეყნებში, სადაც მოსახლეობის 1 სულზე წარმოებულ იქნა 32,4 ათ. აშშ დოლარის მთლიანი შიგა პროდუქტი და მოსახლეობა გაცილებით მდიდრულად ცხოვრობს, შობადობის ზოგადი კოეფიციენტი შეადგენდა 11 პრომილეს, განვითარებად ქვეყნებში კი, სადაც მოსახლეობის 1 სულზე წარმოებულ იქნა 5,1 ათ. აშშ დოლარის მთლიანი შიგა პროდუქტი და მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი ღარიბულად ცხოვრობს, შობადობის ზოგადმა კოეფიციენტმა 22 პრომილეს მიაღწია.¹ თითქოს ყველაფერი პირიქით უნდა ყოფილიყო, მაგრამ მოვლენებს დეტალურად თუ გავაანალიზებთ, დავინახავთ, რომ ამაში არაკანონზომიერი არაფერია.

მდიდარი ქვეყნების შეძლებულ ოჯახებში შვილები მცირე ოდენობით იმიტომ კი არ ჰყავთ, რომ კარგი ცხოვრება უშლით ხელს ბავშვების მაღალინტელექტუალურ აღზრდაში, არამედ იმიტომ, რომ მათი ცხოვრების წესი (ფაქტორთა კომპლექსი, რომელიც მათ გარშემო იყრის თავს) ამგვარი ოჯახების მესვეურებს ისეთ რეპროდუქტიულ განწყობასა და დემოგრაფიული ქცევის ნორმებს გამოუმუშავებს, რომელიც ზღუდავს შობადობას და შვილების რაოდენობა დაჰყავს მინიმუმამდე.² სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ოჯახში შვილიანობას, უწინარეს ყოვლისა და მნიშვნელოვანწილად, განსაზღვრავს ის, თუ დემოგრაფიული გადასვლის რომელ საფეხურზე იმყოფება ქვეყანა და მოსახლეობის აღწარმოების რომელი (პრიმიტიული, ტრადიციული თუ თანამედროვე) ტიპია მასში დამკვიდრებული. სიღარი-

¹ Population reference bureau – 2010. World population data Sheet. გვ. 6, 14.

² ლ. ჩიქავა, დემოლოგია და მისი კანონთა სისტემა. გამომც. „უნივერსალი“, თბილისი, 2008, გვ. 149.

ბით გამოჩნეულ (უპირატესად აფრიკის, აზიისა და ლათინური ამერიკის) ქვეყნებს ჯერ კიდევ ვერ დაუღწევიათ თავი მოსახლეობის აღწარმოების ადრინდელი (პრიმიტიული და ტრადიციული) ტიპებისგან, ამიტომ მათთვის შობადობის არაკონტროლირებადობა და არარეგულირებადობაა დამახასიათებელი. რაც შეეხება ეკონომიკურად და დემოგრაფიულად შედარებით მაღალგანვითარებულ (უპირატესად ევროპის) ქვეყნებს, ისინი დიდი ხანია, რაც გადასულნი არიან მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპზე და, რიგ სხვა მახასიათებელთან ერთად, გამოირჩევიან: ბავშვთა შობის შიგაოჯახური რეგულირებით; ბავშვთა ყოლის მოთხოვნილების (ოჯახში ბავშვთა სასურველი ოდენობის) შემცირებითა და რეპროდუქტიული განწყობის დაქვეითებით; შობადობის უაღრესად დაბალი (ხშირ შემთხვევაში დემოპულაციის განმაპირობებელი) დონით და ა.შ.

ამ კონტექსტიდან ვარდება საქართველო, რამდენადაც იგი ეკონომიკური განვითარების დონით (ძირითადად საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლით წარმოქმნილ არაორდინარულ გარემოებათა გამო) განეკუთვნება განვითარებადი ქვეყნების კატეგორიას, ხოლო დემოგრაფიული ქცევით (მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპზე, ბევრ სხვა სახელმწიფოსთან შედარებით, ადრე გადასვლის მეოხებით) დასავლეთ ევროპის ქვეყნების დონეზეა. ეს იმას ნიშნავს, რომ ეკონომიკურად და დემოგრაფიულად განვითარებულ ქვეყნებში მოსახლეობის ცხოვრების პირობების გაუმჯობესება რაიმე სერიოზულ გავლენას ვერ მოახდენს შობადობის გაზრდაზე იმ მარტივი მიზეზის გამო, რომ თითოეულ ოჯახს, როგორც წესი, იმდენი შვილი ჰყავს, რამდენიც სურს, ე.ი. რამდენზეც აქვს მოთხოვნილება და, ოქროს კოშკებიც რომ აუგო, ამ მიჯნას შეგნებულად არ გადალახავს. ამგვარი კატეგორიის ქვეყნებში მატერიალური დაინტერესების ამაღლებით შობადობის გადიდების რეზერვები, შეიძლება ითქვას, ამოწურულია.

რადიკალურად განსხვავებული ვითარებაა საქართველოსა და მისნაირ მდგომარეობაში მყოფ გარდამავალი ეკონომიკის სხვა ქვეყნებში. აქ ოჯახებში შვილების სასურველ რაოდენობას (რომელიც ისედაც დაბალია), ბავშვების ნორმალური აღზრდისთვის შესაბამისი პირობების შეზღუდულობის გამო, საკმაოდ მკვეთრად ჩამორჩება შვილების ფაქტიური და რეალურად მოსალოდნელი რაოდენობა. ვთქვათ, ოჯახს სურს სამი შვილის ყოლა, მაგრამ რეალურად მხოლოდ ორის გაჩენას აპირებს. საქართველოს დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტი-

ტუტის მიერ ჩატარებული სოციოლოგიური გამოკვლევის პროცესში კითხვაზე: „თუ გყავთ ან აპირებთ იყოლიოთ შვილები იმაზე ნაკლები ოდენობით, ვინემ გსურთ, გთხოვთ დაასახელოთ ამის მიზეზები“ - რესპონდენტთა 39,4 პროცენტმა დაასახელა ოჯახის შემოსავლის უკმარისობა, 25,7 პროცენტმა – თანამედროვე მოთხოვნების დონეზე ბავშვების აღზრდისთვის საჭირო პირობების უქონლობა, ხოლო 5,5 პროცენტმა – ცუდი საბინაო პირობები.

მაშასადამე, ყველგან და ყოველთვის არა, მაგრამ ოჯახებში ბავშვთა სასურველ რაოდენობაზე ჩამოყალიბებული მოთხოვნილების პრაქტიკული რეალიზაციის ფარგლებში სიღარიბის შემცირებას (მით უმეტეს, საერთოდ აღმოფხვრას) და კეთილდღეობის ამაღლებას შეუძლია უშუალო გავლენა მოახდინოს შობადობის გადიდებაზე. მეტიც, ხანგრძლივ პერსპექტივაში მას შეუძლია გარკვეული ნვლილი შეიტანოს ოჯახებში თვით ბავშვთა სასურველი რაოდენობის (შვილებზე მოთხოვნილების) რამდენადმე გაზრდის მიმართულებით ფორმირებასა და დეპოპულაციის თავიდან აცილებაში.

რიგ სხვა ფაქტორთან ერთად, სიღარიბეც უშუალო გავლენას ახდენს მოკვდაობაზე, რამდენადაც ადამიანი რაც უფრო კარგად იკვებება, ცხოვრობს კომფორტულ ბინაში (თავისი სათავსოებით, გათბობით, ცხელი წყლით, აბაზანით, კონდიციონერით და ა.შ.), იცვამს ნორმალურად, ისვენებს კულტურულად და ა.შ., მით უფრო ჯანმრთელია და მოკვდაობაც დაბალია. ეს ეხება ყველა ასაკის მოსახლეობას, მაგრამ საილუსტრაციოდ ფაქტობრივ მონაცემებს მოვიტან ძირითადად ბავშვთა მოკვდაობის თაობაზე სიღარიბის ასპექტში. მაგალითად, 2005 წელს ერთ წლამდე ასაკის (ჩვილ) ბავშვთა მოკვდაობა შეადგენდა (პრომილებში): მსოფლიოს ეკონომიკურად მაღალგანვითარებულ და მაღალშემოსავლიან (მოსახლეობის 1 სულზე 33,1 ათ. აშშ დოლარის მშპ-ის მწარმოებელ) ქვეყნებში 6-ს, საშუალოშემოსავლიან (მოსახლეობის 1 სულზე 7,4 ათ. აშშ დოლარის მშპ-ის მწარმოებელ) ქვეყნებში – 28-ს, ხოლო მცირეშემოსავლიან (მოსახლეობის 1 სულზე 2,5 ათ. აშშ დოლარის მშპ-ის მწარმოებელ) ქვეყნებში – 75-ს (მათ შორის, აფრიკის ქვეყნებში საშარიდან სამხრეთით – 102). იმავე წელს 5 წლამდე ასაკის ბავშვთა მოკვდაობის კოეფიციენტი შეადგენდა (პრომილებში): მაღალშემოსავლიან ქვეყნებში – 7-ს, საშუალოშემოსავლიან ქვეყნებში – 35-ს, ხოლო მცირე შემოსავლიან ქვეყნებში – 113-ს (მათ შორის, აფრიკის ქვეყნებში საშარიდან სამხრეთით – 244-ს).

ძირითადად გამოუკვებლობითა და დაბალი სამედიცინო მომსახურებით აიხსნება ბავშვთა მოკვდაობის მაღალი დონე. მაგალითად, 2002 წელს მსოფლიოში გარდაიცვალა სულ 57 მლნ ადამიანი. მათ შორის 20 პროცენტის ასაკი 5 წელს არ აღემატებოდა. გამოდის, რომ ყოველ 3 წამში კვდებოდა ერთი, ხოლო ყოველ საათში – 1200 ბავშვი. არადა, სპეციალისტთა დასკვნით, ნორმალური კვებისა და სათანადო სამედიცინო მომსახურების პირობებში შეიძლებოდა თავიდან აცილება ბავშვთა გარდაცვალების სამი შემთხვევიდან ორისა მაინც.

სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ინფორმაციით, 2005 წელს საქართველოში 43 ათ (2009 წელს უფრო მეტი – 46,6 ათ.) ადამიანი გარდაიცვალა. მაღალკვალიფიციურ სამედიცინო მომსახურებაზე ხელმიუწვდომლობასა და რიგ სხვა გარემოებასთან ერთად, ამაში დიდი წვლილი ჩვენ თანამემამულეთა გამოუკვებლობას ეკავა. ასეთი დასკვნის საფუძველს იძლევა ის ფაქტი, რომ აღნიშნულ (2005) წელს მოსახლეობის 1 სულზე, ფიზიოლოგიურ ნორმებთან შედარებით, ფაქტიური მოხმარება შეადგენდა (%-ობით): ხორცის და ხორცპროდუქტებისა 29,8-ს, რძისა და რძის პროდუქტებისა – 26,2-ს, თევზის და თევზპროდუქტებისა – 35-ს, კვერცხისა – 68,2-ს, ხილის, კენკრისა და ყურძნისა – 37-ს.¹

ადამიანის ჯანმრთელობაზე უარყოფითად მოქმედებს არა მარტო გამოუკვებლობა (გამოხატული რაოდენობრივ პარამეტრებში), არამედ უხარისხო და ორგანიზმისთვის მავნე პროდუქტების მოხმარებაც. სამწუხაროდ, ასეთი პროდუქტები კონტროლის გარეშე შეუზღუდველად იყიდება ჩვენს ბაზრებზე. ბუნებრივია, მცირეშემოსავლიანი (ღარიბი) მომხმარებელი არ ერიდება დაბალი ხარისხის (ან სულაც უხარისხო), მაგრამ იაფი და ლამაზად გაფორმებული ნაწარმის ყიდვას. სწორედ ამიტაა განპირობებული ის გარემოება, რომ თურქეთიდან ნიტრატიანი კარტოფილით, ხახვით, ნივრით, კიტრითა და რიგი სხვა ანალოგიური სასურსათო პროდუქტით დატვირთული ტრაილერები შემოდის საქართველოში, ხოლო უკან იმავე სახეობის, მაგრამ საუკეთესო ხარისხის ნაწარმით დატვირთულნი ბრუნდებიან თავიანთ სამშობლოში.

სიღარიბე უარყოფითად მოქმედებს სიცოცხლის ხანგრძლივობაზეც. უმუშევრობა, მცირე შემოსავლიანობა და ქრონიკული სიღარიბე მრავალ საფიქრალ-სატანჯველს უჩენს

¹ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით.

ადამიანს. ის მუდამ დაძაბულ-დათრგუნულია, არასრულფასოვან ადამიანად გრძნობს თავს, მტკივნეულად განიცდის დუხჭირ ცხოვრებას, ბევრს დარდობს, არცთუ იშვიათად, კარგავს მომავლისადმი რწმენას და, როგორც წესი, ადრე ეთხოვება წუთისოფელს. აი, რატომღაც სიცოცხლე ხანმოკლე ღარიბ და ხანგრძლივი – მდიდარ ქვეყნებში. 2010 წელს დაბადებიდან მოსალოდნელი სიცოცხლის ხანგრძლივობა შეადგენდა: მსოფლიოს მაღალშემოსავლიან (2008 წლის მონაცემებით, მოსახლეობის 1 სულზე 32,4 ათ. აშშ დოლარის მშპ-ის მწარმოებელ) განვითარებულ რეგიონში 77 წელს, საშუალოზე უფრო დაბალშემოსავლიან (მოსახლეობის 1 სულზე 5,1 ათ. აშშ დოლარის მშპ-ის მწარმოებელ) განვითარებად რეგიონში 67 წელს, ხოლო ყველაზე უფრო მცირეშემოსავლიან (მოსახლეობის 1 სულზე 1,2 ათ. აშშ დოლარის მშპ-ის მწარმოებელ) უღარიბეს ქვეყნებში – 56 წელს.¹ იგივე დასკვნამდე მივყავართ კონტინენტების მიხედვით მოპოვებული მონაცემების გაანალიზებასაც. მსოფლიოს მოსახლეობის ბიუროს ინფორმაციით, 2010 წელს დაბადებიდან მოსალოდნელი სიცოცხლის ხანგრძლივობა შეადგენდა: ჩრდილოეთ ამერიკაში (სადაც მოსახლეობის 1 სულზე 2008 წელს წარმოებულ იქნა 45,9 ათ. აშშ დოლარის მშპ) 78 წელს, ევროპაში (სადაც მოსახლეობის 1 სულზე 2008 წელს წარმოებულ იქნა 25,6 ათ. აშშ დოლარის მშპ) 76 წელს, ხოლო აფრიკაში (სადაც მოსახლეობის 1 სულზე იმავე – 2008 წელს წარმოებულ იქნა 2,6 ათ. აშშ დოლარის მშპ) 55 წელს. აღსანიშნავია, რომ მსოფლიოს ერთ-ერთ უმდიდრეს ქვეყანაში – ლუქსემბურგში, სადაც მოსახლეობის 1 სულზე 2008 წელს წარმოებულ იქნა 64,3 ათ. აშშ დოლარის მშპ, მოსახლეობა საშუალოდ 34 წლით მეტ ხანს ცოცხლობს, ვინემ სიერა-ლეონეში, სადაც მოსახლეობის 1 სულზე მშპ-ის წარმოება 750 აშშ დოლარს არ აღემატება.²

ამ კანონზომიერებათა თვალთახედვით, საქართველო ერთგვარი გამონაკლისია. იგი მოსახლეობის 1 სულზე მშპ-ის წარმოებით (4,8 ათ. დოლარი) განვითარებადი ქვეყნების დონეზეა, ხოლო სიცოცხლის ხანგრძლივობით (74 წელი) – განვითარებული ქვეყნებისა. რა შეიძლება ითქვას ამის შესახებ? – ჯერ ერთი, ის, რომ საქართველო, მეურნეობის სოციალისტური სისტემიდან საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალი პერიოდის პერიპეტებიდან დაკავშირებით, მშპ-ის წარმოების მკვეთრად შემცირ-

¹ Population reference bureau – 2010. World population data Sheet.

² Population reference bureau – 2010. World population data Sheet.

რების გამო, საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ უსაფუძვლოდ იქნა მიკუთვნებული განვითარებადი ქვეყნების კატეგორიისადმი. ამის დასტურია ისიც, რომ გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია საქართველოს თავის გათვლებში ყველგან ადამიანისეული პოტენციალის განვითარების მაღალი დონის მქონე ქვეყნების შემადგენლობაში განიხილავს;¹ და მეორე, უმუშევრობისა და სიღარიბის უკუკავშირი სიცოცხლის ხანგრძლივობასთან ურყევი თეზაა, რამდენადაც, რომ არა ეს ნეგატიური მოვლენები, სიცოცხლის ხანგრძლივობა საქართველოში გაცილებით მეტი იქნებოდა, ვინემ არის დღეისთვის.

— დემოგრაფიული დატვირთვის ზრდა. დემოგრაფიულ დატვირთვას, აღრიცხვის პრაქტიკაში დამკვიდრებული მეთოდით, სრულ შრომისუნარიან ასაკს მიუღწეველ (<15) და ამ ასაკს გადაცილებულ (65+), ანუ სხვის კმაყოფაზე მყოფთა რიცხოვნობის სრული შრომისუნარიანი (15-64) ასაკის მოსახლეობის რიცხოვნობასთან შეფარდებით განსაზღვრავენ. ასე, მაგალითად, ოფიციალური სტატისტიკით, 2009 წელს საქართველოში სრულ შრომისუნარიან ასაკს მიუღწეველი იყო 750 ათ., ამ ასაკს გადაცილებული – 630 ათ., ხოლო სრული შრომისუნარიანი ასაკისა – 3005 ათ. ადამიანი.² დემოგრაფიული დატვირთვა გამოვიდა 459 ((750 ათ. + 630 ათ.) : 3005³). როგორც ჩანს, სრულ შრომისუნარიან ასაკში მყოფთა რიცხოვნობა ისე შეეფარდება ამ ასაკს მიუღწეველ და გადაცილებულთა რიცხოვნობას, როგორც 1 : 0,5 (მცირეოდენი დამრგვალებით).

ჩემი აზრით, ასეთი გათვლებისას ცდომილება ძალიან დიდია, რამდენადაც სრული შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობაში სხვის კმაყოფაზე მყოფი ადამიანებიც შედიან. რეალობასთან მიახლოებული მაჩვენებლების მისაღებად, უწინარეს ყოვლისა, უნდა გამოვთვალოთ ფაქტიურად დასაქმებული (საზო-

¹ ადამიანისეული პოტენციალის განვითარების ინდექსით იგი 2010 წელს, გაეროს მიერ გამოკვლეულ 169 ქვეყანას შორის 74-ე ადგილზე იმყოფებოდა (იხ. Доклад о развитии человека 2010 года. Реальное богатство народов: пути к развитию человека. 20-ое юбилейное издание. Издательство "Весь Мир", 2010, გვ. 144).

² გ. წულაძე, ნ. მაღლაფერიძე, ა. ვადაჭკორია, საქართველოს დემოგრაფიული წელიწდეული, თბილისი, 2009, გვ. 22.

³ გადაანგარიშებულია ათასებში, რათა გავიგოთ თითოეული ათასი ფაქტიურად დასაქმებულისა და საზოგადოებრივი დოვლათის რეალურად შემქმნელის კმაყოფაზე მყოფთა რიცხოვნობა.

გადოებრივი დოვლათის შემქმნელი) ნაწილი ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობისა. ამისთვის შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობას უნდა გამოვავლოთ ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობა (ინვალიდები, ქრონიკულად სნეულები, მსჯავრდებულები, მოსწავლეები, სტუდენტები, დიასახლისები, ჩვილბავშვებიანი დედები და შრომისუნარიანი ასაკის სხვა პირები, რომლებიც ვერ აცხადებენ პრეტენზიას დასაქმებაზე). მივიღებთ სრული შრომისუნარიანი ასაკის ეკონომიკურად აქტიურ მოსახლეობას, რომელსაც უნდა გამოვავლოთ უმუშევრები, რამეთუ ისინი თვითონვე არიან სარჩენი და დოვლათის ფაქტიურად შემქმნელთა კმაყოფაზე მყოფნი. ამ მომენტების გათვალისწინებითა და უმუშევრობის დონის ოფიციალურ მონაცემებზე (16,9% - 2009 წ.) დაყრდნობით, დემოგრაფიული დატვირთვა ასეთ სახეს მიიღებს – სრული შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობას (3005 ათ.) ვაკლებთ ეკონომიკურად არააქტიურ მოსახლეობას, ანუ მოსახლეობას სამუშაო ძალის გარეთ (1139 ათ.) და ვღებულობთ ეკონომიკურად აქტიურ მოსახლეობას – 1866 ათ. ამას ვაკლებთ უმუშევრებს (336 ათ.) და ვადგენთ საზოგადოებრივი დოვლათის შემქმნელთა რიცხოვნობას – 1530 ათ. (1866 ათ. – 336 ათ.). სხვის კმაყოფაზე მყოფთა რიცხოვნობა უდრის 2855 ათ. (მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობას (4385 ათ.) – 1530 ათ.). დემოგრაფიული დატვირთვა გამოდის 1866 (2855 ათ. : 1530), ასეთი თანაფარდობით 1:1,9.

ვნახოთ მესამე ვარიანტიც, რომელიც ემყარება რეალბასთან უფრო მიახლოებულ უმუშევრობის დონის ექსპერტულ გათვლებს და გულისხმობს მის 50 პროცენტთან ნიშნულს. ეკონომიკურად აქტიურ მოსახლეობას (1866 ათ.) ვაკლებთ უმუშევრებს (933 ათ.), რომელიც მიღებულია ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის 2-ზე გაყოფით. ამით ვადგენთ საზოგადოებრივი დოვლათის ფაქტიურად შემქმნელთა რიცხოვნობას – 933 ათასს. გამოდის, რომ კმაყოფაზეა 3452 ათ. (4385 ათ. - 933 ათ.). ამ უკანასკნელს ვყოფთ დოვლათის ფაქტიურად შემქმნელთა რიცხოვნობაზე და ვგებულობთ დემოგრაფიულ დატვირთვას – 3700. ეს იმას ნიშნავს, რომ დოვლათის რეალურად შემქმნელთა რიცხოვნობა ისე შეეფარდება მათ კმაყოფაზე მყოფთა რიცხოვნობას, როგორც 1 : 3,7.

ასეთი მაღალი და მზარდი დემოგრაფიული დატვირთვა არა მარტო მოსათმენ, არამედ, პერსპექტიული თვალსაზრისით, პროგრესულ მოვლენადაც შეიძლებოდა ჩაგვეთვალა, რომ მასში შრომისუნარიან ასაკს მიუღწეველთა ხვედრითი წონა

ზრდის, ხოლო შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებულებისა – შემცირების ტენდენციით ხასიათდებოდა.¹

სინამდვილეში, სამწუხაროდ, სწორედ ამის საწინააღმდეგო, ანუ ნეგატიურ ტენდენციებთან გვაქვს საქმე. დემოგრაფიული დატვირთვის მაჩვენებელში კლებულობს (თანაც მკვეთრად) შრომისუნარიან ასაკს მიუღწეველთა ხვედრითი წონა და, შეასაბამისად, მატულობს შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებულთა ხვედრითი წონა. ასე, მაგალითად, სრული შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის დემოგრაფიული დატვირთვის სტრუქტურამ (ზემოთ განხილული პირველი ვარიანტის მიხედვით) 1990-2009 წლებში ასეთი ცვლილებები განიცადა: 15 წლამდე ასაკის ბავშვების ხვედრითი წონა 72,7-დან 54,3 პროცენტამდე შემცირდა, ხოლო 65 წელს გადაცილებული მოსახლეობისა – 27,3-დან 45,7 პროცენტამდე გაიზარდა.

ესოდენ ნეგატიურ ტენდენციებს მნიშვნელოვანწილად შობადობის კლება და მოსახლეობის დემოგრაფიული დაბერება განსაზღვრავენ. შობადობის დინამიკა საქართველოში, ყოველ 1000 მცხოვრებზე გაანგარიშებით, ასეთ სურათს იძლევა (პრომილებში): 1960 წელი – 24,7, 1990 წელი – 17,1, 2010 წელი – 13.

ასეთი ტენდენცია მხოლოდ ქართული მოვლენა კი არა, გლობალური კანონზომიერებაა, რაც დასტურდება ფაქტობრივი მონაცემებით. 1960 – 2010 წლებში, მსოფლიოში საშუალოდ, შობადობის ზოგადი კოეფიციენტი 15 პრომილით შემცირდა და დღეისთვის 20 პრომილეს შეადგენს.²

მყარი, მუდმივგანმეორებადი, უცილობელი ხასიათისა და ძირითადად ობიექტური ფაქტორებით განპირობებულობის გამო, ვთვლი შობადობის კლების ესოდენ გამოკვეთილ ტენდენციას ერთ-ერთ მნიშვნელოვან დემოგრაფიულ (დემოლოგიურ) კანონად. რაც შეეხება იმას, რომ შობადობის კლების ტენდენცია დამახასიათებელია კაცობრიობის განვითარების არა ყველა საფეხურისთვის, არამედ მხოლოდ დღევანდელი ეტაპისთვის, როცა განვითარებულ რეგიონში (ევროპა) უკვე დამკვიდრებულია, ხოლო განვითარებადში სულ უფრო ინტენსიურად მკვიდრდება მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპი,

¹ ლ. ჩიქავა, დემოლოგია და მისი კანონთა სისტემა. გამომც. „უნივერსალი“, თბილისი, 2008, გვ. 442.

² იხ. ბორისოვი ვ., დემოგრაფია (სახელმძღვანელო). ა. სახვადის ქართული თარგმანი, თბილისი, 1999, გვ. 263; Population reference bureau. World population Sheet, გვ. 6.

სრულ საფუძველს მაძლევს განვასხვავო ეს კანონი ზოგადი (საერთო) დემოგრაფიული კანონებისგან და მივაკუთვნო სპეციფიკურ დემოგრაფიულ კანონთა ჯგუფს.¹

იმ ფაქტორთა შორის, რომლებიც საქართველოში (და არა მარტო საქართველოში) განსაზღვრავენ შობადობის კლებასა და დემოგრაფიული დატვირთვის ზრდას, აღსანიშნავია: წინა ეტაპებთან შედარებით, ოჯახის ფუნქციების ძირეული ტრანსფორმაცია, ურბანიზაცია, ქალთა ემანსიპაცია, ბავშვთა ინტელექტუალური აღზრდისადმი ნაყენებული გაზრდილი მოთხოვნები, სამუშაო ძალის საერთაშორისო მიგრაცია და, რაც ყველაზე მთავარია, დაქვეითებული რეპროდუქტიული განწყობისა და მისი შესაბამისი რეპროდუქტიული ქცევის ჩამოყალიბება, ბავშვთა შობის შიგაოჯახური გაცნობიერებული რეგულირება და ბავშვთა ყოლის მოთხოვნილების (ოჯახში შვილების სასურველი ოდენობის) შემცირება.

შობადობაზე ამ ფაქტორთა გავლენა იმდენად ძლიერია, რომ მისი თავიდან აცილება შეუძლებელია, მაგრამ მეცნიერულ სანყისებზე შემუშავებული დემოგრაფიული პოლიტიკის გატარებით შეიძლება მიღწეულ იქნას მისი რამდენადმე ნორმალიზება.

დემოგრაფიული დატვირთვის არც მეორე კომპონენტის – დემოგრაფიული დაბერების დინამიკა მიიმართება ზომიერად. საქართველოს მოსახლეობა დღეისთვის დემოგრაფიულად გადაბერებულია. მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში სრულ შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებულთა ხვედრითი წონა 14 პროცენტს შეადგენს, მაშინ როცა, გაეროს ექსპერტთა კლასიფიკაციით, დემოგრაფიული სიბერის ზღვრად 7 პროცენტი ითვლება. ფრიად დამაფიქრებელია ის ფაქტი, რომ საქართველოს მოსახლეობის დემოგრაფიული სიბერის მაჩვენებელი 1,8-ჯერ აღემატება მთელი მსოფლიოს მოსახლეობის შესაბამის საშუალო მაჩვენებელს (8%), 2,4-ჯერ – განვითარებადი რეგიონების მაჩვენებელს (6%), 4,6-ჯერ – ეკონომიკურად ძალიან სუსტად განვითარებული რეგიონების მაჩვენებელს (3%) და მხოლოდ 2 პროცენტული პუნქტით ჩამორჩება ეკონომიკურად მაღალგანვითარებული რეგიონების მაჩვენებელს. აღსანიშნავია, რომ მოსახლეობის დემოგრაფიული დაბერების საქართველოზე უფრო მაღალი მაჩვენებელი აზიის კონტინენტზე მხოლოდ იაპონიას (23%) აქვს.

¹ ლ. ჩიქავა, დემოლოგია და მისი კანონთა სისტემა. გამომც. „უნივერსალი“, თბილისი, 2008, გვ. 144-145.

როგორია პროგნოზი? მომავალში დემოგრაფიულად გაახალგაზრდავდება თუ კიდევ უფრო დაბერდება მოსახლეობა? – ცხადია, დაბერდება, თანაც სულ უფრო ინტენსიურად. ამჟამად მსოფლიოს მოსახლეობის საშუალო ასაკი დაახლოებით 28 წელს შეადგენს, ხოლო 2030 წლისთვის 35 წელს მიაღწევს. საშუალო ასაკთან ერთად, გაიზრდება 65 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის ხვედრითი წონა როგორც განვითარებულ, ისე განვითარებად რეგიონებში. გაეროს ექსპერტთა პროგნოზული გათვლებით, 2025 წლისთვის 65 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის ხვედრითი წონა თითქმის 2-ჯერ გაიზრდება. ვარაუდობენ, რომ 2050 წლისთვის მსოფლიოს განვითარებული ქვეყნების უმეტესობის მოსახლეობა იქნება დემოგრაფიულად დაბერებული (გერმანია და ბელგია – 28%, ავსტრია და შვეიცარია – 30%, საბერძნეთი – 34%, ესპანეთი – 37% და ა.შ.¹), მაგრამ მდიდარი (მაღალი პენსია, ცხოვრების კომფორტული პირობები), განვითარებადი ქვეყნების მნიშვნელოვანი ნაწილის მოსახლეობა კი – ახალგაზრდა, მაგრამ ღარიბი.

საქართველო (პოსტსაბჭოთა სივრცის ზოგიერთ სხვა ქვეყანასთან ერთად) ვარდება ამ კონტექსტიდან, რამეთუ იგი უკვე იმყოფება დემოგრაფიული სიბერის სტადიაში და ამავე დროს არის ღარიბი, რასაც ჯერ კიდევ დიდხანს ვერ დააღწევს თავს.²

პენსიონერთა და უმუშევართა ხარჯზე დემოგრაფიული დატვირთვის ზრდას ის უარყოფითი ასპექტიც აქვს, რომ იგი ძაბავს ურთიერთობებს მშობლებსა და შვილებს შორის, რაც მწვავე პრობლემებს წარმოშობს.

— მუშაკთა დეკალიფიკაცია. უმუშევრობის გამო, თავის პროფესიულ საქმიანობას რამდენიმე თვით (მით უმეტეს, წლობითა და ათეული წლობით) მოწყვეტილი ადამიანი თანდათან დეკალიფიციკრებული ხდება, რამდენადაც ამ პერიოდში მის ცოდნასა და გამოცდილებას არა მარტო არ ემატება ახალი რამ, არამედ აკლდება (ავიწყდება ბევრი რამ) და სამუშაო რომც იშვოს, მას ისეთ დონეზე ვერ შეასრულებს, რა დონეზეც ადრე ასრულებდა. ეს იმ შემთხვევაში, როცა წარმოების ტექნოლოგი-

¹ Топилин А. Демографическая ситуация в странах СНГ. К 10-летию образования содружества. Население и общество. Информационный бюллетень Центра демографии и экономики человека Института народнохозяйственного прогнозирования РАН. № 61, апрель, 2002.

² ვლ. პაპავა, ოთხი წელი „ვარდისფერ“ პარლამენტში. გამომც. „სიახლე“, თბილისი, 2009, გვ. 304-305.

ური პროცესები უცვლელია. თუ წარმოებაში (და საერთოდ ეკონომიკურ საქმიანობაში) მტკ-ის სიახლეთა დანერგვასაც გავითვალისწინებთ (რაც შეუჩერებელი და თითქმის უწყვეტი პროცესია), უმუშევრად ყოფნის შემდეგ თავის საქმიანობას დაბრუნებული (თუკი ეს ელირსა) მუშაკის კვალიფიკაცია აშკარად ჩამორჩენილი აღმოჩნდება დროის ახალი გაზრდილი მოთხოვნებისგან. ის არაკვალიფიციურ სამუშაო ძალად იქცევა და, უკეთეს შემთხვევაში, შეიძლება გამოყენებულ იქნას როგორც ფიზიკური სამუშაოს შემსრულებელი იაფი სამუშაო ძალა.

მოვლენებს შორის ასეთ ურთიერთკავშირს წინა ეპოქებშიც ჰქონდა ადგილი, მაგრამ დღეისთვის – ინოვაციური ეკონომიკის ეპოქაში, იგი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს. ინოვაციური, ანუ ცოდნაზე დამყარებული ეკონომიკა ეს არის ცივილიზაციის ახალი ეტაპი, რომელშიც კაცობრიობა თანდათანობით შედის, მაგრამ უცილობლად და სულ უფრო მზარდი ტემპებით. მისი უმნიშვნელოვანესი მახასიათებელია ცოდნის გადაქცევა კაცობრიობის მთავარ სიმდიდრედ და ძირითად წარმოებრივ რესურსად, რომელიც არსებითად ცვლის საზოგადოების ევოლუციის, მისი ეკონომიკური განვითარების პარადიგმას, ე.ი. მკვეთრად ამცირებს ეკონომიკური ზრდის დამოკიდებულებას ამა თუ იმ ქვეყანაში ბუნებრივი რესურსების, ძირითადი კაპიტალის, ადამიანური კაპიტალისა და სხვა ექსტენსიური ფაქტორების არსებობასთან.¹

ბუნებრივია, ისმის კითხვა: უმუშევარს ხომ განუსაზღვრელად აქვს „თავისუფალი დრო“ და რატომ არ იმაღლებს თავის როგორც საერთო, ისე პროფესიული ცოდნის დონეს? – ვერ იმაღლებს იმ მარტივი მიზეზის გამო, რომ აკლია საამისო გარემო პირობები და, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, განწყობა. ამაში მას ხელს უშლის, უწინარეს ყოვლისა, ის, რომ არა აქვს რწმენა, შესძლებს თუ არა სამუშაოს შოვნას და შეძენილი ცოდნის პრაქტიკულად გამოყენებას. მას, როგორც უმუშევარსა და უშემოსავლოდ დარჩენილს, ამ სიძნელეების გადალახვის შემთხვევაშიც გაუჭირდება საკუთარი ძალისხმევით პროფესიული ცოდნის არა მარტო გაღრმავება, არამედ შენარჩუნებაც, რამდენადაც იგი არცთუ მცირე ხარჯებთანაა დაკავშირებული. მხედველობაში მაქვს ახალგამოცემული (თანაც,

¹ ლ. ჩიქავა, ინოვაციური ეკონომიკა. საგამომცემლო ფირმა „სიახლე“, თბილისი, 2008, გვ. 5.

არა მარტო ქართულ ენაზე) ლიტერატურის, ჟურნალ-გაზეთების, კომპიუტერული ტექნიკის და სხვა კომპონენტების შეძენა.

ასეთ მძიმე ვითარებაში ხანგრძლივად ყოფნა¹ უზიძგებს უმუშევარს იქითკენ, რომ თანდათან შეწყვიტოს სამუშაოს მაძიებლობა და გადავიდეს ე.წ. „ჩახშობილ უმუშევართა“ კატეგორიაში, მაგრამ, როგორც ზემოთაც აღვნიშნე, ამის გამო იგი არ უნდა გამოვრიცხოთ უმუშევართა შემადგენლობიდან, როგორც ეს ხდება დღეისთვის სტატისტიკური აღრიცხვის პრაქტიკაში.

- ადამიანის ფსიქიკის შერყევა და ნერვული სისტემის მოშლა. უმუშევრობა, სპეციალისტთა დასკვნით, საგრძნობლად არყევს ადამიანის ფსიქიკას და იწვევს ნერვული სისტემის მოშლას. ხანგრძლივი დროის განმავლობაში უმუშევარი (მით უმეტეს, თუ ის ოჯახის მარჩენალია) მძიმე სტრესულ მდგომარეობაშია. როგორი ასატანია ასეთი მშობლისთვის ნახევრადმშვიერი, ჩაუცმელ-დაუხურავი, ცხოვრების ელემენტარულ პირობებს მოკლებული შვილების ყურება, როდესაც მას მინიმალურადაც კი არ ძალუძს მათი, თუნდაც სრულიად მოკრძალებული მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება. აღარაფერს ვამბობ ოჯახის წევრთა კულტურულ-ინტელექტუალური მოთხოვნილებების (განათლების მიღება, მეცნიერული კვლევადიებითი საქმიანობა, კულტურულ და სპორტულ ღონისძიებებში მონაწილეობა, მაღალკვალიფიციური სამედიცინო მომსახურება, კულტურული დასვენების ორგანიზაცია და ა.შ.) დაკმაყოფილებაზე, რაც მათთვის ოცნებადაა ქცეული.

უმუშევარი, რომელსაც ახლო მომავალში დასაქმების არანაირი შანსი და იმედიც კი არა აქვს, განიცდის არა მარტო მატერიალურ ფაქტორთან (სიღარიბესთან) დაკავშირებულ პრობლემებს, არამედ ამ ურთულესი სოციალური მოვლენის – უმუშევრობის მორალურ ასპექტებთან დაკავშირებულ პრობ-

¹ მაგალითად, 2002 წლისთვის საქართველოში უმუშევართა 77 პროცენტი ერთ წელზე მეტი ხნის უმუშევარი იყო. აქედან დაახლოებით 50 პროცენტი სამ წელზე მეტი ხნის განმავლობაში იყო დაუსაქმებელი, ხოლო 2-დან 3 წლამდე – 12 პროცენტამდე. უმუშევართა საერთო რაოდენობიდან 4,3 პროცენტს არ უმუშავია 10 წლის, 1,7 პროცენტს – 5 წლის და 2,1 პროცენტს – 4 წლის განმავლობაში. ქ. თბილისში 10 წლის განმავლობაში დაუსაქმებლები უმუშევართა საერთო რაოდენობის 4,5 პროცენტს შეადგენდნენ, ხოლო 4-დან 5 წლის მანძილზე უმუშევრები – შესაბამისად, 3 და 2,7 პროცენტს (კვირკვია მ., ცარციძე მ., ლაცაბიძე ნ., უმუშევრობის შემცირების მიმართულებები. საქართველოს სტრატეგიული კვლევებისა და განვითარების ცენტრი, ბიულეტენი, 94, 2005, გვ. 19).

ლემებსაც. უმუშევარი დამცირებულად, არასრულფასოვნად, საზოგადოებისგან გარიყულად გრძნობს თავს, რაც, ბუნებრივია, ბევრ საფიქრალსა და სანერვიულოს უჩენს მას. თანდათან მატულობს იმ ადამიანთა რიცხოვნობა, რომლებიც ვერ უძლებენ უმუშევრობით და სიღარიბით გამოწვეულ სტრესს და საზოგადოების ზედმეტ ტვირთად მიიჩნევენ თავიანთ არსებობას. ამის ერთ-ერთი გამოვლინებაა თვითმკვლელობათა მოხშირება. გამოკვლევებით დადგენილია, რომ ერთი წლის უმუშევრობა ადამიანის სიცოცხლეს 5 წლით ამოკლებს¹

ქრონიკული უმუშევრობა, არცთუ იშვიათად, შიგაოჯახური კონფლიქტების წარმოშობის წყაროდაც გვევლინება. იგულისხმება მატერიალურ ხელმოკლეობასთან დაკავშირებული მიზეზები, რომელთა გარეშე ოჯახური იდილია არ დაირღვეოდა და მეუღლეები სიამტკიბილობით იცხოვრებდნენ ერთად. სიღარიბით გამოწვეული შიგაოჯახური კონფლიქტის განქორწინებით დამთავრება არც ერთ მხარეს არ აწყობს და არც სურს, მაგრამ ოჯახის ნერვებადქცეული მესვეურები ერთმანეთს ვერ უთმობენ და მათ შორის დაპირისპირება თავისთავად მიდის უკიდურეს ზომამდე – განქორწინებამდე.

ადამიანთა ფსიქიკის შერყევისა და ნერვული სისტემის მოშლის დინამიკა, რომელშიც თვალსაჩინო წვლილი უმუშევრობასა და სიღარიბესაც შეაქვს, სანუგეშოს არაფერს გვეუბნება. მეტიც, შეიძლება ითქვას, ვითარება თანდათან უარესდება და სულ უფრო დაძაბული ხდება. ამის დასტურია ქვემოთ მოტანილი სტატისტიკური მონაცემები.² სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის გათვლებით, 2000-2008 წლებში საქართველოში ფსიქიკური და ქცევითი აშლილობების მიზეზით გარდაცვლილთა რიცხოვნობა 3,8-ჯერ, ხოლო ნერვული სისტემის მოშლით გარდაცვლილთა რიცხოვნობა 7,1-ჯერ გაიზარდა. მოკვდაობის კოეფიციენტი კი იმავე პერიოდში ასეთი ცვლილებები განიცადა: ფსიქიკური და ქცევითი აშლილობების მიზეზით მოკვდაობის კოეფიციენტი 0,8-დან 3,1-მდე, ხოლო ნერვული სისტემის მოშლით მოკვდაობისა – 0,9-დან 6,5-მდე გაიზარდა.

¹ ი. მესხია, შრომის ბაზარი: დასაქმება და უმუშევრობა საქართველოში. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები, ტომი 6, თბილისი, 2008, გვ. 65.

² გ. ნულაძე, ნ. მაღლაფერიძე, ა. ვადაჭკორია, საქართველოს დემოგრაფიული წელიწადი – 2008, თბილისი, 2009, გვ. 100-101, 106, 122.

ექსპერტული შეფასების შედეგები თითქმის ემთხვევა ამ მაჩვენებლებს. 2000-2008 წლებში ფსიქიკური და ქცევითი აშლილობების შედეგად გარდაცვლილთა რიცხოვნობა გაიზარდა 3,6-ჯერ, ხოლო ნერვული სისტემის მოშლის მიზეზით გარდაცვლილებისა – 7,1-ჯერ. რაც შეეხება მოკვდაობის კოეფიციენტს, იგი ფსიქიკური და ქცევითი აშლილობების მიზეზით გარდაცვლილთა შორის 0,8-დან 3-მდე, ხოლო ნერვული სისტემის მოშლით გარდაცვლილთა შორის 1,2-დან 8,5-მდე გაიზარდა.

ასაკობრივ ჭრილში დინამიკა ასეთ სურათს იძლევა. 2000-2008 წლებში ნერვული სისტემის მოშლით გარდაცვლილთა რიცხოვნობა გაიზარდა: 80-84 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფში 7,7-ჯერ, 70-74 წლიანებში – 6-ჯერ, 75-79 წლიანებში – 3,4-ჯერ, 65-69 წლიანებში – 1,9-ჯერ, 85 წელს გადაცილებულებში კი – 2,7-ჯერ.

ჩვენთვის უფრო საინტერესოა ცვლილებები შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობაში. იმავე პერიოდში ნერვული სისტემის დაავადებებით გარდაცვლილთა რიცხოვნობა გაიზარდა: 30-34 წლიანთა ასაკობრივ ჯგუფში 1,8-ჯერ, 40-44 წლიანებში – 4-ჯერ, 45-49 წლიანებში – 1,6-ჯერ, ხოლო 55-59 წლიანებში – 1,9-ჯერ.¹

ასეთი ნეგატიური შედეგების ძირფესვიანად აღმოფხვრაში ვერა, მაგრამ საგრძნობლად შემცირებაში მნიშვნელოვანი როლის შესრულება შეუძლია უმუშევრობისა და სიღარიბის კლების უზრუნველსაყოფად მიმართულ ღონისძიებათა სისტემას.

უმუშევრობის ნეგატიურ შედეგებზე მსჯელობისას გასათვალისწინებელია მისი ასეთი თანამდევი მოვლენებიც:

- ფარული (დაუკვირვებადი) ეკონომიკისთვის ხელსაყრელი გარემო პირობების შექმნა. უმუშევარი, რომელიც ხანგრძლივი დროის განმავლობაში ვერ ახერხებს ლეგალურ სექტორში დასაქმებას, საარსებო საშუალებების მოსაპოვებლად, არცთუ იშვიათად, საქმდება ე.წ. „ჩრდილოვან“ სექტორში. ეს შეიძლება იყოს საერთოდ კანონით აკრძალული ეკონომიკური საქმიანობა (მაგალითად, ნარკოტიკული ნივთიერებებისა და ფალსიფიცირებული საქონლის წარმოება), ან კიდევ, კანონით დაშვებული მაგრამ, გადასახადების თავიდან აცილების მიზნით, სამართალდამცავი და სხვა სახელმწიფო ორგანოებისგან ფარულად წარმართული საქმიანობა. არავის არ სურს ასეთ

¹ გ. ნულაძე, ნ. მაღლაფერიძე, ა. ვადაჭკორია, საქართველოს დემოგრაფიული წელიწდეული – 2008, თბილისი, 2009, გვ. 99-177.

რისკზე წასვლა, მაგრამ უმუშევრობითა და სიღარიბით წარმოქმნილი მძიმე გარემო პირობები უბიძგებს აქეთკენ;

- დამნაშავეობის ფართო მასშტაბები. უმუშევრობა (მით უმეტეს, თუ მას ქრონიკული ხასიათი აქვს) ფრიად ხელსაყრელ ნიადაგს ქმნის დამნაშავეობის ზრდისთვის. როგორც კვლევის შედეგები ცხადყოფს, დამნაშავეთა საკმაოდ მნიშვნელოვანი ნაწილი უმუშევართა რიგებიდანაა და ბევრს მრუდე გზისკენ, ალბათ, სწორედ ამ ფაქტორმა უბიძგა.

ეჭვს არ იწვევს ის გარემოება, რომ უმუშევრობა და სიღარიბე ადამიანთა დამნაშავედ ქცევის ხელშემწყობი ფაქტორებია. უმუშევარი და შემოსავლის არმქონე (ჯიბეცარიელი) ადამიანი, რომელსაც ავტობუსში ბილეთის შეძენაც არ ძალუძს, დიდ განცდებშია, თავისი უმწეო მდგომარეობით იტანჯება, სასონარკვეთილებაში ვარდება, მაგრამ საკმაოდ დიდხანს პატიოსნებას ინარჩუნებს და დანაშაულის ჩადენისგან თავს იკავებს. როცა ასეთი გაუსაძლისი მდგომარეობა ჭიანჭურდება და გამოსავალი არ ჩანს, იგი ადვილად არწმუნებს თავისთავს იმაში, რომ არსებობის შენარჩუნებისთვის უნდა იაქტიუროს, თუ არა და ცხოვრება გადათელავს მას. ასეთი კრიტიკული მდგომარეობიდან ერთ-ერთი გამოსავალი ქურდობა, ძარცვა და ყაჩაღობაა. მან იცის, რომ ეს გზა მიუღებელი, ანტისაზოგადოებრივი და ძლიერ საშიშიცაა, მაგრამ გადარჩენის საბაბით მაინც გამართლებულად მიიჩნევს და დამნაშავეთა სამყაროში მყარად მკვიდრდება. მას შემდეგ, რაც ღრმად შეტოპავს ამ უკუნეთში, მას, როგორც დეგრადირებულ პირს, უჭირს მისგან თავის დაღწევა. შეიძლება პრესტიჟული და მაღალხელფასიანი თანამდებობაც კი შესთავაზონ, მაგრამ, როგორც წესი, თავის ახალ „პროფესიას“ ვერ ღალატობს და ჩავარდნამდე განაგრძობს მას.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ღარიბები არიან არა მარტო უმუშევრები, არამედ ისეთი დასაქმებულებიც (მეტწილად ნახევარ განაკვეთზე მომუშავენი), რომელთა შრომის საზღაური (ხელფასი) საარსებო მინიმუმზე ნაკლებია. ასეთი მუშაკები შედარებით ადვილად შედიან კორუფციულ გარიგებებში და ავსებენ დამნაშავეთა რიგებს. როგორც ჩანს, ამ შემთხვევაშიც მატერიალური ფაქტორი გვევლინება დანაშაულის ჩადენის ხელშემწყობ პირობად.

დამნაშავეობის დინამიკა საქართველოში, რომელშიც არცთუ მცირე წვლილი უმუშევრობასა და სიღარიბეს მიუძღვის,¹ ასეთია. 2003-2008 წლებში გაიზარდა (%-ობით): რეგისტრირებული დანაშაული – სულ 256,6-ით, მათ შორის მძიმე დანაშაული – 126,2-ით, განზრახ მკვლელობა და მკვლელობის მცდელობა – 130,9-ით, გაუპატიურება – 192,3-ით, ძარცვა – 209,9-ით, ქურდობა – 264,9-ით, ნარკოტიკების უკანონო შენახვა, დამზადება, გასაღება – 447,2-ით, ხულიგნობა – 148,7-ით.² როგორც ჩანს, განსაკუთრებით დამაფიქრებელია ნარკოტიკული ნივთიერებების უკანონო შენახვა-დამზადება-რეალიზაციასთან დაკავშირებულ დანაშაულთა ზრდის მაღალი ტემპი.

მართალია, 2005-2008 წლებში როგორც რეგისტრირებულ დანაშაულთა საერთო რიცხოვნობა, ისე მისი ცალკეული სახეობანი (მძიმე დანაშაული, განზრახ მკვლელობა და მკვლელობის მცდელობა, ჯანმრთელობის განზრახ მძიმე დაზიანება, გაუპატიურება, ძარცვა, ყაჩაღობა, ქურდობა და ხულიგნობა) შემცირების ტენდენციით ხასიათდება, მაგრამ ჯერ კიდევ ფართო მასშტაბისაა, მით უმეტეს, ისეთი პატარა ქვეყნისთვის, როგორიც საქართველოა.

რამდენადაც უმუშევრობისა და სიღარიბის ზრდა დანაშაულთა მატების ხელშემწყობი ფაქტორებია, მათი შემცირება, პირიქით, დანაშაულთა კლებას შეუწყობს ხელს, ამიტომაცაა იგი ჩვენი (და არა მარტო ჩვენი) ქვეყნისთვის აქტუალური პრობლემა.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, უმუშევრობა, როგორც მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის გამოვლინება, საბოლოო ანგარიშით, რა თქმა უნდა, ნეგატიური მოვლენაა, მაგრამ ცალკეული დადებითი ასპექტები მის შედეგებშიც შეინიშნება. მხედველობაში მაქვს ის, რომ:

- უმუშევრობა ნიშნავს დაუსაქმებელი (თანაც, ძირითადად, კვალიფიციური და გამოცდილი) სამუშაო ძალის რეზერვის არსებობას, რაც, სხვა ფაქტორებთან ერთად, ნარმოების

¹ გამოკვლევებით დადასტურებულია, რომ 1 პროცენტით უმუშევრობის ზრდა 7-8 პროცენტით ზრდის დანაშაულობებს (საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები, ტომი 6, თბილისი, 2008, გვ. 65).

² საქართველოს სტატისტიკური წელიწდეული – 2009. საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტრო. სტატისტიკის დეპარტამენტი, თბილისი, 2009, გვ. 98.

ზრდის (მათ შორის გაფართოებული აღწარმოების უზრუნველყოფის) გარანტს წარმოადგენს.

საბჭოთა პერიოდში ეკონომიკის ინტენსიური განვითარების რელსებზე გადაყვანის სიძნელეები მნიშვნელოვანწილად დაკავშირებული იყო სრულ დასაქმებასთან. ახალი რაიონების ათვისებას, წარმოების ახალი მიმართულებების განვითარებას სერიოზულად აფერხებდა კვალიფიციურ მუშაკთა თავისუფალი, ე.წ. სარეზერვო არმიის არარსებობა. დასაქმებული მუშაკები, ცხადია, არჩევდნენ მუშაობის გაგრძელებას ძველ, ტრადიციულ, წლების განმავლობაში შეჩვეულ ადგილებზე;

- ფრიქციული უმუშევრობა არა მარტო გარდაუვალად, არამედ რაღაც ზომით სასურველადაც ითვლება იმიტომ, რომ მრავალი მომუშავე დაბალანაზღაურებადი, ნაკლებპროდუქტიული სამუშაოდან გადადის უფრო მაღალანაზღაურებად და მაღალპროდუქტიულ სამუშაოზე. ამის შედეგად, ერთი მხრივ, იზრდება მათი შემოსავალი და კეთილდღეობა, ხოლო, მეორე მხრივ, ფართოვდება მაღალპროდუქტიული, თანამედროვე მოთხოვნების შესაბამისი პროდუქციის წარმოების მასშტაბები. ასევეა სტრუქტურული უმუშევრობაც, რომელიც დაკავშირებულია მეცნიერებისა და ტექნიკის უახლესი მიღწევების, კერძოდ, მაღალი ტექნოლოგიებისა და მეცნიერებატევადი დარგების პრიორიტეტულ განვითარებასთან, რომელიც აპირობებს მოძველებული პროფესიის კადრების თანამედროვე რთულ ტექნიკას დაუფლებული კადრებით შეცვლის აუცილებლობას;

- უმუშევრობის არსებობა, როგორც ამას ეკონომიკურად მაღალგანვითარებული ქვეყნების პრაქტიკა ცხადყოფს, ზრდის პროფკავშირების აქტიურობას უმუშევართა ინტერესების დასაცავად, რომელსაც მომდევნო ეტაპებზე, დასაქმებასთან ერთად, ხშირად თან სდევს ხელფასების მომატება და მენარმოებრივი საქმიანობის სტიმულების გაძლიერება. სამწუხაროდ, ეს ფაქტორი საქართველოში თითქმის გამოუყენებელია, რაც პროფკავშირების უღიმღამო მოქმედებაშიც ნათლად ჩანს;

- სამუშაოს დაკარგვისა და უმუშევართა სარეზერვო არმიის რიგებში გადასვლის შიში შრომის დისციპლინის განმტკიცების საკმაოდ ძლიერ მამოძრავებელ ძალად გვევლინება;

- უმუშევრები ერთიმეორის კონკურენტები არიან, ამიტომ ცდილობენ დამქირავებლებს უფრო სრულყოფილი სამუშაო ძალა შესთავაზონ და ცდილობენ აიმაღლონ პროფესიული ცოდნის დონე, ხოლო სამუშაოს მიღების შემდეგ კეთილსინდისიე-

რად მოეკიდონ დაკისრებული მოვალეობის შესრულებას, რათა არ დაკარგონ იგი.

აღნიშნული მიზეზების გამო, ზომიერ (ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის დაახლოებით 5-6 პროცენტამდე ოდენობით) უმუშევრობას საბაზრო ეკონომიკის განვითარების აუცილებელ თანამგზავრად მიიჩნევენ. თუმცა, ეს სრულებით არ უკარგავს აქტუალურობას დასაქმების დონის ამაღლებისა და უმუშევრობის შემცირებისთვის ქმედით ღონისძიებათა განხორციელებას.

დასაქმების ღონის ამაღლებისა და უმუშევრობის ღონის შემცირების გზები და რეზერვები

დასაქმება და უმუშევრობა საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალი პერიოდის ერთიმეორესთან ორგანულად დაკავშირებული უმწვავესი სოციალური პრობლემებია და სახელმწიფოს უმნიშვნელოვანეს სტრატეგიულ ამოცანებს შორის მოიაზრება. მათი მყისიერი გადაჭრის (უმტკივნეულოდ და სწრაფად მოგვარების) პრეცედენტი მსოფლიო პრაქტიკაში არ გვხვდება, მაგრამ ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ მათზე ყოველგვარი ზემოქმედება გამორიცხულია. პირიქით, როგორც მსოფლიო გამოცდილება ცხადყოფს, რეგულირებისა და ოპტიმალური მიმართულებით წარმართვის მიზნით, მათზე ზემოქმედება არა მარტო შესაძლებელია, არამედ აუცილებელიცაა. ოღონდ ეს უნდა მოხდეს დასაქმების გონივრულად შემუშავებული აქტიური სახელმწიფო პოლიტიკის თანმიმდევრულად და მიზანმიმართულად გატარების საფუძველზე. არ არსებობს სტანდარტი ბერკეტებისა, რომლითაც შეიძლება ამის მიღწევა, რამეთუ ბევრი რამ თითოეული ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების თავისებურებებზეა დამოკიდებული. თუმცა არსებობს რიგი ასპექტებისა, რომლებიც საჭიროებს საერთაშორისო გამოცდილების გათვალისწინება-გამოყენებას. მკითხველს ვთავაზობ ამ პრობლემატიკის ჩემეულ მოკრძალებულ ხედვას. იმ ღონისძიებათა შორის, რომელთაც ძალუძთ დადებითი ნვლილის შეტანა დასაქმების ღონის ამაღლებასა და უმუშევრობის შემცირებაში, აღსანიშნავია:

- დასაქმების სახელმწიფო სამსახურის შექმნა. ამასთან დაკავშირებით ოპონენტებმა შეიძლება გამოთქვან კრიტიკული ხასიათის შენიშვნა – ასეთი სამსახური წლების განმავლობაში არსებობდა ჩვენში, მაგრამ არც ისე დიდი ხანია, რაც ლიკვიდირებულ იქნა. სადაა გარანტია იმისა, რომ დასაქმების ახალაღორძინებულ (ხელახლა შექმნილ) სამსახურსაც იგივე ბედი არ ეწევა? ასეთი შესაძლებლობის გამორიცხვა პრინციპში შეუძლებელია, მაგრამ ერთი რამ გარკვევით შეიძლება ითქვას: დასაქმების სამსახური იმიტომ კი არ გაუქმდა, რომ იგი საერთოდ ზედმეტი რგოლია და არანაირ საჭიროებას არ წარმოადგენს, არამედ იმიტომ, რომ მოკლებული იყო ფუნქციონირების ელე-

მენტარულ პირობებსაც კი. არ იყო აღჭურვილი თანამედროვე ინფრასტრუქტურით, უახლესი კომპიუტერული ტექნიკით, ინტერნეტით, არ ჰქონდა საკმარისი დაფინანსება, არ ჰყავდა კვალიფიციური კადრები, არ გააჩნდა სათანადო საკანონმდებლო ბაზა, რომელშიც ნათლად იქნებოდა გამოკვეთილი ამ ორგანიზაციის უფლება-მოვალეობანი და, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, აკლდა ხელისუფლების შესაბამისი ორგანოებისგან მხარდაჭერა და დახმარება. ყოველივე ამის გამო იგი ვერ ამართლებდა თავის დანიშნულებას და ამ სახით მისმა შენარჩუნებამაც დაკარგა აზრი.

დასაქმების განახლებული სამსახური, შესაბამის რეგიონულ სტრუქტურებთან (განყოფილებებთან) ერთად, წარმომადგენია, როგორც ზემოაღნიშნული და რიგი სხვა ხელშემშლელი გარემოებებისგან თავისუფალი, ქვეყნის პრემიერ-მინისტრის უშუალო დაქვემდებარებაში შემავალი, ჯანსაღი ცოცხალი ორგანიზმით ოპტიმალურად ფუნქციონირებადი საჯარო სამართლის იურიდიული პირი, რომლის ძირითადი ფუნქციებია:

ა) ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის დასაქმებისა და უმუშევრობის თაობაზე რეალურად არსებული ვითარების ამსახველი ოპერატიული ინფორმაციის მოპოვება, ანალიზი და განზოგადება. იგულისხმება როგორც მოსახლეობის საყოველთაო აღწერის, ისე შინამეურნეობათა შერჩევითი გამოკვლევებისა და სხვა სტატისტიკური მეთოდების გამოყენებით მონაცემების მოპოვება და დამუშავება;

ბ) უმუშევართა რეგისტრაცია. რეგისტრაციის დაწყებამდე უნდა მოხდეს უმუშევრის სტატუსის კორექტირება და მისი მიახლოება რეალობასთან. ალბათ, უპრიანია უმუშევრობის აღრიცხვაზე აყვანისთვის მოქალაქეს წავუყენოთ ასეთი მოთხოვნები: „უმუშევარი არის სრული შრომისუნარიანი ასაკის პირი, რომელიც საიმისო სურვილისა და უნარის მიუხედავად, მისგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო, არ ეწევა ეკონომიკურ საქმიანობას ან მუშაობს კვირაში 20 საათზე ნაკლები ხნის განმავლობაში და ღებულობს ხელფასს საარსებო მინიმუმზე ნაკლები ოდენობით“. ამ მოთხოვნების საფუძველზე უნდა მოხდეს რეგისტრაცია, რომელშიც („სივის“ სახით) დეტალიზებული იქნება უმუშევრის ინფორმაცია განათლების დონის, სპეციალობის, სტაჟის, დაუსაქმებლობის ხანგრძლივობის მიხედვით და ა.შ.

ვფიქრობ, ზედმეტი არ იქნება, თუკი პირებს, რომლებიც ეკონომიკური საქმიანობით თვეში საშუალოდ ორ კვირაზე (კვირაში 20 საათზე) ნაკლები ხნის განმავლობაში არიან დაკავე-

ბულნი და ამისთვის ღებულობენ საარსებო მინიმუმზე ნაკლებ შემოსავალს, ალერგიცხავთ არასრულად (ნაწილობრივ) დასაქმებულებად.

გ) უმუშევრობის შემწეობის გაცემა. ეკონომიკურად მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში იგი საკმაოდ სოლიდურ თანხას შედგენს და უმუშევარი მას, ჩვეულებრივ, 6 თვის განმავლობაში ღებულობს. იგილისხმება, რომ შემდეგ იგი თავს დააღწევს უმუშევრობას და დასაქმდება. ჩვენთან, ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების დაბალი დონის გამო, ასეთი შემწეობა წლების განმავლობაში ძალიან უმნიშვნელო იყო. ამიტომ, მაგალითად, 2002 წლისთვის მას საქართველოში უმუშევართა საერთო რიცხოვნობის (619 ათ. კაცი) მხოლოდ 0,7 პროცენტი (4,5 ათ. კაცი) ღებულობდა,¹ შემდეგ კი საერთოდ გაუქმდა. სხვათა შორის, საქართველოში იმიტომაც ჩაიშალა უმუშევართა რეგისტრაცია და დასაქმების სამსახურის ფუნქციონირებამაც იმიტომ მიიღო ფორმალური ხასიათი, რომ უმუშევარი მისგან არსებითად ვერც უმუშევრის შემწეობას ღებულობდა და ვერც შესაფერის სამუშაოს.

უმუშევარს უმუშევრობის შემწეობა (დახმარება) ისეთი ოდენობით მაინც უნდა დაენიშნოს, რომ მას, სულ მცირე, რეგისტრირების სურვილი აღუძრას. ქვეყნის ეკონომიკურად მოლონიერების კვალობაზე კი, იგი თანდათან უნდა მიეუახლოვოთ საარსებო მინიმუმს. აი, მაშინ გაამართლებს ის თავის ნამდვილ დანიშნულებას;

დ) სამუშაო ძალაზე მოთხოვნის შესწავლა. იგულისხმება მოქმედ სანარმოებში, ორგანიზაციებსა და დაწესებულებებში არსებული ვაკანსიების (თავისუფალი სამუშაო ადგილების) გამოვლენა სპეციალობების, თანამდებობების, შესრულების სირთულისა და ხელფასის ოდენობის მითითებით. არცთუ იშვიათია შემთხვევები, როცა არაინფორმირებულობის გამო, თავისუფალი ვაკანსიების მქონე სანარმოებმა, ორგანიზაციებმა და დაწესებულებებმა არაფერი იციან ამ ვაკანტური სამუშაო ადგილების მაძიებელთა თაობაზე, ხოლო სამუშაოს მაძიებლებმა, პირიქით, ასეთი ვაკანსიების არსებობის შესახებ, რომელიც ეკონომიკურ მეცნიერებაში ინსტიტუციონალურ უმუშევრობად მოიხსენიება. ძირითადად ამ მიზეზითაა განპირობებული ის, რომ

¹ საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერის შედეგები, ტომი III, ნაწილი I. მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური დახასიათება, თბილისი, 2004, გვ. 387.

აშშ-ში ერთდროულად 10-12 მლნ ვაკანტური სამუშაო ადგილი ცდება, მაშინ როდესაც დაახლოებით ამდენივე ასეთ თავისუფალ სამუშაო ადგილს ეძებს. საქართველოში ამ მოვლენას დიდი მასშტაბები არა აქვს (და არც შეიძლება ჰქონდეს). მაგრამ შედარებით მოკრძალებული ოდენობით, ცხადია, შეინიშნება, რის აღმოფხვრაში გარკვეული დადებითი როლის შესრულება შეუძლია დასაქმების სამსახურის აქტიურ შუამავლობას.

დასაქმების სამსახურმა და მისმა რეგიონულმა სტრუქტურებმა ვაკანტური სამუშაო ადგილების შესახებ ინფორმაცია უნდა მოიპოვონ არა მარტო მოქმედი საწარმოებიდან, ორგანიზაციებიდან და დაწესებულებებიდან, არამედ მშენებარე ობიექტებიდანაც (წინასწარ) და მოამზადონ ნიადაგი შესაბამისი კადრებით მათი დაკომპლექტებისთვის;

ე) თანამედროვე მოთხოვნების შესაბამისად, კადრების გადამზადება, კვალიფიკაციის ამაღლება და, თავისი შესაძლებლობის ფარგლებში, ზრუნვა უახლესი პროფესიების ათვისებაზეც. დასაქმების სამსახურმა განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიაქციოს რეგისტრირებულ უმუშევართა მიერ, მშობლიურთან ერთად, უცხო ენების (ძირითადად ინგლისურის) შესწავლას, ასევე, კომპიუტერისა და ინტერნეტის დაუფლებას, ბიზნესისა და საბაზრო ეკონომიკის საფუძვლებში ცოდნის გაღრმავებას.

დასაქმების სამსახურმა, საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროსთან ერთად, უნდა იზრუნოს, მასობრივი და ქრონიკული უმუშევრობის არსებობის მიუხედავად, ცალკეულ სახეობათა პროფესიისა და კვალიფიკაციის მქონე სამუშაო ძალის დეფიციტის აღმოფხვრაზე.¹ ამ მხრივ ქვეყანაში არსებული ვითარების თაობაზე მან სრულყოფილი ინფორმაცია უნდა მიანოდოს ხელისუფლების შესაბამის ორგანოებს, პირველ რიგში, განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს;

ვ) დასაქმების სამსახურის ნომენკლატურის შემოფარგვლა სრული პრომისუნარიანი ასაკის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობით. 2010 წლის მონაცემებით თუ ვიმსჯელებთ, ასეთი მიდგომით, დასაქმებულებს გამოაკლდება 222,6 ათ., ხოლო უმუშევრებს – 1,6 ათ. კაცი და მივიღებთ რეალობასთან უფრო მიახლოებულ სურათს. განვითარებული ქვეყნების ანალოგიუ-

¹ მ. ცარციძე, შრომის ბაზარი და მისი ფუნქციონირების თავისებურებები. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები, ტომი 9, თბილისი, 2011, გვ. 207.

რად, თუკი შევძლებთ პენსიონერებისთვის ნორმალური ოდენობის პენსიის დანიშვნას, შესაძლებელი გახდება მათ მიერ დაკავებული სამუშაო ადგილების გამოთავისუფლება და, სრული შრომისუნარიანი ასაკის პირებით ჩანაცვლების საფუძველზე, დასაქმების საერთო დონის ამაღლება. რაც შეეხება შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებულთა (პენსიონერთა) უმუშევრობას, ეს ნონსენსია. პენსიონერის მუშაობა, როცა მას ამის სურვილი, ხოლო სახელმწიფოს (ან კერძო სტრუქტურას) სამუშაოთი უზრუნველყოფის საშუალება აქვს, რა თქმა უნდა, დასაშვებია, მაგრამ თუ ვერ დასაქმდება, უმუშევრად არ შეიძლება ჩაითვალოს;

- თანამემამულეთა დასაქმებას მნიშვნელოვანწილად გაზრდის, ხოლო უმუშევრობას ასევე საგრძნობლად შეამცირებს, ინგლისური ენის სწავლების გაძლიერების მიზნით, უცხოელი სპეციალისტებისთვის შეთავაზებული 10 ათ. სამუშაო ადგილის გამოთავისუფლება და ადგილობრივი კადრებით მათი ჩანაცვლება, რაც ხელისუფლების მხრივ კეთილი ნების გამოხატვის შემთხვევაში შესაძლებელია უმტკივნეულოდ. ჩვენი ქვეყნის მასშტაბით უმუშევრობის დაძლევის დიდმნიშვნელოვანი პრობლემის გადაჭრას სამუშაოდ არც ჩინელების (თუ სხვა ეროვნების წარმომადგენლების) მოწვევა შეუწყობს ხელს. მიუხედავად ამისა, სამწუხაროდ, ეს პროცესი საკმაოდ ინტენსიურად მიმდინარეობს და ბურების ჩამოსახლების სახით, მოსალოდნელია მომავალშიც გაგრძელდეს;

- საქართველოში სოლიდური ოდენობის უცხოური ინვესტიციები შემოდის და შემოვა მომავალშიც, ამიტომ ინვესტორთა მიმართ ერთ-ერთი სავალდებულო მოთხოვნა უნდა იყოს ამ ინვესტიციებით განსახორციელებელ ღონისძიებებში, როგორც წესი, ადგილობრივი სამუშაო ძალის გამოყენება. ასეთი რეკომენდაცია, რა თქმა უნდა, არ გამორიცხავს ინვესტორის მიერ სპეციალისტთა ისეთი საკუთარი კადრების შემოთავაზებას, რომლის ანალოგი ადგილობრივ არ მოგვეპოვება, საჭიროება კი დიდია;

- სახელმწიფო სტრუქტურებში ხელმძღვანელ მუშაკთა (მაგალითად, მინისტრების) შეცვლისას ძველი (მ.შ. გამოცდილი და სტაჟიანი კადრების) მასობრივად დათხოვნისა და პირადი ერთგულების ნიშნით დაკომპლექტებული „საკუთარი გუნდით“ მოსვლის მანკიერი პრაქტიკის აღმოფხვრა;

- დასაქმებულთათვის კანონით მინიჭებული უფლებების დაცვა და ამ მიმართულებით პროფკავშირების როლის გაძლიე-

რება, შრომის კოდექსის მოთხოვნების დარღვევებზე (სახელმწიფო სტრუქტურების ხელმძღვანელების მიერ თანამშრომელთა თვითნებურად, გაუფრთხილებლად განთავისუფლება, თანამდებობრივი დაქვეითება, დაჯარიმება და ა.შ.) სამართალდამცავი ორგანოების სწრაფი და ობიექტური რეაგირება;

- ზრუნვა სამუშაო ადგილებისა და სამუშაო ძალის რაოდენობრივი მაჩვენებლების დაბალანსებისთვის, პროფესიის (სპეციალობათა) გათვალისწინებით. როგორც მსოფლიოს განვითარებული რეგიონების გამოცდილება გვიჩვენებს, არცთუ იშვიათად, უმუშევრობის მიზეზია არა თავისუფალი ვაკანსიების არარსებობა, არამედ არსებული ვაკანტური სამუშაო ადგილების შეუსაბამობა სპეციალობათა მიხედვით კვალიფიციური სამუშაო ძალის რიცხოვნობასთან. პროფ. მ. ტუხაშვილის მართებული შენიშვნით, უაღრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს ოპტიმალური თანაფარდობის დამყარებას უმაღლესი და საშუალო სპეციალური განათლების მქონე სპეციალისტთა მომზადებაში. საშუალო პროფესიული განათლების მქონე ტექნიკოსთა რიცხოვნობა, როგორც წესი, 2-3-ჯერ უნდა აღემატებოდეს ინჟინერთა რიცხოვნობას.¹ ამას ადასტურებს მეცნიერთა უმრავლესობა და, რაც მთავარია, თვით ცხოვრება, მეურნეობრივი პრაქტიკა. საქართველოში საბჭოთა პერიოდშიც დარღვეული იყო ეს თანაფარდობა. კადრები საშუალო სპეციალური განათლებით უფრო ცოტანი იყვნენ, ვინემ უმაღლესი განათლებით. მაგალითად, 1989 წელს ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკებიდან ერთადერთმა საქართველომ გამოუშვა, ყოველ 10 ათ. კაცზე გაანგარიშებით, უფრო მეტი (30) უმაღლესი განათლების მქონე სპეციალისტი, ვინემ საშუალო სპეციალური განათლებისა (28), მაშინ როდესაც ლიტვაში გამოშვებულ იქნა, შესაბამისად, 24 და 42, ლატვიაში – 23 და 38, ესტონეთში – 19 და 31, უკრაინაში – 27 და 44, მოლდოვაში – 19 და 37.² მომდევნო წლებში ეს დისბალანსი ნაცვლად აღმოფხვრისა, კიდევ უფრო გაღრმავდა, რაც საგრძნობლად აფერხებს ეკონომიკის განვითარებას და ხელს უშლის უმუშევრობის დონის შემცირებას;

- ეკონომიკის აღორძინება და განვითარება. მეურნეობრიობის სოციალისტური სისტემიდან საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პროცესს საქართველოში (ისე როგორც ანალოგიურ

¹ მ. ტუხაშვილი, საქართველოს შრომითი პოტენციალი. თსუ-ს გამომცემლობა, თბილისი, 1998, გვ. 176.

² Народное хозяйство СССР в 1989 году, "Финансы и статистика", М., 1990, с. 208.

მდგომარეობაში მყოფ სხვა ქვეყნებში) უმტკივნეულოდ არ ჩაუვლია. საგარეო ეკონომიკური კავშირების მოშლისა და რიცხვით გადამრეზობაზე გამო, ეკონომიკური ნგრევა იმდენად ძლიერი აღმოჩნდა, რომ დღესაც მრავლადაა მთლიანად ან მნიშვნელოვანწილად ფუნქციონირებაშეწყვეტილი არა მარტო საწარმოები, არამედ დარგებიც და, მიუხედავად იმისა, რომ უკანასკნელ წლებში ეკონომიკის განვითარების თვალსაზრისით რამდენადმე წავინიეთ წინ, საერთო ჩამორჩენა ჯერ კიდევ არაა დაძლეული. ამის ნათელი დადასტურებაა ის, რომ, მაგალითად, 2005 წელს სამრეწველო პროდუქციის წარმოებამ ჩვენს ქვეყანაში 1990 წლის შესაბამისი მაჩვენებლის მხოლოდ 28,5 პროცენტი შეადგინა, მ.შ. გადამამუშავებელ მრეწველობაში – 27,7 პროცენტი.¹ ქვეყანაში წარმოებულ მშპ-ში მრეწველობაზე თუ 1988 წელს 23 პროცენტი მოდიოდა, 2006 წლისთვის ეს მაჩვენებელი 13,5 პროცენტს არ აღემატებოდა. ბუნებრივია, ამან დასაქმების დონის დაცემა და უმუშევრობის დონის გაზრდა განაპირობა. საკმარისია ითქვას, რომ საქართველოს მრეწველობაში 1990 წელს დასაქმებული იყო ქვეყნის მასშტაბით დასაქმებულთა საერთო რიცხოვნობის 20,3 პროცენტი (560 ათ. კაცი),² 2007 წელს კი – 5,2 პროცენტი (87,4 ათ. კაცი), ანუ თითქმის ნახევარი მილიონი (472,6 ათ.) მომუშავეთ ნაკლები.³

დასაქმების გაზრდისა და უმუშევრობის შემცირების თვალსაზრისით, აი, რაოდენ დიდ რეზერვს შეიცავს ეკონომიკის მარტო ამ ერთი დარგის – მრეწველობის განვითარების თუნდაც გასული საუკუნის 80-იანი წლების დასასრულისთვის მიღწეული დონის აღდგენა, რომ არაფერი ვთქვათ მის შემდგომ წინსვლასა და განვითარებაზე, რისი საკმაოდ დიდი პოტენციალური შესაძლებლობაც არსებობს.

როცა ეკონომიკის აღორძინებაზე ვმსჯელობთ, მხედველობაში მაქვს მისი აღდგენა არა ზუსტად საბჭოთა პერიოდში არსებული დარგობრივი სტრუქტურის სახით, რომელიც შრომის საერთო საკავშირო ტერიტორიული დანაწილების პრინცი-

¹ ნ. ჭითანავა, ლ. თაკალანძე, სოციალური ეკონომიკა. ფორმირება და განვითარება, I ნაწილი, თბილისი, 2008, გვ. 271.

² მ. ტუხაშვილი, საქართველოს შრომითი პოტენციალი. თსუ-ს გამომცემლობა, თბილისი, 1998, გვ. 202.

³ შრომის ბაზარი საქართველოში – 2009. შემდგენლები: ი. გვილავა, თ. ბერბიჭაშვილი, ი. ხოსისშვილი, თ. ღონღაძე, ლ. ქურხული. რედაქტორი გ. ფანცულაია, თბილისი, 2009, გვ. 17.

პეზზე იყო დამყარებული (ასეთი კურსის გატარება დღეისთვის არც შესაძლებელია და არც გამართლებული), არამედ საქართველოს, როგორც სუვერენული სახელმწიფოს, ეკონომიკის ახალი დარგობრივი სტრუქტურა, რომლის ამოსავალი და განმსაზღვრელი, ბუნებრივი და შრომითი რესურსების თავისებურებებთან ერთად, დ. რიკარდოსეული ფარდობითი უპირატესობის კანონის მოთხოვნებია. ჩვენი ქვეყნისთვის ასეთ პრიორიტეტულ დარგებად და წარმოებებად გვესახება, უწინარეს ყოვლისა, ჰიდროენერგეტიკული მრეწველობა (ძირითადად მცირე და საშუალო ჰიდროელექტროსადგურების მშენებლობა), სამთომოპოვებითი მრეწველობა, მანგანუმის მრეწველობა (ჭიათურა, ზესტაფონი), ფერადი ლითონების წარმოება (მადნეული), სასოფლო-სამეურნეო მანქანათმშენებლობა, მევენახეობა-მელვინეობა, მეჩაიეობა და ჩაის მრეწველობა, მეხილეობა და ხილბოსტნეულის კონსერვის მრეწველობა, ტურიზმი, საკურორტო მეურნეობა და სხვ.

სამუშაო ძალის დასაქმების თვალსაზრისით, ყველა დარგის განვითარება მნიშვნელოვანია, მაგრამ ამ მხრივ ტურიზმს მაინც გამორჩეული ადგილი უკავია, რამდენადაც ამ სფეროში ყოველი ახალი სამუშაო ადგილი გარდუვალად აპირობებს სულ მცირე ორი ახალი სამუშაო ადგილის წარმოქმნას მომიჯნავე დარგებში (სოფლის მეურნეობა, ვაჭრობა, ტრანსპორტი, საზოგადოება, სასტუმროების მომსახურება და ა.შ.).

უმუშევრობის შემცირების მიმართულებით საქართველოში არსებულ მნიშვნელოვან რეზერვებზე მიგვანიშნებს, აგრეთვე, დაუმუშავებელი სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების ზრდა, მაშინ როდესაც სოფლის მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი უმუშევარია, ხოლო ქვეყნის საშინაო აგრარული ბაზარი გაჯერებულია მნიშვნელოვანწილად თურქეთიდან, ირანიდან, აზერბაიჯანიდან, სომხეთიდან და რიგი სხვა ქვეყნებიდან შემოტანილი (არცთუ იშვიათად, გენმოდინფიცირებული) პროდუქტებით (კიტრი, პომიდორი, კარტოფილი, ნიორი, ხახვი, ბრონეული, ვაშლი და ა.შ.). აი, როგორ წარმოგვიდგება სასოფლო-სამეურნეო კულტურების ნათესი ფართობების დინამიკა (საკუთრების ყველა ფორმის მეურნეობებში, ათას ჰექტრობით): საქართველოში 2002-2008 წლებში ნათესი ფართობი შემცირდა 577-დან 329,3-მდე, მათ შორის, მარცვლოვანი და მარცვლოვან-პარკოსანი კულტურებისა - 398,9-დან 235,5-მდე. მათგან: ხორბლისა - 139,1-დან 48,6-მდე, ქერისა - 43,2-დან 30,4-მდე, სიმინდისა - 200,9-დან 146,2-მდე, ლობიოსი - 10,9-დან 7,3-მდე,

ტექნიკური კულტურებისა – 43,5-დან 29,7-მდე, კარტოფილისა – 37,9-დან 24-მდე, ბოსტნეულისა – 38,9-დან 27,3-მდე, ბალჩეულისა – 7,9-დან 3,5-მდე, საკვები კულტურებისა – 49,9-დან 9,3-მდე და ა.შ.¹

სათესი ფართობების შემცირებას, ბუნებრივია, თან სდევს პროდუქციის წარმოების მასშტაბების შეკვეცაც. ასე, მაგალითად, 2002-2008 წლებში საქართველოში ხორბლის წარმოება შემცირდა 199,7-დან 80,3 ათ. ტონამდე, სიმინდისა – 400,1-დან 328,1 ათ. ტონამდე, კარტოფილისა – 415,3-დან 193,8 ათ. ტონამდე, ხოლო ბოსტნეულისა – 405,6-დან 165 ათ. ტონამდე.²

დღევანდელი მაჩვენებლების გასული საუკუნის 80-იანი წლების დასასრულისთვის არსებულ მაჩვენებლებთან შედარება კლების (წარმოების შეკვეცის) თვალსაზრისით, ცხადია, გაცილებით უფრო შთამბეჭდავია.

ასეთი ნეგატიური ტენდენციების გაღრმავებას, რიგ სხვა გარემოებებთან ერთად, ხელს უწყობს მეზობელი სახელმწიფოებიდან შემოტანილი სასოფლო-სამეურნეო ნაწარმის (მ.შ. გენმოდIFIციურებისა) დემპინგურ (მიზანმიმართულად ხელოვნურად შემცირებულ) ფასებში რეალიზაცია და ამგვარი პროდუქტების ადგილობრივ მწარმოებელთა ბიზნესის ჩაძირვა (გზიდან ჩამოცილება). ასეთი ვითარების განსამუხტავად, დროებითი ღონისძიების სახით, აუცილებელია სახელმწიფოს მხრივ გარკვეული დამცავი მექანიზმის (მოქნილი საბაჟო პოლიტიკის) შემუშავება და გამოყენება, რომელიც ცნობილია პროტექციონისტული პოლიტიკის სახელწოდებით.

უმუშევრობის მინიმუმამდე დაყვანის დაჩქარებაში გარკვეული დადებითი როლის შესრულება შეუძლია მცირე ბიზნესის განვითარებას. მის უპირატესობათა შორის ყურადღებას იქცევს ის, რომ: მისი დაფუძნება შეიძლება სწრაფად და მცირე ინვესტიციებითაც; გამოირჩევა თავისუფლებით, დამოუკიდებლობითა და მოქმედების ოპერატიულობით; ხასიათდება მაღალეფექტიანად ფუნქციონირებისკენ სწრაფვით; კომერციულ საიდუმლოებათა დაცვა შედარებით უფრო გარანტირებულია; თავის მოქმედებაში ერთობ მოქნილი და მობილურია. მას, ბაზრის კონიუნქტურის გათვალისწინებით, შეუძლია მომენტალუ-

¹ საქართველოს სტატისტიკური წელიწადური – 2009, საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტრო. სტატისტიკის დეპარტამენტი, თბილისი, 2009, გვ. 172.

² იქვე, გვ. 179-180.

რად შეცვალოს მოქმედების მიმართულებები; პირად კონტაქტებს ამყარებს მომხმარებელთან და უკეთ აკმაყოფილებს მათ სპეციფიკურ მოთხოვნილებებს არამასობრივი (ინდივიდუალური) ნაწარმით.¹ გამოირჩევა მასობრიობით. გასული საუკუნის მიწურულისთვის მსოფლიოში მცირე საწარმოთა რაოდენობამ 53 მლნ-ს გადააჭარბა, მ.შ. ევროპაში 17-ს, აშშ-ში – 20,6-ს, ხოლო რუსეთში – 1 მლნ-ს.²

აღსანიშნავია, რომ იტალიაში სამრეწველო საწარმოთა 99 პროცენტს მცირე და საშუალო ზომის საწარმოები შეადგენენ. XX საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისისთვის მცირე და საშუალო სიდიდის ფირმები აწარმოებდნენ საექსპორტო პროდუქციის 15 პროცენტს იაპონიაში, 25 პროცენტს – საფრანგეთში, 40 პროცენტს გერმანიაში და პოლანდიაში, 60 პროცენტს – იტალიაში. ინგლისში ფირმების 96 პროცენტი მცირე ბიზნესის კატეგორიას განეკუთვნება. მათზე მოდის მთლიანი პროდუქტის 20 პროცენტი და დასაქმებული სამუშაო ძალის 25 პროცენტი. იაპონიაში მთავრობის დაკვეთების 45 და ქვეყნის საზოგადოებრივი ორგანიზაციების დაკვეთების 32 პროცენტს მცირე საწარმოები ასრულებენ. მრეწველობაში, მშენებლობასა და მომსახურების სფეროში უმრავლესობა მცირე საწარმოებია. მცირე და საშუალო სიდიდის საწარმოებშია დასაქმებული იაპონიის სამუშაო ძალის 80 პროცენტი.³

საბაზრო ეკონომიკის კლასიკურ ქვეყნებში მცირე ბიზნესი ასეთ ფართო მასშტაბებს იმით აღწევს, რომ იგი სარგებლობს საგადასახადო შეღავათებით (გარკვეულ პერიოდში საერთოდ თავისუფლდება ან მინიმალურად იბეგრება), მეტწილად წლიური 3-5 პროცენტიანი კრედიტით, აუცილებლობის შემთხვევაში სუბსიდიების გამოყოფით და სხვ.⁴

კერ ვიტყვით, რომ საქართველოშიც ასეთივე ყურადღება ექცევა მცირე მეწარმეობის განვითარებას, ამიტომაც დიდია უკმაყოფილება მცირე მეწარმეთა მხრივ. მცირე ბიზნესის განვითარებაში საზღვარგარეთის ქვეყნების მდიდარი გამოცდილების გათვალისწინება-გამოყენებას საგრძნობი სარგებლობის

¹ ლ. ჩიქავა, ეკონომიკური თეორიის მოკლე კურსი, გამომც. „მარჯი“, თბილისი, 2005, გვ. 166-167.

² МЭ и МО, 1998, № 6, с. 127.

³ Экономист, 1993, № 9, с. 75.

⁴ ო. შურლაია, მცირე ბიზნესის საფუძვლები. გამომც. „უნივერსალი“, თბილისი, 2010, გვ. 310, 315, 334, 336.

მოტანა ძალუძს როგორც თვით მცირე მენარმეებისთვის, ისე სახელმწიფოსა და საზოგადოებისთვის საერთოდ;

- საქართველოსნაირ მთაგორიან ქვეყანაში დასაქმების დონის ამაღლების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია შინ-მუშაობა. იგი ბევრ ქვეყანაში სარგებლობს მხარდაჭერით. მაგალითად, აშშ-ში, იაპონიაში, იტალიაში, შვეიცარიასა და ჰონკონგში XX საუკუნის 80-იან წლებში შინ (თავის საცხოვრებელ სახლში) მუშაობდა მთელი სამუშაო ძალის 11 პროცენტი, ინგლისში – 7 პროცენტი და ა.შ.¹

საქართველოში შინმუშაობაში ჩართულნი არიან მაღალი კვალიფიკაციის სპეციალისტები, მეცნიერები, ინჟინრები, მთარგმნელები, პროგრამისტები და სხვ. მიზანშეწონილია მენარმეობის ამ სპეციფიკური ფორმის სახეობის - შინარენვის (ნაბდების, ქუდების, ჩოხა-ახალუხის, კალათების, ჭედური, ასევე, ნაქსოვი ნაწარმისა და სხვა მრავალნაირი სუვენირის დამზადების მდიდარი ტრადიციების) აღდგენა-გაფართოება, ოჯახური ტურიზმის განვითარება. მისი ერთ-ერთი თავისებურებაა ის, რომ წარმოების ასეთ ფორმაში ძირითადად ქალები არიან ჩართული. ამ ფორმით მომუშავეთა შორის, მაგალითად, გერმანიაში, იტალიაში, ჰოლანდიასა და საბერძნეთში 90-95 პროცენტი ქალია, საფრანგეთში – 84, ინგლისში – 70, ხოლო იაპონიაში – 91,5 პროცენტი. შინმუშაობის ფორმა განსაკუთრებით დიდ როლს ასრულებს მცირეწლოვანი შვილების დედების, ინვალიდებისა და პენსიონერთა დასაქმებაში;²

- სხვადასხვა კატეგორიის მუშაკთა ხელფასის მკვეთრი კონტრასტულობის აღმოფხვრა. როგორც საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მიერ 2006 წელს ჩატარებული გამოკვლევით იქნა დადგენილი, ხუთიოდე წლის წინათ დაქირავებულ მუშაკთა 32 პროცენტს საარსებო მინიმუმზე ნაკლები ხელფასი ჰქონდა, ხოლო 20 ათასამდე დაქირავებით მომუშავე 20 ლარზე ნაკლებ ხელფასს ღებულობდა. 2006 წლის სექტემბრისთვის მონაცემებით, ქვეყნის მასშტაბით საშუალო თვიური ხელფასი დაქირავებით დასაქმებული იმ კატეგორიის მუშაკებისა, რომლებმაც გამოიმუშავეს 20 ლარზე ნაკლები, 11

¹ Экономика Украины, 1996, № 6, с. 78.

² ნ. ჭითანავა, ლ. თაკალანძე, სოციალური ეკონომიკა. ფორმირება და განვითარება, ნაწილი I, თბილისი, 2008, გვ. 424.

ლარს შეადგენდა, ხოლო იმათი, რომლებმაც გამოიმუშავეს 2000 ლარზე მეტი – 3483,3 ლარს, ანუ 316,6-ჯერ მეტს.¹

- რთული და მარტივი, კვალიფიციური და არაკვალიფიციური შრომა რომ ერთნაირად არ ანაზღაურდება, ეს საყოველთაოდ ცნობილი ჭეშმარიტებაა, მაგრამ ასეთი კოლოსალური კონტრასტი სხვადასხვა კატეგორიის მუშაკთა ხელფასებს შორის ყოვლად დაუშვებელია და ვერანაირ კრიტიკას ვერ უძლებს. ჩემი აზრით, ნონსენსია ის ფაქტი, რომ ჩვენ ქვეყანაში (სახელმწიფო აპარატის გამოკლებით) ნომინალური მინიმალური ხელფასი ჯერ კიდევ 20 ლარს შეადგენს. მართალია, 20 ლარიანი და, მით უმეტეს, ამაზე დაბალი ხელფასი არავის აქვს იმიტომ, რომ იგი ავტობუსის ბილეთის შეძენასაც არ ეყოფა, მაგრამ თვით ასეთი – საარსებო მინიმუმთან შედარებით 8-ჯერ ნაკლები სიდიდის მინიმალური ხელფასის არსებობის ფაქტია გაუგებარი და პასუხგაუცემელი.

რა კავშირი აქვს ყოველივე ამას დასაქმების პრობლემასთან? ძალიან მაღალხელფასიანი სამუშაო ადგილების პარალელურად, მიზერულხელფასიანი სამუშაო ადგილების არსებობა, ცხადია, აფერხებს დასაქმების ოპტიმიზაციას, რამდენადაც უმუშევარიც კი იკავებს თავს ისეთი ვაკანსიის დაკავებაზე, რომლიდანაც მიღებული საზღაური საარსებო მინიმუმსაც ვერ აღწევს და, ოჯახის შენახვაზე რომ არაფერი ვთქვათ, პირად საარსებო მოთხოვნილებებსაც ვერ დააკმაყოფილებს თუნდაც მინიმალურად. ხელისუფლების შესაბამისი ორგანოების კეთილი ნება თუ იქნება, ამ პრობლემის მოგვარება, მასში შეტანილი ოპტიმალური სტრუქტურული ცვლილებების საფუძველზე, ხელფასის საერთო ფონდის გაუდიდებლადაც შეიძლება.

ჩემ მიერ შეთავაზებული რეკომენდაციები მომენტალურად ვერ გადაჭრის დასაქმებასა და უმუშევრობასთან დაკავშირებულ პრობლემებს, მაგრამ ერთი რამ შეიძლება ითქვას გარკვევით – იგი უდავოდ დადებით როლს შეასრულებს მათ გადაჭრაში.

¹ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით.

დასაქმებისა და უმუშევრობის პრობლემატიკაზე
პროფესორ ლეო ჩიქავას მიერ სხვადასხვა დროს
გამოქვეყნებული სტატიები

იმერეთის შრომითი რესურსები და მათი გამოყენება

იმერეთის მხარეში 2006 წელს 15 წელზე უფროსი ასაკის მოსახლეობის რიცხოვნობა 586,5 ათ. კაცს, ანუ ქვეყნის შესაბამისი მაჩვენებლის 18%-ს შეადგენდა. ეს ჯერ კიდევ არ იძლევა აღნიშნულ რეგიონში შრომითი რესურსების ოდენობის შესახებ სრულ წარმოდგენას, რამდენადაც მასში, დასაქმებულებთან და სამუშაოს აქტიურ მაძიებლებთან ერთად, შედიან ინვალიდები, ფსიქიკურად დაავადებულები, რეპრესირებულები, მოსწავლეები, სტუდენტები, დოქტორანტები, სამხედრო მოსამსახურეები, შვილების აღზრდითა და საოჯახო საქმეებით დაკავებული პირები, ადამიანები, რომლებსაც სხვადასხვა მიზეზით არ სურთ შრომით საქმიანობაში მონაწილეობა და არ აცხადებენ პრეტენზიას სამუშაო ადგილებზე და სხვ.

ზემოაღნიშნული მომენტების გათვალისწინებით, შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (შსო) მეთოდის საფუძველზე, ანგარიშობენ ეკონომიკურად აქტიურ მოსახლეობას მკაცრი და შერბილებული კრიტერიუმებით. მკაცრი კრიტერიუმით გაანგარიშებულ ეკონომიკურად აქტიურ მოსახლეობაში იგულისხმება 15 წელზე უფროსი ასაკის როგორც დასაქმებული მოსახლეობა, ისე საზოგადოების ის ნაწილი, რომელიც დაუსაქმებელია, მაგრამ აქტიურად ეძებს სამუშაოს, მზად არის მუშაობისთვის და სასურველი სამუშაოს პოვნისთანავე შეუძლია შეუდგეს მის შესრულებას. იმერეთში 2006 წელს მოსახლეობის ასეთ კატეგორიას განეკუთვნებოდა 394,9 ათასი კაცი, ანუ 15 წელზე უფროსი ასაკის მოსახლეობის 67,3%, ამ მაჩვენებელს სხვანაირად ეკონომიკური აქტიურობის დონეს უწოდებენ. იგი აღემატება ქვეყნის შესაბამის საშუალო მაჩვენებელს 5,1 პროცენტული პუნქტით, ასევე, თბილისის მაჩვენებელს – 14,3, აჭარისას – 17,2, სამეგრელო-ზემო სვანეთისას – 3,5, ქვემო ქართლისას – 1,2, შიდა ქართლისას – 5,2 და მცხეთა-მთიანეთისას – 5,5 პროცენტული პუნქტით. თუმცა, ჩამორჩება გურიის მხარის შესაბამის მაჩვენებელს 12,4 პროცენტული პუნქტით, კახეთისას – 3,0 და სამცხე-ჯავახეთისას – 8,6 პროცენტული პუნქტით.¹⁾

რაც შეეხება შერბილებული კრიტერიუმით გაანგარიშებულ ეკონომიკურად აქტიურ მოსახლეობას, მასში, დასაქმებულებთან ერთად, იგულისხმება 15 წელზე უფროსი ასაკის მოსახლეობის არა მარტო ის ნაწილი, რომელიც აქტიურად ეძებს სამუშაოს, არამედ ის ნაწილიც, რომელიც დიდი ხნის განმავ-

ლობაში ეძებდა სამუშაოს, მაგრამ ვერ იპოვა, მობეზრდა ეს უშედეგო პროცესი და ხელი ჩაიქნია სამუშაოს ძებნაზე. თუკი სამუშაო ადგილი გამოჩნდება, იგი მზადაა შრომით საქმიანობაში ჩაბმისთვის, თუმცა სათანადო გადამზადება და კვალიფიკაციის ამაღლება დასჭირდება დეკვალიფიკაციის გამო, რომელიც განიცადა ხანგრძლივად სამუშაოსგან მოწყვეტის შედეგად. იმერეთში 2006 წელს მოსახლეობის ასეთი კატეგორია, ანუ ე.წ. შეჩერებული (შეფერხებული) მოსახლეობა 4,3 ათ. კაცს შეადგენდა, ხოლო შერბილებული კრიტერიუმით გაანგარიშებული ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა მთლიანად 399,2 ათ. კაცს აღწევდა. ეს 15 წელზე უფროსი ასაკის მოსახლეობის 68,1 პროცენტია. ამ მაჩვენებლიდან ჩანს, რომ ეკონომიკური აქტიურობის დონე, მკაცრი კრიტერიუმით გაანგარიშებულ მაჩვენებელთან შედარებით, რამდენადმე მაღალია, რაც კანონზომიერი მოვლენაა.

შერბილებული კრიტერიუმით გაანგარიშებული ეკონომიკური აქტიურობის დონე იმერეთში 2006 წელს აღემატებოდა: ქვეყნის შესაბამის საშუალო მაჩვენებელს 4,3 პროცენტული პუნქტით, თბილისისას – 12,9, აჭარისას – 15,1, სამეგრელო-ზემო სვანეთისას – 1,2, ქვემო ქართლისას – 1,5, შიდა ქართლისას – 3,2 და მცხეთა-მთიანეთისას – 4,8 პროცენტული პუნქტით. თუმცა, ჩამორჩებოდა: გურიის მხარის შესაბამის მაჩვენებელს 12,2 პროცენტული პუნქტით, კახეთისას – 2.4 და სამცხე-ჯავახეთისას 8,0 პროცენტული პუნქტით.¹⁾

როგორც საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერის შედეგებიდან ჩანს, ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა იმერეთში ქვეყნის შესაბამისი საშუალო მაჩვენებლის 16%-ს შეადგენს. იგი გაცილებით მეტია, ვიდრე გურიის (3,9%), მცხეთა-მთიანეთის (2,8%), რაჭა-ლეჩხუმ-ქვემო სვანეთის (1,4%) და სამცხე-ჯავახეთის (5,4%) მხარეების ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობა ერთად აღებული და საქართველოს რეგიონებიდან მხოლოდ თბილისის მაჩვენებელს (19,8%) ჩამორჩება, რაც მის ფრიად სოლიდურ პოტენციალზე მეტყველებს.²⁾ აღსანიშნავია, რომ საქართველოს მოსახლეობის უკანასკნელი საყოველთაო აღწერის მომენტისთვის (2002 წ.) იმერეთის რეგიონის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ხვედრითი წონა ქვეყნის შესაბამის საშუალო მაჩვენებელში ზუსტად ისეთივე იყო, როგორც მთლიანად მოსახლეობისა (16%).

ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა (404,2 ათ. კაცი) იმერეთში (2005 წ. მონაცემებით) სქესობრივი ნიშნით ასე ნაწილდება: მამაკაცია 210,1 ათ. (52%), ხოლო ქალი – 194,2 ათ. (48%). ეს თანაფარდობა თითქმის ანალოგიურია ქვეყნის მასშტაბითაც და 53% და 47%-ს შეადგენს.

ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით იმერეთის რეგიონის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის დაყოფა ასეთ სურათს იძლევა (2005 წ. მონაცემებით, ათ. კაცი): 20 წლამდე ასაკისა იყო 7,8 (1,9%), 20-24 წლის ასაკის – 21,6 (5,3%), 25-29 წლის ასაკის – 35,6 (8,8%), 30-34 წლის ასაკის – 34,4 (8,5%), 35-39 წლის ასაკის – 42,9 (10,6%), 40-44 წლის ასაკის – 43,0 (10,6%), 45-49 წლის ასაკის – 42,9 (10,6%), 50-54 წლის ასაკის – 38,2 (9,4%), 55-59 წლის ასაკის – 34,4 (8,5%), 60-64 წლის ასაკის – 22,4 (5,5%), 65 წლისა და უფროსი ასაკის – 81,0 (20%).³⁾

საპენსიო ასაკის მოსახლეობის ასეთი მაღალი ეკონომიკური აქტიურობა უმნიშვნელო ოდენობის პენსიების არსებობასა და საზოგადოების ამ ნაწილის სახელმწიფოს მხრივ აშკარად არასაკმარის სოციალურ უზრუნველყოფაზე მიგვანიშნებს. ეს, უნინარეს ყოვლისა, საპენსიო ასაკის ქალებს ეხებათ, რაც ჩანს იქიდან, რომ საკვლევი რეგიონის ეკონომიკურად აქტიურ მამაკაცთა შორის 65 წელს გადაცილებულთა ხვედრითი წილი 17,8%-ს შეადგენს, იმავე კატეგორიის ქალთა შორის კი – 22,4%-ს. ეს მაჩვენებლები რამდენადმე უკეთ გამოიყურება ქვეყნის მასშტაბით, რამდენადაც მასში ეკონომიკურად აქტიურ მამაკაცთა შორის საპენსიო ასაკისაა მხოლოდ 13,5%, ხოლო ასეთივე კატეგორიის ქალთა შორის – 17,1%.

იმერეთის რეგიონში 2006 წელს დასაქმებული იყო სულ 356,8 ათ. კაცი, რაც 33,2%-ით აღემატება მოსახლეობის 2002 წლის საყოველთაო აღწერის საფუძველზე მიღებულ მონაცემს (267,9 ათ. კაცი) და 5,6 ათ. კაცით ჩამორჩება 2005 წლის შესაბამის მაჩვენებელს. 2006 წელს დასაქმების დონე შეადგენდა: 15 წელზე უფროსი ასაკის მოსახლეობის მიმართ 60,8%-ს, ხოლო მკაცრი კრიტერიუმით გაანგარიშებული ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის მიმართ 90,3%-ს და შერბილებული კრიტერიუმით გაანგარიშებული ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის მიმართ – 89,4%-ს. ეს მაჩვენებლები, ქვეყნის შესაბამის საშუალო მაჩვენებლებთან (53,8%; 86,4%; 84,3%) შედარებით მაღალია, მაგრამ საკმაოდ მკვეთრად ჩამორჩება გურიის, კახეთისა და სამცხე-ჯავახეთის მაჩვენებლებს.

დასაქმებულთა შორის დაქირავებით მომუშავეა 25,2% (97,8 ათ. კაცი), ხოლო თვითდასაქმებული – 74,7% (264,5 ათ. კაცი). დაქირავებით დასაქმებულთა მიხედვით რეგიონის ხვედრითი წონა შეადგენდა: 2004 წელს 14,9%-ს, 2005 წელს – 16,3%-ს, ხოლო 2006 წელს – 14,9%-ს. როგორც ჩანს, ეს მაჩვენებელი სტაბილურია, რამდენადაც იგი მოსახლეობის უკანასკნელი საყოველთაო აღწერის მასალების მიხედვითაც თითქმის ანალოგიურია (14,7%).

დასაქმებულთა შორის თვითდასაქმებულთა ხვედრითი წონა მაღალია არა მარტო იმერეთში, არამედ მთლიანად ქვეყანაშიც (2006 წ. – 65,3%). ამ მაჩვენებლის დონე, სოფლის მოსახლეობასთან შედარებით, გაცილებით დაბალია ქალაქის მოსახლეობაში. ასე, მაგალითად, 2006 წელს იგი თბილისში შეადგენდა 17,6%, ხოლო გურიაში – 86,7%-ს. თვითდასაქმებულთა ხვედრითი წონით (2006 წ. – 23,3%) იმერეთი პირველ ადგილზეა საქართველოში. აქ გაცილებით მეტია თვითდასაქმებული, ვიდრე თბილისში, მცხეთა-მთიანეთში, აჭარასა და გურიაში ერთად აღებული.

2006 წლის მონაცემებით, საქმიანობის სახეობათა მიხედვით დასაქმებულთა შორის იმერეთის ხვედრითი წონა ასეთია: სოფლის მეურნეობა, ნადირობა, მეტყევეობა, თევზჭერა – 23,6%, სამთომომპოვებითი მრეწველობა და კარიერების დამუშავება – 47,6%; დამამუშავებელი მრეწველობა – 11,7%; ელექტროენერგიის, გაზის წარმოება და წყალმომარაგება – 14,4%; მშენებლობა – 24,6%; საბითუმო და საცალო ვაჭრობა, ავტომობილების, მოტოციკლების, საყოფაცხოვრებო საქონლისა და პირადი სარგებლობის ნივთების რემონტი – 18,7%; სასტუმროები და რესტორნები – 17,8%; ტრანსპორტი, სასაწყობო მეურნეობა და კავშირგაბმულობა – 16,8%; საფინანსო შუამავლობა – 3,9%; ოპერაციები უძრავი ქონებით, არენდა და კომერციული საქმიანობა – 5,9%; სახელმწიფოს მართვა და თავდაცვა, სავალდებულო სოციალური დაზღვევა – 14,9%; განათლება – 19,0%; ჯანმრთელობის დაცვა და სოციალური მომსახურება – 14,4%; სხვა კომუნალური, სოციალური და პერსონალური მომსახურება – 18,3%; კერძო საშინაო მეურნეობა დაქირავებული მომსახურებით – 0,9%.¹⁾

როგორც ჩანს, თბილისის შემდეგ, იმერეთზე მოდის ყველაზე მეტი დასაქმებული ისეთ დარგებში, როგორიცაა: სოფლის მეურნეობა (ამ დარგში, ცხადია, თბილისსაც უსწრებს), სამთომომპოვებითი მრეწველობა და კარიერების დამუშავება,

დამამუშავებელი მრეწველობა, მშენებლობა, საბითუმო და საცალო ვაჭრობა, ავტომობილების, მოტოციკლების, საყოფაცხოვრებო საქონლისა და პირადი სარგებლობის ნივთების რემონტი, სასტუმროები და რესტორნები, სახელმწიფო მართვა და თავდაცვა, სავალდებულო სოციალური დაზღვევა, განათლება, ჯანმრთელობის დაცვა და სოციალური მომსახურება, სხვა კომუნალური, სოციალური და პერსონალური მომსახურება.

ყველაზე ფასეული ადამიანისეული კაპიტალია, მაგრამ იმერეთში, ისე როგორც მთლიანად საქართველოში, იგი არარაციონალურად გამოიყენება. აღნიშნულ რეგიონში 2006 წელს უმუშევარი იყო შსო-ს მკაცრი კრიტერიუმით⁴⁾ 38,7 ათ., ხოლო შერბილებული კრიტერიუმით⁵⁾ – 42,4 ათ. კაცი, რაც შეადგენს: 15 წელზე უფროსი ასაკის მოსახლეობის მიმართ, შესაბამისად, 6,6% და 7,2%-ს და მკაცრი კრიტერიუმით გაანგარიშებული ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის მიმართ – 9,8% და 10,7%-ს.

სტატისტიკის დეპარტამენტის 2006 წლის მონაცემებით, უმუშევართა რიცხოვნობით, იმერეთის ხვედრითი წონა საქართველოში 14,9%-ს შეადგენს. ეს საგრძნობლად მეტია, ვიდრე სამეგრელო-ზემო სვანეთის, მცხეთა-მთიანეთის, სამცხე-ჯავახეთისა და გურიის შესაბამისი მაჩვენებლები ერთად აღებული. ამ მაჩვენებლით იმერეთი რეგიონთა შორის (თბილისის შემდეგ) მეორე ადგილზეა. რაც შეეხება უმუშევართა სქესობრივი ნიშნის მიხედვით დაყოფას, იგი ასეთ სურათს იძლევა: 2005 წელს იმერეთში უმუშევარი იყო 25,1 ათ. მამაკაცი (60%) და 16,7 ათ. ქალი (40%). უმუშევრობის დონე კი შეადგენდა: მამაკაცებში 12%-ს, ხოლო ქალებში – 8,6%-ს, რაც ქვეყნის საშუალო მაჩვენებლებთან შედარებით დაბალია, შესაბამისად, 2,8 და 2,0 პროცენტული პუნქტით.

როგორც საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის საყოველთაო აღწერის მასალების ანალიზი ცხადყოფს, უმუშევრობა უფრო მეტად ქალაქის მოსახლეობისთვისაა დამახასიათებელი, ვიდრე სოფლის მოსახლეობისთვის. ასე, მაგალითად, აღწერის მომენტისთვის იმერეთში უმუშევარი იყო 28 ათ. (26,7%) სოფლის, ხოლო 76,9 ათ (73,3%) ქალაქის მოსახლე. ეს, სამუშაო ადგილების არაპროპორციულ გაადგილებასთან ერთად, მნიშვნელოვანწილად იმითაც აიხსნება, რომ, მოქმედი მეთოდის მიხედვით, სოფლის მოსახლეობა უფრო ადვილად აკმაყოფილებს დასაქმებულის სტატუსისთვის ნაყენებულ მოთხოვნებს, ვიდრე

ქალაქის მოსახლეობა (სოფელში ხელსაქმე უფრო ადვილად მოიძებნება, ვიდრე ქალაქში).

მიმდინარე საუკუნის დასაწყისისთვის უმუშევრები იმერეთში ასაკის მიხედვით ასეთნაირად ნაწილდებოდნენ: 15-დან 19 წლამდე ასაკისა იყო 6,8%, 20-დან 29 წლამდე ასაკის – 26,6%, 30-დან 39 წლამდე ასაკის – 13,9%, 40-დან 49 წლამდე ასაკის – 12,7%, 50-დან 59 წლამდე ასაკის – 20,0%, 60-დან 69 წლამდე ასაკის – 10,0% და 70 წლისა და უფროსი ასაკის 10,0%.²⁾

როგორც ჩანს, უმუშევართა შორის ყველაზე მაღალი ხვედრითი წონითაა წარმოდგენილი 20-დან 29 წლამდე ასაკის, ანუ ყველაზე უფრო მაღალშრომისუნარიანი ნაწილი მოსახლეობისა, შემდეგ მოდის 50-დან 59 წლამდე ასაკის, 30-დან 39 წლამდე ასაკისა და 40-დან 49 წლამდე ასაკის მოსახლეობა. განსაკუთრებით დაბალია ხვედრითი წონა 15-დან 19 წლამდე, 60-დან 69 წლამდე და 70 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობისა,³⁾ რაც კანონზომიერია.

უმუშევართა კვალიფიკაციაზე გარკვეულ წარმოდგენას იძლევა მათი დაყოფა განათლების დონის მიხედვით. მოსახლეობის უკანასკნელი აღწერის მონაცემებით, იმერეთის რეგიონში უმუშევართა შორის უმაღლესი განათლება ჰქონდა 24,4%-ს (მ.შ. მეცნიერებათა დოქტორი იყო 9, ხოლო მეცნიერებათა კანდიდატი – 42), დაუმთავრებელი უმაღლესი განათლება – 4,1%-ს, საშუალო პროფესიული განათლება – 23,2%-ს, დაწყებითი პროფესიული განათლება – 3,5%-ს, საშუალო სრული ზოგადი განათლება – 37,7%-ს, საბაზო ზოგადი განათლება – 5,9%, ხოლო დაწყებითი ზოგადი განათლება – 1,2%-ს.²⁾ წერაკითხვის უცოდინარი იყო 17 კაცი. არ ჰქონდა დაწყებითი განათლებაც კი, მაგრამ წერა-კითხვას ახერხებდა 59 კაცი.

როგორც მოტანილი მონაცემებიდან ჩანს, საკვლევ რეგიონში უმუშევართა 50%-ზე მეტი უმაღლესი, დაუმთავრებელი უმაღლესი და საშუალო პროფესიული განათლების მქონეა, რაც ხელისუფლების ადგილობრივ ორგანოებს ფრიად საგულისხმო დასკვნების გაკეთების საფუძველს აძლევს.

მოსახლეობის უკანასკნელი აღწერის მომენტისთვის იმერეთის მხარეში უმაღლესი განათლების მქონე უმუშევართა შორის მამაკაცი იყო 45%, ქალი კი – 55%. სქესობრივი ნიშნის მიხედვით განსხვავება უფრო თვალსაჩინოა საშუალო პროფესიული განათლების მქონე უმუშევართა შორის. ამ კატეგორიის

უმუშევართაგან მამაკაცი იყო 31,3%, ხოლო ქალი – 68,7%, ანუ 37,4 პროცენტული პუნქტით მეტი.

იმერეთში უმუშევრობის დონის ზემოთ მოტანილი ოფიციალური მაჩვენებლები, ჩვენი აზრით, არარეალურია, რამდენადაც დასაქმებისკენ აქტიურად მსწრაფი შრომისუნარიანი მოქალაქეც კი არ ითვლება უმუშევრად, თუ ის ოფიციალურად არაა რეგისტრირებული სახელმწიფო სტრუქტურებში (დასაქმების სახელმწიფო სამსახურის მიერ) და არ ღებულობს უმუშევრობის შემწეობას. არადა, ეს შემწეობა და დასაქმების სამსახურის მომსახურება იმდენად უმნიშვნელო და არაეფექტური იყო, რომ უმუშევრები ნაკლებად მიმართავდნენ მას (მაგალითად, მოსახლეობის უკანასკნელი საყოველთაო აღწერის მომენტისთვის იმერეთში იმათ შორის, ვინც უმუშევრად თვლიდა თავის თავს, უმუშევრობის შემწეობას მხოლოდ 0,5% ღებულობდა).

როგორც ჩანს, ამ გარემოებათა გამო, დღეისთვის ეს სამსახური საქართველოში საერთოდ გაუქმებულია, რაც გაუმართლებლად მიგვაჩნია.

უმუშევრობის დონის ზემოთ მოტანილი მაჩვენებლები რომ არარეალურია, ეს დასტურდება საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის საყოველთაო აღწერის შედეგებიდანაც, რომელიც ემყარება არა შერჩევითი გამოკვლევის მასალებს, არამედ თითოეული მოქალაქის მიერ შევსებულ ანკეტურ მონაცემებს. ამ მონაცემებიდან ირკვევა, რომ აღწერის მომენტისთვის იმერეთში იყო სულ 104,9 ათ. უმუშევარი, ანუ 2,7-ჯერ მეტი, ვინემ 2006 წელს და უმუშევრობის დონე 35,1%-ს აღწევდა. ამ შუალედში (2001-2006 წწ.) სამუშაო ადგილები მკვეთრად რომ გაზრდილიყო, ცხადია, ასეთი ცვლილება კანონზომიერი იქნებოდა, მაგრამ სინამდვილეში ასეთ ზრდას არ ჰქონია ადგილი.

იმერეთში (ისე როგორც მეტწილად სხვაგანაც) ადამიანისეული კაპიტალის არარაციონალურ გამოყენებას, ე.ი. მოსახლეობის მასობრივ დაუსაქმებლობასა და უმუშევრობის მაღალ დონეს, როგორც წესი, თან სდევს ისეთი ნეგატიური შედეგები, როგორიცაა:⁷⁾

— რეგიონის ეკონომიკური პოტენციალის არასრული გამოყენება. მასობრივი უმუშევრობის ერთ-ერთი უარყოფითი შედეგი უნარმოებელი პროდუქციაა. ამას კი მაშინ აქვს ადგილი, როცა ეკონომიკას არ ძალუძს საკმარისი ოდენობით სამუშაო ადგილების შექმნა იმათთვის, ვისაც მუშაობა სურს. გამო-

დის, რომ უმუშევრობა ხელს უშლის საზოგადოების წინსვლას, მის პოტენციურ შესაძლებლობათა სრულად გამოყენებას;

- **უმუშევრობა** მკვეთრად ამცირებს არა მარტო თვით უმუშევრის შემოსავალს (რამდენადაც უმუშევრობისთვის შემნობა სრულიად უმნიშვნელოა, მუშა-მოსამსახურეთა ხელფასთან შედარებით, რომელიც თავის მხრივ, ჯერ კიდევ ძალიან დაბალია), არამედ სახელმწიფოს შემოსავალსაც, რამეთუ სახელმწიფოს მიერ იბეგრება და ბიუჯეტის შევსებას ემსახურება მომუშავეის შემოსავალი და არა უმუშევრის მიერ მიზერული ოდენობით მიღებული შემნობა;

— **მუშაკთა დეკვალიფიკაცია**. უმუშევრობის გამო თავის პროფესიულ საქმიანობას თუნდაც რამდენიმე თვით (მით უმეტეს წლობით) მოწყვეტილ ადამიანს საკმაოდ დიდი დრო სჭირდება ადაპტირებისთვის, რათა შრომის მწარმოებლურობის რეალურად შესაძლებელ დონეს მიაღწიოს. გამოდის, რომ დანაკარგები უნდა გავიანგარიშოთ არა მარტო უმუშევრობის პერიოდის მიხედვით, არამედ (ნაწილობრივ მაინც) ადაპტირებისთვის საჭირო პერიოდის გათვალისწინებითაც. ეს იმ შემთხვევაში, როცა წარმოების ტექნოლოგიური პროცესები უცვლელია. თუ წარმოებაში მეცნიერულ-ტექნოლოგიური პროგრესის სიახლეთა დანერგვასაც გავითვალისწინებთ, მისი კვალიფიკაცია აშკარად ჩამორჩენილი აღმოჩნდება წარმოების ახალ მოთხოვნებთან შედარებით და მან ხანგრძლივი გადამზადება უნდა გაიაროს.

— **ადამიანის ფსიქიკის შერყევა**. უმუშევრობა, მედიცინის წარმომადგენელთა დასკვნით, საგრძნობლად არყევს ადამიანის ფსიქიკას. უმუშევარი (მით უმეტეს თუ იგი ოჯახის მარჩენალია) მძიმე სტრესულ მდგომარეობაშია. მას, მატერიალურ სიდუხჭირესთან ერთად, მორალური მხარეც აფორიაქებს, დღედაღამ ამ მდგომარეობიდან თავის დაღწევაზე ფიქრობს, ნერვიულობს და, თუ დიდხანს გაგრძელდა ეს პროცესი, ფსიქიკური ტრავმის გარდა, საერთოდ ეთიშება მოქმედი სამუშაო ძალის შემადგენლობას. უმუშევრობა ოჯახში კონფლიქტების წარმოშობის წყაროცაა;

— **მიგრაციის პროცესის დაჩქარება და მასშტაბების გაფართოება**. უმუშევრობა შრომისუნარიანი მოსახლეობის მიგრაციისა და სამშობლოდან შორს გადახვეწის დიდად ხელშემწყობი ფაქტორია. მნიშვნელოვანწილად ამან განაპირობა ის, რომ გასული საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისიდან დღემდე საქართველოდან (მ.შ., ცხადია, იმერეთიდანაც) ემიგრირებულ-

თა რიცხოვნობამ 1 მილიონ კაცს გადააჭარბა და ადვილი მოსალოდნელია, რომ მისი გარკვეული ნაწილი უკან საცხოვრებლად არც მობრუნდება. და ეს მაშინ, როცა ქართველი ერი თავისი სამშობლოდან ყველაზე ნაკლებად მიგრირებად ერადაა ცნობილი მთელ მსოფლიოში;

— დემოგრაფიული ვითარების გამწვავება და დემოგრაფიული კრიზისის გაღრმავება. უმუშევრობა და მასთან დაკავშირებული ხელმოკლეობა აპირობებს, ერთი მხრივ, შობადობის შემცირებას, ხოლო, მეორე მხრივ, მოკვდაობის ზრდას, რასაც გარდუვალად თან სდევს დეპოპულაცია — გარდაცვლილთა რიცხოვნობის გადამეტება ახალშობილთა რიცხოვნობაზე და მოსახლეობის ბუნებრივი კლება. ამ მხრივ იმერეთში არსებულ მდგომარეობაზე წარმოდგენას იძლევა ფაქტობრივი მონაცემები. აღნიშნულ რეგიონში 1990 წელს (ყოველ 1000 კაცზე გაანგარიშებით) დაიბადა 16,7 ბავშვი და გარდაიცვალა — 9,2 ადამიანი, ამიტომ მოსახლეობის ბუნებრივმა მატებამ შეადგინა 7,5 პრომილე. 90-იან წლებში ვითარება რადიკალურად შეიცვალა. 2000 წელს (ყოველ 1000 კაცზე გაანგარიშებით) დაიბადა 10 ბავშვი და გარდაიცვალა 11,4 ადამიანი, ანუ მოსახლეობის ბუნებრივმა კლებამ შეადგინა 1,4 პრომილე,⁸⁾ რომელშიც თვალსაჩინო წვლილი უმუშევრობამ და მატერიალურმა ხელმოკლეობამ შეასრულა. სამწუხაროდ, ეს პროცესი დღესაც გრძელდება, თანაც ინტენსიურად;

— დამნაშავეობის ზრდა. უმუშევრობა (მით უმეტეს, თუ მას ქრონიკული ხასიათი აქვს) ფრიად ხელსაყრელ ნიადაგს ქმნის დამნაშავეობისთვის. როგორც ოფიციალური სტატისტიკა გვიჩვენებს, დამნაშავეთა უდიდესი უმრავლესობა უმუშევართა რიგებიდანაა და ბევრს მრუდე გზისკენ, ალბათ, სწორედ ამ ფაქტორმა უბიძგა.

ასეთი დასკვნის სისწორეს დღეისთვის იმერეთში (ისე როგორც სრულიად საქართველოს სხვა რეგიონებში) არსებული მდგომარეობაც ადასტურებს. აი, რატომაა რეგიონის ადგილობრივი ხელისუფლების საზრუნავთა შორის ერთ-ერთი უმთავრესი შრომისუნარიანთა დასაქმება.

ახალი სამუშაო ადგილების შექმნის, უმუშევრობის ბუნებრივ დონემდე დაყვანისა და საერთოდ ადამიანისეული კაპიტალის მაღალეფექტიანად გამოყენების უზრუნველყოფ ფაქტორთა შორის აღსანიშნავია:

— რეგიონის ეკონომიკის აღორძინება და როგორც მატერიალური, ისე არამატერიალური წარმოების სფეროების

დაჩქარებული ტემპებით განვითარება. ამისთვის აუცილებელია: რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მეცნიერულ პრინციპებზე დამყარებული და კარგად გააზრებული კომპლექსური პროგრამის შემუშავება; პოლიტიკური კლიმატის გაჯანსაღება და, ადგილობრივთან ერთად, უცხოური ინვესტიციების მოზიდვისთვის მასტიმულირებელი გარემოს შექმნა; მენარმოების (უნიწარეს ყოვლისა, მცირე და საშუალო ბიზნესის), რეგიონის ინტერესების შესაბამისად, სწრაფი განვითარების მაქსიმალური წახალისება; ჯანსაღი კონკურენტული გარემოს ჩამოყალიბება და კონკურენტუნარიანი საექსპორტო პროდუქციის ასორტიმენტის გაფართოება; ინოვაციური ეკონომიკის მიღწევების დანერგვა, წარმოების აღჭურვა უახლესი ტექნიკითა და ტექნოლოგიებით; საგადასახადო სისტემის სრულყოფა და ფარული (ჩრდილოვანი) ეკონომიკის ლეგალიზებისთვის პირობების შექმნა; რეგიონში კანონის უზენაესობის დამკვიდრება, სრული წესრიგის დამყარება, დაუსჯელობის სინდრომის მოხსნა, მაფიოზური კლანების პარპაშის აღმოფხვრა და კორუფციის მავნე შედეგებისგან განთავისუფლება.

— შრომის ანაზღაურების სისტემის სრულყოფა და მომუშავეთა სარგოს, უპირველეს ყოვლისა, საარსებო მინიმუმთან მიახლოება, ხოლო შემდეგ კიდევ უფრო მეტად გაზრდა. ამჟამად დაქირავებით დასაქმებულთა დიდი უმრავლესობის შრომის ანაზღაურება ძალიან დაბალია. ასე, მაგალითად, სრულიად საქართველოში 2006 წლის სექტემბერში დაქირავებით დასაქმებულ იმ პირთა ხვედრითი წონა, რომელთა ხელფასი თვეში არ აღემატებოდა 100 ლარს, შეადგენდა 24,9%-ს (მ.შ. 20 ლარზე დაბალი ხელფასის მქონეთა – 4,3%-ს).¹⁾ დაახლოებით ანალოგიური ვითარება იყო იმერეთის მხარეშიც, რაც ვერანაირად ვერ ჩაითვლება დასაქმებულთა პოტენციალის სრულად გამოვლინების მასტიმულირებელ გარემოებად.

— დაქირავებით დასაქმებულთა შრომის ანაზღაურებაში არსებული მკვეთრი უთანაბრობის დაძლევა და ყველაზე დაბალ და ყველაზე მაღალხელფასიანთა შრომის ანაზღაურების რამდენადმე ურთიერთ მიახლოება. ამ მხრივ დღეისთვის რეალურად არსებულ ვითარებაზე ერთგვარ წარმოდგენას იძლევა ფაქტობრივი მონაცემები. 2006 წლის სექტემბრის მონაცემებით, ქვეყნის მასშტაბით საშუალო თვიური ხელფასი დაქირავებით დასაქმებული იმ კატეგორიის მუშაკებისა, რომლებმაც გამოიმუშავეს 20 ლარზე ნაკლები, 11 ლარს შეადგენდა, ხოლო იმათი, რომლებმაც გამოიმუშავეს 2000 ლარზე მეტი – 3483,3

ლარს, ანუ 316,6-ჯერ მეტს. ამ მხრივ გამონაკლისს არც იმერეთი წარმოადგენს, რაც დაუყოვნებლივ ქმედით ღონიძიებათა განხორციელებას საჭიროებს.

— კადრების მომზადების სისტემის სრულყოფა და არსებული (როგორც დასაქმებული, ისე უმუშევართა) კადრების კვალიფიკაციის ამაღლება დღევანდელი გაზრდილი მოთხოვნების გათვალისწინებით.

— მუშაკთა დასაქმება მათი სპეციალობისა და კვალიფიკაციის შესაბამისად. იმერეთის რეგიონში (ისე როგორც მთლიანად ქვეყანაში) ეს მოთხოვნა მნიშვნელოვანწილად უგულვებელყოფილია, რაც სერიოზულ ყურადღებას იმსახურებს.

ყოველივე ამის ორგანიზებულად და დროულად განხორციელებისთვის მიზანშეწონილია ქ. ქუთაისში გაიხსნას ამჟამად ქ. თბილისში ფუნქციონირებადი დასაქმებაზე ინფორმაციის, კონსულტაციისა და მართვის ცენტრის⁷⁾ სამხარეო განყოფილება და შეექმნას მას მუშაობის ნორმალური პირობები. დასაქმების ამ სპეციფიკურ სამსახურს შეუძლია მოემსახუროს სამუშაოს მაძიებლებს, კერძოდ:

— გაუწიოს პროფესიული კონსულტაცია კვალიფიკაციის ამაღლებისა და/ან ახალი კვალიფიკაციის შეძენის საკითხებზე;

— მიანოდოს ინფორმაცია პროფესიული მომზადება-გადამზადების, ასევე, დასაქმების შესაძლებლობების შესახებ;

— დასაქმებულთა მოთხოვნების შესაბამისად, უზრუნველყოს სამუშაოს მაძიებელთა პირველადი შერჩევა და დამსაქმებლებისთვის კონკრეტული კანდიდატურების შეთავაზება;

— ცალკეულ შემთხვევებში უზრუნველყოს დამსაქმებელთათვის საჭირო კვალიფიკაციის კადრების მოსამზადებლად პროფესიული ტრენინგების ორგანიზება;

— მონაცემთა ბაზის ფორმირებისა და განვითარების კვალობაზე, ინფორმაცია ხელმისაწვდომი გახადოს კონკრეტული მომხმარებლისთვის (დამსაქმებლისა და სამუშაოს მაძიებლისთვის).

ამრიგად, საკვლევ რეგიონში, ისე როგორც მთლიანად ქვეყანაში, ადამიანისეული კაპიტალის მაღალეფექტიანი გამოყენების ფრიად სოლიდური რეზერვები არსებობს. მათ გამოვლინებასა და პრაქტიკულ რეალიზაციას თვალსაჩინო წვლილის შეტანა შეუძლია სიღარიბის დაძლევის უაღრესად დიდმნიშვნელოვანი ამოცანის გადაწყვეტაში.

შენიშვნები

- 1) ავტორისეული შედარებები ემყარება საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს სტატისტიკის დეპარტამენტის მონაცემებს.
- 2) საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერის შედეგები, ტ. III, ნაწ. I, მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური დახასიათება, თბილისი, 2004, გვ. 354, 394, 406.
- 3) შრომის ბაზარი საქართველოში, 2003-2005, სტატისტიკური პუბლიკაცია. თბილისი, 2006, გვ. 18-19.
- 4) შსო-ს მკაცრი კრიტერიუმით, უმუშევრად ითვლება 15 წლისა და უფროსი ასაკის პირი, რომელიც გამოსაკვლევ კვირის განმავლობაში არ არის დასაქმებული, ბოლო ოთხი კვირის განმავლობაში აქტიურად ეძებს სამუშაოს, მისი შოვნის შემთხვევაში მზად არის შეუდგეს მუშაობას უახლოესი ორი კვირის განმავლობაში, რეგისტრირებულია დასაქმების სახელმწიფო სამსახურის მიერ და ლეზულობს უმუშევრობის შემწეობას.
- 5) შსო-ს შერბილებული კრიტერიუმით, უმუშევრად ითვლება არა მარტო ის პირი, რომელიც გამოსაკვლევ კვირის განმავლობაში არ არის დასაქმებული და ბოლო ოთხი კვირის განმავლობაში აქტიურად ეძებს სამუშაოს, არამედ ისიც, რომელიც გამოსაკვლევ კვირის განმავლობაში არ არის დასაქმებული, ბოლო ოთხი კვირის განმავლობაში არ ეძებს სამუშაოს, რადგან გადაენურა შოვნის იმედი, მაგრამ მისი შოვნის შემთხვევაში მზად არის შეუდგეს მუშაობას უახლოესი ორი კვირის განმავლობაში.
- 6) შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებული დაუსაქმებელი მოსახლეობა, რაოდენ აქტიურადაც უნდა ეძებდეს იგი სამუშაოს, უმუშევრად არ უნდა ითვლებოდეს, მაგრამ შსო-ს მეთოდის დღეისთვის მოსახლეობის ამ ნაწილსაც რატომღაც უმუშევართა კატეგორიას აკუთვნებს.
- 7) ლ. ჩიქავა, ეკონომიკური თეორიის მოკლე კურსი, გამოცემა მეორე, თბილისი, 2005, გვ. 371-374.
- 8) გ. წულაძე, ნ. მაღლაფერიძე, ა. ვადაჭკორია, საქართველოს დემოგრაფიული წელიწდეული - 2001, თბილისი, 2002, გვ. 166-170.
- 9) ამჟამად ეს ცენტრი ფინანსდება მინიმალურად, თანაც, დროებით, უცხოეთიდან მოზიდული გრანტებით. არადა,

ჩვენი აზრით, მისი საკმაოდ დიდხანსობით დაფინანსება და ნორმალური ფუნქციონირების უზრუნველყოფა სახელმწიფოს ერთ-ერთ პრიორიტეტულ მიმართულებად უნდა იქნეს მიჩნეული, რამდენადაც მას შეუძლია „ლომის წილი“ შეიტანოს სიღარიბის დაძლევის დიდმნიშვნელოვანი პროგრამის განხორციელებაში.

იხ. კრებული - „იმერეთის ბუნებრივი რესურსები და მათი გამოყენების პერსპექტივები“. საქართველოს საწარმოო ძალებისა და ბუნებრივი რესურსების შემსწავლელი ცენტრი, თბილისი, 2008, გვ. 295-307.

კახეთის შრომითი რესურსები და მათი გამოყენება

შრომითი რესურსები, ანუ სამუშაო ძალა როგორც მთლიანად ქვეყნის, ისე მისი თითოეული რეგიონის ეკონომიკური (და არა მარტო ეკონომიკური) პოტენციალის უმნიშვნელოვანესი შემადგენელი ელემენტია. იგი რაოდენობრივად განსხვავდება ყველა ასაკის მოსახლეობის რიცხოვნობისგან, რამდენადაც ეს უკანასკნელი, ეკონომიკურად აქტიურთან ერთად, ეკონომიკურად არააქტიურ მოსახლეობასაც მოიცავს. ეკონომიკურად არააქტიურნი არიან არა მარტო შრომისუნარიან ასაკამდელი (ბავშვები) და შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებული პირები (ხანდაზმულები), არამედ შრომისუნარიანი ასაკის პირებიც, რომლებიც არ აცხადებენ პრეტენზიას სამუშაოზე იმის გამო, რომ სწავლობენ, არმიამი მსახურობენ, ავადმყოფები არიან, სასჯელს იხდიან, შვილების აღზრდითა და საოჯახო საქმეებით არიან დაკავებული ან სხვადასხვა მიზეზით არ სურთ საზოგადოებრივ შრომით საქმიანობაში მონაწილეობა და ა.შ. 2006 წელს კახეთში ასეთი კატეგორიის პირთა რიცხოვნობა 90,8 ათ. კაცს აღწევდა, რაც 15 წელზე უფროსი ასაკის მოსახლეობის (291,7 ათ. კაცი) მიმართ 29,7%-ს შეადგენდა.

ამ მომენტების გათვალისწინებით, შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (შსო) მეთოდის საფუძველზე, ანგარიშობენ ეკონომიკურად აქტიურ მოსახლეობას მკაცრი და შერბილებული კრიტერიუმებით.

მკაცრი კრიტერიუმით გაანგარიშებულ ეკონომიკურად აქტიურ მოსახლეობაში იგულისხმება 15 წელზე უფროსი ასაკის

როგორც დასაქმებული მოსახლეობა, ისე საზოგადოების ის ნაწილი, რომელიც დაუსაქმებელია, მაგრამ აქტიურად ეძებს სამუშაოს, მზად არის მუშაობისთვის და სასურველი სამუშაოს შოვნისთანავე შეუძლია შეუდგეს მის შესრულებას. კახეთის რეგიონში 2006 წელს მოსახლეობის ასეთ კატეგორიას განეკუთვნებოდა 214,9 ათ. კაცი, ანუ 15 წელზე უფროსი ასაკის მოსახლეობის 70,3%. მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობის დონის ეს მაჩვენებელი მაღალია თუ დაბალი? – იგი აღემატება: ქვეყნის შესაბამის საშუალო მაჩვენებელს (62,2%) 8,1 პროცენტული პუნქტით, თბილისისას – 17,3; აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკისას – 20,2; იმერეთისას – 3,0; სამეგრელო-ზემო სვანეთისას – 7,5; ქვემო ქართლისას – 4,2; შიგა ქართლისას – 8,1 და მცხეთა-მთიანეთისას 8,5 პროცენტული პუნქტით. ჩამორჩება მხოლოდ გურიისა (9,4 პროცენტული პუნქტით) და სამცხე-ჯავახეთის (5,6 პროცენტული პუნქტით) შესაბამის მაჩვენებლებს¹⁾. როგორც ჩანს, მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობის თვალსაზრისით კახეთი საკმაოდ წარმატებული რეგიონია.

ამ დასკვნის ჭეშმარიტებას ადასტურებს მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობის შერბილებული კრიტერიუმით გაანგარიშებული მაჩვენებელიც. როგორც ცნობილია, მოსახლეობის ასეთ კატეგორიას, დასაქმებულებთან ერთად, განეკუთვნება 15 წელზე უფროსი ასაკის მოსახლეობის არა მარტო ის ნაწილი, რომელიც აქტიურად ეძებს სამუშაოს, არამედ ის ნაწილიც, რომელიც ხანგრძლივი დროის განმავლობაში ეძებდა სამუშაოს, მაგრამ ვერ იპოვა, მობეზრდა ეს უშედეგო პროცესი და ხელი ჩაიქნია სამუშაოს ძებნაზე, მაგრამ თუკი გამოჩნდება სამუშაო ადგილი, იგი დაუყოვნებლივ დაიწყებს მუშაობას. თუმცა, ამისათვის მას დასჭირდება კვალიფიკაციის ამაღლება (შეიძლება გადამზადებაც) იმ დეკვალიფიკაციის გამო, რომელიც განიცადა ხანგრძლივად სამუშაოსგან მოწყვეტის შედეგად. კახეთის რეგიონში 2006 წელს მოსახლეობის ასეთი კატეგორია (რომელთაც სხვანაირად ჩაზნობილ უმუშევრებსაც უწოდებენ) 1,7 ათ. კაცს შეადგენდა, ხოლო შერბილებული კრიტერიუმით გაანგარიშებული ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა მთლიანად 215,6 ათ. კაცს აღწევდა. ეს 15 წელზე უფროსი ასაკის მოსახლეობის 70,5 პროცენტია, რაც მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობის დონეს გამოხატავს. იგი, ეკონომიკური აქტიურობის დონის მკაცრი კრიტერიუმით გაანგარიშებულ მაჩვენებელთან შედარებით, ოდნავ მაღალია, რაც კანონზომიერია.

შერბილებული კრიტერიუმით გათვლილი ეკონომიკური აქტიურობის დონე კახეთში 2006 წელს აღემატებოდა: ქვეყნის შესაბამის საშუალო მაჩვენებელს 6,7 პროცენტული პუნქტით, თბილისისას – 15,3; აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკისას – 17,5; იმერეთისას – 2,4; სამეგრელო-ზემო სვანეთისას – 3,6; ქვემო ქართლისას – 3,9; შიგა ქართლისას – 5,6 და მცხეთა-მთიანეთისას – 7,2 პროცენტული პუნქტით. თუმცა, ჩამორჩებოდა გურიის შესაბამის მაჩვენებელს 9,8 და სამცხე-ჯავახეთისას – 5,6 პროცენტული პუნქტით.²⁾

მესამე ათასწლეულის დასაწყისში (2002-2006 წწ.) საკვლევი რეგიონის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობა 21,6 ათ. კაცით, ანუ 11,1%-ით გაიზარდა, მაშინ როდესაც ზოგიერთ რეგიონში (მაგალითად, აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში, სამეგრელო-ზემო სვანეთში და სხვ.) შემცირდა კიდეც.³⁾ ქვეყნის მასშტაბით ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში (2006 წლის მონაცემებით) კახეთის ხვედრითი წონა (10,6%) სჭარბობდა აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის (7,4%), შიდა ქართლის (7,1%), სამცხე-ჯავახეთის (5,9%), სამეგრელო-ზემო სვანეთის (9,7%), გურიისა (4%) და მცხეთა-მთიანეთის (2,7%) შესაბამის მაჩვენებლებს, ჩამორჩებოდა მხოლოდ თბილისის (21,5%), იმერეთისა (19,5%) და ქვემო ქართლის (11,3%) მაჩვენებლებს. აღსანიშნავია, რომ საქართველოს მოსახლეობის უკანასკნელი საყოველთაო აღწერის მომენტისათვის (2002 წ.) კახეთის რეგიონის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ხვედრითი წონა (10,3%) ერთი პროცენტული პუნქტით აღემატებოდა მოსახლეობის ყველა კატეგორიის ხვედრით წილს (9,3%) ქვეყნის შესაბამის მაჩვენებელში.⁴⁾

2005 წლის მონაცემებით, კახეთის რეგიონის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა (218,7 ათ. კაცი) სქესობრივი ნიშნით ასეთნაირად ნაწილდება: მამაკაცი 113 ათ. (51,7%), ხოლო ქალი – 105,6 ათ. (48,3%). ეს თანაფარდობა ქვეყნის მასშტაბით რამდენადმე განსხვავებულია – მამაკაცთა ხვედრითი წონა (53%) ქალებისას (47%) 6 პროცენტული პუნქტით აღემატება. ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის სქესთა რიცხოვნობის თანაფარდობის ცოდნას ის პრაგმატული მნიშვნელობა აქვს, რომ, ამ გარემოების გაუთვალისწინებლად, შეუძლებელია თითოეული მათგანის საქმიანობის შესაფერის სფეროში ოპტიმალურად დასაქმება.

არანაკლები პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ასაკობრივ სტრუქტურას. 2005

წლის მონაცემებით, კახეთის რეგიონში იგი ასეთნაირად წარმოგვიდგება (ათასობით): 20 წლამდე ასაკისაა 7,2 (3,3%); 20-24 წლის ასაკის – 14,5 (6,6%); 25-29 წლის ასაკის – 12,4 (5,6%); 30-34 წლის ასაკის – 18,2 (8,3%); 35-39 წლის ასაკის – 21,3 (9,7%); 40-44 წლის ასაკის – 23,4 (10,7%); 45-49 წლის ასაკის – 25,7 (11,7%); 50-54 წლის ასაკის – 21,3 (9,7%); 55-59 წლის ასაკის – 23,6 (10,8%); 60-64 წლის ასაკის – 8,8 (4%); 65 წლისა და უხნესი ასაკის – 42,3 (19,4%).⁴⁾

ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის შემადგენლობაში, ჩვენი აზრით, უსაფუძვლოდაა ჩართული შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებული ნაწილი საზოგადოებისა კახეთის რეგიონში – 42,3 ათასი, ხოლო ქვეყანაში მთლიანად – 307,5 ათ. კაცის ოდენობით. სტატისტიკურმა ორგანოებმა, რა თქმა უნდა, რეალურად (ფაქტიურად) დასაქმებულთა რიცხოვნობაში უნდა შეიყვანონ მომუშავე პენსიონერებიც, მაგრამ ეს ხომ დამატებითი სამუშაო ძალაა, რომელთა დაუსაქმებლობა უმუშევრობად არ ითვლება. დასავლეთის ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებში პენსიონერები არ შეყავთ ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის შემადგენლობაში. არცაა ამის საჭიროება, იმიტომ, რომ პენსიონერს თავისი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად ყოფნის პენსია, რომელსაც ღებულობს, და იგი პრეტენზიას არ აცხადებს დასაქმებაზე. საქართველოში (ცხადია, კახეთშიც) პენსია მიზერულია, მკვეთრად ჩამორჩება საარსებო მინიმუმს, სოციალური უზრუნველყოფის სისტემის სხვა რგოლებიც საჭიროებენ სრულყოფას. ამიტომ შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებულებიც ცდილობენ იმუშაონ და მიღებული ხელფასით უკეთ დაიკმაყოფილონ მოთხოვნილებები. მაგრამ ეს არგუმენტები საკმარისი როდია იმისათვის, რომ პენსიონერები გავეუთანებროთ შრომისუნარიანი ასაკის ეკონომიკურად აქტიურ მოსახლეობას, როგორც ეს ზემოთ მოტანილი მონაცემებიდან ჩანს.

საკითხის სქესობრივ ასპექტში განხილვა გვიჩვენებს, რომ ის, რაც ზემოთ აღვნიშნეთ, პირველ რიგში და მნიშვნელოვანწილად, ქალებს ეხება, რამდენადაც, სტატისტიკის დეპარტამენტის მონაცემებით, კახეთის რეგიონში ეკონომიკურად აქტიურ ქალთა შორის 65 წელს გადაცილებულთა ხვედრითი წონა 20 პროცენტს აღწევს, მაშინ როდესაც მამაკაცთა შორის 18,3 პროცენტს არ აღემატება. ეს მაჩვენებლები ოდნავ უკეთესია ქვეყნის მასშტაბით, რამდენადაც მასში ეკონომიკურად აქტიურ ქალთა შორის საპენსიო ასაკისაა 17,1 პროცენტი, ხოლო

ასეთივე კატეგორიის მამაკაცთა შორის – მხოლოდ 13,5 პროცენტი.

2005 წელს კახეთის რეგიონზე მოდიოდა ქვეყნის მასშტაბით ეკონომიკურად აქტიურ ქალთა 11,1 პროცენტი (მ.შ. როგორც ქალაქში, ისე სოფელში – 3,6%), ხოლო იმავე კატეგორიის მამაკაცთა – 10,5 პროცენტი (მ.შ. როგორც ქალაქში, ისე სოფელში – 3,2%). ეს იმას ნიშნავს, რომ საკვლევი რეგიონის ორივე სქესის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა თანაბრადან წარმოდენილი ქალაქსა და სოფელში.

კახეთის რეგიონში 2006 წელს დასაქმებული იყო სულ 201 ათ. კაცი, რაც 23,6 ათასით აღემატება მოსახლეობის 2002 წლის საყოველთაო აღწერის მონაცემებით გაანგარიშებულ შესაბამის მაჩვენებელს და 7,9 ათასი კაცით ჩამორჩება 2005 წლის ანალოგიურ მაჩვენებელს. 2006 წელს დასაქმების დონე შეადგენდა: 15 წელზე უფროსი ასაკის მოსახლეობის მიმართ 65,8%-ს, ხოლო მკაცრი კრიტერიუმით გაანგარიშებული ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის მიმართ – 93,5%-ს და შერბილებული კრიტერიუმით გაანგარიშებული ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის მიმართ – 93,2%-ს. ეს მაჩვენებელი, ქვეყნის ანალოგიურ მაჩვენებლებთან (53,8%; 86,4%; 84,3%) შედარებით საგრძნობლად მაღალია, მაგრამ ჩამორჩება გურიისა და სამცხე-ჯავახეთის მაჩვენებლებს.¹⁾

დასაქმებულთა შორის დაქირავებით მომუშავეა 23,2%, ხოლო თვითდასაქმებული – 76,7%. უკანასკნელი წლების მონაცემებით თუ ვიმსჯელებთ, საქართველოში დაქირავებით მომუშავეთა შორის კახეთის რეგიონის ხვედრითი წონის დინამიკა სტაბილურია. იგი შეადგენდა: 2004 წელს 8,6%-ს, 2005 წელს – 8%-ს, ხოლო 2006 წელს – 7,7%-ს. თუმცა, მოსახლეობის უკანასკნელი (2002 წ.) საყოველთაო აღწერით მიღებულ მაჩვენებელთან (19,2%) შედარებით იგი საგრძნობლად შემცირებულია. თვითდასაქმებულთა ხვედრითი წილით (13,5% - 2006 წ.) კახეთი მეორე ადგილზეა საქართველოში. ამ მხრივ მას მარტო იმერეთი (23,3%) უსწრებს.

სტატისტიკის დეპარტამენტის მონაცემებით, საქმიანობის სახეობათა მიხედვით დასაქმებულთა შორის კახეთის რეგიონის ხვედრითი წონა ასეთია (%-ობით): სოფლის მეურნეობა, ნადირობა, მეტყევეობა, თევზჭერა – 15,3; სამთომომოვებითი მრეწველობა და კარიერების დამუშავება – 10,3; გადამამუშავებელი მრეწველობა – 11,6; ელექტროენერგია, გაზი და წყალმომარაგება – 6,4; მშენებლობა – 7,3; საბითუმო და საცალო ვაჭ-

რობა, ავტომობილების, მოტოციკლების, საყოფაცხოვრებო სა-
ქონლისა და პირადი სარგებლობის ნივთების რემონტი – 7,5;
სასტუმროები და რესტორნები – 1,4; ტრანსპორტი, სასაწყობო
მეურნეობა და კავშირგაბმულობა – 7,1; საფინანსო შუამავლო-
ბა – 1,3; ოპერაციები უძრავი ქონებით, არენდა და კომერციუ-
ლი საქმიანობა – 1,8; სახელმწიფოს მართვა და თავდაცვა, სა-
ვალდებულო სოციალური დაზღვევა – 4,3; განათლება – 7,4;
ჯანმრთელობის დაცვა და სოციალური მომსახურება – 6,2;
სხვა კომუნალური, სოციალური და პერსონალური მომსახურე-
ბა – 4,1; კერძო საშინაო მეურნეობა დაქირავებული მომსახუ-
რებით – 8,9; ექსტერიტორიული ორგანიზაციები და ორგანოე-
ბი – 4,0.⁵⁾

საქართველოში დასაქმებულთა საერთო რიცხოვნობის
11,5 პროცენტი კახეთზე მოდის და ამ მხრივ მას ჩვენი ქვეყნის
რეგიონთა შორის მეოთხე ადგილი უკავია. მეორე ადგილზეა
სოფლის მეურნეობასა და დაქირავებული მომსახურებით კერ-
ძო საშინაო მეურნეობაში დასაქმებულთა ხვედრითი წონით; მე-
სამეზე – დამამუშავებელ მრეწველობაში, აგრეთვე სამთმო-
პოვებით მრეწველობასა და კარიერების დამუშავებაში დასაქ-
მებულთა ხვედრითი წონით.

შრომითი რესურსები კახეთში, ისე როგორც საქართვე-
ლოში მთლიანად, არარაციონალურად გამოიყენება. 2006 წელს
ქვეყნის ამ რეგიონში უმუშევარი იყო შსო-ს მკაცრი კრიტერიუ-
მით 14,5 ათ., ხოლო შერბილებული კრიტერიუმით – 14,6 ათ. კა-
ცი.⁵⁾ უმუშევართა შესახებ ამ მონაცემებისა და ეკონომიკურად
აქტიური მოსახლეობის თაობაზე ზემოთ მოტანილი მასალის
გამოყენებით გაანგარიშებული უმუშევრობის დონე 2006 წელს
შეადგენდა: მკაცრი კრიტერიუმით – 6,7%-ს, ხოლო შერბილე-
ბული კრიტერიუმით – 6,8%-ს.

ეს მაჩვენებლები მნიშვნელოვანწილად არარეალურია,
რამდენადაც, მოქმედი მეთოდით, უმუშევრად ითვლება 15
წელზე უფროსი ასაკის მოსახლეობის ის ნაწილი, რომელიც და-
უსაქმებელია, ეძებს სამუშაოს და მზადაა მისი პოვნისთანავე
შეუდგეს მუშაობას. მასში ვერ ხვდებიან ფარული, ფრიქციული
და სეზონური უმუშევრები, მკაცრი კრიტერიუმით გაანგარიშე-
ბისას ე.წ. ჩახშობილი (შეჩერებული) უმუშევრები. ამის გამო
უმუშევართა რიცხოვნობა ხელოვნურადაა შემცირებული.

სტატისტიკის დეპარტამენტის მიერ გათვლილ უმუშე-
ვრობის დონის მაჩვენებლებში ეჭვის შეტანის საფუძველს იძლე-
ვა ის გარემოება, რომ მოსახლეობის 2002 წლის საყოველთაო

აღწერის შედეგების მიხედვით, რომელიც ემყარება არა შერჩევითი გამოკვლევის მასალებს, არამედ თითოეული გამოკითხული მოქალაქის მიერ შევსებული ანკეტის მონაცემებს (რომელიც გაცილებით სარწმუნოა), უმუშევრობის დონე კახეთში 20,9%-ს შეადგენდა.

ამ ფრიად ანგარიშგასაწივი შენიშვნის მიუხედავად, მეცნიერული ანალიზი გაკეთებულია აღრიცხვის სახელმწიფო ორგანოების ოფიციალური მონაცემების მიხედვით. 2006 წელს ქვეყნის მასშტაბით უმუშევართა საერთო რიცხოვნობაში კახეთის რეგიონის ხვედრითი წონა შეადგენდა 5,3%-ს. ამასთან შედარებით გაცილებით მაღალი ხვედრითი წონით იყვნენ წარმოდგენილი: ქ. თბილისი, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკა, იმერეთი, შიდა ქართლი და ქვემო ქართლი, ხოლო დაბალი ხვედრითი წონით – გურია, სამცხე-ჯავახეთი, სამეგრელო-ზემო სვანეთი და მცხეთა-მთიანეთი.

რაც შეეხება სქესობრივი ნიშნით უმუშევართა განაწილებას, იგი ასეთ სურათს იძლევა: 2005 წელს კახეთის რეგიონში უმუშევარი იყო 5,6 ათ. მამაკაცი (57,1%) და 4,2 ათ. ქალი (42,9%). უმუშევრობის დონე კი შეადგენდა: მამაკაცებში 4,9%-ს, ხოლო ქალებში – 4,0%-ს, რაც ქვეყნის საშუალო მაჩვენებლებთან შედარებით დაბალია, შესაბამისად, 9,9 და 8,6 პროცენტული პუნქტით.

როგორც ფაქტობრივი მასალის ანალიზი ცხადყოფს, უმუშევრობა უფრო მეტად ქალაქის მოსახლეობისთვისაა დამახასიათებელი, ვიდრე სოფლის მოსახლეობისთვის, მაგრამ კახეთის რეგიონში ეს კანონზომიერება რატომღაც დარღვეულია. მოსახლეობის 2002 წლის საყოველთაო აღწერის მომენტისთვის ამ რეგიონში უმუშევარი იყო სულ 40,4 ათ. კაცი, მ.შ. 15,5 ათ. კაცი (38,3%) ქალაქის და 24,9 ათ. აცი (61,7%) სოფლის მოსახლე. უმუშევრობის განხილვა ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით გვიჩვენებს, რომ იგი ყველაზე უფრო მაღალია მოსახლეობის მაღალი შრომისუნარიანობით გამორჩეულ ნაწილში – 20-29 წლის ასაკის მოსახლეობაში და დაბალი – 15-19 წლის, აგრეთვე 60 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობაში, რაც კანონზომიერია.

გარკვეულ ინტერესს იწვევს უმუშევართა განათლების დონეც. როგორც მოსახლეობის უკანასკნელი (2002 წ.) საყოველთაო აღწერის შედეგებიდან ჩანს, მიმდინარე საუკუნის დასაწყისისთვის კახეთის რეგიონში უმუშევართა შორის უმაღლესი განათლება ჰქონდა 21%-ს (მ.შ. მეცნიერებათა დოქტორი

იყო 3 და მეცნიერებათა კანდიდატი – 2 კაცი), დაუმთავრებელი უმაღლესი განათლება – 3%-ს, საშუალო პროფესიული განათლება – 20,4%-ს, დანყებითი პროფესიული განათლება – 3%-ს, საშუალო სრული ზოგადი განათლება – 39,3%-ს, საბაზო ზოგადი განათლება – 9,3%-ს, ხოლო დანყებითი ზოგადი განათლება – 3,7%-ს. წერა-კითხვის უცოდინარი იყო 0,1% (სოფლად). არ ჰქონდა დანყებითი განათლება ცი, მაგრამ შეეძლო წერა-კითხვა 0,3%-ს.⁶⁾

ამრიგად, რეგიონის უმუშევართა მნიშვნელოვანი ნაწილი განათლებულია, ფლობს პროფესიას და თხოულობს თავისი კვალიფიკაციის ადეკვატურ სამუშაოს, რაც ხელისუფლების შესაბამის ორგანოებს სერიოზული ამოცანების წინაშე აყენებს.

მოსახლეობის აღწერის შედეგების მიხედვით, კახეთში უმაღლესი განათლების მქონე უმუშევართა შორის მამაკაცია 16,4 ათ. (40,6%) და ქალი – 24 ათ. (59,4%). სქესობრივი ნიშნის მიხედვით განსხვავება გაცილებით მეტია საშუალო პროფესიული განათლების მქონე უმუშევრებს შორის. ამ კატეგორიის უმუშევართაგან მამაკაცია 26,5%, ხოლო ქალი – 73,5%. დანყებითი პროფესიული განათლების მქონეთა შორის კი, პირიქით, მამაკაცები სჭარბობენ ქალებს.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან ნათლად ჩანს, რომ შრომითი რესურსები კახეთში, ისე როგორც საქართველოში მთლიანად, არარაციონალურად, დაბალეფექტიანად გამოიყენება. მის ნეგატიურ სოციალურ-ეკონომიკურ შედეგებს შორის აღსანიშნავია:⁷⁾

- ზარალი, რომელსაც განიცდის კახეთის რეგიონი შრომითი რესურსების არასრული (ნაწილობრივი) გამოყენების გამო. უფრო მარტივად რომ ვთქვათ, ამ რეგიონში, ისე როგორც საქართველოში მთლიანად, უმუშევრობის მინიმალურ დონემდე დაყვანით გაცილებით მეტი დოვლათი შეიქმნებოდა, ვიდრე ამჟამად იქმნება. უმუშევრობასა და საქმიანობის შედეგების დანაკარგებს შორის ურთიერთკორელაციურ კავშირთან დაკავშირებით, მაკროეკონომიკის ცნობილი სპეციალისტი არტურ ოუკენი ასეთ დასკვნამდე მივიდა: უმუშევრობის ფაქტიური დონე რამდენი პროცენტითაც აღემატება ბუნებრივ დონეს, იმდენ 2,5 პროცენტს შეადგენს ზარალი (უწარმოებელი საზოგადოებრივი დოვლათი). გამოდის, რომ უმუშევრობის ფაქტიური დონე ისე შეეფარდება საზოგადოებრივი დოვლათის დანაკარგს, როგორც 1:2,5-ს, ანუ 2:5-ს.

მიახლოებითი გათვლებით, კახეთის რეგიონში უმუშევრობის დონე 40 პროცენტამდე აღწევს, რაც უმუშევრობის ბუნებრივ დონეს (5%) 35 პროცენტით აღემატება. გამოდის, რომ შრომითი რესურსების რაციონალური გამოყენებით საკვლევ რეგიონში დაახლოებით 80-85 პროცენტით მეტი საზოგადოებრივი დოვლათი შეიძლებოდა შექმნილიყო, ვიდრე ამჟამად იქმნება, რაც საკმაოდ დიდი გამოუყენებელი რეზერვების არსებობაზე მეტყველებს;

- როგორც მთელი საზოგადოების, ისე თითოეული მისი წევრის მცირე შემოსავალი. ბუნებრივია, როცა წარმოებრივი (და არაწარმოებრივი) პოტენციალი უყაირათოდ გამოიყენება და ეკონომიკა არარაციონალურად ფუნქციონირებს, არა მარტო დასაქმებულთა შრომის ანაზღაურებაა დაბალი, არამედ სახელმწიფოს შემოსავალიც ცოტაა და ჭირს, ადგილობრივ ბიუჯეტებთან ერთად, ცენტრალური ბიუჯეტის შევსებაც სახსრებით (შემოსავლით).

როცა უმუშევრობის დონე ბუნებრივ (დასაშვებ) ნორმას აღემატება, დასაქმებულთა კმაყოფაზე იმყოფებიან არა მარტო შრომისუნარიან ასაკს მიუღწეველი და შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებული პირები, არამედ შრომისუნარიანი ასაკის (უფრო ზუსტად, ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის) დაუსაქმებელი (უმუშევარი) პირებიც. ასე, მაგალითად, მოსახლეობის 2002 წლის საყოველთაო აღწერის მომენტისთვის, კახეთის რეგიონში ყოველი 1000 დასაქმებული პირის კმაყოფაზე იმყოფებოდა 474 შრომისუნარიან ასაკს მიუღწეველი, 40 შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებული და 382 შრომისუნარიანი (მაგრამ უმუშევარი) მოქალაქე.⁸⁾ ასეთი ნეგატიური სოციალურ-დემოგრაფიული დატვირთვა, თავის მხრივ, მრავალ დამატებით პრობლემას ქმნის;

- დემოგრაფიული ვითარების გამწვავება. უმუშევართა ოჯახებში ცხოვრების დონე, როგორც წესი, დაბალია. ეს მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავს დაქვეითებულ რეპროდუქციულ განწყობას და, მისგან გამომდინარე, დაქვეითებულ რეპროდუქციულ ქცევას, რაც გამოხატულებას პოულობს ოჯახში ბავშვებზე მოთხოვნილების შეზღუდვაში. უმუშევრობა და მასთან დაკავშირებული ცხოვრების დაბალი დონე განსაკუთრებით მაშინ ამწვავებს დემოგრაფიულ ვითარებას, როცა ოჯახში ბავშვთა ფაქტიური და რეალურად მოსალოდნელი რაოდენობა ჩამორჩება სასურველ რაოდენობას. ე.ი. ოჯახი თავს იკავებს სასურველი ოდენობით (რომელიც, თავის მხრივ, იმდენად და-

ბალია, რომ მოსახლეობის მარტივ აღწარმოებასაც ვერ უზრუნველყოფს) ბავშვების ყოლაზე იმ მოტივით, რომ, მატერიალური ხელმოკლეობის გამო, შეიძლება ვერ შეძლოს მათი მოვლა-პატრონობა და აღზრდა დღევანდელი გაზრდილი მოთხოვნების დონეზე.

სწორედ ასეთ ვითარებას აქვს ადგილი კახეთში, ისე როგორც საქართველოში მთლიანად. ამიტომ დემოგრაფიული ვითარება უკიდურესად გამწვავებულია და ქართული გენოფონდი გადაშენების რეალური საფრთხის წინაშეა. ამის დასტურია ფაქტობრივი მონაცემები: ამ რეგიონში 1990 წელს შობადობის ზოგადი კოეფიციენტი შეადგენდა 17,6 პრომილეს, მოკვდაობის ზოგადი კოეფიციენტი – 10,6 პრომილეს, ხოლო მოსახლეობის ბუნებრივი მატება – 7 პრომილეს, რაც ასე თუ ისე ნორმალურ სიტუაციას ქმნიდა. 90-იან წლებში, ცნობილ არაორდინარულ გარემოებათა შედეგად, მდგომარეობა რადიკალურად შეიცვალა უარესობისკენ და უკვე 2000 წელს შობადობის ზოგადი კოეფიციენტი 7 პრომილემდე დავიდა, მოკვდაობის ზოგადი კოეფიციენტი კი – 0,1 პრომილით გაიზარდა, შობადობაზე მოკვდაობის ასეთმა გადამეტებამ განაპირობა დემოპულაცია – მოსახლეობის ბუნებრივი აბსოლუტური კლება (მინუს 3,7%⁹⁾). ეს იმას ნიშნავს, რომ რეგიონის მოსახლეობა ყოველ 10 ათ. მცხოვრებზე გაანგარიშებით 37 კაცით შემცირდა, რაც საგანგაშო მაჩვენებელია;

- სამუშაო ძალის გარე მიგრაცია. ქრონიკული უმუშევრობა და თვალსაწიერ პერსპექტივაში მდგომარეობის გამოსწორების უიმედობა უმუშევრებს იქითკენ უბიძგებს, რომ სამუშაოს საძებნელად საზღვარგარეთ გადაიხვეწონ. ასეთი მოსახლეობის რიცხოვნობამ (უფრო ზუსტად, მიგრაციის უარყოფითმა სალდომ) საქართველოში გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან მოყოლებული დღემდე 1 მლნ კაცს გადააჭარბა. თუ ვივარაუდებთ, რომ ქვეყნის შესაბამისი მაჩვენებლის მიმართ, კახეთიდან ემიგრირებული ხვედრითი წონა ისეთივეა, როგორც მოსახლეობისა მთლიანად, მიახლოებითი გათვლებით, ქვეყნის ამ მხარიდან ემიგრირებულთა რიცხოვნობა 100 ათასამდე კაცს შეადგენს.

ჩვენი თანა პატარა ქვეყნის მარტო ერთი რეგიონიდან ასეთი ფართო მასშტაბის გარე მიგრაცია უარყოფით გავლენას ახდენს მშობლიური ქვეყნის აღორძინებაზე, ოჯახების სიმყარესა და თაობათა ნორმალურ განახლებაზე, შვილების ინტელექტუალურ აღზრდაზე (მშობლების, ძირითადად მამების

მხრივ, ყურადღებას მოკლებულობის გამო), ქვეყნის თავდაცვის-სუნარიანობის განმტკიცებაში მონაწილეობაზე და ა.შ.;

- არანაკლები მნიშვნელობისაა ქრონიკული უმუშევრობის ისეთი ასპექტები, როგორიცაა პროფესიონალურ საქმიანობას დიდი ხნით მოწყვეტის გამო, დეკვალიფიკაცია, ადამიანთა ფსიქიკის შეცვლა, ჯანმრთელობის შერყევა, სამართალდარღვევის შემთხვევების მოხშირება და ა.შ.

მარტო ამ უკანასკნელს თუ გავშიფრავთ ფაქტობრივი მონაცემებით, დავინახავთ, რომ 2000-2005 წლებში საქართველოში გაიზარდა: რეგისტრირებული დანაშაული სულ 2,9-ჯერ, მ.შ. ძარცვა - 6,2-ჯერ, ყაჩაღობა - 3-ჯერ, ქურდობა - 3,4-ჯერ, ნარკოტიკების უკანონო შენახვა, დამზადება და გასაღება - 1,2-ჯერ. ცხადია, ამ მაჩვენებლებში გარკვეული „წვლილი“ კახეთის რეგიონსაც აქვს შეტანილი. ამ „წვლილს“ რეგიონის მოსახლეობის ხვედრითი წონის (9,3%) პროპორციულად თუ გავანანილებთ, ასეთ სურათს მივიღებთ. 2005 წელს კახეთზე მოდიოდა: რეგისტრირებული დანაშაულის 402 შემთხვევა, მ.შ. ძარცვის - 192, ყაჩაღობის - 179, ქურდობის - 1512, ხოლო ნარკოტიკების უკანონო შენახვის, დამზადებისა და გასაღების - 192 შემთხვევა.¹⁰⁾

უმუშევრობით განპირობებული ზემოაღნიშნული და სხვა ნეგატიური მოვლენების თავიდან ასაცილებლად აუცილებელია შესაბამისმა სამსახურებმა და ხელისუფლებამ მთლიანად (როგორც ადგილობრივმა, ისე ცენტრალურმა) იზრუნონ სამუშაო ძალის მოთხოვნა-მიწოდების დაბალანსებისა და შრომითი რესურსების მაღალეფექტიანი გამოყენებისთვის.

დასკვნები და რეკომენდაციები

- შრომითი რესურსები კახეთის რეგიონის ეკონომიკური (და არა მარტო ეკონომიკური) პოტენციალის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი შემადგენელი ელემენტია;

- შრომითი რესურსების ფორმირებისა და პრაქტიკული გამოყენების სრულყოფილი მეთოდოლოგიით განხილვა-გაანალიზება ცხადყოფს საკვლევ რეგიონში სამუშაო ძალის მიწოდებასა და მასზე არსებულ მოთხოვნას შორის დისბალანსს, რომლის დაძლევისთვის ქმედით ღონისძიებათა განხორციელება ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოების უპირველესი ამოცანაა;

- შრომითი რესურსების რაციონალური, მაღალეფექტიანი გამოყენება არა მარტო ეკონომიკურ განვითარებას შეუქმნის მყარ საფუძველს, არამედ ხელს შეუწყობს მთელი რიგი სოციალური ნეგატიური მოვლენების (უმუშევრობა, სამუშაო ძალის მიგრაცია საზღვარგარეთ, ნარკომანია, მეძავეობა, სამართალდარღვევები და ა.შ.) ლიკვიდაციასაც;

- საქართველოს რიგ სხვა რეგიონთან ერთად, კახეთიც განიცდის მწვავე დემოგრაფიულ კრიზისს, რაც ვლინდება მოსახლეობის შეკვეცილ აღწარმოებაში (დეპოპულაციაში) და პერსპექტივაში გადაშენებით ემუქრება ქართულ გენოფონდს. მისი თავიდან აცილებისა და დემოგრაფიული ვითარების ნორმალიზებისთვის აუცილებელია ადგილობრივი სპეციფიკური პირობების მაქსიმალური გათვალისწინებით შემუშავებული სახელმწიფო დემოგრაფიული პოლიტიკის გატარება.

წყაროები:

- 1) ავტორისეული გათვლები ემყარება საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს სტატისტიკის დეპარტამენტის მონაცემებს.
- 2) გაანგარიშებულია საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს სტატისტიკის დეპარტამენტის მონაცემების საფუძველზე.
- 3) საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერის შედეგები, ტ. III, ნაწ. I, მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური დახასიათება, თბილისი, 2004, გვ. 354 და სტატისტიკის დეპარტამენტის მონაცემები.
- 4) შრომის ბაზარი საქართველოში, 2003-2005 სტატისტიკური პუბლიკაცია. თბილისი, 2006, გვ. 18-19.
- 5) საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს სტატისტიკის დეპარტამენტის მონაცემებით.
- 6) საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერის შედეგები, ტ. III, ნაწ. I, მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური დახასიათება, თბილისი, 2004, გვ. 414.
- 7) ლ. ჩიქავა, ეკონომიკური თეორიის მოკლე კურსი, გამოცემა მეორე, თბილისი, 2005, გვ. 371-374.
- 8) გაანგარიშებულია მონაცემების საფუძველზე, რომელიც მოტანილია ნაშრომში: „საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერის შედეგები“, ტ. III, ნაწ. I, მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური დახასიათება, თბილისი, 2004, გვ. 64-65.
- 9) გ. წულაძე, ნ. მაღლაფერიძე, ა. ვადაჭკორია. „საქართველოს დემოგრაფიული წელიწადეული – 2001“. თბილისი, 2002, გვ. 166-170.
- 10) გათვლები ემყარება კრებულის - „საქართველოს სტატისტიკური წელიწადეული – 2006“. თბილისი, 2007, გვ. 116 – მონაცემებს.

იხ. კრებული - „კახეთის ბუნებრივი რესურსები და მათი გამოყენების პერსპექტივები“. საქართველოს საწარმოო ძალეებისა და ბუნებრივი რესურსების შემსწავლელი ცენტრი, თბილისი, 2008, გვ. 271-283.

შიდა ქართლის ადამიანური (შრომითი) რესურსები და მათი გამოყენება

ქვეყნის რესურსულ პოტენციალს შორის ცენტრალური ადგილი შრომით რესურსებს უკავია. შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (შსო) მეთოდით, იგი მოიცავს ეკონომიკურად აქტიურ, ანუ 15 წლის და უფროსი ასაკის მოსახლეობას, რომლის ერთი ნაწილი (ჩვეულებრივ, უმრავლესობა) დასაქმებულია, ე.ი. ეწევა ეკონომიკურ საქმიანობას, ხოლო მეორე ნაწილი – უმუშევარი. წინამდებარე მონოგრაფიის ამ თავში მსჯელობა შიდა ქართლის მოსახლეობის სწორედ ამ კატეგორიაზე, ანუ სამუშაო ძალაზე გვექნება. 2006 წელს მისი რიცხოვნობა საკვლევ რეგიონში 144,2 ათ. კაცს, ანუ 15 წლის და უფროსი ასაკის მოსახლეობის 62,2 პროცენტს შეადგენდა. ეს მაჩვენებელი გაანგარიშებულია შსო-ს მიერ შემუშავებული ეგრეთ წოდებული „მკაცრი კრიტერიუმით“. იგულისხმება ჯამი 15 წლის და უფროსი ასაკის¹⁾ დასაქმებული მოსახლეობის და ამ კატეგორიის მოსახლეობის იმ ნაწილისა, რომელიც გამოსაკვლევ კვირის განმავლობაში არ ეწეოდა ეკონომიკურ საქმიანობას, მზად იყო დაეწყო მუშაობა და ეძებდა სამუშაოს.

უნდა შევნიშნოთ, რომ ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის დასახელებული მაჩვენებელი, ისე როგორც რეგიონის მოსახლეობის რიცხოვნობა მთლიანად, რეალურთან შედარებით, რამდენადმე შემცირებულია იმის გამო, რომ მასში არ შედის ამ რეგიონის არაკონტროლირებადი, ანუ იმ ტერიტორიის მოსახლეობა, რომელზეც იმ დროისთვის არ ვრცელდებოდა საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების იურისდიქცია (ვითარება კიდევ უფრო დაამძიმა 2008 წელს რუსეთის მიერ ცხინვალის მიმდებარე ტერიტორიების ოკუპაციამ). ამიტომ დასმული პრობლემის განხილვისას, ძრითადად, წინა (2005-2006) წლების მონაცემების ანალიზით შემოვიფარგლეთ.

როგორც ცნობილია, 15 წლის და უფროსი ასაკის მოსახლეობაში ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ხვედრით წილს „მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობის დონეს“ უწოდებენ. მკაცრი კრიტერიუმით გათვლილი შიდა ქართლის ეს მაჩვენებელი ზუსტად ემთხვევა ქვეყნის შესაბამის საშუალო (62,2%) მაჩვენებელს. ცალკეულ რეგიონებთან შედარება კი ასეთ სურათს იძლევა. იგი აღემატება აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის შესაბამის მაჩვენებელს 12,2, თბილისისას – 9,0

და მცხეთა-მთიანეთისას – 0,4 პროცენტული პუნქტით, ხოლო ჩამორჩება: გურიისას – 8,8, სამცხე-ჯავახეთისას – 8,6, კახეთისას – 8,1, იმერეთისას (რაჭა-ლეჩხუმთან ერთად) – 5,1, ქვემო ქართლისა და სამეგრელო-ზემო სვანეთისას – 1,5 პროცენტული პუნქტით [1].

როგორც ამ მონაცემებიდან ჩანს, შიდა ქართლში მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობა, ჩვენი ქვეყნის ბევრ სხვა რეგიონთან შედარებით, დაბალია, რაც ნათლად მიგვანიშნებს მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობის საშუალოზე უფრო მაღალ დონესა და მასთან დაკავშირებული პრობლემების ფართო სპექტრის არსებობაზე.

ამასვე ცხადყოფს მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობის დონის ეგრეთ წოდებული „შერბილებული კრიტერიუმით“ გაანგარიშებაც. როგორც იმერეთისა და კახეთის ბუნებრივი რესურსებისა და მათი გამოყენების პერსპექტივებისადმი მიძღვნილ მონოგრაფიებშიც აღვნიშნავდით, მოსახლეობის ამ კატეგორიას, დასაქმებულებთან ერთად, განეკუთვნება 15 წლის და უფროსი ასაკის მოსახლეობის არა მარტო ის ნაწილი, რომელიც დროებით უმუშევარია და აქტიურად ეძებს სამუშაოს, არამედ ის ნაწილიც, რომელიც გამოსაკვლევ კვირის განმავლობაში არ ეწევა ეკონომიკურ საქმიანობას, არ ეძებს სამუშაოს, რადგან გადაენურა მისი შოვნის იმედი, მაგრამ თუკი გამოჩნდება სამუშაო ადგილი, იგი მზად არის შეუდგეს მუშაობას. შიდა ქართლის რეგიონში 2006 წელს ასეთი მოსახლეობის რიცხოვნობა (რომელთაც ეკონომიკურ ლიტერატურაში სხვანაირად „ჩახშობილ, ანუ ხელჩაქნეულ უმუშევრებსაც“ უწოდებენ) 6,3 ათ. კაცს შეადგენდა, ხოლო შერბილებული კრიტერიუმით გაანგარიშებული ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა მთლიანად 150,5 ათ. კაცს აღწევდა. ეს 15 წლის და უფროსი ასაკის მოსახლეობის 64,9 პროცენტია, რაც შედარებით უფრო სრულად ასახავს რეგიონის მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობის დონეს.

შერბილებული კრიტერიუმით გათვლილი ეკონომიკური აქტიურობის დონე შიდა ქართლში 2006 წელს ზუსტად ემთხვეოდა ქვეყნის შესაბამის საშუალო მაჩვენებელს (63,2%). ამასთან, აღემატებოდა აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკისას – 10,3, თბილისისას – 8 და მცხეთა-მთიანეთისას – 0,6 პროცენტული პუნქტით, ხოლო ჩამორჩებოდა: გურიისას – 16,5, სამცხე-ჯავახეთისას – 12,2, კახეთისას – 6,7, იმერეთისას – 4,2, სა-

მეგრელო-ზემო სვანეთისას - 2,9 და ქვემო ქართლისას - 2,7 პროცენტული პუნქტით [1].

XXI საუკუნის დასაწყისში (2002-2006 წწ.) საკვლევი რეგიონის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობა ოდნავ (0,9%) გაიზარდა, მაშინ როდესაც ცალკეულ რეგიონებში (მაგალითად, გურიასა და სამეგრელო-ზემო სვანეთში) შემცირდა კიდევ. ქვეყნის მასშტაბით მკაცრი კრიტერიუმით გაანგარიშებული ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში (2006 წლის მონაცემებით) შიდა ქართლის ხვედრითი წონა (7,1%) აღემატებოდა მხოლოდ სამცხე-ჯავახეთის (5,9%), გურიისა (4%) და მცხეთა-მთიანეთის (2,7%) შესაბამის მაჩვენებლებს, ხოლო ჩამორჩებოდა: თბილისის (21,5%), იმერეთის (19,5%), ქვემო ქართლის (11,3%), კახეთის (10,6%), სამეგრელო-ზემო სვანეთისა (9,7%) და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის (7,4%) მაჩვენებლებს. აღსანიშნავია, რომ საქართველოს მოსახლეობის უკანასკნელი საყოველთაო აღწერის მომენტისათვის (2002 წ.) შიდა ქართლის რეგიონის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ხვედრითი წონა ქვეყნის შესაბამის მაჩვენებელში (7,6%) თითქმის ემთხვეოდა ამ რეგიონის მოსახლეობის ხვედრით წილს (7,8%) ქვეყნის მოსახლეობის რიცხოვნობაში [2].

2005 წლის მონაცემებით, შიდა ქართლის რეგიონის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა (140,3 ათ. კაცი) სქესობრივი ნიშნით ასეთნაირად ნაწილდება: მამაკაცია 78,4 ათ. (55,8%), ხოლო ქალი - 61,9 ათ. (44,2%). ქვეყნის მასშტაბით ასეთი მკვეთრი სხვაობა არ შეიმჩნევა, რამდენადაც მამაკაცების ხვედრითი წონა შეადგენს 53 პროცენტს, ხოლო ქალებისა - 47 პროცენტს. ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის სქესობრივი სტრუქტურის ცოდნას ის პრაგმატული მნიშვნელობა აქვს, რომ, ამ გარემოების გაუთვალისწინებლად, შეუძლებელია თითოეული მათგანის საქმიანობის შესაფერის სფეროში ოპტიმალურად (რაციონალურად) დასაქმება.

არანაკლები პრაგმატული მნიშვნელობა აქვს ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ასაკობრივ სტრუქტურას. 2005 წლის მონაცემებით, შიდა ქართლში იგი ასეთნაირად წარმოგვიდგება: 20 წლამდე ასაკისაა 2,2 ათ. კაცი (1,6%), 20-24 წლის - 10,4 ათ. კაცი (7,4%), 25-29 წლის - 14,9 ათ. კაცი (10,6%), 30-34 წლის - 13,2 ათ. კაცი (9,4%), 35-39 წლისა - 15,2 ათ. კაცი (10,8%), 40-44 წლის - 16,7 ათ. კაცი (11,9%), 45-49 წლისა - 14,4 ათ. კაცი (10,2%), 50-54 წლის - 12,2 ათ. კაცი (8,7%), 55-59 წლის

– 10,2 ათ. კაცი (7,2%), 60-64 წლის – 7 ათ. კაცი (5%) და 65 წლისა და უხნესი ასაკის – 23,9 ათ. კაცი (17%) [3].

ის გარემოება, რომ, ქვეყნის შესაბამის საშუალო მაჩვენებლებთან შედარებით, საკვლევ რეგიონში 20 წლამდე ასაკის ეკონომიკურად აქტიურ პირთა ხვედრითი წონა ერთი პროცენტული პუნქტით დაბალი, ხოლო 65 წლის და უფროსი ასაკის პირებისა – თითქმის ორი პროცენტული პუნქტით მაღალია, დადებით მოვლენად ვერ ჩაითვლება, რამდენადაც იგი საკმაოდ დიდ სიძნელეებს უქმნის შრომით საქმიანობაში ჩაბმის სურვილის მქონე პენსიონერთა დასაქმების სპეციფიკური პრობლემის გადაჭრას.

დასავლეთის ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებში ეს პრობლემა თითქმის მოხსნილია, რამეთუ მათ უმრავლესობაში პენსიონერს თავისი სასიცოცხლო მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად სავსებით ჰყოფნის პენსია, რომელსაც ღებულობს, და იგი პრეტენზიას არ აცხადებს დასაქმებაზე. საქართველოში (და ცხადია, შიდა ქართლშიც) პენსიის ოდენობა მკვეთრად ჩამორჩება საარსებო მინიმუმს (მინიმალურ საარსებო კალათას), სოციალური უზრუნველყოფის სისტემის სხვა რგოლებიც ვერ ფუნქციონირებენ თანამედროვე მოთხოვნების დონეზე, ამიტომ შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებულებიც ცდილობენ არ მოწყდნენ ეკონომიკურ საქმიანობას (თუ უმუშევრები არიან, დასაქმდნენ) და მიღებული ხელფასით (შემოსავლით) უკეთ დაიკმაყოფილონ თავიანთი მუდმივად მზარდი მატერიალური და კულტურული მოთხოვნილებები.

სტატისტიკის დეპარტამენტის 2005 წლის მონაცემებით, შიდა ქართლში ეკონომიკური აქტიურობის დონე 65 წელს გადაცილებულ (საპენსიო ასაკის) ქალთა და მამაკაცთა შორის თითქმის ერთხვევა ერთმანეთს. რაც შეეხება საკვლევ რეგიონისა და ქვეყნის მაჩვენებელთა ურთიერთშედარებას, ასეთი თანაფარდობა შეიმჩნევა: საპენსიო ასაკის ქალთა ეკონომიკური აქტიურობის დონე თანაბარია, მამაკაცებისა კი შიდა ქართლში 3,3 პროცენტული პუნქტით აღემატება ქვეყნის შესაბამის საშუალო მაჩვენებელს.

2005 წელს შიდა ქართლის რეგიონზე მოდიოდა ქვეყნის მასშტაბით ეკონომიკურად აქტიურ ქალთა 6,5 პროცენტი (მ.შ. ქალაქში – 4,5% და სოფელში – 52,5%)²⁾ და ამავე კატეგორიის მამაკაცთა – 7,3 პროცენტი (მ.შ. ქალაქში – 4,5% და სოფელში – 50%) [3]. სქესობრივი ნიშნით ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ქალაქსა და სოფელს შორის ესოდენ არაპროპორციული

განაწილება ბევრ საფიქრალს უჩენს ორგანოებს, რომელთაც აკისრიათ მოქალაქეთა დასაქმების უზრუნველყოფა.

შიდა ქართლში 2006 წელს დასაქმებული იყო სულ 129,5 ათ. კაცი, რაც თითქმის ემთხვევა მოსახლეობის 2002 წლის საყოველთაო აღწერის მონაცემებით გაანგარიშებულ შესაბამის მაჩვენებელს (128,6 ათ. კაცი) და 6,1 ათ. კაცით აღემატება 2005 წლის ანალოგიურ მაჩვენებელს. 2006 წელს აღნიშნულ რეგიონში დასაქმების დონე შეადგენდა: 15 წლის და უფროსი ასაკის მოსახლეობის მიმართ 55,8 პროცენტს, ხოლო მკაცრი კრიტერიუმით გაანგარიშებული ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის მიმართ – 89,8 პროცენტს და შერბილებული კრიტერიუმით გაანგარიშებული ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის მიმართ – 86 პროცენტს. ეს მაჩვენებლები ოდნავ მაღალია ქვეყნის ანალოგიურ მაჩვენებლებთან (58,3%; 86,4%; 84,3%) შედარებით, მაგრამ ჩამორჩება გურიის, იმერეთის, კახეთის, სამცხე-ჯავახეთის, სამეგრელო-ზემო სვანეთისა და ქვემო ქართლის მაჩვენებლებს [1].

რეგიონში დასაქმებულთა შორის დაქირავებით მომუშავეა 25,6 პროცენტი, ხოლო თვითდასაქმებული – 74,4 პროცენტი, მაშინ როდესაც ქვეყანაში საშუალოდ დაქირავებით მომუშავეთა ხვედრითი წონა 9 პროცენტული პუნქტით მაღალია, ხოლო თვითდასაქმებულთა ხვედრითი წონა ამდენივე პროცენტული პუნქტით დაბალი. როგორც ფაქტობრივი მასალის ანალიზი ცხადყოფს, საქართველოში დაქირავებით მომუშავეთა შორის ქართლის ხვედრითი წონის დინამიკა სტაბილურია. იგი შეადგენდა: 2004 წელს 5,6, 2005 წელს – 5,1, ხოლო 2006 წელს – 5,5 პროცენტს. თუმცა, მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერით მიღებულ მაჩვენებელს (23,2%) ეს მაჩვენებელი მკვეთრად ჩამორჩება.

თვითდასაქმებულთა ხვედრითი წონით (8,4% - 2006 წ.) შიდა ქართლი მეექვსე ადგილზეა საქართველოში. ამ მხრივ მას ჩამორჩება ოთხი რეგიონი (ქ. თბილისი, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკა, გურია, მცხეთა-მთიანეთი), ხოლო უსწრებს ხუთი რეგიონი (კახეთი, ქვემო ქართლი, იმერეთი, სამეგრელო-ზემო სვანეთი, სამცხე-ჯავახეთი).

სტატისტიკის დეპარტამენტის 2006 წლის მონაცემებით, საქმიანობის სახეობათა მიხედვით დასაქმებულთა შორის შიდა ქართლის ხვედრითი წონა ასე წარმოგვიდგება (%-ობით): სოფლის მეურნეობა, ნადირობა, მეტყევეობა, თევზჭერა – 8,9; დამამუშავებელი მრეწველობა – 6,4; ელექტროგენერაცია, გაზი

და წყალმომარაგება – 29,3; მშენებლობა – 34,6; საბითუმო და საცალო ვაჭრობა, ავტომობილების, მოტოციკლების, საყოფაცხოვრებო საქონლისა და პირადი სარგებლობის ნივთების რემონტი – 4,3; სასტუმროები და რესტორნები – 2,5; ტრანსპორტი, სასაწყობო მეურნეობა და კავშირგაბმულობა – 6,4; საფინანსო შუამავლობა – 3,8; ოპერაციები უძრავი ქონებით, არენდა და კომერციული საქმიანობა – 0,6; სახელმწიფოს მართვა და თავდაცვა, სავალდებულო სოციალური დაზღვევა – 10,0; განათლება – 6,7; ჯანმრთელობის დაცვა და სოციალური მომსახურება – 3,9; სხვა კომუნალური, სოციალური და პერსონალური მომსახურება – 5,4; კერძო საშინაო მეურნეობა დაქირავებული მომსახურებით – 2,1.

შიდა ქართლზე მოდის საქართველოში დასაქმებულთა საერთო რიცხოვნობის 7,1 პროცენტი (2005 წლის მონაცემებით) და ამ მხრივ მას ჩვენი ქვეყნის რეგიონთა შორის მეშვიდე ადგილი უკავია. მესამე ადგილზეა სახელმწიფოს მართვის, თავდაცვისა და სავალდებულო სოციალური დაზღვევის სფეროში დასაქმებულთა ხვედრითი წონით, მეოთხეზე – დამამუშავებელ მრეწველობაში და მეხუთეზე – სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულთა ხვედრითი წონით. სხვა დარგებში დასაქმებულთა მიხედვით შედარებით მოკრძალებული პოზიცია უჭირავს.

შრომითი რესურსები შიდა ქართლში, ისე როგორც საქართველოში მთლიანად, არარაციონალურად გამოიყენება. 2006 წელს ქვეყნის ამ რეგიონში უმუშევარი იყო შსო-ს მკაცრი კრიტერიუმით 14,9 ათ., ხოლო შერბილებული კრიტერიუმით – 21 ათ. კაცი. უმუშევართა შესახებ ამ მონაცემებისა და ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის თაობაზე ზემოთ მოტანილი მასალის გამოყენებით გაანგარიშებული უმუშევრობის დონე 2006 წელს შეადგენდა: მკაცრი კრიტერიუმით 10,3 პროცენტს, ხოლო შერბილებული კრიტერიუმით – 14 პროცენტს [4].

უმუშევრობის პრობლემის თაობაზე ანალიზი აღრიცხვის სახელმწიფო ორგანოების ოფიციალურ მონაცემებს ემყარება. 2006 წელს ქვეყნის მასშტაბით უმუშევართა საერთო რიცხოვნობაში შიდა ქართლის ხვედრითი წონა 5,5 პროცენტს შეადგენდა. ამასთან, შედარებით გაცილებით მაღალი ხვედრითი წონით იყვნენ წარმოდგენილი: ქ. თბილისი, იმერეთი, ქვემო ქართლი, კახეთი, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკა და სამეგრელო-ზემო სვანეთი, ხოლო დაბალი წილით – გურია, მცხეთა-მთიანეთი და სამცხე-ჯავახეთი.

რაც შეეხება სქესობრივი ნიშნით უმუშევართა განაწილებას, იგი ასეთ სურათს იძლევა: 2005 წელს შიდა ქართლში უმუშევარი იყო 9,2 ათ. მამაკაცი (54,4%) და 7,6 ათ. ქალი (45,6%). უმუშევრობის დონე კი შეადგენდა: მამაკაცებში 11,7, ხოლო ქალებში – 12,5 პროცენტს.

როგორც საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერის შედეგები ცხადყოფს, შიდა ქართლში უმუშევართა 63,5 პროცენტი ცხოვრობს ქალაქში, ხოლო 36,5 პროცენტი სოფელში. ასეთი თანაფარდობა კანონზომიერია, რამეთუ უმუშევრობა, უწინარეს ყოვლისა, ქალაქის მოსახლეობისთვის დამახასიათებელი თავისებურებაა. ამასთან დაკავშირებით გვინდა შევნიშნოთ სოფელში მცხოვრებთათვის დასაქმებულის სტატუსის ოჯახისთვის გამოყოფილი მინის ფართის მიხედვით შედარებით იოლად მინიჭების მანკიერი პრაქტიკის შესახებ, რომელიც ვერ იძლევა რეალურ სურათს სოფელში არსებული სამუშაო ძალის გამოყენების თაობაზე.

საკვლევ რეგიონში უმუშევართა ძირითად ნაკადს ქალები წარმოადგენენ. მოსახლეობის უკანასკნელი აღწერის მომენტისთვის მათი ხვედრითი წონა 57,1 პროცენტს შეადგენდა, მ.შ. სოფლად – 60 პროცენტს. სამუშაო ადგილების შექმნაზე ზრუნვისას ამ მომენტის გათვალისწინება აუცილებელია.

გარკვეულ ინტერესს იწვევს უმუშევართა განათლების დონეც. როგორც საქართველოს 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერის შედეგებიდან ჩანს, მესამე ათასწლეულის დასაწყისისთვის შიდა ქართლში უმუშევართა შორის უმაღლესი განათლება ჰქონდა 20,9 პროცენტს, დაუმთავრებელი უმაღლესი განათლება – 4,1, საშუალო პროფესიული განათლება – 20,2, დაწყებითი პროფესიული განათლება – 3,7, საშუალო სრული ზოგადი განათლება – 39,0, საბაზო ზოგადი განათლება – 9,0, ხოლო დაწყებითი ზოგადი განათლება – 2,9 პროცენტს. არ ჰქონდა დაწყებითი განათლებაც კი, მაგრამ შეეძლო კითხვა და წერა – 0,1 პროცენტს, წერა-კითხვის უცოდინარი იყო მხოლოდ 0,1 პროცენტი, ისიც სოფლად [2].

ამრიგად, საკვლევი რეგიონის უმუშევართა დიდმნიშვნელოვანი ნაწილი საკმაოდ განათლებულია, ფლობს გარკვეულ პროფესიას და კანონზომიერად თხოულობს თავისი კვალიფიკაციის შესაბამის სამუშაოს, რაც ხელისუფლების ორგანოებს სერიოზულ ამოცანებს უყენებს.

მოსახლეობის უკანასკნელი აღწერის შედეგების მიხედვით, შიდა ქართლში უმაღლესი განათლების მქონე უმუშევარ-

თა შორის მამაკაცი იყო 3,2 ათ. (37,6%) და ქალი – 5,3 ათ. (62,4%). უმაღლესი განათლების მქონე ქალებს სამუშაოს შოვნა ქალაქად უფრო უჭირთ, ვიდრე სოფლად. ეს ერთგვარი არაკანონზომიერი პროცესი სპეციალურ შესწავლას საჭიროებს.

შიდა ქართლის რეგიონში საშუალო პროფესიული განათლების მქონე უმუშევართა შორის ჭარბობენ ქალები (72,5%), დანყებითი პროფესიული განათლების მქონე უმუშევართა შორის კი – ვაჟები (60,9%). ეს ტენდენცია განსაკუთრებით გამოკვეთილია სოფლის მოსახლეობაში [2].

ყოველივე ზემოაღნიშნული ნათლად მეტყველებს იმაზე, რომ შრომითი რესურსები შიდა ქართლში, ისე როგორც ქვეყანაში მთლიანად, არარაციონალურად გამოიყენება, რაც დიდ ზარალს აყენებს ქვეყნის ეკონომიკას. მასობრივი უმუშევრობის ნეგატიურ სოციალურ-ეკონომიკურ შედეგებს შორის განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს [5]:

— დიდი ოდენობით მატერიალური (და არა მარტო მატერიალური) დოვლათის დანაკარგები, გამოწვეული შრომითი რესურსების უყაირათო გამოყენებით (ძირითადად უმუშევრობით). სხვანაირად მას უწარმოებელ პროდუქციას უწოდებენ. ეს არის დოვლათი (წარმოებრივი და სამომხმარებლო დანიშნულების ნაწარმი), რომელიც შეიძლებოდა შექმნილიყო შრომითი რესურსების უფრო რაციონალური გამოყენების პირობებში, მაგრამ ვერ შეიქმნა ამ მოთხოვნის შეუსრულებლობის გამო. ამ მოთხოვნის სიღრმისეულად შესწავლამ ცნობილი ეკონომისტი არტურ ოუკენი ასეთ ლოგიკურ დასკვნამდე მიიყვანა: უმუშევრობის ფაქტიური დონე რამდენი პროცენტითაც აღემატება მის ბუნებრივ დონეს (ფრიქციული და სტრუქტურული უმუშევრობის რიცხოვნობის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობაზე გაყოფით მიღებულ მაჩვენებელს), იმდენ 2,5 პროცენტს შეადგენს დანაკარგი (უწარმოებელი საზოგადოებრივი დოვლათი). ამის მიხედვით, უმუშევრობის ფაქტიური დონე ისე შეეფარდება ქვეყნის მთლიანი შიგა პროდუქტის დანაკარგს, როგორც 1:2,5.

საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში, შრომითი რესურსების მაღალეფექტიანი გამოყენების ხელშემშლელ საერთო გარემოებებთან ერთად, 2008 წელს რუსეთის აგრესიით გამოწვეულ არაორდინარულ ვითარებასაც თუ გავითვალისწინებთ, უმუშევრობის დონე შიდა ქართლში დღეისთვის, ჩვენი მიახლოებითი გათვლებით, 45 პროცენტს აღემატება. თუ ამ

მაჩვენებელს რეალურად ჩავთვლით, უმუშევრობის ფაქტიური დონე ბუნებრივ დონეს (5%) 40 პროცენტით გადააჭარბებს. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ე.წ. „ოუკენის კანონის“ თანახმად, შრომითი რესურსების რაციონალური გამოყენებით, ჩვენს საკვლევ რეგიონში დაახლოებით 2-ჯერ მეტი საზოგადოებრივი დოვლათი შეიძლება შექმნილიყო, ვიდრე ამჟამად იქმნება, რაც დიდძალი გამოუყენებელი რეზერვების არსებობაზე მიგვანიშნებს;

— დემოგრაფიული ვითარების გამწვავება. იგულისხმება ქორწინებების შემცირება, განქორწინებების მოხშირება და, საბოლოო ჯამში, მრავალშვილიანობიდან მცირეშვილიანობაზე და მოსახლეობის გაფართოებული აღწარმოებიდან თანდათანობით ჯერ მარტივ, ხოლო შემდეგ – შეკვეცილ აღწარმოებაზე გადასვლა.

ოფიციალური მონაცემებით, დღეისთვის (2007 წ.) საქართველოს მოსახლეობის 21,3 პროცენტი სიღარიბის ზღვარს მიღმა ცხოვრობს. ტერიტორიის მნიშვნელოვანი ნაწილის ოკუპირების გამო, ამ მხრივ კიდევ უფრო მძიმე ვითარებაა შიდა ქართლში. ოკუპანტთა ჯარის ნაწილების გაყვანა და უმუშევართა დასაქმება ეკონომიკურ საქმიანობაში საგრძნობლად გააუმჯობესებს რეგიონის მოსახლეობის კეთილდღეობას.

— დემოგრაფიული დატვირთვის ზრდა. როცა უმუშევრობას მასობრივი და ქრონიკული ხასიათი აქვს, ფაქტიურად დასაქმებულთა კმაყოფაზე იმყოფებიან არა მარტო შრომისუნარიანზე უმცროსი და შრომისუნარიანზე უფროსი ასაკის მოქალაქეები, არამედ სრული შრომისუნარიანი ასაკის (უფრო ზუსტად, ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის) დაუსაქმებელი, ანუ უმუშევარი პირებიც. ეს მაჩვენებელი, სხვა თანაბარ პირობებში, მით უფრო მაღალია, რაც უფრო აღემატება უმუშევრობის ფაქტიური დონე მის ბუნებრივ დონეს. ასეთი ვითარება ძაბავს თაობათა შორის ურთიერთობებს და წარმოშობს მთელ რიგ ძნელად გადასაჭრელ პრობლემებს;

— გარე მიგრაცია. სპეციალისტთა გათვლებით, გარე მიგრაციის უარყოფითი სალდო საქართველოში განსაკუთრებით მაღალი ინტენსიურობით გამოიჩინოდა 1990-2000 წლებში (მოსახლეობის 1000 სულზე – 19,2) [8]. ასეთი მოსახლეობის რიცხოვნობამ (უფრო ზუსტად, მიგრაციის უარყოფითმა სალდომ) ჩვენს ქვეყანაში გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან დღემდე 1 მლნ კაცს გადააჭარბა. თუ ვივარაუდებთ, რომ ქვეყნის შესაბამისი მაჩვენებლის მიმართ, შიდა ქართლიდან ემიგრირებულთა

ხვედრითი წონა ისეთივეა, როგორც მოსახლეობისა მთლიანად (აღწერის მონაცემებით), მიახლოებითი გათვლებით, ქვეყნის ამ მხარიდან მიგრირებულთა რიცხოვნობა 72 ათასამდე კაცს შეადგენს.

შიდა ქართლიდან მოსახლეობის მიგრაციაზე მსჯელობისას გვერდს ვერ ავუვლით 2008 წლის აგვისტოში რუსეთის შეიარაღებული ძალების მხრივ საქართველოზე ვერაგული თავდასხმისა და შიდა ქართლის რეგიონის მნიშვნელოვანი ნაწილის ოკუპირებით გამოწვეულ მიგრაციასაც. საკითხი ეხება ამ მიზეზით სამაჩაბლოდან გამოდევნილ 31 ათას მოქალაქეს (სულ 138 ათასი იყო, მაგრამ ომის შემდეგ თავის დანგრეულ სახლკარს დაუბრუნდა 107 ათასი კაცი), რომლებიც ამჟამად ქვეყნის სხვადასხვა მხარეშია მიმოფანტული [9]. ცხადია, ეს გარემოებაც უშლის ხელს რეგიონის შრომითი რესურსების მაღალეფექტიან გამოყენებას;

შიდა ქართლში, ისე როგორც საქართველოში მთლიანად [9], შრომითი რესურსების გამოყენების სრულყოფის ძირითადი გზები, ანუ მთავარი მიმართულებები მოკლედ შეიძლება ასეთნაირად ჩამოვაყალიბოთ:

— რეგიონის ტერიტორიის დეოკუპაცია, ამ ტერიტორიაზე საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების იურისდიქციის აღდგენა და მშვიდობის დამყარება;

— პოლიტიკური კლიმატის გაჯანსაღება, ბიზნეს-გარემოს გაუმჯობესება, მშვიდობიანი აღმშენებლობითი საქმიანობისათვის სტაბილური პირობების შექმნა და სოლიდური ოდენობით (როგორც ადგილობრივი, ისე უცხოური) ინვესტიციების მოზიდვა;

— მატერიალური სტიმულირების მექანიზმის სრულყოფა, შრომის ანაზღაურების ქვედა ზღვრის მისადაგება საარსებო მინიმუმთან, რომელიც გადაჭრის ე.წ. "დასაქმებული ღარიბების" პრობლემებს;

— საბაზრო ეკონომიკის ადეკვატური შრომის ბაზრის ფორმირება და მისი მოქმედების არეალის გაფართოება;

— შრომის ბაზრის კვლევის სახელმწიფო სისტემის ჩამოყალიბება;

— შრომის ბაზრის ეფექტიანი ფუნქციონირების უზრუნველყოფა მისი ელასტიკურობისა და ცვლილებებზე სწრაფი რეაგირების გზით;

— სამუშაო ძალის მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის არსებული როგორც რაოდენობრივი, ისე სტრუქტურული (პრო-

ფესიების მიხედვით) და ხარისხობრივი (კვალიფიკაციის მიხედვით) დისბალანსის აღმოფხვრა და მათ შორის ოპტიმალური თანაფარდობის უზრუნველყოფა;

— ახალი სამუშაო ადგილების შექმნა და შეუნელებელი ზრუნვა ინოვაციური, ანუ ცოდნაზე დამყარებული ეკონომიკის შესაბამისი კადრების მომზადებისთვის;

— დასაქმების სფეროში საშუამავლო სერვისის განვითარება და მისი ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფა;

— ე.წ. “მეორადი შრომის ბაზრის” (რომლისთვისაც დამახასიათებელია დაბალკვალიფიციური სამუშაო ადგილები, მცირე ანაზღაურება, შრომის მძიმე პირობები, სოციალური დაცვის დაბალი დონე და ა.შ.) ფუნქციონირების არეალის შეზღუდვა და ე.წ. “პირველადი შრომის ბაზრის” (რომლისთვისაც დამახასიათებელია მაღალკვალიფიციური კადრები, შრომის კარგი პირობები, მაღალი ანაზღაურება და ა.შ.) მოქმედების არეალის გაფართოება.

— სოფლად მცხოვრებთათვის დასაქმებულის სტატუსის მინიჭების მოქმედი მეთოდის სრულყოფა, მისი შეცვლა ისეთი სისტემით, რომელიც უფრო სრულად ასახავს რეალურ მდგომარეობას;

— დასაქმებულთა და უმუშევართა უფლებების დაცვაში პროფკავშირების როლის ამაღლება.

აღნიშნულ ღონისძიებათა რეალიზაცია დიდ ძალისხმევას საჭიროებს, მაგრამ აუცილებელია პოზიტიური შედეგების მისაღწევად.

შენიშვნები:

- 1) ჩვენი აზრით, უპრიანი იქნებოდა, ასაკის ქვედა ზღვართან ერთად, ზედა ზღვარის განსაზღვრაც და მისი შემოფარგვლა სრული შრომისუნარიანი (პენსიამდელი) ასაკით, როგორც ეს გვხვდება მსოფლიოს ცალკეულ ქვეყნებში.
- 2) ასეთი კონტრასტული მაჩვენებლები ნაკლებად სარწმუნოა და სპეციალურ გამოკვლევას საჭიროებს.

დასკვნები

— შიდა ქართლის, ისე როგორც მთლიანად საქართველოს, რესურსულ პოტენციალს შორის ცენტრალური ადგილი შრომით რესურსებს უკავია. იგი მოიცავს ეკონომიკურად აქტიურ მოსახლეობას, ანუ ეკონომიკური საქმიანობით დასაქმებულებსა და უმუშევრებს;

— საკვლევ რეგიონში ადგილი აქვს სამუშაო ძალაზე მოთხოვნასა და მის მიწოდებას შორის დისბალანსს, რომლის ნათელი გამოვლინებაა უმუშევრობის (როგორც მკაცრი, ისე შერბილებული კრიტერიუმით გაანგარიშებული) მაღალი დონე. როგორც მაჩვენებელთა ანალიზი ცხადყოფს, უმუშევრობის ოფიციალურად დაფიქსირებული დონე საგრძნობლად აღემატება მის დასაშვებ (ბუნებრივ) დონეს;

— მასობრივი და ქრონიკული უმუშევრობის თანმდევი ნეგატიური მოვლენებია: ეკონომიკური პოტენციალის არასრული გამოყენება და დიდძალი მატერიალური დანაკარგები, დემოგრაფიული ვითარების გამწვავება, ცხოვრების პირობების გაუარესება, დემოგრაფიული დატვირთვის ზრდა და თაობათა შორის ურთიერთობების დაძაბვა, მოსახლეობის ინტენსიური გარე მიგრაცია, სამართალდარღვევათა მატება, წარმოების მუშაკთა დეკვალიფიკაცია, ადამიანთა ჯანმრთელობის შერყევა, ფსიქიკის მოშლა და სხვ;

— საკვლევ რეგიონში უმუშევრობის შემცირებასა და შრომითი რესურსების გამოყენების სრულყოფაში, ჩვენი აზრით, თვალსაჩინო წვლილის შეტანა შეუძლია ისეთ ღონისძიებებს, როგორიცაა:

ა) დასაქმების ქმედებაუნარიანი რეგიონული (და, შესაბამისად, ცენტრალური) სახელმწიფო სამსახურის შექმნა, რომლის მთავარი დანიშნულება იქნება დასაქმების სახელმწიფო პოლიტიკის რეალიზაცია;

ბ) კადრების მომზადების, გადამზადებისა და კვალიფიკაციის ამაღლების თანამედროვე ეპოქის შესაბამისი ეფექტიანი სისტემის შექმნა;

გ) შრომის ბაზრის თანამედროვე მოთხოვნების შესაბამისი ინფრასტრუქტურის შექმნა და მისი მიზანსწრაფული ფუნქციონირების უზრუნველყოფა;

დ) თანამედროვე შრომის ბაზრის მოთხოვნების გათვალისწინებით, პროფესიული განათლების სახელმწიფო და კერძო სისტემის ჩამოყალიბება;

ე) შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე და სხვა სოციალური რისკების მქონე პირთა დასაქმების ხელშეწყობის მექანიზმის ფორმირება.

გამოყენებული წყაროები

1. ავტორისეული გათვლები ემყარება საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს სტატისტიკის დეპარტამენტის მონაცემებს.

2. საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერის შედეგები, ტომი III, ნაწილი I. გვ. 247, გვ. 401. მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური დახასიათება, თბილისი, 2004 და სტატისტიკის დეპარტამენტის მონაცემები.

3. შრომის ბაზარი საქართველოში, 2003-2005. სტატისტიკური პუბლიკაცია, გვ. 18-19, გვ. 20-21. თბილისი, 2006.

4. შრომის ბაზარი საქართველოში – 2006. სტატისტიკური პუბლიკაცია, თბილისი, 2007.

5. ლ. ჩიქავა, ეკონომიკური თეორიის მოკლე კურსი, გამოცემა მეორე, გვ. 371-374. თბილისი, 2005.

6. გ. წულაძე, ნ. მაღლაფერიძე, ა. ვადაჭკორია. საქართველოს დემოგრაფიული წელიწდეული – 2001, გვ. 166-170. თბილისი, 2002.

7. ნ. ჭელიძე, სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში მიგრაციის შედარებითი კვლევა. იხ. მიგრაცია - 3, გამომც. „უნივერსალი“, გვ. 46-47. თბილისი, 2009.

8. გ. წულაძე, გ. სულაბერიძე, ნ. მაღლაფერიძე, საქართველო და საერთაშორისო მიგრაცია. იხ. მიგრაცია - 3, გამომც. „უნივერსალი“, გვ. 31. თბილისი, 2009.

9. მ. შელია, მ. გუგუტიშვილი, ცხინვალის რეგიონიდან დევნილთა სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები. იხ. მიგრაცია - 3, გამომც. „უნივერსალი“, გვ. 26, გვ. 77. თბილისი, 2009.

10. სტატისტიკური წელიწდეული – 2008. საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს სტატისტიკის დეპარტამენტი, გვ. 112. თბილისი, 2008.

11. ც. ანთაძე, საქართველოს შრომის ბაზრის ფუნქციონირების თავისებურებები თანამედროვე ეტაპზე. იხ. მიგრაცია - 3, გამომც. „უნივერსალი“, თბილისი, 2009.

იხ. კრებული - „შიდა ქართლის ბუნებრივი რესურსები და მათი გამოყენების პერსპექტივები“. საქართველოს საწარმოო ძალებისა და ბუნებრივი რესურსების შემსწავლელი ცენტრი, თბილისი, 2009, გვ. 238-252.

სამეგრელოს ადამიანური (შრომითი) რესურსები და მათი გამოყენება

თითოეული ქვეყნისა თუ რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისა და მოსახლეობის კეთილდღეობის დონე, უნინარეს ყოვლისა და მნიშვნელოვანწილად, შრომითი რესურსებით უზრუნველყოფასა და მათ რაციონალურ გამოყენებაზეა დამოკიდებული. ამ მხრივ არც სამეგრელოს რეგიონია გამონაკლისი. წინამდებარე მონოგრაფიის აღნიშნული პრობლემებისადმი მიძღვნილ თავში საკითხები განხილულია შემდეგი თანმიმდევრობით: განსაზღვრულია საკვლევ რეგიონში არსებული ადამიანური (შრომითი) რესურსები, სქესობრივ-ასაკობრივ ჭრილში მათი სტრუქტურა, მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობის დონე ("მკაცრი" და "შერბილებული" კრიტერიუმებით); გაანალიზებულია მუშაკთა დასაქმების მხრივ არსებული მდგომარეობა – დაქირავებით დასაქმებულთა და თვითდასაქმებულთა თანაფარდობა, დასაქმება საქმიანობის სახეობათა მიხედვით, დასაქმების დონე, განხილულია უმუშევრობის მასშტაბები, დინამიკა და დონე, ასევე, უმუშევართა სტრუქტურა განათლების დონის მიხედვით; გაკეთებულია სათანადო დასკვნები და დასახულია ღონისძიებები რეგიონში უმუშევრობის გაღრმავების თავიდან ასაცილებლად.

საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს სტატისტიკის დეპარტამენტის (ამჟამად საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური) 2008 წლის მონაცემებით, სამეგრელოში ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის (სამუშაო ძალის) რიცხოვნობა 209,9 ათ. კაცს შეადგენს.¹⁾ ეს მაჩვენებელი გაანგარიშებულია შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (შსო) მიერ შემუშავებული ეგრეთ წოდებული "მკაცრი" კრიტერიუმით. იგულისხმება ჯამი 15 წლის და უფროსი ასაკის დასაქმებული მოსახლეობის და ამ კატეგორიის მოსახლეობის იმ ნაწილისა, რომელიც გამოსაკვლევი კვირის განმავლობაში არ ეწეოდა ეკონომიკურ საქმიანობას, ეძებდა სამუშაოს და მზად იყო დაენყო მუშაობა.

მიუხედავად იმისა, რომ ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობა უკანასკნელ პერიოდში საქართველოს რიგ რეგიონებსა (აჭარა, იმერეთი, კახეთი, სამცხე-ჯავახეთი, ქვემო ქართლი, შიდა ქართლი, მცხეთა-მთიანეთი) და ქვეყანაში მთლიანად მცირდებოდა, სამეგრელოში ზრდის ტენდენციით ხასიათდება. ასე მაგალითად, 2005-2008 წლებში იგი 18,2 ათ.

კაცით, ანუ 9,5 პროცენტით გაიზარდა. ასეთი ტენდენცია აიხსნება არა იმდენად ამ რეგიონის მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობით, რამდენადაც აფხაზეთის ტერიტორიიდან (ძირითადად გალის რაიონიდან) შრომისუნარიანი ასაკის დასაქმების სურვილის მქონე მოსახლეობის საცხოვრებლად სამეგრელოში მნიშვნელოვანი ოდენობით გადმოსვლით.

15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობაში ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ხვედრით წილს მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობის დონეს უწოდებენ. სამეგრელოში იგი 2008 წელს 69,1 პროცენტს შეადგენდა, რაც ქვეყნის შესაბამის საშუალო მაჩვენებელს (62,6%) 6,5 პროცენტული პუნქტით აღემატება. ცალკეულ რეგიონებთან შედარება კი ასეთ სურათს იძლევა: იგი აღემატება ქ. თბილისის შესაბამის მაჩვენებელს 16,3, მცხეთა-მთიანეთისას – 12, შიდა ქართლისას – 9,6, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკისას – 9,5, ქვემო ქართლისას – 5,5 და იმერეთისას – 2,7 პროცენტული პუნქტით, ხოლო ჩამორჩება: კახეთისას – 1,2, სამცხე-ჯავახეთისას – 8 და გურიისას – 9 პროცენტული პუნქტით [1]. რაც შეეხება ამ მაჩვენებლის დინამიკას, საკვლევ რეგიონში იგი 2005-2008 წლებში 3,1 პროცენტული პუნქტით გაიზარდა, მაშინ როდესაც ამავე პერიოდში მნიშვნელოვან შემცირებას ჰქონდა ადგილი როგორც საქართველოში მთლიანად, ისე მის ცალკეულ რეგიონებში (ქ. თბილისი, იმერეთი, კახეთი, ქვემო ქართლი, შიდა ქართლი, მცხეთა-მთიანეთი).

არსებითად ანალოგიურ სურათს იძლევა მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობის დონის ეგრეთ წოდებული "შერბილებული" კრიტერიუმით გაანგარიშებაც. შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის მეთოდით, მოსახლეობის ამ კატეგორიას, დასაქმებულთან ერთად, განეკუთვნება 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის არა მარტო ის ნაწილი, რომელიც დროებით უმუშევარია და აქტიურად ეძებს სამუშაოს, არამედ ის ნაწილიც, რომელიც გამოსაკვლევ კვირის განმავლობაში არ ეწევა ეკონომიკურ საქმიანობას, არ ეძებს სამუშაოს, რადგან გადაენშურა მისი შოვნის იმედი, მაგრამ თუკი გამოჩნდება სამუშაო ადგილი, იგი მზად არის შეუდგეს მუშაობას. სტატისტიკის დეპარტამენტმა რატომღაც შეწყვიტა ასეთი კატეგორიის უმუშევართა გამოანგარიშება, მაგრამ არსებობს წინა წლების გათვლები. მაგალითად, 2006 წელს მათი რიცხოვნობა, რომელთაც ეკონომიკურ ლიტერატურაში სხვანაირად "ჩახშობილ", ანუ "ხელჩაქნეულ" უმუშევრებს უწოდებენ, სამეგრელოში 9,4 ათ.

კაცს, ანუ ქვეყანაში ანალოგიური კატეგორიის ადამიანთა 18,1 პროცენტს შეადგენდა. ამის გათვალისწინებით, აღნიშნული დროისთვის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობამ სამეგრელოში 205,8 ათ. კაცს მიაღწია, მაშინ როდესაც მის გარეშე 196,4 ათ. კაცს არ აღემატებოდა [1].

ყოველივე ეს იმაზე მეტყველებს, რომ დაუსაქმებელ, მაგრამ დასაქმების მსურველთა საკმაოდ მნიშვნელოვანი ნაწილი სრულიად უყურადღებოდაა მიტოვებული.

მკაცრი კრიტერიუმით გაანგარიშებული საქართველოს ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში სამეგრელოს ხვედრითი წონა 2008 წელს 11 პროცენტს შეადგენდა. ეს მაჩვენებელი აღემატება მცხეთა-მთიანეთის (2,1%), გურიის (4,1%), სამცხე-ჯავახეთის (5,3%), შიდა ქართლის (6,1%), აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის (8,6%), ქვემო ქართლისა (10,1%) და კახეთის (10,7%) შესაბამის მაჩვენებლებს, ხოლო ჩამორჩება მხოლოდ ქ. თბილისის (22,4%) და იმერეთის (19,6%) მაჩვენებლებს. 2005-2008 წლებში ქვეყნის მასშტაბით ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის სტრუქტურას რეგიონულ ჭრილში ძირეული ცვლილებები არ განუცდია. მოსახლეობის ამ კატეგორიის ხვედრითი წონის უმნიშვნელო კლება აღინიშნებოდა იმერეთში, კახეთში, სამცხე-ჯავახეთში, ქვემო ქართლში, შიდა ქართლსა და მცხეთა-მთიანეთში, ხოლო ერთგვარი ზრდა – ქ. თბილისში, აჭარაში, გურიასა და სამეგრელოში. კერძოდ, ამ უკანასკნელში 9,5-დან 11 პროცენტამდე, ანუ 1,5 პროცენტული პუნქტით გაიზარდა. აღსანიშნავია, რომ 2008 წლის მონაცემებით, სამეგრელოს რეგიონის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ხვედრითი წონა ქვეყნის შესაბამის მაჩვენებელში (11%) თითქმის ემთხვევა ამ რეგიონის მოსახლეობის ხვედრით წილს (10,6%) ქვეყნის მოსახლეობის რიცხოვნობაში.

სტატისტიკის დეპარტამენტის 2005 წლის მონაცემებით, სამეგრელოს რეგიონის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა (191,7 ათ. კაცი) სქესობრივი ნიშნით ასეთნაირად ნაწილდება: მამაკაცია 103,1 ათ. (53,8%), ხოლო ქალი - 88,6 ათ. (46,2%). ეს მაჩვენებელი თითქმის ემთხვევა ქვეყნის შესაბამის საშუალო მაჩვენებელს, რამდენადაც საქართველოში მთლიანად მამაკაცების ხვედრითი წონა შეადგენს 53 პროცენტს, ხოლო ქალებისა – 47 პროცენტს. ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის სქესობრივი სტრუქტურის გარკვევას ის პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს, რომ ამ გარემოების გაუთვალისწინებლად, შეუძლებე-

ლია თითოეული სქესის წარმომადგენელთა საქმიანობის შესაფერის სფეროში რაციონალურად დასაქმება.

არანაკლები გამოყენებითი მნიშვნელობა აქვს ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ასაკობრივ სტრუქტურას. 2005 წლის მონაცემებით, სამეგრელოს რეგიონში იგი ასე წარმოგვიდგება: 20 წლამდე ასაკისაა 3,8 ათ. კაცი (2%), 20-24 წლის – 11,6 ათ. კაცი (6%), 25-29 წლის – 15,8 ათ. კაცი (8,3%), 30-34 წლის – 16,1 ათ. კაცი (8,4%), 35-39 წლის – 17,8 ათ. კაცი (9,3%), 40-44 წლის – 22,9 ათ. კაცი (11,9%), 45-49 წლის – 20,6 ათ. კაცი (10,8%), 50-54 წლის – 19,7 ათ. კაცი (10,3%), 55-59 წლის – 16,4 ათ. კაცი (8,5%), 60-64 წლის – 13,2 ათ. კაცი (6,9%) და 65 წლისა და უფროსი ასაკის – 33,8 ათ. კაცი (17,6%) [2. 18-19].

ის ფაქტი, რომ, საქართველოს შესაბამის საშუალო მაჩვენებლებთან შედარებით, სამეგრელოს რეგიონში 20 წლამდე ასაკის ეკონომიკურად აქტიურ პირთა ხვედრითი წონა 0,6 პროცენტული პუნქტით დაბალი, ხოლო 65 წლის და უფროსი ასაკის პირებისა – 2,4 პროცენტული პუნქტით მაღალია, უარყოფით რეალობად უნდა ჩაითვალოს, რამდენადაც იგი საკმაოდ დიდ სიძნელეებს უქმნის შრომით საქმიანობაში ჩაბმის სურვილის მქონე პენსიონერთა დასაქმების რთული პრობლემის გადაჭრას.

მოსახლეობის რიცხოვნობით ისეთ პატარა ქვეყანაში, როგორიც საქართველოა, 33,8 ათ. დასაქმების სურვილის მქონე პენსიონერი მარტო ერთ რეგიონში, რა თქმა უნდა, ცოტა არაა და იგი ბევრ საფიქრალს უჩენს ხელისუფლების ადგილობრივ ორგანოებს და არა მარტო მათ. ამასთან, 2005 წლის სტატისტიკურ მაჩვენებელთა ურთიერთშედარება ცხადყოფს, რომ 64 წელს გადაცილებულთა ხვედრითი წონა სამეგრელოს რეგიონის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ქალთა სქესის წარმომადგენელთა შორის 6,5 პროცენტული პუნქტით მაღალია, ვიდრე მამრობითი სქესის წარმომადგენელთა შორის. ქვეყნის მასშტაბით კი, ამ ორ მაჩვენებელს შორის სხვაობა 3,6 პროცენტულ პუნქტს არ აღემატება, რაც იმაზე მიგვანიშნებს, რომ სამეგრელოს ადგილობრივ ხელისუფალთ მეტი ძალისხმევა მართებთ პენსიონერი, მაგრამ დასაქმების სურვილის მქონე ქალების შესაფერისი საშუაო ადგილებით უზრუნველსაყოფად.

მსოფლიოს ეკონომიკურად მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში ეს პრობლემა (თუ ცალკეულ გამონაკლისებს არ მივიღებთ მხედველობაში) მოხსნილია, რამდენადაც მათ უმრავლესობაში პენსიონერებს თავიანთი საარსებო მოთხოვნილებების

დასაკმაყოფილებლად სავსებით ჰყოფნით პენსიის სახით მიღებული შემოსავალი და ისინი პრეტენზიას არ აცხადებენ დასაქმებაზე. საქართველოში (და, ცხადია, სამეგრელოს რეგიონშიც) პენსიის ოდენობა მკვეთრად ჩამორჩება საარსებო მინიმუმს, ვერც სოციალური უზრუნველყოფის სისტემის სხვა რგოლები ფუნქციონირებენ დღევანდელი მოთხოვნების დონეზე, ამიტომ შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებულები ცდილობენ შეინარჩუნონ სამუშაო, ხოლო უმუშევრები – დასაქმდნენ და საკუთარი შემოსავლით დაიკმაყოფილონ თავიანთი საარსებო მოთხოვნილებები.

2005 წელს სამეგრელოს რეგიონზე მოდიოდა ქვეყნის მასშტაბით ეკონომიკურად აქტიურ ქალთა 9,3 პროცენტი (მ.შ. ქალაქში – 5,1% და სოფელში – 1,3%) [2. 11]. ქალაქსა და სოფელს შორის სქესობრივი ნიშნით ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ესოდენ უთანაბრო განაწილება სერიოზულ ყურადღებას საჭიროებს.

სამეგრელოში 2008 წელს დასაქმებული იყო სულ 185,2 ათ. კაცი, ანუ 7,3 ათ. კაცით მეტი, ვიდრე 2005 წელს, და დასაქმების დონე ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობის მიმართ 88,2 პროცენტს შეადგენდა.²⁾ ეს მაჩვენებელი რამდენადმე მაღალია ქვეყნის შესაბამის საშუალო მაჩვენებელთან (83,5%), ასევე ქ. თბილისის (70,2%), აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის (74,4%), შიდა ქართლისა (83,6%) და მცხეთა-მთიანეთის (82,4%) მაჩვენებლებთან შედარებით, მაგრამ ჩამორჩება გურიის (96,2%), კახეთის (90,6%), სამცხე-ჯავახეთისა (92,5%) და ქვემო ქართლის (83,9%) მაჩვენებლებს.

სამეგრელოში დასაქმებულთა შორის დაქირავებით მომუშავეა 22,8 პროცენტი, ხოლო თვითდასაქმებული – 77,2%, მაშინ როდესაც ქვეყანაში საშუალოდ დაქირავებით მომუშავეთა ხვედრითი წონა 13 პროცენტული პუნქტით მაღალი, ხოლო თვითდასაქმებულთა ხვედრითი წონა ამდენივე პროცენტული პუნქტით დაბალია.

დაქირავებით დასაქმებულთა ხვედრითი წონით (2008 წ. – 7,4%) საქართველოს რეგიონთა შორის სამეგრელო მეექვსე ადგილზეა. ამ მხრივ მასზე უფრო მაღალი მაჩვენებლები აქვთ ქ. თბილისს (42%), იმერეთს (14,5%), ქვემო ქართლს (9,1%), აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკასა (7,8%) და კახეთს (7,7%), ხოლო დაბალი – შიდა ქართლს (4,6%), სამცხე-ჯავახეთს (3%), მცხეთა-მთიანეთსა (2,1%) და გურიას (1,8%). თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ ეკონომიკურად აქტიური მოსახ-

ლეობის მიხედვით სამეგრელოს ხვედრითი წონა საქართველოში (2008 წლის მონაცემები) 11,6 პროცენტს შეადგენს, დაქირავებით დასაქმებულთა მიხედვით მისი ასეთი დაბალი ხვედრითი წონა (7,4%), ცხადია, ნეგატიური მოვლენაა და სერიოზულ გაუმჯობესებას საჭიროებს.

თვითდასაქმებულთა ხვედრითი წონით (2008 წ. – 13,9%) საქართველოს რეგიონთა შორის სამეგრელო მეორე ადგილზეა. ამ მხრივ მას უსწრებს მხოლოდ იმერეთი (24,2%)³⁾, დანარჩენი რეგიონები (ქ. თბილისი, აჭარა, გურია, კახეთი, სამცხე-ჯავახეთი, ქვემო ქართლი, შიდა ქართლი და მცხეთა-მთიანეთი) შედარებით მცირე ხვედრითი წონით არიან წარმოდგენილნი.

თვითდასაქმებულთა შესახებ მოტანილ მაჩვენებლებს ვერ ჩავთვლით რეალური მდგომარეობის სრულფასოვან ამსახველად. ამაში ადვილად დავრწმუნდებით, თუ კარგად დავაკვირდებით და ღრმად გავაანალიზებთ იმ კრიტერიუმებს, რომელთა მიხედვითაც ხდება თვითდასაქმებულის სტატუსის მინიჭება: "თვითდასაქმებული – მესაკუთრე, რომლის საქმიანობის მიზანს საანგარიშო პერიოდში წარმოადგენს მოგების ან ოჯახური შემოსავლის (ფულით ან ნატურით) მიღება; ოჯახურ საწარმოში უსასყიდლოდ მომუშავე პირი".

კითხვარი, რომლითაც სტატისტიკის დეპარტამენტი აწარმოებდა შინამეურნეოების გამოკვლევას (გამოკითხვას), ასეთია:

— "ასრულებდით თუ არა ბოლო 7 დღის თუნდაც ერთი საათის განმავლობაში რაიმე სამუშაოს, დამოუკიდებლად ან სხვებთან ერთად, ხელფასის, მოგების ან სხვა შრომითი შემოსავლების (ფულადი ან ნატურის სახით) მისაღებად ქვეყნის ფარგლებს შიგნით";

— "შეიძლება ბოლო 7 დღის განმავლობაში თუნდაც ერთი საათი ასრულებდით სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოებს ან ნადირობდით, თევზაობდით, აგროვებდით ტყის ხილს, სოკოს, სამკურნალო მცენარეებს და ა.შ. საკუთარი მოხმარებისთვის ან გასაყიდად ქვეყნის ფარგლებს შიგნით";

— "ხომ არ ეწეოდით საკუთარი მოხმარებისთვის ან გასაყიდად სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების გადამუშავებას (მარცვლეულის დაფქვა, ღვინის დაყენება, ყველის, კარაქის, კონსერვების დამზადება და სხვ., კალათების, ქუდების დანვნა, ცოცხების დამზადება, ქსოვა, კერვა და ა.შ.) ქვეყნის ფარგლებს შიგნით";

— "ასრულებდით თუ არა უსასყიდლოდ რაიმე სამუშაოს სანარმოში ან მეურნეობაში, რომელიც ეკუთვნის თქვენს ოჯახს, ან ასრულებდით რაიმე სამუშაოს მეზობლური ან ნათესაური ურთიერთდახმარების სახით, ხელობის სწავლებას და სხვა საქმიანობას (საზღაურის გარეშე) სხვა ოჯახის წევრებისთვის ქვეყნის ფარგლებს შიგნით"? და ა.შ.

ასეთი ლიბერალური, ზოგადი და გაურკვეველი მიდგომით, დაუსაქმებელი (განსაკუთრებით სოფელში) თითქმის არავინ რჩება.

2008 წლის მონაცემებით, სამეგრელოს რეგიონში ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით დასაქმებულთა სტრუქტურა ასეთ სურათს იძლევა: ყველაზე მაღალი (18,3%) ხვედრითი წონითაა წარმოდგენილი 65 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობა, შემდეგ მოდის 45-49, 50-54 და 55-59 წლის ასაკის მოსახლეობას (11,2-11,6%). შედარებით დაბალი (6,2-9,5%) ხვედრითი წონა უკავია 20-დან 44 წლამდე და 60-64 წლიან მოსახლეობას. რაც შეეხება 20 წლამდე ახალგაზრდობას, მათი ხვედრითი წონა (1,4%) უმნიშვნელოა.

ამ მაჩვენებელთა ანალიზი ცხადყოფს, რომ 65 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის (პენსიონერთა) აქტიურობა ძალიან მაღალია, რაც ძირითადად პენსიის სიმცირითა და შემოსავლის უკმარისობით აიხსნება. ამკარად იგრძნობა ეკონომიკურ საქმიანობაში ყველაზე უფრო მაღალშრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის არასაკმარისი ოდენობით მონაწილეობა. რაც შეეხება დასაქმებულებში 20 წლამდე ასაკის ახალგაზრდების დაბალ ხვედრით წილს, ეს კანონზომიერია, რამდენადაც ისინი მასობრივად განათლების მიღებით არიან დაკავებულნი და, ერთეულ შემთხვევებს თუ არ მივიღებთ მხედველობაში, ეკონომიკურ საქმიანობაში მონაწილეობისთვის ვერ იცლიან.

2006 წლის მონაცემებით, საქმიანობის სახეობათა მიხედვით დასაქმებულთა შორის სამეგრელოს რეგიონის ხვედრითი წონა ასეთნაირად წარმოგვიდგება (%-ობით): სოფლის მეურნეობა, ნადირობა, მეტყევეობა, თევზჭერა – 13,4; სამთომოპოვებითი მრეწველობა და კარიერების დამუშავება – 5,9; დამამუშავებელი მრეწველობა – 5,0; ელექტროენერგეტიკა, გაზ- და წყალმომარაგება – 3,9; მშენებლობა – 7,8; საბითუმო და საცალო ვაჭრობა, ავტომობილების, მოტოციკლების, საყოფაცხოვრებო საქონლისა და პირადი სარგებლობის ნივთების რემონტი – 7,5; სასტუმროები და რესტორნები – 7,5; ტრანსპორტი, სასაწყობო მეურნეობა და კავშირგაბმულობა – 8,5; საფინანსო

შუამავლობა – 13,4; ოპერაციები უძრავი ქონებით, არენდა და კომერციული საქმიანობა – 2,5; სახელმწიფოს მართვა და თავდაცვა, სავალდებულო სოციალური დაზღვევა – 5,8; განათლება – 7,0; ჯანმრთელობის დაცვა და სოციალური მომსახურება – 7,5; სხვა კომუნალური, სოციალური და პერსონალური მომსახურება – 6,8; კერძო საშინაო მეურნეობა დაქირავებული მომსახურებით – 7,6 [1].

სამეგრელოს რეგიონზე მოდის საქართველოში დასაქმებულთა საერთო რიცხოვნობის 10,5 პროცენტი (2006 წ. მონაცემებით) და ამ მხრივ მას ჩვენი ქვეყნის რეგიონთა შორის მეხუთე ადგილი უჭირავს. მეორე ადგილზეა საფინანსო შუამავლობის სფეროში დასაქმებულთა ხვედრითი წონით, მესამეზე – კერძო საშინაო მეურნეობაში დაქირავებული მომსახურებით დასაქმებულთა ხვედრითი წონით. საქმიანობის სხვა სახეობებში დასაქმებულთა ხვედრითი წონის მიხედვით სამეგრელოს რეგიონს შედარებით მოკრძალებული პოზიცია უკავია.

შრომითი რესურსები სამეგრელოში, ისე როგორც სხვა რეგიონებსა და ქვეყანაში მთლიანად, არარაციონალურად გამოიყენება. ასეთი დასკვნის საფუძველს იძლევა ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილის დაუსაქმებლობა. 2008 წელს სამეგრელოში უმუშევარი იყო 24,7 ათ. კაცი (სტატისტიკის დეპარტამენტის მონაცემები), რაც არცთუ დაბალი მაჩვენებელია. სინამდვილეში იგი ბევრად მეტია. ამას ნათლად ცხადყოფს საქართველოს მოსახლეობის უკანასკნელი (2002 წ.) აღწერის შედეგები, რომელიც გაცილებით უფრო სარწმუნოა, ვიდრე, შერჩევითი მეთოდის გამოყენებით, შინა მეურნეობებზე დაკვირვებით მოპოვებული მონაცემები. მათმა ურთიერთშედარებამ გვიჩვენა შემდეგი: საკვლევ რეგიონში უმუშევრობის შესახებ აღწერით მიღებული მაჩვენებელი (63,6 ათ. კაცი) 2,6-ჯერ აღემატება 2008 წლის ზემოთ მოტანილ მაჩვენებელს (24,7 ათ. კაცი), მაშინ როდესაც ამ შუალედში ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის დასაქმების მხრივ რეგიონში არსებული მდგომარეობა არამცთუ არ გაუმჯობესებულა, არამედ რამდენადმე გაუარესდა კიდევც.

ასეთ შეუსაბამობათა მიუხედავად, ქვემოთ ჩვენი შემდგომი მსჯელობა ძირითადად მაინც სტატისტიკის დეპარტამენტის მიერ მოწოდებულ ოფიციალურ მასალას ემყარება. უნინარეს ყოვლისა, შევხვით უმუშევრობის მასშტაბებს. 2008 წელს სამეგრელოში 7 ათ. კაცით მეტი უმუშევარი იყო, ვიდრე გურიაში, სამცხე-ჯავახეთსა და მცხეთა-მთიანეთში ერთად. სა-

ქართველოს რეგიონთა შორის სამეგრელოზე მეტი უმუშევარია მხოლოდ თბილისში, აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკასა და იმერეთში. ყურადღებას იქცევს ის გარემოებაც, რომ საკვლევ რეგიონში უმუშევართა რიცხოვნობა თანდათან კი არ კლებულობს, არამედ მატულობს. იგი 2005 წელს შეადგენდა სულ 13,8 ათ. კაცს, ხოლო 2008 წელს – 24,7 ათ. კაცს, ანუ 79 პროცენტით მეტს. აი, რატომ იზრდება უმუშევართა რიცხოვნობით სამეგრელოს ხვედრითი წონა საქართველოში. იგი შეადგენდა (%-ობით): 2005 წელს – 4,9, 2006 წელს – 4,6, 2007 წელს – 4,6, ხოლო 2008 წელს – 7,8. ამ მაჩვენებლით სამეგრელო, ქვეყნის რეგიონთა შორის, მეოთხე ადგილზეა. ყველაზე მაღალი ხვედრითი წონით წარმოდგენილია ქ. თბილისი (40,5%), შემდეგ მოდიან იმერეთი (14%) და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკა (13,3%). შედარებით მოკრძალებული ადგილი უკავიათ ქვემო ქართლს (6,6%), შიდა ქართლს (6,1%), კახეთს (6,1%), განსაკუთრებით კი მცხეთა-მთიანეთსა (2,2%) და გურიას (1%) [1].

შრომითი რესურსების გამოყენების მხრივ არსებულ ვითარებაზე, უმუშევართა რიცხოვნობასთან შედარებით, უფრო სრულ წარმოდგენას იძლევა უმუშევრობის დონე, რომელიც გამოიანგარიშება უმუშევართა რიცხოვნობის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობასთან შეფარდებით. საკვლევ რეგიონში იგი 2008 წელს 11,8 პროცენტს ანუ, 2005 წლის შესაბამის მაჩვენებელთან შედარებით, 4,6 პროცენტული პუნქტით მეტს შეადგენდა. აღნიშნულ პერიოდში უმუშევრობის დონე მთლიანად საქართველოშიც გაიზარდა, მაგრამ უფრო მოკრძალებული ოდენობით – 2,7 პროცენტული პუნქტით.

საქართველოს რეგიონთა შორის უმუშევრობის დონე, სამეგრელოსთან შედარებით, უფრო მაღალია ქ. თბილისში (29,8%), აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში (25,6%), მცხეთა-მთიანეთსა (17,7%) და შიდა ქართლში (16,3%). უმუშევრობის დონე საქართველოს საშუალო მაჩვენებელზე (16,5%) უფრო დაბალია ქვემო ქართლში (10,7%), კახეთში (9,3%), სამცხე-ჯავახეთსა (7,5%) და განსაკუთრებით გურიაში (3,8%) [1].

რაც შეეხება სქესობრივი ნიშნით უმუშევართა სტრუქტურას, იგი ასეთ სურათს იძლევა: 2005 წელს სამეგრელოში უმუშევარი იყო 7,8 ათ. მამაკაცი (56,5%) და 6 ათ. ქალი (43,5%). უმუშევრობის დონე კი შეადგენდა: მამაკაცებში 7,5, ხოლო ქალებში – 6,8 პროცენტს.

საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერის მონაცემებით, სამეგრელოში უმუ-

შევართა 61,5 პროცენტი ცხოვრობდა ქალაქში, ხოლო 38,5 პროცენტი – სოფელში [3. 409]. ასეთი თანაფარდობა კანონზომიერია, რამდენადაც უმუშევრობა მეტწილად ქალაქის მოსახლეობისთვის დამახასიათებელი თავისებურებაა. სოფლად დასაქმებულთა რიცხოვნობის რამდენადმე გაბერილი სახით წარმოჩენაში, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, გარკვეულ როლს ასრულებს დასაქმებულის სტატუსის მინიჭების მანკიერი პრაქტიკა, რომლის მიხედვით სოფელში მცხოვრებთაგან (იგულისხმება 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობა) ძალიან ცოტა თუ ხვდება დაუსაქმებელთა (უმუშევართა) კატეგორიაში.

არადა, უმუშევრობის, სქესობრივ ნიშანთან ერთად, ქალაქისა და სოფლის მიხედვით არსებული მდგომარეობის სრულად ასახვას დიდი პრაგმატული მნიშვნელობა აქვს, რამდენადაც მას შეუძლია სწორი ორიენტაცია მისცეს ხელისუფლების შესაბამის ორგანოებს დასაქმების ქმედითი პროგრამის შესაძრევებლად. ამ თვალსაზრისით, არანაკლები მნიშვნელობა აქვს განათლების დონის მიხედვით უმუშევართა კონტინგენტის სტრუქტურის ცოდნასაც. როგორც საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერის მასალებიდან ჩანს, XXI საუკუნის დასაწყისისთვის სამეგრელოს რეგიონში უმუშევართა შორის უმაღლესი განათლება ჰქონდა 20,1 პროცენტს, დაუმთავრებელი უმაღლესი განათლება – 5,3, საშუალო პროფესიული განათლება – 19,9, დაწყებითი პროფესიული განათლება – 2,4, საშუალო სრული ზოგადი განათლება – 44,9, საბაზო ზოგადი განათლება – 5,9, ხოლო დაწყებითი ზოგადი განათლება – 1,5 პროცენტს. არ ჰქონდა დაწყებითი განათლებაც კი, მაგრამ შეეძლო წერა-კითხვა 0,1 პროცენტს [3. 416].

როგორც მოტანილი მონაცემებიდან ჩანს, სამეგრელოში უმუშევართა ერთ მეხუთედზე მეტი უმაღლესი განათლებითაა, თითქმის ამდენივე – საშუალო პროფესიული განათლებით და ნახევარზე მეტი – სრული და საბაზო ზოგადი განათლებით, ამიტომ მათი დასაქმება შესაბამისი (შედარებით მაღალკვალიფიციური) სამუშაო ადგილების შექმნას საჭიროებს.

დამოუკიდებელი საქართველოს მოსახლეობის პირველი საყოველთაო აღწერის მომენტისთვის (2002 წ.), სამეგრელოში უმაღლესი განათლების მქონე უმუშევართა შორის მამაკაცი იყო 6 ათ. (47%), ხოლო ქალი – 6,8 ათ. (53%). იგივე კონტინგენტი ქალაქისა და სოფლის მიხედვით ასე იყო წარმოდგენილი: ქა-

ლაქში ცხოვრობდა 12,8 (72,5%), ხოლო სოფელში – 3,5 ათ. კაცი (27,5%) [3. 408].

სამეგრელოში საშუალო პროფესიული განათლების მქონე უმუშევართა შორის ჭარბობენ ქალები (66,3%), მამაკაცების ხვედრითი წონა (33,7%) შედარებით მოკრძალებულია. დაწყებითი პროფესიული განათლების მქონე უმუშევართა შორის კი, პირიქით, მამაკაცების ხვედრითი წონა ქალებისას 8 პროცენტული პუნქტით აღემატება [3. 408].

ყოველივე ზემოთ აღნიშნული ნათლად გვიჩვენებს, რომ შრომითი რესურსები სამეგრელოში, ისე როგორც ქვეყნის თითქმის ყველა სხვა რეგიონში, არასრულად (უყაირათოდ) გამოიყენება, რაც დიდ ზარალს აყენებს ქვეყანას და აფერხებს მოსახლეობის კეთილდღეობის ამაღლებას.

მასობრივი ქრონიკული უმუშევრობის ნეგატიურ სოციალურ-ეკონომიკურ შედეგებს შორის აღსანიშნავია:

— **მატერიალური (და არა მარტო მატერიალური) დოვლათის დიდძალი დანაკარგები.** სხვანაირად მას უნარმოებელ პროდუქციას (დოვლათს) უწოდებენ, რამდენადაც ეს არის წარმოებრივი და სამომხმარებლო დანიშნულების ნაწარმი, რომელიც შეიძლებოდა შრომითი რესურსების სრული დატვირთვით გამოყენებისას შექმნილიყო, მაგრამ ვერ შეიქმნა მუშაკთა მნიშვნელოვანი ნაწილის დაუსაქმებლობის გამო.

ამ ნეგატიური მოვლენის სიღრმისეულად გაანალიზებამ ცნობილი მეცნიერ-ეკონომისტი არტურ ოუკენი ასეთ დასკვნამდე მიიყვანა: უმუშევრობის ფაქტიური დონე რამდენი პროცენტითაც აღემატება მის ბუნებრივ დონეს, იმდენ 2,5 პროცენტს შეადგენს დანაკარგი, ანუ უნარმოებელი პროდუქცია. ამის მიხედვით, უმუშევრობის ფაქტიური დონე ისე შეეფარდება ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქტის დანაკარგს, როგორც 1:2,5 [5. 372].

თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ გარემოებებს, რომ სამეგრელოს რეგიონში უმუშევრობის დონის ზემოთ დასახელებულ ოფიციალურ მაჩვენებელში (2008 წ. – 11,8%) არაა ასახული ე.წ. "ჩახშობილი" უმუშევრები (რომლებიც არ ეძებენ სამუშაოს იმის გამო, რომ გადაენურათ მისი შოვნის იმედი – 2005 წელს სამეგრელოში ასეთი იყო 8,8 ათ. კაცი) და ფარული უმუშევრები⁴⁾, ასევე იმას, რომ გაანგარიშების მეთოდის არასრულყოფილობის გამო, ხელოვნურადაა შემცირებული უმუშევართა რიცხოვნობა, უმუშევრობის დონე სამეგრელოში, ჩვენი მიახლოებითი გათვლებით, თითქმის 47 პროცენტს შეადგენს.

ამას უნდა გამოვაკლოთ უმუშევრობის ბუნებრივი დონის მაჩვენებელი (5%), მივიღებთ 42 პროცენტს. ეს იმას ნიშნავს, რომ ე.წ. "ოუკენის კანონის" თანახმად, შრომითი რესურსების რაციონალური გამოყენებით, საკვლევ რეგიონში დაახლოებით 105 პროცენტით (42x2,5) მეტი დოვლათი შეიძლება შექმნილიყო, ვიდრე ფაქტიურად შეიქმნა 2008 წელს.

— **სიღარიბის ზრდა და დემოგრაფიული ვითარების გამწვავება.** უმუშევრობა, როცა მას აქვს მასობრივი და ქრონიკული ხასიათი, გვევლინება სიღარიბის წყაროდ, რომელიც, თავის მხრივ, უარყოფით გავლენას ახდენს ძირითად დემოგრაფიულ მაჩვენებლებზე: ქორწინებაზე, შობადობაზე, მოკვდაობაზე, სიცოცხლის ხანგრძლივობაზე⁵⁾ და ა.შ. ეს ნათლად ჩანს საქართველოს მაგალითზეც. სტატისტიკის დეპარტამენტის მონაცემებით, ამ რეგიონში 1990 წელს დაიბადა 7000 ბავშვი, 2008 წელს კი – 5388 ანუ 1312 ბავშვით ნაკლები. ამავე პერიოდში შობადობის ზოგადი კოეფიციენტი, ანუ ყოველ ათას მცხოვრებზე დაბადებულ ბავშვთა რიცხოვნობა 15,6-დან 11,5-მდე შემცირდა. სამწუხაროდ, ასეთი ნეგატიური ტენდენცია შეინიშნება ქართველებით კომპაქტურად დასახლებულ სხვა რეგიონებშიც;

— **დემოგრაფიული დატვირთვის ზრდა.** იგულისხმება დასაქმებულთა კმაყოფაზე მყოფ პირთა რიცხოვნობის გადიდება. ასეთ კატეგორიას, ჩვეულებრივ, განეკუთვნებიან ბავშვები, ხანდაზმულები და ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ის ნაწილიც, რომელიც ხანგრძლივი დროის განმავლობაში ვერ პოულობს სამუშაოს და ავსებს უმუშევართა სარეზერვო არმიას. ასეთ პროცესს, სხვა ნეგატიურ შედეგებთან ერთად, თან სდევს თაობათა შორის დაპირისპირება;

— **მოსახლეობის გარე მიგრაცია.** სამეგრელოს მკვიდრნი, ისე როგორც ქართველები საერთოდ, როგორც ამას სათანადო არგუმენტებით ასაბუთებდა ი. ჭავჭავაძე [7. 301], ნაკლებად მიგრირებად აღდამიანთა კატეგორიას განეკუთვნებიან. ეს იმას ნიშნავს, რომ ისინი, გარდა უკიდურესად მძიმე ვითარებისა, არ ტოვებენ თავიანთ სამშობლოს და არ მიეშურებიან საზღვარგარეთ ცხოვრების უკეთესი პირობების საძებნელად. როგორც ჩანს, უმუშევრობამ და დასაქმების იმედის გადანურვამ, რომელიც მნიშვნელოვანწილად კიდევ უფრო გააძლიერა აფხაზეთიდან დევნილთა დიდი ნაკადების ენგურს გამოღმა გადმოსვლამ, უკიდურესად მძიმე პირობები შექმნა და ხელი შეუწყო საკვლევი რეგიონის მოსახლეობის არცთუ მცირე ნაწილის ჩვენი ქვეყნის ფარგლებს გარეთ მიგრაციას. არ ვაკონკრეტებთ იმ

უარყოფით შედეგებს, რაც ასეთი იძულებითი ნაბიჯის გადადგმას ახლავს თან.

— სამართალდარღვევებისთვის ნოყიერი ნიადაგის შექმნა⁶⁾. სამეგრელოს რეგიონში მის რაოდენობას საქართველოს მოსახლეობაში ამ რეგიონის მოსახლეობის ხვედრითი წონის (2008 წ. – 10,7%) პროპორციული სიდიდით თუ შემოვფარგლავთ, სამართალდარღვევათა შემთხვევები სახეობათა მიხედვით და მთლიანად ასეთი ოდენობით წარმოგვიდგება: ძარცვა – 125, ყაჩაღობა – 118, ქურდობა – 1185, ნარკოტიკების დამზადება, შენახვა და გასაღება – 931, სულ რეგისტრირებული დანაშაულობები – 4777 [4. 98]. ამ მანკიერებებში "ლომის წილი" უმუშევრობას უდევს.

სამეგრელოს რეგიონში დასაქმების დონის ამაღლების, უმუშევრობის რიცხოვნობის ზრდის თავიდან აცილებისა და უმუშევრობის ფაქტიურო დონის მის ბუნებრივ დონესთან მიახლოების გზებია:

- დასაქმების რეგიონული სამსახურის შექმნა, რომელიც გამოიკვლევს შრომით რესურსებსა და მათზე არსებულ მოთხოვნას შორის თანაფარდობას, დისბალანსის გამოვლინებისას გააანალიზებს მის განმსაზღვრელ მიზეზებს, გააკეთებს სათანადო დასკვნებს და, ხელისუფლების შესაბამის ადგილობრივ ორგანოებთან შეთანხმებით, განახორციელებს ქმედით ღონისძიებებს ვითარების ნორმალიზებისთვის. იგულისხმება ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის დასაქმების მხრივ არსებული მდგომარეობის შესწავლა, რეგიონის ფარგლებში (შესაძლებლობისამებრ, მის საზღვრებს გარეთაც) თავისუფალი ვაკანსიების გამოვლენა და მათი შეთავაზება დასაქმების მსურველთათვის (საშუამავლო მომსახურება), შრომის ბაზრის მოთხოვნების შესაბამისად, კადრების გადამზადებისა და კვალიფიკაციის ამაღლების ორგანიზაცია და ა.შ.
- რეგიონის ეკონომიკის აღორძინებისა და განვითარების კვალობაზე ახალი სამუშაო ადგილების შექმნა. მხედველობაში გვაქვს მენარმეობის განვითარება, პრიორიტეტის მინიჭება ისეთი დარგებისათვის, როგორიცაა სოფლის მეურნეობის პროდუქტების, მათ შორის, უპირველეს ყოვლისა, სუბტროპიკული კულტურების (ჩაი, ციტრუსები, ეთერზეთოვნები) მოყვანა და გადამუშავება, მეაბრეშუმეობა, ხალიჩებისა და ქალაღდის წარმოება და სხვა,

რეგიონისთვის მაპროფილებელი დარგები; თანამედროვე ინფრასტრუქტურის გამოყენებით მაღალკვალიფიციური მომსახურება საკვლევ რეგიონში გაადგილებულ ტურისტულ ბაზებსა და კურორტებზე (ფოთი, ანაკლია, მენჯი, ცაიში, ლებარდე, სქური, განმუხური და სხვ.); ანაკლიის უნიკალური საზღვაო პორტის მშენებლობის დიდმნიშვნელოვანი პროექტის რეალიზაციის დაჩქარება; თხილის წარმოების, მესიმინდობის, მესაქონლეობის, მეღორეობის, მეფრინველეობის და რიგი სხვა მიმართულების ფერმერული მეურნეობებისა და მცირე ბიზნესის დაჩქარებული განვითარების ნახალისება კანონით დაწესებული შეღავათებით [8. 315, 334, 336]; საერთოდ ბიზნეს გარემოს გაჯანსაღება და როგორც ადგილობრივი, ისე უცხოური ინვესტიციების მოზიდვა;

- სახელმწიფო ორგანიზაციების, საჯარო დაწესებულებებისა და სანარმოების თანამშრომელთა დაკომპლექტება კვალიფიციური, პროფესიონალური კადრებით;
- დასაქმებულთა შრომითი უფლებების კანონმდებლობით დაცვა, ამ მიმართულებით პროფკავშირების როლის გაძლიერება. შრომის კოდექსის მოთხოვნების დარღვევაზე სამართალდამცავი ორგანოების სწრაფი და ობიექტური რეაგირება;
- აფხაზეთიდან (ძირითადად გალის რაიონიდან) დევნილი მოსახლეობის უპირობო დაბრუნება თავიანთი მუდმივი განსახლების ადგილებში.

შენიშვნები:

- 1) მოიცავს ზემო სვანეთის (მესტიის რაიონი) შესაბამის მონაცემებსაც, მაგრამ ამით არ იცვლება სამეგრელოს შრომითი რესურსების ფორმირება – გამოყენებისთვის დამახასიათებელი ტენდენციები, რამდენადაც სამეგრელო-ზემო სვანეთის რეგიონის მოსახლეობის რიცხოვნობაში მესტიის მუნიციპალიტეტის მოსახლეობის ხვედრითი წონა 3 პროცენტს არ აღემატება.
- 2) სტატისტიკის დეპარტამენტის გათვლებით, დასაქმების დონე სამეგრელოს რეგიონში 2008 წელს 61 პროცენტს

შეადგენდა. იგი მიღებულია დასაქმებულთა რიცხოვნობის 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის რიცხოვნობასთან შეფარდებით. დასაქმების დონის ასეთი მეთოდით გაანგარიშება, ჩვენი აზრით, გაუმართლებელია. იმისთვის, რომ დასაქმების დონის შესახებ სწორი სურათი მივიღოთ, დასაქმებულთა რიცხოვნობა უნდა შევუფარდოთ არა 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის რიცხოვნობას, არამედ ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობას.

- 3) იმერეთის მაჩვენებელში შედის რაჭა-ლეჩხუმ-ქვემო სვანეთის მონაცემებიც.
- 4) სამეგრელოს რეგიონში, ისე როგორც მეტ-ნაკლებად საქართველოს ყველა სხვა რეგიონში, ბევრია უმოქმედო ან ნაწილობრივ ფუნქციონირებადი სანარმო, რომელთა თანამშრომლები იმყოფებიან უვადო და უხელფასო შვებულებაში. ისინი ფორმალურად დასაქმებულებად ითვლებიან (ოფიციალურად არ არიან დათხოვნილი სამუშაოდან), სინამდვილეში კი უმუშევრები არიან.
- 5) გამოკვლევებით დადგენილია, რომ ერთი წლით უმუშევრობა ადამიანის სიცოცხლეს 5 წლით ამოკლებს [6. 65].
- 6) გამოკვლევებით დადგენილია, რომ 1 პროცენტით უმუშევრობის ზრდა 7-8 პროცენტით ზრდის დანაშაულობებს [6. 65].

დასკვნები

სამეგრელოს რეგიონი ხასიათდება უმუშევრობის მაღალი დონით. მიგვაჩნია, რომ მისი ოფიციალური მაჩვენებელი რამდენადმე შემცირებულია რეალურთან შედარებით არასრულყოფილი მეთოდის გამოყენების გამო. პრობლემას ამძიმებს რეგიონში აფხაზეთიდან ლტოლვილთა დიდი რაოდენობა.

უმუშევრობას თან ახლავს რიგი უარყოფითი სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები: ეკონომიკური პოტენციალის არასრული გამოყენება და დიდძალი დანაკარგები; სიღარიბე და ძირითადი დემოგრაფიული მაჩვენებლების გაუარესება; მოსახლეობის გარე მიგრაცია და სხვ.

სამეგრელოს რეგიონში უმუშევრობის დონის შესამცირებლად და იქ არსებული ადამიანური (შრომითი) რესურსების რაციონალურად გამოყენებისათვის მიზანშეწონილია:

- დაუსაქმებელთა ზუსტი აღრიცხვიანობის მოწესრიგება და ქმედითი ღონისძიებების გატარება აღნიშნული კონტინგენტის დანიშნულებისამებრ გამოყენების მიზნით, რისთვისაც აუცილებელია სპეციალური კადრების მომზადება (გადამზადება), ამჟამად არსებული სამეურნეო ამოცანების შესაბამისად;

- ეკონომიკის აღორძინება-განვითარება რეგიონისთვის მაპროფილებელი დარგების, ფერმერული მეურნეობების, მცირე და საშუალო ბიზნესის დაჩქარებული განვითარების გზით და ამის საშუალებით ახალი სამუშაო ადგილების შექმნა.

ლიტერატურა

1. საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს სტატისტიკის დეპარტამენტი.

2. შრომის ბაზარი საქართველოში (2003-2005). სტატისტიკური პუბლიკაცია, თბილისი, 2006.

3. საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერის შედეგები. ტომი III, ნაწილი I. მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური დახასიათება, თბილისი, 2004.

4. საქართველოს სტატისტიკური წელიწდეული – 2009. საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტრო. სტატისტიკის დეპარტამენტი, თბილისი, 2009.

5. ლ. ჩიქავა, ეკონომიკური თეორიის მოკლე კურსი, გამოცემა მეორე, თბილისი, 2005.

6. ი. მესხია, შრომის ბაზარი: დასაქმება და უმუშევრობა საქართველოში. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები. ტომი 6, თბილისი, 2008.

7. ი. ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული 10 ტომად, ტომი VII.

8. ო. შურლაია, მცირე ბიზნესის საფუძვლები. გამომც. "უნივერსალი". თბილისი, 2010.

იხ. კრებული – "სამეგრელოს ბუნებრივი რესურსები და მათი გამოყენების პერსპექტივები". საქართველოს საწარმოო ძალებისა და ბუნებრივი რესურსების შემსწავლელი ცენტრი, თბილისი, 2010, გვ. 254-271.

მცხეთა-მთიანეთის ადამიანური (შრომითი) რესურსები და მათი გამოყენება

შრომითი რესურსები ეკონომიკური პოტენციალის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ელემენტია. თითოეული ტერიტორიული ერთეულის (ქვეყანა, რეგიონი, მხარე და ა.შ.) ეკონომიკური განვითარების დონე და მოსახლეობის კეთილდღეობა მნიშვნელოვანწილად სწორედ იმაზეა დამოკიდებული, თუ რაოდენ რაციონალურად და ეფექტიანად გამოიყენება ადამიანისეული კაპიტალი. წინამდებარე მონოგრაფიის აღნიშნულ თავში ეკონომიკური სტატუსის მიხედვით მოსახლეობის განაწილებასთან, დაქირავებით დასაქმებასთან, თვითდასაქმებასა და უმუშევრობასთან დაკავშირებული საკითხები განხილულია მცხეთა-მთიანეთის მაგალითზე. მოსახლეობის რიცხოვნობით ამ რეგიონის ხვედრითი წონა საქართველოში, მართალია, ფრიად მოკრძალებულია, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, იგი ყურადღებას იქცევს შრომითი რესურსების ფორმირების, დინამიკის, სქესობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურის, დასახლების სიმჭიდროვის, ეკონომიკური საქმიანობის სპეციფიკის, მიგრაციის ინტენსივობის, დასაქმების სეზონურობისა და რიგი სხვა ნიშნის მიხედვით.

უპირველეს ყოვლისა, განვიხილავთ ისეთ მნიშვნელოვან მაჩვენებელს, როგორიცაა „ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა“. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის („საქსტატი“) 2008 წლის გათვლებით, მცხეთა-მთიანეთის რეგიონში ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობა 39,9 ათ. კაცს შეადგენს [1].

ჩვენი აზრით, ამ მაჩვენებელს სიზუსტე აკლია, თუნდაც იმ მარტივი მიზეზის გამო, რომ მასში სრული შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობასთან ერთად, ჩართული არიან პენსიონერებიც, რომლებიც მუშაობის სურვილს აცხადებენ. ამით იმის თქმა კი არ გვინდა, რომ პენსიონერებს მუშაობა ეკრძალებათ და ისინი საერთოდ უნდა ამოვიღოთ შრომითი რესურსების შემადგენლობიდან. ესოდენ სერიოზული საკითხისადმი ასეთი მიდგომა რეალობის შეუფასებლობა იქნებოდა. ჩვენ ხაზი გვინდა გავუსვათ იმ გარემოებას, რომ დაუსაქმებელი პენსიონერი არ უნდა ჩაითვალოს სამუშაოს ტიპურ მაძიებლად, როგორც ეს კანონზომიერად ხდება მსოფლიოს ბევრ ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყანაში.

რა არგუმენტები არსებობს ასეთი მტკიცებისათვის? – ჯერ ერთი, ის, რომ იგი (ე.ი. შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებული პირი) არაა ისეთივე სრულყოფილი სამუშაო ძალა, როგორიც ანალოგიური კვალიფიკაციის მქონე სრული შრომისუნარიანი ასაკის პირია, და, მეორე, მან საზოგადოების წინაშე უკვე მოიხადა თავისი მოქალაქეობრივი ვალი და დაიმსახურა როგორც დასვენების უფლება, ისე საარსებო წყარო – პენსია. ცხადია, იგულისხმება მოხუცებულობის ისეთი პენსია, რომელიც თავისი რაოდენობრივი პარამეტრებით არ ჩამოუვარდება რაციონალურ (უკიდურეს შემთხვევაში, მინიმალურ) საარსებო კალათას. პენსიონერს არც ეს გარემოება უკრძალავს, შენარჩუნებული შრომის უნარის ფარგლებში, საზოგადოებრივ შრომით საქმიანობაში მონაწილეობას. მით უმეტეს, თუ ის შემოქმედია და უპირატესად გონებრივი შრომით არის დაკავებული, მაგრამ ეს არ ნიშნავს იმას, რომ იგი ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის კატეგორიაში უნდა ითვლებოდეს.

ამ საკითხთან დაკავშირებით, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური ასეთ არასაკმაოდ არგუმენტირებულ განმარტებას იძლევა: „ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ზედა ასაკობრივი ზღვარი არ არის დანესებული, რადგან საპენსიო ასაკის მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობა საკმაოდ მაღალია“.

ამ შემთხვევაში მთავარი სწორედ იმის ახსნაა, თუ რატომ, მაგალითად, საქართველოში და მისნაირ მდგომარეობაში მყოფ სხვა ქვეყნებში, ევროპის (და არა მარტო ევროპის) განვითარების პოსტინდუსტრიულ ეტაპზე მყოფი ქვეყნებისაგან განსხვავებით, პენსიონერთა ეკონომიკური აქტიურობა ასეთი მაღალი. ძირითადი მიზეზი, საარსებო მინიმუმთან შედარებით, მკვეთრად დაბალი პენსიაა, რაც არ იძლევა თავისი თავის, მით უმეტეს, ოჯახის რჩენის სრულყოფილ საშუალებას.

ამრიგად, ჩვენი შენიშვნების მთავარი არსი იმაში მდგომარეობს, რომ ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის შესახებ მსჯელობა უნდა შემოიფარგლოს სრული შრომისუნარიანი, ანუ მაქსიმალურად მაღალშრომისუნარიანი, ასაკის მოსახლეობით.

ზემოაღნიშნული მაჩვენებლის სიზუსტის მიმართ ეჭვის შეტანის სხვა გარემოებებიც არსებობს, მაგრამ, რადგანაც უფრო სარწმუნო წყარო ჯერჯერობით არ მოგვეპოვება, სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ოფიციალური მონაცემებით უნდა ვისარგებლოთ.

როგორია მცხეთა-მთიანეთის რეგიონში ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის დინამიკა? – იგი უკანასკნელ წლებში კლების ტენდენციით ხასიათდება – 2008 წელს, 2005 წელთან შედარებით, 13,7 ათ. კაცით შემცირდა. ამ მხრივ მცხეთა-მთიანეთი გამოჩეკილი როდია. იგივე ტენდენცია აღინიშნებოდა აჭარაში, იმერეთში, კახეთში, სამცხე-ჯავახეთში, გურიაში, შიდა და ქვემო ქართლში, ასევე, მთლიანად საქართველოში საშუალოდ. ზრდას ადგილი ჰქონდა მხოლოდ ორ რეგიონში (ქ. თბილისსა და სამეგრელო-ზემო სვანეთში), რაც ძირითადად აფხაზეთიდან და ცხინვალის რეგიონიდან დევნილი მოსახლეობის ინტენსიური ჩამოსახლებით იყო გამოწვეული.

2008 წელს მცხეთა-მთიანეთში მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობის დონე (ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ხვედრითი წონა 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობაში) 57,1 პროცენტს შეადგენდა. იგი, 2005 წლის შესაბამის მაჩვენებელთან შედარებით, რამდენადმე გაუარესებულია – შემცირებულია 4,1 პროცენტული პუნქტით. თუ შევადარებთ ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელს, დავინახავთ, რომ 2008 წელს მას ჩამორჩებოდა 5,5 პროცენტული პუნქტით. ცალკეულ რეგიონებთან შედარება კი ასეთ სურათს იძლევა: აღემატება მხოლოდ ქ. თბილისისას 4,7 პროცენტული პუნქტით, ხოლო ჩამორჩება: გურიისას 21, სამცხე-ჯავახეთისას – 20, კახეთისას – 13,2, სამეგრელო-ზემო სვანეთისას – 12, იმერეთისას – 9,3, ქვემო ქართლისას – 6,5, აჭარისას – 2,5 და შიდა ქართლისას – 2,4 პროცენტული პუნქტით [1].

შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (შსო) ე.წ. „მკაცრი კრიტერიუმით“ გაანგარიშებული საქართველოს ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში მცხეთა-მთიანეთის ხვედრითი წონა 2008 წელს მხოლოდ 2 პროცენტს შეადგენდა და ამ მაჩვენებლით ქვეყნის რეგიონებს შორის უკანასკნელ ადგილზე იყო. იგი ჩამორჩებოდა: ქ. თბილისს 20,4, იმერეთს – 17,6, კახეთს – 8,7, ქვემო ქართლს – 8,1, აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკას – 6,6, შიდა ქართლს – 4,1, სამცხე-ჯავახეთს – 3,3, ხოლო გურიას – 2,1 პროცენტული პუნქტით.

2005-2008 წლებში ქვეყნის მასშტაბით ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის სტრუქტურას რეგიონულ ჭრილში ძირეული ცვლილებები არ განუცდია. მისი უმნიშვნელო ზრდა აღინიშნებოდა ქ. თბილისში, აჭარაში, სამეგრელო-ზემო სვანეთში, ხოლო კლება – ქვემო ქართლში. აღსანიშნავია, რომ 2008 წლის

მონაცემებით, მცხეთა-მთიანეთის რეგიონის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ხვედრითი წონა ქვეყნის შესაბამის მაჩვენებელში (2%) თითქმის ემთხვევა ამ რეგიონის მოსახლეობის ხვედრით წილს (2,4%) ქვეყნის მოსახლეობის რიცხოვნობაში.

სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის 2005 წლის მონაცემებით, მცხეთა-მთიანეთის რეგიონის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა (53,6 ათ. კაცი), სქესობრივი ნიშნით ასეთნაირად ნაწილდება: მამაკაცია 29,8 ათ. (55,6%), ხოლო ქალი – 23,8 ათ. (44,4%). ეს მაჩვენებლები ქვეყნის მასშტაბით რამდენადმე განსხვავებულია. ქალების ხვედრითი წონა ჭარბობს 2,4 პროცენტული პუნქტით, ხოლო მამაკაცებისა – ამდენითვე ჩამორჩება. ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის სქესობრივი სტრუქტურის გარკვევას ის პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს, რომ, ამ გარემოების გაუთვალისწინებლად, შეუძლებელია თითოეული სქესის წარმომადგენელთა (ქალებისა და მამაკაცების) საქმიანობის შესაფერის სფეროში ოპტიმალურად დასაქმება.

არანაკლები პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ასაკობრივ სტრუქტურას. 2005 წლის მონაცემებით, მცხეთა-მთიანეთის რეგიონში იგი ასე წარმოგვიდგება: 20 წლამდე ასაკისაა 3,6 პროცენტი, 20-24 წლის – 8,3; 24-29 წლის – 8,7; 30-34 წლის – 6,7; 35-39 წლის – 11,9; 40-44 – 11,4; 45-49 წლის – 12,9; 50-54 წლის – 10,4; 55-59 წლის – 6,1; 60-64 წლის – 4,7, ხოლო 65 წლისა და უფროსი ასაკის – 15,3 პროცენტი [2. 19].

მოსახლეობის რიცხოვნობით ისეთ პატარა რეგიონში, როგორც მცხეთა-მთიანეთია, 8,2 ათ. დასაქმების სურვილის მქონე შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებული პირი არც ისე ცოტაა და იგი ბევრ საფიქრალს უჩენს ხელისუფლების ადგილობრივ ორგანოებს. ამასთან, როგორც 2005 წლის ფაქტობრივი მასალის ანალიზი გვიჩვენებს, პენსიონერთა ხვედრითი წონა მცხეთა-მთიანეთის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ქალთა სქესის წარმომადგენელთა შორის 4,8 პროცენტული პუნქტით მაღალია, ვიდრე მამრობითი სქესის წარმომადგენელთა შორის. ეს იმაზე მიგვანიშნებს, რომ მცხეთა-მთიანეთის ადმინისტრაციის ხელმძღვანელებს მეტი ძალისხმევა მართებთ დასაქმების სურვილის მქონე პენსიონერი ქალების სპეციალობის მიხედვით სამუშაო ადგილებით უზრუნველსაყოფად.

2005 წელს მცხეთა-მთიანეთის რეგიონზე მოდიოდა ქვეყნის მასშტაბით ეკონომიკურად აქტიურ მამაკაცთა 2,8 პროცენტი (მ.შ ქალაქში – 1,1% და სოფელში 2,3%) და ამავე კატეგორი-

ის ქალთა 2,5% (მ.შ. ქალაქში 0,8% და სოფელში 2,2%) [2. 20-21]. სქესობრივი ნიშნით ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ქალაქსა და სოფელს შორის ასეთი უთანაბრო განაწილება შესაბამისი ორგანოების მხრივ საგანგებო ზრუნვას საჭიროებს.

მცხეთა-მთიანეთში 2008 წელს დასაქმებული იყო 32,9 ათ. კაცი, ანუ 13,6 ათ. კაცით ნაკლები, ვიდრე 2005 წელს და დასაქმების დონე, გაანგარიშებული შრომისუნარიანი ასაკის დასაქმებულთა რიცხოვნობის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობასთან შეფარდებით, 82,4 პროცენტს შეადგენდა¹⁾.

ჩვენი აზრით, ეს მაჩვენებელი, მის გაანგარიშებაში შეტანილი კორექტივის მიუხედავად, ხელოვნურად გაბერილია და რეალურ მდგომარეობაზე არასწორ წარმოდგენას იძლევა, რამდენადაც ემყარება შსო-ის არასრულყოფილ მეთოდოლოგიას, რომლის მიხედვითაც, "დასაქმებულია 15 წლისა და უფროსი ასაკის პირი, რომელიც გამოსაკვლევი კვირის განმავლობაში მინიმუმ ერთი საათით მაინც იყო დაკავებული ეკონომიკური საქმიანობით" [2. 7].

აღნიშნული და კიდევ არაერთი ნაკლის მიუხედავად, ძირითადად მაინც სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებს დავეყრდნობით, რამდენადაც ჯერჯერობით სხვა ინფორმაცია არ არსებობს. მცხეთა-მთიანეთის რეგიონში დასაქმების დონის 2008 წლის ზემოთ დასახელებული მაჩვენებელი (82,4%) აღემატება სრულიად საქართველოს მხოლოდ ორი რეგიონის – თბილისისა (72,2%) და აჭარის (74,4%) შესაბამის მაჩვენებლებს, ხოლო ჩამორჩება გურიის შესაბამის მაჩვენებელს 13,8, სამცხე-ჯავახეთისას – 10,1, კახეთისას – 8,2, ქვემო ქართლისას – 6,9, სამეგრელო-ზემო სვანეთისას – 5,8, იმერეთისას – 5,8, შიდა ქართლისას – 1,2 პროცენტული პუნქტით.

2008 წლის მონაცემებით, მცხეთა-მთიანეთში დასაქმებულთა შორის დაქირავებით მომუშავეა – 36,8 პროცენტი, ხოლო თვითდასაქმებული – 63,2 პროცენტი. მთლიანად საქართველოშიც (საშუალოდ) თითქმის ასეთივე თანაფარდობაა. დასაქმებულთა შორის დაქირავებით მომუშავეთა ხვედრითი წილით მცხეთა-მთიანეთი მეორე ადგილზეა. მას უსწრებს მხოლოდ თბილისი (79,6%). ჩამორჩებიან გურია (13,5%), სამცხე-ჯავახეთი (18%), სამეგრელო-ზემო სვანეთი (22,8%), იმერეთი (25%), შიდა ქართლი (26,7%), ქვემო ქართლი (30%) და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკა (36,5%).

რაც შეეხება დასაქმებულთა შორის თვითდასაქმებულთა ხვედრით წილს, ამ მაჩვენებლით (63,2%), მცხეთა-მთიანეთი ჩამორჩება ყველა რეგიონს (აჭარა, გურია, იმერეთი, კახეთი, სამეგრელო-ზემო სვანეთი, სამცხე-ჯავახეთი, ქვემო ქართლი, შიდა ქართლი), გარდა ქ. თბილისისა (20,4%).

ქვეყნის მასშტაბით თვითდასაქმებულთა სტრუქტურას რეგიონულ ჭრილში თუ განვიხილავთ, ასეთ სურათს მივიღებთ. მცხეთა-მთიანეთზე მოდის სულ 2 პროცენტი და ამ მაჩვენებლით ქვეყნის რეგიონთა შორის იგი ბოლო ადგილზეა. სხვა რეგიონების ხვედრითი წონა ასეთია (%-ობით): იმერეთი – 24,2, სამეგრელო-ზემო სვანეთი – 13,9, კახეთი – 3,8, ქვემო ქართლი – 11,7, აჭარა – 7,5, სამცხე-ჯავახეთი – 7,5, შიდა ქართლი – 7, გურია – 6,4, ხოლო თბილისი – 6.

თვითდასაქმებულთა თაობაზე სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მიერ მოწოდებული ეს მონაცემები ბევრ ცდომილებას შეიცავს. ასეთი კატეგორიული დასკვნის საფუძველს გვაძლევს კრიტერიუმები, რომელთა მიხედვით ხდება თვითდასაქმებულთა დადგენა: „თვითდასაქმებული – მესაკუთრე, რომლის საქმიანობის მიზანს საანგარიშო პერიოდში წარმოადგენს მოგების ან ოჯახური შემოსავლის (ფულით ან ნატურით) მიღება; ოჯახურ სანარმოში უსასყიდლოდ მომუშავე პირი“ [3. 41].

თვითდასაქმებულის სტატუსის დასადგენად, აი როგორ კითხვას უსვამს რესპონდენტს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის წარმომადგენელი (ინტერვიუერი) შინამეურნეობების გამოკვლევისას: „შეიძლება ბოლო 7 დღის განმავლობაში თუნდაც ერთი საათით ასრულებდით სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოებს ან ნადირობდით, თევზაობდით, აგროვებდით ტყის ხილს, სოკოს, სამკურნალო მცენარეებს და ა. შ. საკუთარი მოხმარებისათვის ან გასაყიდად ქვეყნის ფარგლებს შიგნით“.

ძნელი დასაჯერებელია ამ საკითხზე უარყოფითი პასუხის მიღება. ასეთი ლიბერალური, ზოგადი და გაურკვეველი მიდგომით, დაუსაქმებელი (განსაკუთრებით სოფლად) თითქმის არავინ დარჩება. ყოველივე ეს ნათლად მიგვანიშნებს თვითდასაქმებულის (და არა მარტო თვითდასაქმებულის) დასადგენად მოქმედი მეთოდიკის სრულყოფის აუცილებლობაზე.

დავუბრუნდეთ ისევ ჩვენს მთავარ თემას. 2008 წლის მონაცემებით, მცხეთა-მთიანეთის რეგიონში ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით დასაქმებულთა სტრუქტურა ასეთ სურათს იძლევა: ყველაზე მაღალი (15%) ხვედრითი წონითაა წარმოდგენილი 65 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობა, შემდეგ მოდის

40-44 წლის (12%), 35-39 წლის (11,4%), 45-59 წლის (10,7%), 50-54 წლის (10%), 30-34 წლის (9,1%), 55-59 წლის (8,9%), 20-24 წლის (8,4%), 60-64 წლის (5,9%) და 20 წლამდე ასაკის მოსახლეობა (1,6%).

შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებულთა ასეთი მაღალი ხვედრითი წონა, ცხადია, უარყოფითი მაჩვენებელია. რაც შეეხება 20 წლამდე ასაკის ახალგაზრდობის ესოდენ მცირე ხვედრით წილს, კანონზომიერ მოვლენად უნდა ჩაითვალოს, რამდენადაც ისინი ძირითადად სწავლით არიან დაკავებულნი და, მცირე გამონაკლისებს თუ არ მივიღებთ მხედველობაში, ეკონომიკურ საქმიანობაში მონაწილეობისათვის ვერ იცლიან.

სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის 2006 წლის მონაცემებით, ეკონომიკური საქმიანობის სახეობათა მიხედვით დასაქმებულთა შორის მცხეთა-მთიანეთის ხვედრითი წონა ასეთია (%-ობით): სოფლის მეურნეობა, ნადირობა, მეტყევეობა, თევზჭერა – 24; სამთო-მოპოვებითი მრეწველობა და კარიერების დამუშავება – 2,3; დამამუშავებელი მრეწველობა – 2,2; ელექტროენერგია, გაზი და წყალმომარაგება – 7,6; მშენებლობა – 2,1; საბითუმო და საცალო ვაჭრობა, ავტომობილების, მოტოციკლების, საყოფაცხოვრებო საქონლისა და პირადი სარგებლობის ნივთების რემონტი – 2,2; სასტუმროები და რესტორნები – 9,7; ტრანსპორტი, სასაწყობო მეურნეობა და კავშირგაბმულობა – 2,5; საფინანსო შუამავლობა – 0,7; ოპერაციები უძრავი ქონებით, არენდა და კომერციული საქმიანობა – 3,2; სახელმწიფოს მართვა და თავდაცვა, სავალდებულო სოციალური დაზღვევა – 4,1; განათლება – 4,2; ჯანმრთელობის დაცვა და სოციალური მომსახურება – 3,1; სხვა კომუნალური, სოციალური და პერსონალური მომსახურება – 1,5; კერძო საშინაო მეურნეობა დაქირავებული მომსახურებით – 0,7.

2006 წლის მონაცემებით, მცხეთა-მთიანეთის რეგიონზე მოდის საქართველოში დასაქმებულთა საერთო რიცხოვნობის მხოლოდ 2,7 პროცენტი, რაც ყველაზე დაბალი მაჩვენებელია ქვეყნის რეგიონთა შორის. იგი მეხუთე ადგილზეა სასტუმროებსა და რესტორნებში დასაქმებულთა ხვედრითი წონით, ხოლო მეექვსეზე – ელექტროენერგიის, გაზისა და წყალმომარაგების დარგში დასაქმებულთა ხვედრითი წონით. ეკონომიკური საქმიანობის სხვა სახეობებში დასაქმებულთა ხვედრითი წონით ამ რეგიონს კიდევ უფრო მოკრძალებული პოზიციები უკავია.

ადამიანისეული კაპიტალი (შრომითი რესურსები) მცხეთა-მთიანეთის რეგიონში, ისე როგორც მეტ-ნაკლებად ყველა

დანარჩენ რეგიონსა და ქვეყანაში მთლიანად, არარაციონალურად გამოიყენება. ასეთი დასკვნის საფუძველს იძლევა ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილის დაუსაქმებლობა და ამ ნეგატიური პროცესის ქრონიკული ხასიათი.

შსო-ის მეთოდოლოგიით, მცხეთა-მთიანეთის რეგიონში უმუშევართა რიცხოვნობა 2008 წელს 7,1 ათ. კაცს შეადგენდა [1]. ამ მაჩვენებლის სისწორეში ეჭვის შეტანის სერიოზულ საფუძველს იძლევა თუნდაც ის გარემოება, რომ იგი გაანგარიშებულია შსო-ის ე.წ. "მკაცრი კრიტერიუმით", რომელიც მოიცავს 15 წლისა და უფროსი ასაკის დასაქმებულ მოსახლეობასა და ამავე კატეგორიის მოსახლეობის იმ ნაწილს, რომელიც გამოსაკვლევი კვირის განმავლობაში არ ენეოდა ეკონომიკურ საქმიანობას, ეძებდა სამუშაოს და მზად იყო მუშაობის დაწყებისათვის. იმის გამო, რომ სტატისტიკის ეროვნულმა სამსახურმა თითქმის სამი წელია, რაც შეწყვიტა უმუშევრობის გაანგარიშება შსო-ის ე.წ. "შერბილებული კრიტერიუმით", ზემოთ დასახელებულ მაჩვენებელში ვერ მოხვდნენ ის პირები, რომლებიც გამოსაკვლევი კვირის განმავლობაში არ ენეოდნენ ეკონომიკურ საქმიანობას, არ ეძებდნენ სამუშაოს, რადგან გადაეწურათ მისი შოვნის იმედი, თუმცა ვაკანსიის გამოჩენისთანავე მზად იყვნენ მუშაობის დაწყებისათვის. გამოდის, რომ აღურიცხავნი დარჩნენ სწორედ ტიპური (ნამდვილი) უმუშევრები. უმუშევართა ამ მაჩვენებელში არც ფარული და სეზონური უმუშევრები არიან შეყვანილნი, მაშინ როდესაც მათი რიცხოვნობა საკმაოდ სოლიდურია. ეს მეთოდოლოგიური ნაკლოვანებებია, რაც დაუყოვნებლივ საჭიროებს გამოსწორებას.

უმუშევრობის მხრივ ქვეყანაში არსებულ ვითარებაზე, უმუშევართა რიცხოვნობასთან შედარებით, უფრო ნათელ წარმოდგენას უმუშევრობის დონე (ანუ, უმუშევართა რიცხოვნობის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობასთან შეფარდება, გამოხატული პროცენტებში) იძლევა. საკვლევ რეგიონში იგი 2008 წელს 17,7 პროცენტს, ანუ, 2005 წლის შესაბამის მაჩვენებელთან შედარებით, 4,4 პროცენტული პუნქტით მეტს შეადგენდა, რაც ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელზე 1,2 პროცენტული პუნქტითაა მეტი. აღნიშნულ პერიოდში უმუშევრობის დონე მთლიანად საქართველოშიც გაიზარდა, მაგრამ მოკრძალებული ოდენობით – 2,7 პროცენტული პუნქტით.

უმუშევრობის დონე საქართველოს რეგიონთა შორის, მცხეთა-მთიანეთთან შედარებით, მაღალია მხოლოდ ქ. თბილისსა (29,8%) და აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში (25,6%).

სხვა რეგიონებში კი საგრძნობლად დაბალია: გურიაში 13,9 პროცენტული პუნქტით, სამცხე-ჯავახეთში – 10,2, კახეთში – 8,4, ქვემო ქართლში – 7, იმერეთში – 5,9, სამეგრელო-ზემო სვანეთში – 5,9, ხოლო შიდა ქართლში – 1,4 პროცენტული პუნქტით [1].

საკვლევ რეგიონში სექსობრივი ნიშნით უმუშევართა სტრუქტურის განხილვა ასეთ სურათს იძლევა: 2005 წელს უმუშევარი იყო 4,8 ათ. მამაკაცი (67%) და 2,4 ათ. ქალი (33%). უმუშევრობის დონე კი შეადგენდა: მამაკაცებში 16,1 პროცენტს, ხოლო ქალებში – 10 პროცენტს. ეს არათანაბარზომიერება გასათვალისწინებელია სამუშაო ადგილების შექმნისას.

საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერის მომენტიდან მცხეთა-მთიანეთის რეგიონში უმუშევართა 35,7 პროცენტი ქალაქში ცხოვრობდა, ხოლო 64,3 პროცენტი – სოფელში, მაშინ როდესაც ქვეყანაში საშუალოდ საწინააღმდეგო სურათი შეინიშნებოდა, უმუშევართა 75,5 პროცენტი ცხოვრობდა ქალაქში, ხოლო 24,5 პროცენტი – სოფელში [4. 403, 407]. მცხეთა-მთიანეთში საერთო კანონზომიერების საწინააღმდეგო სურათის არსებობა ძირითადად მთიანეთისთვის დამახასიათებელი თავისებურებებით (მრეწველობის განვითარების დაბალი დონე, სახნავ-სათესი ფართობის სიმცირე, სამუშაო ადგილების დეფიციტი და ა.შ.) აიხსნება.

უმუშევრობის, ქალაქისა და სოფლის მიხედვით არსებული მდგომარეობის, სექსობრივ ნიშანთან ერთად, სრულად ასახვას დიდი პრაგმატული მნიშვნელობა აქვს, რამეთუ მას შეუძლია ორიენტაცია მისცეს ხელისუფლების შესაბამის ორგანოებს დასაქმების ყოველმხრივ დასაბუთებული პროგრამის შესამუშავებლად.

არანაკლები პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს განათლების დონის მიხედვით უმუშევრობის სტრუქტურის ცოდნასაც. როგორც საქართველოს 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერის შედეგებიდან ჩანს, მიმდინარე საუკუნის დასაწყისისათვის მცხეთა-მთიანეთის რეგიონში უმუშევართა (18,9 ათ. კაცი) შორის უმაღლესი განათლება ჰქონდა 17,3 პროცენტს, დაუმთავრებელი უმაღლესი განათლება – 4,1, საშუალო პროფესიული განათლება – 21,6, დაწყებითი პროფესიული განათლება – 3,5, საშუალო სრული ზოგადი განათლება – 38,4, საბაზო ზოგადი განათლება – 11,3, ხოლო დაწყებითი ზოგადი გა-

ნათლება – 3,5 პროცენტს. არ ჰქონდა დაწყებითი განათლებაც კი, მაგრამ შეეძლო წერა-კითხვა 0,2 პროცენტს [4. 415].

საქართველოს მოსახლეობის პირველი საყოველთაო აღწერის მომენტი სათვლის (2002 წ.) მცხეთა-მთიანეთში უმაღლესი განათლების მქონე უმუშევართა შორის მამაკაცი იყო 1426 (43,7%), ხოლო ქალი – 1833 (56,3%). იგივე კონტინგენტი ქალაქისა და სოფლის მიხედვით ასე იყო წარმოდგენილი: ქალაქში ცხოვრობდა უმაღლესი განათლების მქონე უმუშევართა 45,6 პროცენტი, სოფელში კი – 53,5 პროცენტი [4. 407].

მონაცემების ასეთ დეტალიზაციას ის მნიშვნელობა აქვს, რომ სწორედ მისი გათვალისწინებით უნდა შეიმუშავოს საკვლევი რეგიონის ხელისუფლებამ უმუშევართა დასაქმების პროგრამა.

როგორც ფაქტობრივი მასალის ანალიზი ცხადყოფს, შრომითი რესურსები მცხეთა-მთიანეთში, ისე როგორც ქვეყნის ყველა სხვა რეგიონში, არარაციონალურად გამოიყენება. მას, ბუნებრივია, თან სდევს რიგი ნეგატიური სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები, რომელთა შორის აღსანიშნავია:

— წარმოებრივი პოტენციალის არასრულად გამოყენება და საზოგადოებრივი დოვლათის დიდძალი დანაკარგები.

უმუშევრობასა და უწარმოებელ საზოგადოებრივ დოვლათს შორის ორგანული კავშირის ანალიზმა ცნობილი მეცნიერ-ეკონომისტი არტურ ოუკენი იმ დასკვნამდე მიიყვანა, რომ უმუშევრობის ფაქტიური დონე რამდენი პროცენტითაც აღემატება მის ბუნებრივ დონეს, იმდენ 2,5 პროცენტს შეადგენს დანაკარგი, ანუ უწარმოებელი საზოგადოებრივი დოვლათი. ამის მიხედვით, უმუშევრობის ფაქტიური დონე ისე შეეფარდება ქვეყნის (ასევე, რეგიონის) მთლიანი შიგა პროდუქტის დანაკარგს, როგორც 2:5 [5. 372].

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის გათვლებით, უმუშევრობის დონე მცხეთა-მთიანეთში 2008 წელს 17,7 პროცენტს შეადგენდა. თუ ამ მაჩვენებელს გამოვაკლებთ უმუშევრობის საყოველთაოდ მიღებულ ბუნებრივ დონეს (5%), მივიღებთ 12,7 [17,7—5] პროცენტს. 12,7-ის გამრავლებით ე.წ. „ოუკენის კოეფიციენტზე“ (2,5) მივიღებთ 31,7 პროცენტს. აი, ამდენით მეტი დოვლათი შეიქმნებოდა საკვლევ რეგიონში 2008 წელს, უმუშევრობის ასეთი მაღალი დონე რომ არ ყოფილიყო. დანაკარგები, ცხადია, ამაზე გაცილებით მეტიც გამოვა, თუ უმუშევრობის დონის ამ ხელოვნუ-

რად შემცირებული მაჩვენებლის ნაცვლად, დავადგენთ მის რეალურ სიდიდეს;

— **სიღარიბის ზრდა და დემოგრაფიული ვითარების გაუარესება.** უმუშევრობასა და სიღარიბეს შორის პირდაპირპროპორციული დამოკიდებულებაა, ე.ი. რაც უფრო მაღალია უმუშევრობის დონე, მით უფრო ღარიბია მოსახლეობა და პირიქით. სიღარიბე, თავის მხრივ, უარყოფითად მოქმედებს ქორწინებაზე, შობადობასა და სიცოცხლის ხანგრძლივობაზე²⁾, მოკვდაობას კი ზრდის. ეს რომ ასეა, ნათლად ჩანს მცხეთა-მთიანეთის რეგიონის მაგალითზე. სხვა ფაქტორებთან ერთად, უმუშევრობასა და სიღარიბეს დიდი წვლილი მიუძღვით იმაში, რომ კავკასიონის მთიანეთში თუ 1990 წელს მოსახლეობის ბუნებრივმატებას (1,1%) ჰქონდა ადგილი, 2008 წელს მისმა კლებამ 3,6 პრომილეს მიაღწია [1]. ასეთი კრიტიკული დემოგრაფიული სიტუაცია ჯერჯერობით საქართველოს არც ერთ რეგიონში არ დაფიქსირებულა.

— **დემოგრაფიული დატვრითვის ზრდა.** იგულისხმება დასაქმებულთა კმაყოფაზე მყოფ პირთა რიცხოვნობის ზრდა. ასეთ კატეგორიას, ჩვეულებრივ, შრომისუნარიან ასაკს მიუღწეველი, შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებული და შრომისუნარიანი ასაკის ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობა განეკუთვნება. მასობრივი უმუშევრობის შედეგად იქმნება სრულიად არაორდინარული ვითარება – მათ რიგებს ემატება შრომისუნარიანი ასაკის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ის ნაწილიც, რომელიც ხანგრძლივი დროის განმავლობაში ვერ პოულობს სამუშაოს და ავსებს უმუშევართა სარეზერვო არმიას. ე.ი. ვინც, თავის თავთან ერთად, სხვას უნდა არჩენდეს, თვითონ ხდება სარჩენი, რაც ნოყიერ ნიადაგს ქმნის თაობათა შორის დაპირისპირებისათვის;

— **მოსახლეობის მიგრაცია.** როგორც ი. ჭავჭავაძე აღნიშნავდა, ქართველები ნაკლებად მიგრირებადი ერების კატეგორიას განეკუთვნებიან [6. 361]. ეს იმას ნიშნავს, რომ ისინი მხოლოდ უკიდურეს შემთხვევაში ტოვებენ თავიანთ სამშობლოს, მშობლიურ სახლკარს და მიიღტვიან საზღვარგარეთ ცხოვრების პირობების გასაუმჯობესებლად. სამწუხაროდ, სწორედ ასეთ პროცესებთან გვაქვს საქმე მცხეთა-მთიანეთში, რის შედეგადაც მხარე თანდათან იცლება მოსახლეობისაგან, ძირითადად, ახალგაზრდებისაგან. ასეთი ნეგატიური ტენდენციის ლოგიკური შედეგია ნასოფლარების გახშირება. საკმარისია ითქვას, რომ საქართველოში დღეისათვის დაფიქსირებული

ლია 162 ნასახლარი სოფელი, ხოლო 152 სოფელში მცხოვრებთა რიცხოვნობა საშუალოდ 11 კაცს არ აღემატება. ასეთი სოფლები და ნასახლარები ძირითადად სწორედ მთიანეთში გვხვდება. ასე მაგალითად, საქართველოს მოსახლეობის აღწერისას არც ერთი მცხოვრები არ აღრიცხულა ხევსურეთის სოფლებიდან: ქმოსტში, ლულში, ძეძეურთაში, ოხერხევში, კისეხნში, უკანახა-დუში; გუდამაყრის სოფლებიდან – ბურსაჭირში, უკანა ფშავში, ბეტის ჩრდილში; თუშეთის სოფლებიდან – დოჭუში, ქუმელა-ურთაში, შტროლთაში, ხახაბოში, დანოში; ყაზბეგის რაიონის სოფლებიდან – ართხმოში. გასული საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისისათვის ყაზბეგის რაიონის 10 სოფელში მოსახლეობის რიცხოვნობა (თითოეულში საშუალოდ) 3 კაცს არ აღემატებოდა;

— ხელსაყრელი პირობების შექმნა ჩრდილოვანი (ფარული) ეკონომიკის განვითარებისთვის. უმუშევარი, რომელიც ხანგრძლივი დროის განმავლობაში ვერ ახერხებს ლეგალურ სექტორში დასაქმებას, საარსებო საშუალებების მოსაპოვებლად, არცთუ იშვიათად, საქმდება ჩრდილოვან სექტორში [9. 338].

— სამართალდარღვევებისათვის ხელსაყრელი პირობების შექმნა. მცხეთა-მთიანეთის რეგიონში მის რიცხოვნობას საქართველოს მოსახლეობაში ამ რეგიონის მოსახლეობის ხვედრითი წონის (2008 წ. – 2,4%) პროპორციული სიდიდით თუ განვსაზღვრავთ, სამართალდარღვევათა შემთხვევები სახეობათა მიხედვით და ერთობლივად ასეთი ოდენობით წარმოგვიდგება: ძარცვა – 28, ყაჩაღობა – 24, ქურდობა – 355, ნარკოტიკის უკანონო შენახვა, დამზადება და გასაღება – 209, სულ რეგისტრირებული დანაშაულობები – 313 [3. 98]. ამ მანკიერებებში თვალსაჩინო წვლილი უმუშევრობასა და სიღარიბეზე მოდის. გამოკვლევებით დადგენილია, რომ 1 პროცენტით უმუშევრობის ზრდა 7-8 პროცენტით ზრდის დანაშაულობებს [7. 65].

მცხეთა-მთიანეთის მხარეში ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის დასაქმების გაუმჯობესებისა და უმუშევრობის შემცირებისათვის განსახორციელებელ ღონისძიებათა შორის აღსანშნავია:

- დასაქმების ისეთი ქმედითი რეგიონული სამსახურის შექმნა, რომელიც არა მარტო დაარეგისტრირებს უმუშევრებს და შესთავაზებს მათ ვაკანსიებს (თავისუფალ სამუშაო ადგილებს), არამედ, ამასთან ერთად, იზრუნებს კადრების კვა-

ლიფიკაციის ამაღლებაზე, გადამზადებასა და მათ მიერ ახალი პროფესიების ათვისებაზე;

- მცირე ბიზნესის განვითარება, აგროსანარმოო კოოპერატივების შექმნა, ყოველივე ამისათვის შეღავათიანი კრედიტის გამოყოფა, უცხოური ინვესტიციების მოზიდვა, განვითარებული ქვეყნების ანალოგიურად, სახელმწიფოს მხრივ სუბსიდირების პრაქტიკის გამოყენება და სხვ. [8. 310, 315, 334, 336];
- საკვლევი რეგიონის ეკონომიკის აღორძინება-განვითარება და, უმუშევართა განათლების დონისა და სპეციალობების გათვალისწინებით, ახალი სამუშაო ადგილების შექმნა, დაჩქარებული განვითარება ამ მხარისათვის ისეთი პრიორიტეტული დარგებისა, როგორიცაა: ენერგეტიკა (ძირითადად მცირე ჰიდროელექტროსადგურების მშენებლობა); სამთომოპოვებითი მრეწველობა; ხე-ტყის მასალის მოპოვება-დამუშავება; მეცხოველეობა; მონადირეობა; მეთევზეობა; საკურორტო მეურნეობა და ტურიზმი (სამთო-სათხილამურო სპორტი; ალპინიზმი); შინარეწვა (ნაბდების, ქუდების, ჩოხა-ახალუხების, კალათების, ჭედური და ნაქსოვი ნაწარმის და სხვა მრავალნაირი სუვენირის დამზადების მდიდარი ტრადიციების აღდგენა); ტყის პროდუქტების (კაკალი, ნაბლი, შინდი, პანტა, მაყვალი, ასკილი, სოკო და ა.შ.) მოპოვება და სხვ.;
- თანამედროვე მოთხოვნების შესაბამისი ინფრასტრუქტურის (გზები, ტრანსპორტი, სასტუმროები, რესტორნები, ტუალეტები და სხვ.) მონაცობა. ისეთი პირობების შექმნა, რომელიც შესაძლებელს გახდის მთის ბართან კავშირს მთელი წლის განმავლობაში; განათლების, კულტურის, ხელოვნების, ჯანმრთელობის დაცვის ობიექტებისა და სპორტული ნაგებობების მშენებლობა. განათლების სფეროს განვითარებაზე მსჯელობისას, ბევრ სხვა მნიშვნელოვან მომენტთან ერთად, გასათვალისწინებელია სკოლების ფუნქციონირება ჩვეულებრივზე უფრო მცირე კონტინგენტის არსებობის დროსაც, ასევე, ადგილობრივი სპეციფიკური პირობების გათვალისწინებით, პროფესიული სწავლების ორგანიზება, ქვეყნის ცენტრალურ ქალაქებში ფუნქციონირებადი უმაღლესი სასწავლებლების (უკიდურეს შემთხვევაში, ერთ-ერთის მაინც) ფილიალების შექმნა;

- სპეციალისტთა კადრების მომზადების თანამედროვე მოთხოვნების დონემდე ამაღლება, მათ მიერ, მშობლიურთან ერთად, უცხო ენების საფუძვლიანი შესწავლა, კომპიუტერისა და ინტერნეტის დაუფლება, ბიზნესისა და საბაზრო ეკონომიკის საფუძვლებში გარკვევა. დღეისათვის სწორედ ასეთ კადრებზეა მოთხოვნა და ამ მხრივ არც მცხეთა-მთიანეთის რეგიონი წარმოადგენს გამონაკლისს;
- მთიან ზონაში ცხოვრებისა და ეკონომიკური საქმიანობისათვის ხელფასის დანამატისა და გადასახადზე შეღავათების დაწესება.

შენიშვნები:

- 1) საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის გაანგარიშებით, დასაქმების დონე 2005 წელს მცხეთა-მთიანეთის რეგიონში 47 პროცენტი იყო. რატომაა ესოდენ მკვეთრი განსხვავება? – იმიტომ, რომ იგი გათვლილია დასაქმებულთა რიცხოვნობის 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის რიცხოვნობათან შეფარდებით, ნაცვლად ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობისა.
- 2) გამოკვლევებით დადგენილია, რომ ერთი წლით უმუშევრობა 5 წლით ამოკლებს ადამიანის სიცოცხლეს (7. 65).

დასკვნები

1. საფუძვლიან დაზუსტებასა და სრულყოფას საჭიროებს ეკონომიკურად აქტიური და არააქტიური მოსახლეობის, დაქირავებულ მუშაკთა და თვითდასაქმებულთა, ასევე უმუშევართა რიცხოვნობის აღრიცხვისა და უმუშევრობის დონის გაანგარიშების შსო-ის მიერ რეკომენდებული და პრაქტიკაში დამკვიდრებული მიდგომები და მეთოდика.

2. შრომითი რესურსები მცხეთა-მთიანეთში არარაციონალურად გამოიყენება, რაც ნათლად ჩანს იქიდან, რომ ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის დასაქმების დონე დაბალია, ხოლო უმუშევრობის – შესაბამისად მაღალი. მიუხედავად იმისა, რომ ეს უკანასკნელი, შსო-ის არასრულყოფილი მეთოდით გაანგარიშების გამო, ხელოვნურად რამდენადმე შემცირებულია, უმუშევრობის ბუნებრივ დონეს 3,5-ჯერ აღემატება.

3. უმუშევრობას თან სდევს ისეთი ნეგატიური სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები, როგორიცაა: ეკონომიკური პოტენციალის არასრული გამოყენება და მნიშვნელოვანი მატერიალური (და არა მარტო მატერიალური) დანაკარგები; სიღარიბის ზრდა და დემოგრაფიული გარემოს გაუარესება; დემოგრაფიული დატვირთვის ზრდა, რაც ნიშნავს, მასობრივი უმუშევრობის გამო, ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის დასაქმებული პირების კმაყოფაზე მყოფთა რიცხოვნობის უჩვეულოდ გადიდება; მოსახლეობის ინტენსიური მიგრაცია და სოფლების მასობრივი გაუკაცრიელება; კადრების დეკვალიფიკაცია, ჩრდილოვანი ეკონომიკის განვითარებისა და სამართალდარღვევებისთვის ხელსაყრელი პირობების შექმნა და ა.შ.

4. მცხეთა-მთიანეთის რეგიონში შრომითი რესურსების უკეთ გამოყენების ხელშემწყობ ღონისძიებათა შორის აღსანიშნავია:

ა) დასაქმების ქმედითი რეგიონული სამსახურის შექმნა, რომელიც არა მარტო დაარეგისტრირებს უმუშევრებს და შესთავაზებს მათ ვაკანსიებს, არამედ, ამავე დროს, იზრუნებს კადრების კვალიფიკაციის ამაღლებაზე, გადამზადებასა და მათ მიერ ახალი პროფესიების ათვისებაზე;

ბ) მცირე ბიზნესის განვითარება, აგროსაწარმოო კოოპერატივების შექმნა და ყოველივე ამისათვის შეღავათიანი კრედიტის გამოყოფა, უცხოური ინვესტიციების მოზიდვა, სახელმწიფოს მხრივ სუბსიდირების პრაქტიკის გამოყენება და სხვ.;

გ) რეგიონის ეკონომიკის განვითარება და ახალი სამუშაო ადგილების შექმნა, რაც შეიძლება მიღწეულ იქნას, უპირველეს ყოვლისა, ისეთი დარგებისა და წარმოებების დაჩქარებული განვითარებით, როგორიცაა: ენერგეტიკა (ძირითადად მცირე ჰესების მშენებლობა); სამთომოპოვებითი მრეწველობა; ხე-ტყის მასალის მოპოვება-დამუშავება; მეცხოველეობა; მონადირეობა; მეთევზეობა; საკურორტო მეურნეობა და ტურიზმი; შინაარსევა; ტყის პროდუქტების მოპოვება და სხვ.;

დ) თანამედროვე მოთხოვნების შესაბამისი ინფრასტრუქტურის მოწყობა;

ე) განათლების, კულტურის, ხელოვნების, ჯანმრთელობის დაცვის ობიექტებისა და სპორტული ნაგებობების მშენებლობა;

ვ) სპეციალისტთა კადრების მომზადება თანამედროვე მოთხოვნების დონეზე, მათ მიერ, მშობლიურთან ერთად, უცხო ენების საფუძვლიანი შესწავლა, კომპიუტერისა და ინტერნეტის დაუფლება, ბიზნესსა და საბაზრო ეკონომიკის საფუძვლებში გარკვევები;

ზ) მთიან რეგიონში ცხოვრებისა და ეკონომიკური საქმიანობისათვის ხელფასის დანამატისა და გადასახადებზე შეღავათების დანესება.

ლიტერატურა

9. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური.
10. შრომის ბაზარი საქართველოში (2003-2005). სტატისტიკური პუბლიკაცია, თბილისი, 2006.
11. საქართველოს სტატისტიკური წელიწდეული – 2009. საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტრო. სტატისტიკის დეპარტამენტი, თბილისი, 2009.
12. საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერის შედეგები. ტომი III, ნაწილი I. მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური დახასიათება, თბილისი, 2004.
13. ლ. ჩიქავა, ეკონომიკური თეორიის მოკლე კურსი, გამოცემა მეორე, თბილისი, 2005.
14. ი. ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული 10 ტომად, ტომი VII.
15. ი. მესხია, შრომის ბაზარი: დასაქმება და უმუშევრობა საქართველოში. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები. ტომი 6, თბილისი, 2008.
16. ო. შურღაია, მცირე ბიზნესის საფუძვლები. გამომც. "უნივერსალი". თბილისი, 2010.
17. რ. ჯავახიშვილი, უმუშევრობის გამომწვევი მიზეზები და სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები. პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსებიდან 65-ე და აკადემიკოს პაატა გუგუშვილის დაბადებიდან 105-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული - "ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები განვითარების თანამედროვე ეტაპზე". თბილისი, 2010.
- იხ. კრებული - „მცხეთა-მთიანეთის ბუნებრივი რესურსები და მათი გამოყენების პერსპექტივები“. საქართველოს სანარმოო ძალებისა და ბუნებრივი რესურსების შემსწავლელი ცენტრი, თბილისი, 2010, გვ. 342-360.

ადამიანური რესურსები (სვანეთი)

დიდი კავკასიონის ქედის სამხრეთ კალთებზე გაადგილებული საქართველოს ერთ-ერთი თვალწარმატებული მიკრორეგიონის- სვანეთის სიმდიდრეთა შორის ყველაზე მთავარი მისი მოსახლეობაა, რომლის რიცხოვნობა, 2010 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით, 23,5 ათ, კაცს, ანუ ქვეყნის მოსახლეობის 0,5 პროცენტს შეადგენს. აქედან ზემო სვანეთში [მესტია] ცხოვრობს 14,5 ათ., ხოლო ქვემო სვანეთში [ლენტეხი] – 9 ათ. კაცი [1]. საკვლევ რეგიონში მოსახლეობის ესოდენ სიმცირე მნიშვნელოვანწილად მცირემიწიანობით, სამუშაო ადგილების დეფიციტით, ცხოვრებისთვის მკაცრი გარემო პირობებითა და თანდათანობით მცირეშვილიანობის დამკვიდრებით აიხსნება.

იმის გამო, რომ, შინამეურნეობათა შერჩევითი კვლევის სპეციფიკიდან გამომდინარე, პრობითი რესურსების ფორმირებისა და გამოყენების ამსახველი მონაცემები „საქსტატის“ მიერ არამართო რაიონულ [მუნიციპალიტეტურ] ქრილში, არამედ მცირეგანზომილებიანი რეგიონების [გურია, რაჭა-ლეჩხუმი, სვანეთი და სხვ.] მიხედვითაც არ მუშავდება, წინამდებარე კრებული ამ თავში ადამიანურ რესურსებს ძირითადად დემოგრაფიული განვითარების ასპექტში განვიხილავთ.

1. დემოგრაფიული ვითარება

შობადობის თანდათანობით კლება კაცობრიობის განვითარების თანამედროვე ეტაპისთვის დამახასიათებელი გლობალური კანონზომიერებაა [2. 133-166]. ამის დასტურია ის ფაქტი, რომ შობადობის ზოგადი კოეფიციენტი მსოფლიოში საშუალოდ 1960 წლის 35 პრომილიდან 20 პრომილემდე შემცირდა 2010 წელს [3.6]. ეს ტენდენცია კიდევ უფრო ნათლად გამოიკვეთა საქართველოში, სადაც იგი შეადგენდა [პრომილებში]: XIX საუკუნის პირველ ნახევარში [ყოველწლიურად საშუალოდ] 40-ს, 1960 წელს-25-ს, ხოლო 2010 წელს-13-ს [3. 8]. ამ მხრივ გამონაკლისს არც სვანეთი წარმოადგენს, სადაც შობადობის ზოგადი კოეფიციენტი 1990 წელს 19,7 პრომილეს შეადგენდა, 2009 წელს კი-15,7 პრომილეს. მაჩვენებელთა ურთიერთ შედარება ცხადყოფს, რომ შობადობა სვანეთში, უკანასკნელი 20 წლის განმავლობაში, უფრო მკვეთრად [4 პრომილე] შემცირდა, ვინემ სრულიად საქართველოში საშუალოდ [2,7 პრომილე]. აღსანიშნავია, რომ სვანეთის შემადგენლობაში შემავალი მუნიციპალიტეტებიდან ასეთი ცვლილება მხოლოდ მესტიას შეეხო, სადაც შობა-

დობის ზოგადი კოეფიციენტი 1990- 2009 წლებში 23,8-დან 16,4 პრომილემდე, ანუ 7,4 პრომილით შემცირდა [1]. კიდევ უფრო ნათლად და გასაგებად თუ ვიტყვით, სვანეთში 2009 წელს დაიბადა 369 ბავშვი, ნაცვლად 1990 წლის 506 ბავშვისა, რაც იმას ნიშნავს, რომ, ყოველ 1000 მცხოვრებზე გაანგარიშებით, შობადობა 4 ბავშვით შემცირდა [1].

რაც შეეხება შობადობის დონეს, იგი სვანეთში რამდენადმე მაღალია, ვინემ მთლიანად საქართველოში საშუალოდ [2009 წელს სხვაობა შეადგენდა 1,3 პრომილეს]. ასეთი თანაფარდობა მნიშვნელოვანწილად სვანეთისთვის დამახასიათებელი და დღემდე შემორჩენილი ადათ წესით, მოსახლეობის გამრავლების თანამედროვე ტიპზე [მცირეშვილიანობაზე], სხვა რეგიონებთან შედარებით, გვიან გადასვლითა და ნაყოფის ჩასახვის სანინაალმდეგო საშუალებების [კონტრაცეპტივების] გამოყენების დაბალი დონით აიხსნება.

მოსახლეობის გამრავლება, შობადობასთან ერთად, დამოკიდებულია მოკვდაობაზე. მოკვდაობის ზოგადი კოეფიციენტი, ანუ გარდაცვლილთა რიცხოვნობა მოსახლეობის 1000 სულზე გაანგარიშებით, სვანეთში 2009 წელს 6,6 პრომილეს შეადგენდა. იგი 1990 წლის შესაბამის მაჩვენებელზე 2,8, ხოლო საქართველოს ერთობლივ საშუალო მაჩვენებელზე 4 პრომილით დაბალია. თუ გავითვალისწინებთ სვანეთის მეზობლად გააღვილებულ რაიონებში [ონი, ამბროლაური] მოკვდაობის გაცილებით მაღალ დონეს [20-24 პრომილე] და გარდაცვლილთა აღრიცხვიანობის მხრივ საქართველოს მთიანეთში [და არამარტო იქ] არსებულ ნაკლოვანებებს, ეს მაჩვენებლები ნაკლებად სარწმუნოდ გვეჩვენება და სპეციალურ შესწავლას საჭიროებს. ასეთი დასკვნის საფუძველს გვაძლევს ის, რომ თუკი მოკვდაობის ზოგად კოეფიციენტებს შორის ესოდენ მკვეთრი სხვაობა გამოწვეულია არა აღრიცხვიანობის ნაკლოვანებებით [რაზეც ბევრი რამ მიგვანიშნებს], არამედ სხვა უფრო მნიშვნელოვანი ფაქტორებით, მათი დადგენა და, მოწინავე გამოცდილების სახით, სხვა რეგიონებშიც გათვალისწინება დიდ სარგებლობას მოუტანს ქვეყანას და აი რატომ. მოკვდაობის ზოგადი კოეფიციენტის ქვეყანაში არსებული საშუალო დონე [10,6 პრომილე], მაგალითად, ლენტეხის მუნიციპალიტეტში მიღწეულ დონემდე [5,4 პრომილე] რომ დაგვეყვანა, 2009 წელს საქართველოში გარდაიცვლებოდა არა 46,6 ათ. მოქალაქე, როგორც ეს დაფიქსირებულია „საქსტატის“ მიერ, არამედ 23,8 ათ. მოქალაქე, ანუ 22,8 ათ. ადამიანით ნაკლები.

შობადობისა და მოკვდაობის თანაფარდობაზეა დამოკიდებული მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობა, ანუ ის, მოსახლეობის რიცხოვნობა მატულობს, კლებულობს, თუ უცვლელია [მიგრაციის გაუთვალისწინებლად]. როცა შობადობა აღემატება მოკვდაობას და ასეთი თანაფარდობა სტაბილურია, ადგილი აქვს მოსახლეობის გაფართოებულ აღწარმოებას [გამრავლებას]. როცა პირიქითაა, ე. ი. მოკვდაობა აღემატება შობადობას ხანგრძლივი დროის განმავლობაში, მოსახლეობის რიცხოვნობა კლებულობს და სახეზეა დემოპულაცია- მოსახლეობის ბუნებრივი აბსოლუტური კლება. ხოლო როცა შობადობისა და მოკვდაობის ზოგადი კოეფიციენტები ემთხვევა ერთმანეთს, საქმე გვაქვს მოსახლეობის მარტივ აღწარმოებასთან, ანუ თაობათა ერთი და იმავე ოდენობით განახლებასთან.

როგორი მდგომარეობაა ამ მხრივ სვანეთში? - შეიძლება ითქვას, რომ დღეისთვის, 1990 წელს არსებულთან შედარებით, რამდენადმე გაუარესებულია. მოსახლეობის ბუნებრივი მატება 1990 წელს შეადგენდა 10,3 პრომილეს [მ. შ. ზემო სვანეთში 12-სა და ქვემო სვანეთში - 7,8 პრომილეს], 2009 წელს კი - 9 პრომილეს [მ. შ. ზემო სვანეთში 9 და ქვემო სვანეთში - 9,1 პრომილეს]. როგორც ჩანს, სვანეთში მოსახლეობის ბუნებრივი მატების მაჩვენებელი ქვეყნის შესაბამის საშუალო მაჩვენებელს თითქმის 2,4-ჯერ აღემატება, მაგრამ მისი დემოგრაფიული განვითარების ტენდენციები მაინც ვერ ჩაითვლება ოპტიმალურად.

ამის დასტურია ქორწინების კოეფიციენტის დინამიკაც. სვანეთში იგი 1990-2008 წლებში 5,2-დან 4,4 პრომილემდე შემცირდა, მ. შ. ზემო სვანეთში 5,8-დან 4,6-მდე, ხოლო ქვემო სვანეთში - 4,6-დან 4,2-მდე. თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ ქორწინების მაჩვენებელი საქართველოში საშუალოდ 2008 წელს 7,2 პრომილეს შეადგენდა, სვანეთის შესაბამისი მაჩვენებელი საგრძნობლად დაბალია, თანაც, კლების ტენდენციით ხასიათდება.

ქორწინების ზემოთ დასახელებული კოეფიციენტები ჩვენ მიერ მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობისა და ქორწინების ფაქტიურ მაჩვენებელთა ურთიერთშეჯერებითაა გაანგარიშებული. ამ მხრივ რელურად არსებული ვითარების უფრო სრულად ამსახველი იქნებოდა ქორწინების მაჩვენებელთა შეჯერება ფერტილური ასაკის ან 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის რიცხოვნობასთან [და არა ყველა ასაკის მოსახლეობის რიცხოვნობასთან, რომელშიც ბავშვებიც შედიან], მაგრამ ამას ვერ ვახერხებთ შესაბამისი მონაცემების უქონლობის გამო.

თუმცა, დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ არც ამგვარ [მეთოდურად შედარებით უფრო გამართულ] გათვლებს ძალუძს ჩვენ მიერ დადგენილ ტენდენციებსა და გაკეთებულ დასკვნებში მნიშვნელოვანი კორექტივების შეტანა.

ქორწინება [ოჯახი] სვანეთში ბევრად უფრო მყარია, ვინემ ქვეყნის რიგ სხვა რეგიონში. იქაური ტრადიციები და წეს-ჩვეულებანი დიდად უწყობს ხელს ოჯახების სიმტკიცეს. მაგალითად, განქორწინება რამდენადმე რეპუტაციის შელახვად ითვლება. ეს, უწინარეს ყოვლისა, ქალებს ეხებათ. ამიტომ, რომ მათ უფრო უჭირთ ოჯახის ხელმეორედ შექმნა, ვინემ მამაკაცებს. აღნიშნულ და რიგ სხვა გარემოებათა გამო, განქორწინება სვანეთში [ისე როგორც მთიანეთში საერთოდ] ძალიან იშვიათია და მეუღლეები ცდილობენ მათ შორის წარმოქმნილი უთანხმოებები ოჯახშივე საკუთარი ძალისხმევით გადაწყვიტონ. ეს დასტურდება ფაქტობრივი მონაცემებით. როგორც საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერის შედეგებიდან ჩანს, განქორწინებულთა ხვედრითი წონა შეადგენს: ზემო სვანეთში 1,3 და ქვემო სვანეთში- 1,4 პროცენტს, ხოლო საქართველოში საერთოდ- 3 პროცენტს. ქვეყნის მასშტაბით განქორწინებულთა საერთო რიცხოვნობაში [103,4 ათ.] ზემო სვანეთის შესაბამისი მაჩვენებლის [135] ხვედრითი წონა 0,3 პროცენტს არ აღემატება, ქვემო სვანეთისა კი [108] მხოლოდ 0,1 პროცენტს შეადგენს [8. 146-147].

განქორწინების ესოდენ დაბალი მაჩვენებლების მიუხედავად, თითოეული განქორწინების როლი და მნიშვნელობა იზრდება ქორწინების ზოგადი კოეფიციენტის შემცირებასთან დაკავშირებით.

2. დემოგრაფიული ვითარების გაუარესების მიზეზები

სვანეთში [და არა მარტო სვანეთში] დემოგრაფიული განვითარების ნეგატიური ტენდენციების, უწინარეს ყოვლისა და მნიშვნელოვანწილად, შობადობის კლების განმსაზღვრელ მიზეზებს შორის აღსანიშნავია [2. 146- 158]:

— ოჯახის ფუნქციების ძირეული ტრანსფორმაცია. უძველეს დროში, როცა ოჯახის ძლიერება და კეთილდღეობა თითქმის მთლიანად მის შრომისუნარიან წევრთა რაოდენობაზე იყო დამოკიდებული, ე. ი. მას ჰქონდა წარმოებრივი ფუნქცია, ოჯახი დაინტერესებული იყო შობადობის მაღალი მაჩვენებლით [მრავალშვილიანობით]. ეს პირველ რიგში სოფლად ფუნქციონირებად და სასოფლო-სამეურნეო წარმოებით დაკავებულ ოჯახებს ეხებოდა. ოჯახში ბევრი შვილის გაჩენა- აღზრდისად-

მი პოზიტიური დამოკიდებულება ამით მინიჭებულ სიხარულზე მეტად მოვალეობითა და აუცილებლობით იყო განპირობებული. ბავშვი, განსაკუთრებით ვაჟიშვილი, აუცილებელი იყო ოჯახში როგორც სამუშაო ძალა. ოჯახი, რომელსაც მეტი ვაჟიშვილი ჰყავდა, უფრო მდიდრულად ცხოვრობდა. მრავალშვილიანობის აუცილებლობას აპირობებდა, აგრეთვე, გლეხის არაუზრუნველყოფადობა სიბერეში. ვისაც შვილები არ ჰყავდა, ის განწირული იყო ამქვეყნიური ცხოვრებიდან უპატრონოდ წასვლისთვის [4. 96].

მას შემდეგ, რაც ამ ფუნქციამ ძირეული ტრანსფორმაცია განიცადა, მოთხოვნილება შვილებზე [პირველ რიგში ქალაქში] რამდენადმე შემცირდა. ისინი აღარ წარმოადგენენ ოჯახში ისეთ სოციალურ-ეკონომიკურ ფასეულობას, როგორსაც წარმოადგენდნენ ადრე. ამ გარემოებამ უარყოფითად იმოქმედა შობადობის მაჩვენებელზე;

— შობადობის კლებისთვის გარემო პირობების შექმნა. მას შემდეგ, რაც კაცობრიობამ შესძლო მეცნიერების განვითარებისა და მდიდარი პრაქტიკული გამოცდილების დაგროვების საფუძველზე, ეპიდემიის გავრცელებით მოსახლეობის მასობრივი ამონყდომის თავიდან აცილება, უკვე აღარ იყო საჭირო და აუცილებელი მრავალშვილიანობა. შობადობის შემცირებით გამოწვეული ადამიანური რესურსების დანაკარგების კომპენსირება ხდებოდა მოკვდაობის შემცირებით დაზოგილი სიცოცხლის მეშვეობით. თანაც, შობადობასთან შედარებით, მოკვდაობის რამდენადმე წინმსწრები ტემპებით შემცირებამ შესაძლებელი გახადა მოსახლეობის რიცხოვნობის არა მარტო უცვლელად შენარჩუნება, არამედ გადიდებაც. რაკი ოჯახი დარწმუნდა იმაში, რომ დაბალი შობადობის პირობებშიც შეეძლო შვილთა მისთვის სასურველი ოდენობის ყოლა, შობადობის შემცირებისკენ ნაბიჯი მან ადვილად გადადგა.

— ურბანიზაცია. მხედველობაში გვაქვს მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში ქალაქის მოსახლეობის ხვედრითი წონის თანდათან გადიდება და სოფლის მოსახლეობის ხვედრითი წონის, შესაბამისად, შემცირება. შობადობასთან მისი კავშირი იმაში მდგომარეობს, რომ შობადობის დონე, სოფელთან შედარებით, ქალაქის პირობებში [გამონაკლისებს თუ არ მივიღებთ მხედველობაში] გაცილებით დაბალია. თანაც, მით უფრო დაბალია, რაც უფრო მსხვილია ქალაქი. ეს აიხსნება იმ რანდენადმე დაქვეითებული რეპროდუქტიული განწყობითა და მისი შესაბამისი რეპროდუქტიული ქცევით, რომელიც ქალაქის პირობებში

[მრავალსართულიანი სახლების ბინებში ცხოვრება, ქალაქური ცხოვრების დაძაბული რიტმი, გამონაბოლქვი აირებით ატმოსფეროს გაბინძურება, მცირეწლოვან შვილებზე საგანგებო თვალყურის დევნება და სხვ.] უყალიბდებათ ქორწინებაში მყოფ წყვილებს. იგი, როგორც წესი, თავის გამოხატულებას შვილთა შემეცირებულ ოდენობაზე მოთხოვნილებაში პოულობს. ცხოვრების ქალაქური იერის გავლენით ქალის მდგომარეობაში მომხდარ ძირეულ ძვრებს აკად. პ. გუგუშვილი ასეთ შეფასებას აძლევდა: „...ქალაქებში ქალი, როგორც წესი, ადრე თუ გვიან გადის პროფესიული შრომის სარბიელზე, ებმება საზოგადოებრივ წარმოებაში და ამდენადვე იგი დიდი დროით სწყდება, შორდება თავის ოჯახს, როგორც მეუღლე, დედა, დიასახლისი, ოჯახში სიამისა და სიტკბოების, სიმშვიდისა და მყუდროების, ოჯახური ნესრიგისა და წონასწორობის, ოჯახის წევრთა შორის სითბოსა და სიყვარულის სუფევის დამამყარებელი და თუ გნებავთ დამბადებელი, ვითარცა ოჯახის საერთო ნატვრის,- პირველი პირმშოს მშობელი [5. 133].

ძნელია უკეთ გამოხატოს ადამიანმა ქალაქური ცხოვრების წესმა, თუ რაოდენ გაურთულა ქალს ორმაგი ფუნქციის [როგორც დედისა და საზოგადოებრივი საქმიანობის აქტიური მონაწილის] შეთავსება და ერთდროულად შესრულება.

მართალია, ეს ფაქტორი სვანეთში, ბევრი სხვა რეგიონისგან განსხვავებით, ჯერ-ჯერობით ქმედით გავლენას ვერ ახდენს შობადობის კლებაზე, რამდენადაც იქ ქალაქის [უფრო ზუსტად, დაბის მაგვარი დასახლების] მოსახლეობის ხვედრითი წონა, 2009 წლის მონაცემებით, 19,6 პროცენტს არ აღემატება [მთლიანად საქართველოში კი 52,9 %-ს შეადგენს], მაგრამ მისი თანდათან ზრდის ტენდენცია აშკარად იგრძნობა. 1990-2009 წლებში იგი 2,5 პროცენტული პუნქტით გაიზარდა [1];

— ქალთა ემანსიპაცია. მხედველობაში გვაქვს ის გარემოება, რომ საზოგადოებრივ პროგრესში, მამაკაცებთან ერთად, მანდილოსანთა წვლილიც სისტემატურად მატულობს. ამაში მათ ხელს უწყობს განსწავლულობის დონის ამაღლება. საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის აღწერის მონენტისთვის სვანეთში 6 წლისა და უფროსი ასაკის ქალთა შორის უმაღლესი განათლება ჰქონდა 12,9 პროცენტს, დაუმთავრებელი უმაღლესი-2,9-ს, საშუალო პროფესიული- 15,6-ს, საშუალო სრული ზოგადი -31,6-ს, საბაზო ზოგადი- 9-ს და დაწყებითი ზოგადი - 16 პროცენტს [8. 166-167]. განათლებულ ქალებს, ცხადია, არ სურთ საზოგადოებრივი ცხოვრებისგან მოწყვეტა. პირიქით, სულ უფ-

რო მატულობს მათი აქტიურობის დონე და საზოგადოებრივ საქმიანობაში მონაწილეობა.

ბუნებრივია, ისმის კითხვა: ახდენს თუ არა ქალთა განათლება და დასაქმება გავლენას შობადობის მაჩვენებელზე და თუ ახდენს, დადებითია თუ უარყოფითი ეს გავლენა? ცხადია, ახდენს, თანაც უარყოფითს. ამაზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ უმაღლესი განათლების მქონე და დასაქმებულ [მით უმეტეს, მაღალ საპასუხისმგებლო თანამდებობებზე მომუშავე] ქალებს უფრო ცოტა რაოდენობით ჰყავთ შვილები, ვინემ დაბალი განათლების მქონე ქალებს, რომლებიც საერთოდ არ მონაწილეობენ საზოგადოებრივ საქმიანობაში [საზოგადოებრივად სასარგებლო შრომით არ არიან დაკავებულნი].

რითაა განპირობებული ამ ორი მოვლენის ესოდენ უკუპროპორციული დამოკიდებულება? ქალს განა განათლება უშლის ხელს ბავშვების გაჩენასა და აღზრდაში? რა თქმა უნდა, არა. თუმცა, არ იქნებოდა სწორი იმ ფაქტის უარყოფა, რომ დასაქმებული [განსაკუთრებით მაღალ საპასუხისმგებლო თანამდებობებზე მომუშავე] ქალები ხშირად თავს იკავებენ სასურველი ოდენობით შვილების გაჩენაზე თუნდაც იმის გამო, რომ ამ ფაქტორმა შეიძლება მათ ხელი შეუშალოს სამუშაოს შენარჩუნებაში, თანამდებობრივ დანიშნულებაში და საერთოდ, დედობისა და შრომითი საქმიანობის ოპტიმალურ შეთავსებაში. განათლებულ და დასაქმებულ ქალთა შედარებით მცირეშვილიანობის მთავარი მიზეზი, ჩვენი აზრით, ოჯახში ბავშვთა შეზღუდულ რაოდენობაზე მოთხოვნის ფორმირებაა, რომელიც გადამწყვეტ როლს ასრულებს დემოგრაფიული მაჩვენებლების გაუარესებაში;

— ბავშვთა ინტელექტუალური აღზრდისადმი წაყენებული გაზრდილი მოთხოვნები. არცთუ იშვიათად, გვესმის: „მირჩევნია მყავდეს ერთი შვილი და ის აღზარდო დღევანდელი მოთხოვნების დონეზე, ვინემ მყავდეს რამდენიმე და სათანადოდ ვერ მოვუარო მათ“. ამ მოტივაციაში, რა თქმა უნდა, არის სიმართლის ელემენტები. მართლაც, მნიშვნელოვანია ფიზიკურად ჯანსაღი, განათლებული, კულტურული, მაღალინტელექტუალურად აღზრდილი ახალი თაობა ჩაენაცვლოს ძველს. ეს დროის მოთხოვნაა და ამას ვერ გავექცევით. განათლებისა და გამრავლების ურთიერთმიმართების თაობაზე ვაჟა-ფშაველა გვმოძღვრავდა: „ეს არის ჩემი საფიქრალი: ან გავნათლდეთ და ან გავმრავლდეთ, და ორივე ერთად თუ მოხერხდება, ეს უკეთესია“ [6. 183].

ამ პრობლემასთან დაკავშირებით ორ მომენტს მინდა მივაქციო მკითხველის ყურადღება: პირველი, ზემოაღნიშნული „მოტივაციით“ ერთშვილიანობაზე გადასვლა გაუმართლებელია, რამდენადაც ხშირად ოჯახში დედისერთა, რომელსაც ყველა ეფერება, უსრულებს ნებისმიერ სურვილს, მხარტმევს ყველაფერს მზამზარეულად და ანებივრებს, იზრდება იზოლაციაში, ხდება ფუქსავატი, ნებიერა და ყალიბდება ეგოისტად, ყოყლოჩინად, მბრძანებლად. მას მიაჩნია, რომ ის განსაკუთრებული პიროვნებაა, სხვები ვალდებულნი არიან მას მოემსახურონ და ა.შ. მარტო განათლება ვერ უზრუნველყოფს ჰარმონიული, ყოველმხრივ განვითარებული პიროვნების ჩამოყალიბებას; და მეორე, განათლების მიღებასა და კულტურულ ადამიანად ჩამოყალიბებასაც აქვს თავისი საზღვრები., დროის გაზრდილი მოთხოვნების“ პრინციპიდან გამომდინარე, ზოგიერთი მშობელი ცდილობს „არაფერი დააკლოს“ თავის შვილს და სისტემატურად ატარებს ცეკვაზე, ხატვაზე, კალათბურთზე, ფეხბურთზე, ცურვაზე, ინგლისურის, გერმანულის, ფრანგულის, ესპანურის და სხვა ენების, აგრეთვე, კომპიუტერის შემსწავლელ კურსებზე და ა. შ., რომელიც „რობოტად“ აქცევს ბავშვს, აბეზრებს მას თითოეული ამ დატვირთვის შესრულებას და უყალიბებს ანტიგანწყობას, ინვევს მასში უკურეაქციას. ამრიგად, ბავშვთა აღზრდის ხარისხობრივი ასპექტების გათვალისწინება, რა თქმა უნდა, რამდენადმე ზღუდავს მოთხოვნილებას ბავშვებზე, მაგრამ ამ საკითხისადმი გონივრული მიდგომით შესაძლებელია მისი დარეგულირება, უარყოფითი შედეგების თავიდან აცილება და ვითარების ნორმალიზება;

— ქრონიკული უმუშევრობა. უმუშევრობა სევანეთში, რომელიც ცნობილია რეგიონული უმუშევრობის სახელწოდებით, სხვა რეგიონების ანალოგიურად, მკვეთრად აღემატება მის ბუნებრივ დონეს, რაც უარყოფითად მოქმედებს ძირითად დემოგრაფიულ მაჩვენებლებზე [ქორწინება, განქორწინება, შობადობა, მოკვდაობა და სხვ.]. - რატომ? ჯერ ერთი, იმიტომ, რომ უმუშევარი ცოლ-ქმრის ოჯახში ბავშვების რაოდენობას ზღუდავენ [თავდაპირველად გადავადებას ახდენენ] იმ მარტივი მიზეზის გამო, რომ ყოველი დამატებითი შვილის გაჩენა და აღზრდა დამატებით ხარჯებთანაა დაკავშირებული; და მეორე, უმუშევრად ითვლება არა ყველა დაუსაქმებელი ქალი [ისე როგორც მამაკაცი], არამედ შრომისუნარიანი ასაკის ეკონომიკურად აქტიური ნაწილი ქალებისა, რომლებიც არიან შრომისუნარიანი, ინტენსიურად ეძებენ სამუშაოს, მზად არიან მუშაობის

დანებისთვის და, როგორც წესი, ოფიციალურად რეგისტრირებული არიან სპეციალურ სახელმწიფო სტრუქტურებში. მაშასადამე, უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ისინი აუცილებლად საჭიროებენ დასაქმებას, შემოსავლის მიღებას და სანამ უმუშევრები არიან ზღუდავენ ოჯახში შვილთა რაოდენობას;

— სვანეთში, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, არცისე მსხვილმასშტაბურად, მაგრამ მაინც მოსახლეობის ბუნებრივი მატება შეინიშნება, რომელსაც მოსახლეობის ზრდა უნდა გამოენვია. სინამდვილეში ეს მაჩვენებელი [ძირითადად ქვემო სვანეთში] 2009 წელს, 1990 წელთან შედარებით, 2200 კაცით, ანუ 8,6 პროცენტული პუნქტითაა შემცირებული, რაც ძირითადად ფერტილური ასაკის მოსახლეობის მიგრაციამ განაპირობა. დასაქმების მიზნით, თავიანთი ოჯახებისგან მოწყვეტით, წლობით [ზოგჯერ ათეული წლობითაც] ახალგაზრდა მეუღლეთა განცალკევებით ცხოვრება, ცხადია, უარყოფითად მოქმედებს შობადობაზე.

— მუდმივი საცხოვრებელი ადგილებიდან მოსახლეობის ინტენსიურ მიგრაციას სხვა ნეგატიური ასპექტებიც აქვს. ასეთია, მაგალითად, ტერიტორიული ერთეულების გაუკაცრიელება. საკმარისია ითქვას, რომ ზემო სვანეთში 17 ნასახლარი სოფელია [სადაც არც ისე შორეულ წარსულში სიცოცხლე ჩქეფდა], ხოლო 7 არის ისეთი სოფელი, სადაც 11-ზე ნაკლები ადამიანი ცხოვრობს. ქვემო სვანეთში ასეთია სულ 5 სოფელი [9. 164];

— სიღარიბე. იგი, ერთი მხრივ, აფერხებს ახალგაზრდა ოჯახების შექმნასა და შვილების სასურველი ოდენობით გაჩენა-აღზრდას, რამდენადაც ორივე მათგანი დამატებითი სოლიდურ ხარჯებთანაა დაკავშირებული, რაც ღარიბი ოჯახების შესაძლებლობებს აღემატება. აი, რატომ იკავენ თავს ახალგაზრდების მნიშვნელოვანი ნაწილი ოჯახის შექმნაზე, ხოლო უკვე შექმნილი ოჯახების არცთუ ნაკლები ნაწილი შვილების ერთ ან ორზე მეტი ოდენობით ყოლაზე; მეორე მხრივ, სიღარიბე პირდაპირ კავშირშია მოკვდაობასთან. ადამიანი რაც უფრო კარგად იკვებება, ცხოვრობს კომფორტულ ბინაში [თავისი სათავსოებით, გათბობით, კანალიზაციით, ჰიგიენურად მოწყობილი ტუალეტით, ცხელი წყლით, აბაზანით, კონდიციონერით და ა.შ.], იცვამს ნორმალურად და ისვენებს კულტურულად, მით უფრო ჯანმრთელია და მოკვდაობაც დაბალია. ეს ეხება ყველა ასაკის მოსახლეობას, განსაკუთრებით და მნიშვნელოვანწილად კი ერთ წლამდე ასაკის ბავშვებს. ადამიანთა ჯანმრთელობაზე უარყოფითად მოქმედებს არამარტო გამოუყვებლობა [გამოხა-

ტული რაოდენობრივ პარამეტრებში], არამედ უხარისხო და ორგანიზმისთვის მავნე, ფალსიფიცირებული პროდუქტების მოხმარებაც. სამწუხაროდ, ასეთი პროდუქტები კონტროლის გარეშე შეუზღუდავად იყიდება მთელ მსოფლიოში, მ.შ. როგორც ზემო, ისე ქვემო სვანეთის ბაზრებზე. ბუნებრივია, მცირე შემოსავლიანი [ლარიბი] მომხმარებელი არ ერიდება დაბალი ხარისხის [ან სულაც უხარისხო, გენმოდიფიცირებული], მაგრამ იაფი და მიმზიდველად გაფორმებული ნაწარმის ყიდვას;

— ფერტილური ასაკის მოსახლეობაში დაქორწინებულთა დაბალი და დაუქორწინებელთა მაღალი ხვედრითი წონა. საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერის მონაცემებით, ზემო სვანეთში 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის მხოლოდ 48,1 პროცენტი, ანუ ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელზე 12,3 პროცენტული პუნქტით ნაკლებია დაქორწინებული, ხოლო არასოდეს ყოფილა დაქორწინებული 40 პროცენტი, რაც ქვეყნის შესაბამის საშუალო მაჩვენებელს 14,4 პროცენტული პუნქტით აღემატება. ქორწინებაში არასოდეს ნამყოფთა ხვედრითი წონა განსაკუთრებით მაღალია მამაკაცებში. იგი შეადგენს 44 პროცენტს, მაშინ როდესაც შესაბამისი მაჩვენებელი ქალებში 36,5 პროცენტია [8. 146-147]. მართალია, ოპტიმალური არც ესაა, მაგრამ ქვეყნის შესაბამის საშუალო მაჩვენებელთან შედარებით ახლოსაა და ნაკლებად კონტრასტულია.

ქვემო სვანეთში რამდენადმე განსხვავებული ვითარებაა. დაქორწინებულია 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის 52,7 პროცენტი, ანუ ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელზე 7,7 პროცენტული პუნქტით ნაკლები, ხოლო ქორწინებაში არასოდეს ნამყოფი არაა აღნიშნული კატეგორიის მოსახლეობის 34,3 პროცენტი, რაც ქვეყნის შესაბამის საშუალო მაჩვენებელზე 8,7 პროცენტული პუნქტით მეტია. ქორწინებაში არასოდეს ნამყოფთა ხვედრითი წონა, ქალებთან შედარებით, მამაკაცებში აქაც მაღალია, მაგრამ შედარებით ნაკლებად მაღალი. იგი შეადგენს 40 პროცენტს, მაშინ როდესაც შესაბამისი მაჩვენებელი ქალებში 28,9 პროცენტია [8. 146-147].

ჩვენი აზრით, სპეციალურ გამოკვლევას საჭიროებს სვანეთში, ქვეყნის შესაბამის საშუალო მაჩვენებელთან შედარებით, დაქორწინებულთა [დაოჯახებულთა] ესოდენ დაბალი და დაუქორწინებულთა [ქორწინებაში არასოდეს ნამყოფთა] მაღალი ხვედრითი წონის განმსაზღვრელი ფაქტორები, რაც ნათელს მოჰყენს მის „საიდუმლოებას“ და შესაძლებელს გახდის

ვითარების ნორმალიზებისთვის ქმედით ღონისძიებათა განხორციელებას;

— დაქვრივებულთა მაღალი ხვედრითი წონა, რომელიც საგრძნობლად აუარესებს დემოგრაფიულ ვითარებას. როგორც ფაქტობრივი მასალის ანალიზიდან ჩანს, დაქვრივებულთა ხვედრითი წონა სვანეთში თითქმის ემთხვევა ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელს. იგი ზემო სვანეთში შეადგენს 10,5, ხოლო ქვემო სვანეთში - 11,4 პროცენტს, მაშინ როდესაც საქართველოში საერთოდ 11 პროცენტს უდრის. ყურადღებას იქცევს ამ მაჩვენებლის გაცილებით მაღალი დონე [16,6 % ზემო სვანეთში და 17,6% - ქვემო სვანეთში] ქალებში, ვინემ მამაკაცებში [3,9% ზემო სვანეთში და 4,8% - ქვემო სვანეთში] [8. 146-147].

ვფიქრობთ, საფუძველს მოკლებული არ იქნება ამის განმსაზღვრელ მიზეზთა შორის, თუ დავასახელებთ მამაკაცთა აქტიურ მონაწილეობას შეიარაღებულ კონფლიქტებში, შურისძიების [,სისხლის აღების'] საგვარეულო ტრადიციას, სტიქიასთან პირისპირ შებმას, ყოველგვარ რისკზე შედარებით ადვილად წასვლას და ა.შ.;

— მოსახლეობის აღწარმოების [გამრავლების] თანამედროვე ტიპის დამკვიდრება. შობადობის ინტენსიური კლების პროცესის დაწყება, უწინარეს ყოვლისა, ისეთ მოვლენებს უკავშირდება, როგორიცაა, წინა ეტაპებთან შედარებით, დაქვეითებული რეპროდუქტიული განწყობისა და მისი შესაბამისი რეპროდუქტიული ქცევის ჩამოყალიბება, ბავშვთა შობის შიგაოჯახური [გაცნობიერებული] რეგულირება და ბავშვთა ყოლის მოთხოვნილების [ოჯახში შვილების სასურველი ოდენობის] მკვეთრად შემცირება. როგორც პროფესორების ვ. ლორთქიფანიძისა და ა. თოთაძის ხელმძღვანელობით ახალგაზრდებში [ძირითადად სტუდენტებში] ჩატარებულმა სოციოლოგიურმა გამოკვლევამ ცხადყო, 2007 წელს, 1973 წელთან შედარებით, ოჯახში ბავშვთა სასურველი რაოდენობა 2,86-დან 2,48-მდე შემცირდა, მ. შ. ვაჟებისა 2.97-დან 2.56-მდე, ხოლო ქალებისა - 2.75-დან 2.41-მდე [7. 130]. ახალგაზრდების ასეთი სურვილი კიდევაც რომ იქცეს რეალობად და ერთმა ქალმა საშუალოდ 2.41 ბავშვი იყოლიოს, თაობათა ერთი და იმავე ოდენობით განახლება საც არ ექნება ადგილი იმ მარტივი მიზეზის გამო, რომ მოსახლეობის უცვლელი ოდენობით გამრავლებისთვის საჭიროა ერთმა გათხოვილმა ქალმა თავისი სიცოცხლის განმავლობაში გააჩინოს არანაკლებ 2.6 ბავშვისა [ე.ი. ასმა ქალმა - არანაკლებ 260 ბავშვისა]. თანაც, არ უნდა დაგვაინყდეს, რომ ამ შემთხვე-

ვაში ვმსჯელობთ ბავშვთა სასურველ [და არა ფაქტიურ და რეალურად მოსალოდნელ] რაოდენობაზე.

ეს პროცესი, საქართველოს სხვა რეგიონებთან ერთად, სვანეთშიც მიმდინარეობს, მაგრამ ჯერჯერობით შედარებით მსუბუქ მდგომარეობაში, რამდენადაც მაღალმთიანეთში მოსახლეობის გამრავლების თანამედროვე ტიპზე [მცირეშვილიანობაზე] გადასვლა გაცილებით გვიან დაიწყო, თანაც, მის მყარად დამკვიდრებას აბრკოლებს რიგი გარემოებებისა [კონტრაცეპტივების გამოყენების დაბალი კულტურა, ადგილობრივი ადათ-წესები, ორსულობის ხელოვნურად შეწყვეტისადმი თავშეკავებული დამოკიდებულება და სხვ.].

3. დემოგრაფიული ვითარების გაუმჯობესების გზები

საჭირო და აუცილებელია სვანეთის მიკრორეგიონის სპეციფიკური პირობების გათვალისწინებით შემუშავებული დემოგრაფიული პოლიტიკის გატარება. მასში უნდა აისახოს ისეთი ღონისძიებები, როგორიცაა :

— ოჯახში ოპტიმალური ოდენობით ბავშვთა ყოლის მოთხოვნილების ჯეროვანი გააზრება-გაცნობიერება და შესაბამისი რეპროდუქტიული განწყობის ჩამოყალიბება. როგორც საერთაშორისო პრაქტიკა ცხადყოფს, ეს შობადობის ოპტიმიზაციის ყველაზე მაღალეფექტიანი მიმართულებაა, მაგრამ შედეგი შედარებით ხანგრძლივი დროის შემდეგ იჩენს თავს;

— ოპტიმალური რეპროდუქტიული განწყობის საფუძველზე განსაზღვრული შვილთა სასურველი რაოდენობის პრაქტიკული რეალიზაცია. ეს არანაკლებ რთული ამოცანაა, რამდენადაც [ორიოდე გამონაკლისს თუ არ მინილბთ მხედველობაში], ქვეყნის სხვა რეგიონების ანალოგიურად, ოჯახში შვილთა არსებული და რეალურად მოსალოდნელი საშუალო რიცხოვნობა სვანეთშიც ჩამორჩება მათ სასურველ რიცხოვნობას. მხედველობაში გვაქვს ვითარება, როცა ოჯახს სურს, ვთქვათ, სამი შვილის ყოლა, მაგრამ, შეზღუდულ შესაძლებლობათა გათვალისწინებით, ფაქტიურად ორზე ან სულაც ერთზე მეტის გაჩენას არ აპირებს.

იმ ფაქტორთა შორის, რომელთაც ძალუძთ ოჯახში შვილთა ფაქტიური და საბოლოო რიცხოვნობის სასურველ რაოდენობასთან მიახლოება, აღსანიშნავია:

ა. მოსახლეობის ოპტიმალური ოდენობით გამრავლების მატერიალური სტიმულირება, რომელშიც, უწინარეს ყოვლისა,

შობადობის გაზრდისთვის სახელმწიფოს მხრივ ერთჯერადი და ყოველთვიური ფულადი დახმარების დაწესება იგულისხმება. სვანეთის შედარებით მკაცრი საცხოვრებელი პირობების გათვალისწინებით, სახელმწიფოს მხრივ ერთჯერადი დახმარება შეიძლება იყოს [ლარებში]: პირველ შვილზე 1000, მეორეზე - 1200, მესამეზე - 1500, ხოლო მეოთხე და მომდევნო შვილებზე - 1600. რაც შეეხება ყოველთვიურ დანამატს, შვილის შეძენისას [ბავშვის 16 წლის ასაკამდე] იგი უნდა დაწესდეს ისეთი ოდენობით, რომ ოჯახის თითოეულ წევრს გამოუვიდეს შემოსავალი არანაკლებ საარსებო მინიმუმისა;

ბ. ახალშექმნილი ოჯახების საცხოვრებელი ფართით უზრუნველყოფა. ბუნებრივია, როცა ბებია და ბაბუა, დედ-მამა და დაქორწინებული შვილები ერთ დიდ ოჯახში ერთად ცხოვრობენ, დაუოკებელი სურვილიც რომ ჰქონდეთ, ეს უკანასკნელნი თავს იკავებენ მრავალშვილიანობისგან, რაც განპირობებულია რთულ ოჯახებში თანაცხოვრების ძნელი პირობებით. არადა, ასეთი ოჯახები სვანეთში უფრო ხშირად გვხვდება, ვინემ სხვა რეგიონებში.

მოსახლეობის გამრავლებისთვის ხელის შეწყობის მიზნით, ეფიქრობთ, მიზანშეწონილია სვანეთში ახალშექმნილ ოჯახებს, რომლებიც განიცდიან საცხოვრებელი ფართის ნაკლებობას და აქვთ ცალკე დასახლების სურვილი, სოფელ ადგილებში გამოეყოთ სამოსახლო ადგილი და სახლის ასაშენებლად დახმარების სახით სახელმწიფო ბიუჯეტიდან 10 ათ. ლარამდე თანხა [თითოეულს], ხოლო ამის უკმარისობის შემთხვევაში მშენებლობის დასამთავრებლად მიეცეთ უპროცენტო სესხი საჭირო ოდენობით;

გ. საგადასახადო შეღავათები. იმისთვის, რომ როგორც ზემო, ისე ქვემო სვანეთის მდიდარი ბუნებრივი რესურსების [ჰაერი, წყალი, ტყეები, საძოვრები, ნიადაგი, ნიალისეული და ა.შ.] მაქსიმალურად ჩავაყენოთ ხალხის სამსახურში და მომავალ თაობებსაც შევუნარჩუნოთ თავისი ნატურალური სახით, საჭიროა თვალისჩინივით გაუფრთხილდეთ მათ და დაეიცვათ განადგურებისგან. ამის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პირობაა სვანეთის მაცხოვრებელთა მტკიცედ დამაგრება თავიანთ მშობლიურ კერებში, მიგრაციის შეჩერება და მრავალშვილიანობის ფენომენის რამდენამდე მაინც აღდგენა. ამ მიმართულებით გარკვეული დადებითი როლის შესრულება შეუძლია საგადასახადო შეღავათების დაკავშირებას დემოგრაფიულ პროცესებთან. ჩვენი აზრით, გამართლებული იქნება სვანეთში რო-

გორც ცენტრალური, ისე ადგილობრივი გადასახადებისგან განთავისუფლება ოჯახებისა, რომლებიც ზრდიან სამ და მეტ შვილს, მანამ, სანამ ყველაზე უმცროსი შვილი მიაღწევს 16 წელს. უპრიანი იქნება მათვე ამავე პერიოდში განესაზღვროთ ელექტროენერგიის, ბუნებრივი აირის, წყლისა და ა.შ. უფასო ხარჯვის ლიმიტი. ლიმიტის გადამეტებით დანახარჯებზე კი ტარიფი გაუნახევრდეთ;

დ. საკვლევი რეგიონის ეკონომიკის [პირველ რიგში, მცირე ბიზნესის], ინფრასტრუქტურის, ტურიზმის, საკურორტო მეურნეობის აღორძინება-განვითარების დაჩქარება და შრომისუნარიანი მოსახლეობის მაქსიმალურად დასაქმება. აღსანიშნავია, რომ ამ მიმართულებით ამჟამად, საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების ყოველმხრივი მხარდაჭერითა და ადგილობრივი ორგანოების აქტიური მონაწილეობით, ინტენსიურად მიმდინარეობს ფართო ხასიათის სამუშაოები მესტიაში სამთოსათხიმალო სპორტის, ტურიზმისა და საკურორტო მეურნეობის განსავითარებლად. ცხადია, ამგვარი ღონისძიებები, სხვა დადებით მხარეებთან ერთად, მნიშვნელოვან წვლილს შეიტანს მიგრაციის შენელებასა და დემოგრაფიული ვითარების გაუმჯობესებაში;

ე. უფასო სამედიცინო მომსახურება. მხედველობაში გვაქვს როგორც ზემო, ისე ქვემო სვანეთის შორეულ სოფლებში, რომლებიც დიდთოვლობის გამო რაიონულ ცენტრს ხანგრძლივად არიან მოწყვეტილი, პირველადი და გადაუდებელი [მ. შ. მშობიარეთათვის] უფასო და კვალიფიციური სამედიცინო დახმარების განევა, ხოლო რაიონულ ცენტრებში სახელმწიფოს ხარჯზე თანამედროვე მოწყობილობით აღჭურვილი საავადმყოფოებისა და პოლიკლინიკების საქმიანობის ორგანიზება. როცა პაციენტი დარწმუნდება იმაში, რომ სახელმწიფო მასზე ზრუნავს და მისი უსაფრთხოება დაცულია, იგი არ განერიდება თავის მუდმივ საცხოვრისს ზაფხულსა თუ ზამთარში და არ გააღებარდება საცხოვრებლად სხვაგან;

ვ. უფასო სასკოლო განათლება. იგულისხმება სვანეთის სოფლებსა და დაბებში, ქალაქებისთვის დანესებულ ნორმებთან შედარებით, სკოლების გაცილებით მცირე კონტინგენტის ბაზაზე ფუნქციონირება, აგრეთვე, საშუალო სპეციალური და პროფესიული სასწავლებლების გახსნა. რაიონულ ცენტრებში [მესტია, ლენტეხი] მიზანშეწონილია თბილისის სახელმწიფო უმაღლესი სასწავლებლების მრავალპროფილიანი ფილიალების გახსნა.

ჩვენი აზრით, მიზანშეწონილია აღსდგეს სვანეთში მცხოვრები აბიტურიენტებისთვის სახელმწიფოს ხარჯზე ქვეყნის უმაღლეს სასწავლებლებში ჩარიცხვის სპეციალური კვოტების გამოყოფის პრაქტიკა, იმ პირობით, რომ სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ ახალგაზრდა სპეციალისტები სამუშაოდ დაბრუნდებიან თავიანთ მშობლიურ სოფლებსა თუ დაბებში;

ზ. სოციალურ-კულტურული დონის ამაღლება და სპორტული ბაზების მოწყობა. ბუნებრივია, იქ, სადაც არ ფუნქციონირებს კულტურის დაწესებულებები და არაა შექმნილი თანამედროვე სპორტული ბაზები, ახალგაზრდები მოკლებულნი არიან კულტურული გართობის ელემენტარულ პირობებს, ამიტომ ისინი ცდილობენ პირველი შესაძლებლობისთანავე დააღწიონ თავი ასეთ მდგომარეობას და მიაშურონ დიდ ქალაქებს, პირველ რიგში თბილისს, და მეტწილად სწორედ იქ იმკვიდრებენ მუდმივ საცხოვრისს. მხედველობაში გვაქვს არამარტო [და არაიმდენად] ბიბლიოთეკები, კლუბები ან ფეხბურთისა და კალათბურთის მოედნები, ჭადრაკის სასახლეები, საცეკვაო და საჭიდაო დარბაზები, არამედ ტელეგადაცემები, კომპიუტერული კლასები, ინტერნეტი, უცხო ენების სწავლება თანამედროვე საშუალებების გამოყენებით და სხვა სიახლენი, რომლებიც ახალგაზრდების ადგილებზე დამაგრებას შეუწყობს ხელს.

როცა საკვლევ მიკრორეგიონში - სვანეთში დემოგრაფიული ვითარების გაუმჯობესებაზე ვმსჯელობთ, მხედველობაში გვაქვს მოსახლეობის რიცხოვნობის არა განუსაზღვრელი ოდენობით გაზრდა [რაც არანაკლები უბედურება იქნებოდა], არამედ, ადგილობრივი სპეციფიკური პირობების გათვალისწინებით, დემოგრაფიული ოპტიმუმის მიღწევა. მხედველობაში გვაქვს მოსახლეობის ისეთი რიცხოვნობა, რომელიც უზრუნველყოფს თაობათა ნორმალურ ცვლას, არსებული რესურსების რაციონალურ გამოყენებას და მის ტერიტორიაზე მცხოვრებთა მაქსიმალურ კეთილდღეობას. სვანეთში მოსახლეობის რიცხოვნობა დემოგრაფიულ ოპტიმუმს რომ საგრძნობლად ჩამოუვარდება იქიდანაც ჩანს, რომ მოსახლეობის სიმჭიდროვე 1 კვ. კმ-ზე ზემო სვანეთში 4,7-ს, ხოლო ქვემო სვანეთში 6,7-ს არ აღემატება, მაშინ როდესაც საქართველოში საშუალოდ 72,8-ს შეადგენს [9. 52-53].

ჩვენ მიერ შეთავაზებული რეკომენდაციების პრაქტიკულ რეალიზაციას, რა თქმა უნდა, სვანეთში არსებული დემოგრაფიული პრობლემების დაუყოვნებლივ გადაჭრა არ შეუძლია,

მაგრამ მის ნორმალიზებაში, ვფიქრობთ, გარკვეულ დადებით ნეკლილს შეიტანს.

ძირითადი დასკვნები

1. დიდი კავკასიონის ქედის სამხრეთ კალთებზე გაადგილებული საქართველოს ერთ-ერთი თვალწარმტაცი მიკრორეგიონის - სვანეთის სიმდიდრეთა შორის ყველაზე მთავარი მისი მოსახლეობაა, რომლის რიცხოვნობა 23,5 ათ. კაცს, ანუ ქვეყნის მოსახლეობის 0,5 პროცენტს შეადგენს. აქედან ზემო სვანეთში ცხოვრობს 62, ხოლო ქვემო სვანეთში - 38 პროცენტი.

2. სვანეთის მოსახლეობის ესოდენ სიმცირე მნიშვნელოვანწილად მცირემინიანობით, სამუშაო ადგილების დეფიციტით, ცხოვრებისთვის მკაცრი გარემო პირობებითა და თანდათანობით მცირეშვილიანობის დამკვიდრებით აიხსნება.

3. შობადობა სვანეთში, უკანასკნელი 20 წლის განმავლობაში, უფრო მკვეთრად [4 პრომილე] შემცირდა, ვინემ სრულიად საქართველოში საშუალოდ [2,7 პრომილე]. თანაც, ეს პროცესი შეეხო მხოლოდ ზემო სვანეთს, სადაც შობადობის ზოგადი კოეფიციენტი აღნიშნულ პერიოდში 7,4 პრომილით შემცირდა.

4. მიუხედავად იმისა, რომ სვანეთში მოსახლეობის ბუნებრივი მატების მაჩვენებელი ქვეყნის შესაბამის საშუალო მაჩვენებელს თითქმის 2,4-ჯერ აღემატება, იგი მაინც ვერ ჩაითვლება ოპტიმალურად და საჭიროებს სრულყოფას. ასეთი დასკვნის ჭეშმარიტებას სავსებით ადასტურებს ქორწინების კოეფიციენტის დინამიკაც.

5. სვანეთში [და არა მარტო სვანეთში] დემოგრაფიული განვითარების ნეგატიური ტენდენციების, უწინარეს ყოვლისა და მნიშვნელოვანწილად, შობადობის კლების განმსაზღვრელ მიზეზებს შორის აღსანიშნავია: ოჯახის ფუნქციების ძირეული ტრანსფორმაცია; შობადობის კლებისთვის გარემო პირობების შექმნა; ურბანიზაცია; ქალთა ემანსიპაცია; ბავშვთა ინტელექტუალური აღზრდისადმი წაყენებული გაზრდილი მოთხოვნები; ქრონიკული უმუშევრობა; მოსახლეობის ინტენსიური საერთაშორისო მიგრაცია; სიღარიბე; ფერტილური ასაკის მოსახლეობაში დაქორწინებულთა მკვეთრად დაბალი და დაუქორწინებულთა მაღალი ხვედრითი წონა, რომლის მიზეზები სპეციალურ კვლევას საჭიროებს.

6. ქვეყნის ბევრი სხვა რეგიონის ანალოგიურად, სვანეთში დემოგრაფიული ვითარების გაუმჯობესების გზებია: ოჯახში ოპტიმალური ოდენობით ბავშვების ყოლის მოთხოვნების

გაცნობიერება და შესაბამისი რეპროდუქტიული განწყობისა და ქცევის ჩამოყალიბება; შვილთა სასურველი რაოდენობის პრაქტიკული რეალიზაცია. მისი ხელშემწყობი ფაქტორებია : მოსახლეობის ოპტიმალური ოდენობით გამრავლების მატერიალური სტიმულირება; ახალშექმნილი ოჯახების საცხოვრებელი ფართით უზრუნველყოფა; საგადასახადო შეღავათები; ეკონომიკის, ინფრასტრუქტურის, ტურიზმისა და საკურორტო მეურნეობის აღორძინება-განვითარების დაჩქარება და ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის მაქსიმალურად დასაქმება; უფასო სასკოლო განათლება; უფასო სამედიცინო მომსახურება; სოციალურ-კულტურული დონის ამაღლება და სამთო-სათხილამურო სპორტული კომპლექსის აგება.

7. ამ რეკომენდაციების პრაქტიკულ რეალიზაციას სვანეთში არსებული დემოგრაფიული პრობლემების მყისიერად გადაჭრა არ შეუძლია, მაგრამ მის ნორმალიზებაში გარკვეულ დადებით წვლილს უსათუოდ შეიტანს.

ლიტერატურა

1. „საქსტატის“ მონაცემები.
 2. ლ. ჩიქავა, დემოლოგია და მისი კანონთა სისტემა. გამომც. „უნივერსალი“, თბილისი, 2008.
 3. Population reference bureau – 2010. World population data sheet.
 4. Брачность, рождаемость, смертность в России и в СССР . Сборник статей .Под редакцией А. Г. Вышневого , М .,1977
 5. პ. გუგუშვილი, მოსახლეობა, ოჯახი, შვილიანობა. მეცნიერულ-პოპულარული ნარკვევი, თბილისი, 1985.
 6. ვაჟა-ფშაველა, თხზულებათა სრული კრებული, ტომი 5, თბილისი, 1961.
 7. ვ. ლორთქიფანიძე, ა. თოთაძე, ერი ერმა უნდა გადაარჩინოს. დემოგრაფიული ვითარება თანამედროვე საქართველოში, თბილისი, 2007.
 8. საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერის შედეგები, ტომი I, თბილისი, 2003.
 9. საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერის შედეგები, ტომი II, თბილისი, 2003.
- იხ. სვანეთის ბუნებრივი რესურსები და მათი გამოყენების პერსპექტივები. საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის საწარმოო ძალებისა და ბუნებრივი რესურსების შემსწავლელი ცენტრი, თბილისი, 2011, გვ. 264-284.

ადამიანური რესურსები (რაჭა-ლეჩხუმი)

1. თანამედროვე დემოგრაფიული ვითარება

რაჭა-ლეჩხუმი – საქართველოს ეს ერთ-ერთი უმშვენიერესი რეგიონი განთქმულია თავისი ორიგინალური ბუნებრივი რესურსებით (ჰაერი, წყალი, მთები, სასარგებლო წიაღისეული, ფლორა და ფაუნა), მაგრამ არაფერი შეედრება მის ყველაზე უმთავრეს სიმდიდრეს – ადამიანებს, რომლებიც ამ კურთხეულ მიწაზე ცხოვრობენ. 2010 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით, რაჭა-ლეჩხუმის მოსახლეობის რიცხოვნობა 38,6 ათ. კაცს, ანუ სრულიად საქართველოს მოსახლეობის 0,9 პროცენტს შეადგენს. აქედან რაჭაში (ამბროლაური, ონი) ცხოვრობს 23 ათ., ხოლო ლეჩხუმში (ცაგერი) – 15,6 ათ. კაცი (1). საკვლევ რეგიონში მოსახლეობის ესოდენ მცირერიცხოვნობა ძირითადად მცირემინიანობით, სამუშაო ადგილების უქმარისობის გამო, მოსახლეობის ინტენსიური მიგრაციით, ცხოვრებისთვის მკაცრი გარემო პირობების არსებობითა და, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, მოსახლეობის გამრავლების თანამედროვე ტიპის (მცირეშვილიანობის) თანდათანობით დამკვიდრებით აიხსნება.

ცხადია, უპრიანი იქნებოდა ადამიანური რესურსები უპირატესად შრომითი რესურსების ფორმირებისა და გამოყენების ასპექტში განგვეხილა, მაგრამ, შინამეურნეობათა შერჩევითი გამოკვლევის მეთოდის სპეციფიკიდან გამომდინარე, ასეთი მონაცემები ქვეყნის მხოლოდ შედარებით მსხვილი რეგიონების (ქ. თბილისი, აჭარა, იმერეთი, სამეგრელო-ზემო სვანეთი, კახეთი, შიგა ქართლი, ქვემო ქართლი) მიხედვით მუშავდება, რომლებშიც ცალკე არ ფიგურირებს რაჭა-ლეჩხუმი. ამიტომ წინამდებარე თავში დასმულ პრობლემას უმთავრესად დემოგრაფიული განვითარების ისეთი მაჩვენებლების მიხედვით განვიხილავთ, როგორიცაა ქორწინება, განქორწინება, შობადობა, მოკვდაობა, მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობა და ა.შ. საკითხის ასეთ ასპექტში განხილვა მკითხველს, მართალია, სრულყოფილს ვერა, მაგრამ გარკვეულ წარმოდგენას მაინც შეუქმნის საკვლევ რეგიონში ადამიანური რესურსების ფორმირება-დინამიკის ტენდენციებზე, რომლებიც, სამწუხაროდ, ფრიალ ნეგატიურია და საგანგებო (არაორდინარულ) ღონისძიებათა განხორციელებას საჭიროებს.

დავინწყით ქორწინებით. იგი რაჭა-ლეჩხუმში საგრძნობლად დაბალია. 1990 წელს შეადგენდა 4,3, ხოლო 2008 წელს –

4,9 პრომილეს. ეს უკანასკნელი ქვეყნის შესაბამის საშუალო მაჩვენებელს 2,2 პრომილით ჩამორჩება. რეგიონში შემავალ მუნიციპალიტეტთა შორის ამ მხრივ ყველაზე ცუდი მდგომარეობა (3,4 პრომილე) ონშია, სადაც უკანასკნელი 20 წლის განმავლობაში ქორწინების ზოგადი კოეფიციენტი 1,9 პრომილით შემცირდა (1).

რაც შეეხება განქორწინებას, იგი, ქვეყნის ბევრი სხვა რეგიონის (განსაკუთრებით მაღალმთიანეთის) ანალოგიურად, რაჭა-ლეჩხუმშიც სტაბილურად დაბალია. ჩვენი ქვეყნის მოსახლეობის უკანასკნელი საყოველთაო აღწერის დროისთვის (2002 წ.) ეს მაჩვენებელი 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის მიმართ 1,7 პროცენტს შეადგენდა, რაც სრულიად საქართველოს შესაბამის საშუალო მაჩვენებელთან შედარებით 1,3 პროცენტული პუნქტით დაბალია (2. 146). განქორწინება შედარებით ხშირია ქალებში (1,9%), ვინემ მამაკაცებში (1,5%). საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის აღწერის მომენტისთვის რაჭა-ლეჩხუმში განქორწინებული იყო სულ 614 მოქალაქე (მ.შ. მამაკაცი 241 და ქალი – 373), რაც ქვეყნის მასშტაბით განქორწინებათა საერთო რიცხოვნობის (103,4 ათ.) 0,6 პროცენტს არ აღემატება (2. 146-147).

განსახილველ რეგიონში განქორწინების ესოდენ დაბალი მაჩვენებელი ოჯახის ტრადიციულად მეტი სიმყარით აიხსნება. საქართველოში, მნიშვნელოვანწილად მაღალმთიანეთში, ოჯახის დანგრევა და განქორწინება რეპუტაციის ერთგვარ შელახვად (სამარცხვინო მოვლენად) ითვლება, ამიტომ მეუღლეები ყოველნაირად ცდილობენ თავიდან აიცილონ ეს უსიამოვნო პროცედურა და როგორმე შეინარჩუნონ ოჯახური იდილია. ამ მხრივ განსაკუთრებულ სიფრთხილეს ქალები იჩენენ და ეს ბუნებრივიცაა, რამდენადაც მათ (ძირითადად შვილიანებს) ძალიან უჭირთ მეორედ გათხოვების თაობაზე გადანყვებილების მიღება და ახალი ოჯახის შექმნა.

განქორწინების დაბალი დონის მიუხედავად, თითოეული განქორწინების როლი და მნიშვნელობა იზრდება ქორწინების ზოგადი კოეფიციენტის შემცირებასთან დაკავშირებით.

შობადობის კლება საზოგადოების განვითარების თანამედროვე საფეხურისთვის დამახასიათებელი გლობალური კანონზომიერებაა (3. 133-166)). გაეროს მონაცემებით, შობადობის ზოგადი კოეფიციენტი მსოფლიოში საშუალოდ 1960-2010 წლებში 15 პრომილით შემცირდა და დღეისთვის (2010 წ.) 20 პრომილეს შეადგენს. იგივე ტენდენცია შეიმჩნევა საქართვე-

ლოში, სადაც, ყოველ 1000 მცხოვრებზე გაანგარიშებით, ახალშობილთა რიცხოვნობა 1960 წელს აღწევდა 25-ს, 2010 წელს კი 13-მდე დავიდა. ამ მხრივ გამონაკლისს არც რაჭა-ლეჩხუმი წარმოადგენს, სადაც შობადობის ზოგადი კოეფიციენტი 1990 წლის 11,9 პრომილედან 10,1 პრომილემდე შემცირდა 2009 წელს. უფრო მარტივად და გასაგებად თუ ვიტყვით, აღნიშნულ პერიოდში ახალშობილთა რიცხოვნობამ, ყოველ 1000 მცხოვრებზე გაანგარიშებით, ორი ერთეულით იკლო.

შობადობის კლების ნეგატიური ტენდენცია უფრო შესამჩნევი იყო რაჭაში, ვინემ ლეჩხუმში, რამდენადაც 1990-2009 წლებში იგი ლეჩხუმში მხოლოდ 0,1 პრომილით შემცირდა, რაჭაში კი – 2,6 პრომილით (მ.შ. ონის მუნიციპალიტეტში – 3 პრომილით).

არადამაკმაყოფილებლად გამოიყურება შობადობის ზოგადი კოეფიციენტის არა მხოლოდ დინამიკა (ანუ კლების ტენდენცია), არამედ არსებული დონეც. ეს ჩანს იქიდან, რომ საკვლევ რეგიონში შობადობის ზოგადი კოეფიციენტი 4,3 პრომილით (მ.შ. ამბროლაურის მუნიციპალიტეტში – 5,4 პრომილით) დაბალია, ვინემ საქართველოში საშუალოდ.

მოსახლეობის გამრავლება, შობადობასთან ერთად, მოკვდაობის ზოგად კოეფიციენტზეა დამოკიდებული. როგორც ფაქტობრივი მასალის ანალიზიდან ჩანს, გარდაცვლილთა რიცხოვნობა, მოსახლეობის 1000 სულზე გაანგარიშებით, რაჭა-ლეჩხუმში 2009 წელს 18,5 პრომილეს (მ.შ. რაჭაში 22,8, ხოლო ლეჩხუმში – 12,2 პრომილეს) შეადგენდა, რაც 1990 წლის შესაბამის მაჩვენებელზე 1,3, ხოლო ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელზე 7,9 პრომილით მაღალია.

„საქსტატის“ 2009 წლის მონაცემებით თუ ვიმსჯელებთ, მოკვდაობის ზოგადი კოეფიციენტი რაჭა-ლეჩხუმში (18,5 პრომილე) გაცილებით მაღალია არა მხოლოდ ქვეყნის შესაბამის საშუალო მაჩვენებელთან (10,6 პრომილე), არამედ ყველა სხვა რეგიონის მაჩვენებელთან (ქ. თბილისი – 10,8, აჭარა – 7,7, გურია – 11,6, იმერეთი – 11,9, კახეთი – 12,3, მცხეთა-მთიანეთი – 11,8, სამეგრელო-ზემო სვანეთი – 10,6, სამცხე-ჯავახეთი – 9,0, ქვემო ქართლი – 7,8, შიგა ქართლი – 11,6 პრომილე) შედარებითაც. ეს, პირველ რიგში და განსაკუთრებით, რაჭაში შემავალ მუნიციპალიტეტებს ეხება, რამდენადაც მოკვდაობის ზოგადი კოეფიციენტი ამბროლაურის მუნიციპალიტეტში 2,2-ჯერ, ხოლო ონის მუნიციპალიტეტში – 2-ჯერ უფრო მაღალი იყო, ვინემ ქვეყანაში საშუალოდ, რაც მნიშვნელოვანი გამოუყენებელი რეზერ-

ვების არსებობაზე მიგვანიშნებს. ჩვენი აზრით, ეს მნიშვნელოვან-ნილად იმით აიხსნება, რომ საკვლევი რეგიონის მოსახლეობაში ყველაზე მაღალია ხანდაზმულთა ხვედრითი წონა, რომელთა შორის, ცხადია, უფრო მაღალია მოკვდაობის მაჩვენებელი.

შობადობასა და მოკვდაობას შორის თანაფარდობა განსაზღვრავს მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობის მხრივ არსებულ მდგომარეობას, ანუ იმას, მოსახლეობის რიცხოვნობა მატულობს, კლებულობს თუ უცვლელია (მიგრაციის გარეშე). თუკი შობადობა აღემატება მოკვდაობას და ასეთი თანაფარდობა ხანგრძლივი დროის განმავლობაში სტაბილურია, სახეზეა მოსახლეობის გამრავლება, ანუ მისი გაფართოებული აღწარმოება. თუკი პირიქითაა, ე.ი. მოკვდაობა აღემატება შობადობას, და ასეთი თანაფარდობა გრძელდება ხანგრძლივად, მოსახლეობის რიცხოვნობა კლებულობს, სახეზეა დეპოპულაცია, ანუ მოსახლეობის ბუნებრივი აბსოლუტური კლება. ხოლო თუკი შობადობისა და მოკვდაობის ზოგადი კოეფიციენტები თანაბარია, საქმე გვაქვს მოსახლეობის მარტივ აღწარმოებასთან, ანუ თაობათა ერთი და იმავე მასშტაბით განახლებასთან.

როგორი ვითარებაა ამ მხრივ რაჭა-ლეჩხუმში? – გადაჭარბებული არ იქნება, თუ ვიტყვით, რომ ვითარება ამ მხრივ ფრიად საგანგაშოა. ეს არის აშკარა დემოგრაფიული კრიზისის გამოხმატველი, რამდენადაც, 2009 წლის მონაცემებით, განსახილველ რეგიონში მოკვდაობის ზოგადი კოეფიციენტი (18,5 პრომილე) მკვეთრად აღემატება შობადობის ზოგად კოეფიციენტს (10,1 პრომილე) და ინტენსიურად მიმდინარეობს მოსახლეობის ბუნებრივი კლების (დეპოპულაციის) პროცესი (2009 წ. – 8,4 პრომილე, მ.შ. რაჭაში – მინუს 12,9 პრომილე). ყველაზე მძიმე ვითარება ამბროლაურის მუნიციპალიტეტშია, სადაც ყოველ 1000 მცხოვრებზე გაანგარიშებით, 2009 წელს დაიბადა 9 ბავშვი, ხოლო გარდაიცვალა 24 ადამიანი, ასე რომ კლება შეადგენდა 15 პრომილეს. ასეთი პრეცედენტი უკიდურეს დემოგრაფიულ ვითარებაში მყოფ ქვეყნებშიც (რუსეთი, უკრაინა, გერმანია, მოლდოვა, ბელარუსი, ლიტვა, ლატვია, ესტონეთი და სხვ.) არ შეინიშნება. 1000 სულზე გაანგარიშებით, მოსახლეობის ყოველწლიურად საშუალოდ 15 ადამიანით კლება იმას ნიშნავს, რომ მარტო ამ ერთ (მოსახლეობით შედარებით მცირერიცხოვან) ამბროლაურის მუნიციპალიტეტში მცხოვრებთა რაოდენობა წლის განმავლობაში 219 კაცით მცირდება. ანალოგიურმა მაჩვენებელმა 2009 წელს მთლიანად რეგიონში 244 კაცს მიაღწია (1).

მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობის დინამიკა, სამნუხაროდ, დამშვიდების არანაირ საფუძველს არ იძლევა, რამდენადაც უკანასკნელ ოცნლეულში მოსახლეობის ბუნებრივი კლების პროცესი რაჭა-ლეჩხუმში კი არ შენელდა, არამედ კიდევ უფრო გაძლიერდა. მოსახლეობის ბუნებრივი კლება თუ 1990 წელს 7,9 პრომილეს (მ.შ. რაჭაში 8,8 პრომილეს) შეადგენდა, 2009 წელს მან 8,4 პრომილეს (მ.შ. რაჭაში 12,9 პრომილეს) მიაღწია.

ქვეყნის სხვა რეგიონებთან შედარება ასეთ სურათს იძლევა. რაჭა-ლეჩხუმი არის ერთადერთი რეგიონი საქართველოში, სადაც ადგილი აქვს მოსახლეობის ბუნებრივ კლებას. შემცირების საყოველთაო ტენდენციის მიუხედავად, მოსახლეობის ბუნებრივი მატება 2009 წელს შეადგენდა (პრომილებში): ქ. თბილისში – 3,8, აჭარაში – 8,7, გურიაში – 3,0, იმერეთში – 2,1, კახეთში – 1,0, მცხეთა-მთიანეთში – 1,8, სამეგრელო-ზემო სვანეთში – 2,5, სამცხე-ჯავახეთში – 4,9, ქვემო ქართლში – 6,9, შიგა ქართლში – 3,9, ხოლო სრულიად საქართველოში საშუალოდ – 3,8-ს (1).

ცხადია, ამგვარი შედარების მიზანია არა ხაზგასმა იმისა, რომ თითქოს სანიმუშო დემოგრაფიული ვითარებაა ჩვენი ქვეყნის ყველა რეგიონში, გარდა რაჭა-ლეჩხუმისა და ამ უკანასკნელმა სწორება სწორედ მათზე უნდა აიღოს. ასეთი მიზანი არც შეიძლებოდა გვექონოდა იმ მარტივი მიზეზის გამო, რომ დემოგრაფიული ვითარება უკანასკნელ ოცნლეულში მკვეთრად გაუარესებული ყველგან, გარდა მრავალშვილიანობისკენ შედარებით მიდრეკილი ძირითადად მუსულმანი ქართველებით დასახლებული აჭარის, აზერბაიჯანელებით კომპაქტურად დასახლებული ქვემო ქართლისა და სომხებით ასევე კომპაქტურად დასახლებული სამცხე-ჯავახეთის რეგიონებისა (თუმცა, ეს პროცესი გარკვეული ზომით იქაც მიმდინარეობს). ამის დამადასტურებელი ფაქტობრივი მონაცემები ასეთია. 1990-2009 წლებში დემოგრაფიული ვითარება (მოსახლეობის ბუნებრივი მატების მაჩვენებლის მიხედვით) გაუარესდა: ქ. თბილისში – 1,8-ჯერ, გურიაში – 1,5-ჯერ, იმერეთში – 3,1-ჯერ, კახეთში – 5,9-ჯერ, მცხეთა-მთიანეთში – 3,8-ჯერ, სამეგრელო-ზემო სვანეთში – 2,2-ჯერ, შიგა ქართლში – 2,1-ჯერ, სამცხე-ჯავახეთში – 2-ჯერ, აჭარაში – 1,3-ჯერ, ქვემო ქართლში – 11,1 პროცენტით, ხოლო მთლიანად საქართველოში – 2-ჯერ.

დემოგრაფიული განვითარების თაობაზე უკანასკნელ პერიოდში გამოკვეთილი ტენდენციების გათვალისწინებისა და „საქსტატის“ 2009 წლის მონაცემების გაანალიზების საფუძ-

ველზე ძნელი არ იქნება პროგნოზირება იმისა, რომ, რადიკალური ნაბიჯების დროულად გადაუდგმელობის შემთხვევაში, მოსახლეობის ბუნებრივი მატების მაჩვენებელი ნულოვან ზღვარს მალე მიუახლოვდება კახეთში, მცხეთა-მთიანეთში, იმერეთში, სამეგრელო-ზემო სვანეთსა და გურიაში, სადაც იგი დღეისთვის 3 პრომილეს არ აღემატება.

რაც შეეხება ზემოთ გაკეთებულ შედარებას, ამით ერთ რამეს ვისახავდით მიზნად: ყურადღება გაგვემახვილებინა იმაზე, თუ რაოდენ მწვავეა დემოგრაფიული ვითარება რაჭა-ლეჩხუმის რეგიონში ამ მხრივ მისი ესოდენ საერთო ნეგატიური მდგომარეობის ფონზეც კი.

2. დემოგრაფიული ვითარების გამწვავების განმსაზღვრელი ფაქტორები

იმ ფაქტორთა შორის, რომლებიც რაჭა-ლეჩხუმში (და არა მარტო იქ) განსაზღვრავენ დემოგრაფიული ვითარების გამწვავებას (უწინარეს ყოვლისა და მნიშვნელოვანწილად, შობადობის კლებას) აღსანიშნავია:

— ცივილიზაციის ისეთი თანმდევი პროცესი, როგორიცაა მოსახლეობის გამრავლების თანამედროვე ტიპის დამკვიდრება. შობადობის ინტენსიური კლების პროცესის დაწყება ძირითადად დაკავშირებულია, საზოგადოების განვითარების ადრინდელ საფეხურებთან შედარებით, დაქვეითებული რეპროდუქტიული განწყობისა და მისი შესაბამისი რეპროდუქტიული ქცევის ჩამოყალიბებასთან, ბავშვთა შობის შიგაოჯახურ გაცნობიერებულ რეგულირებასთან და ბავშვთა ყოლის მოთხოვნილების (ოჯახში შვილთა სასურველი რაოდენობის) მკვეთრად შემცირებასთან. როგორც სოციოლოგიურმა გამოკვლევამ ცხადყო, რესპონდენტებმა 50 უნივერსალურ ფასეულობას შორის მრავალშვილიანობას მხოლოდ 41-ე ადგილი მიაკუთვნეს. კითხვაზე: „რას უნდა მიენიჭოს უპირატესობა – 4 და მეტი შვილის ყოლას, თუ ნაკლები ოდენობის შვილების ყოლას და მათ სრულყოფილ აღზრდას?“ - რესპონდენტთა 82,5 პროცენტმა უპასუხა: „ნაკლები ოდენობის შვილების ყოლას და მათ სრულყოფილ აღზრდას“. რესპონდენტთა მხოლოდ 17,5 პროცენტმა მიანიჭა უპირატესობა 4 და მეტი შვილის ყოლას (5. 40).

როგორც საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის აღწერის შედეგებიდან ჩანს, გათხოვილი ქალებისთვის დასმულ კითხვაზე, თუ რამდენი შვილის ყოლას აპირებენ (უკვე არსებულთა ჩათვლით), პასუხები ასე განაწილდა (%-ობით): არც ერთის –

2,2, ერთის – 12,1, ორის – 51,0, სამის – 25,9, ოთხის – 6,0, ხუთის – 1,5, ექვსის – 1,3 (2. 156).

ამრიგად, რომ არაფერი ვთქვათ შვილების ყოლისადმი საერთოდ უარყოფითად განწყობილ 14595 გათხოვილ ქალზე (2,2%), ერთი ან ორი შვილით აპირებდა თავისი მოქალაქეობრივი მოვალეობის მოხდას გათხოვილ ქალთა 63,1 პროცენტი, ხოლო სამი და მეტი შვილის გაჩენასა და აღზრდას გვპირდებოდა მათი მხოლოდ 34,7 პროცენტი.

ფრიად საგულისხმო ფაქტია ის, რომ დღეისთვის შვილთა არა მარტო რეალურად მოსალოდნელი, არამედ სასურველი რიცხოვნობაც ვერ უზრუნველყოფს მოსახლეობის არამცთუ გაფართოებულ, მარტივ აღწარმოებასაც.

ეს პროცესი, საქართველოს სხვა რეგიონებთან ერთად, რაჭა-ლეჩხუმშიც მიმდინარეობს, მაგრამ ჯერჯერობით არცთუ სიღრმისეულად, რამდენადაც მაღალმთიანეთში მოსახლეობის გამრავლების თანამედროვე ტიპზე (მცირეშვილიანობაზე) გადასვლა გაცილებით გვიან დაიწყო, თანაც, მის მყარად დამკვიდრებას სერიოზულად აბრკოლებს რიგი გარემოებებისა (კონტრაცეპტივების გამოყენების დაბალი კულტურა, ტრადიციები, ორსულობის ხელოვნურად შეწყვეტისადმი თავშეკავებული დამოკიდებულება და ა.შ.);

— ფერტილური ასაკის მოსახლეობაში დაქორწინებულთა დაბალი, ხოლო დაუქორწინებელთა რამდენადმე მაღალი ხვედრითი წონა. საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის აღწერის მონაცემებით, რაჭა-ლეჩხუმის რეგიონში 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის 58,9 პროცენტია დაქორწინებული, რაც ქვეყნის შესაბამის საშუალო მაჩვენებელს (60,4%) დიდად არ ჩამოუვარდება, მაგრამ თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ თვით ეს საშუალო მაჩვენებელია დაბალი და საკმაოდ შორსაა ოპტიმალური დონისგან, ქორწინების დონის ამ ფაქტიურ მაჩვენებელს დამაკმაყოფილებლად ვერ ჩავთვლით. ეს უფრო მეტად ლეჩხუმს ეხება, სადაც ზრდასრულ მოსახლეობაში დაქორწინებულთა ხვედრითი წონა 56,6 პროცენტს, ანუ ქვეყნის შესაბამის საშუალო მაჩვენებელზე 3,8 პუნქტით ნაკლებს შეადგენს. ქორწინების მაჩვენებლები გაცილებით მაღალია მამაკაცებში (64,2%), ვინემ ქალებში (54,5%).

რაც შეეხება ქორწინებაში არასოდეს ნამყოფთა ხვედრით წონას, იმავე წყაროს მიხედვით, იგი 22,2 პროცენტს უდრის და ოდნავ ჩამორჩება ქვეყნის შესაბამის საშუალო მაჩვენებელს (25,6%), რომელიც, თავის მხრივ, გაუმართლებლად მაღა-

ლია. ეს განსაკუთრებით მკაფიოდ ჩანს მამაკაცებში, რომელთა რიცხოვნობა 4567-ს, ანუ 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის 27,9 პროცენტს შეადგენს (2. 146).

ასეთი ვითარება, ცხადია, საგრძნობლად აბრკოლებს შობადობის ოპტიმიზაციას, ამიტომ მისი განმსაზღვრელი მიზეზების საფუძვლიანი გამოკვლევა და მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად ქმედითი ღონისძიებების განხორციელება ფრიად საშურ საქმედ მიგვაჩნია;

— დაქვრივებულთა მაღალი ხვედრითი წონა. რაჭა-ლეჩხუმის რეგიონში ამ კატეგორიის მოსახლეობის ხვედრითი წონა 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობაში 17 პროცენტს (მ.შ. რაჭაში 18 და ლეჩხუმში 15,6 %-ს) შეადგენს, რაც ქვეყნის შესაბამის საშუალო მაჩვენებელს (11%) 6 პუნქტით აღემატება და ძალიან მაღალია. ძირითადად ქალები არიან ქვრივები. მაგალითად, მოსახლეობის უკანასკნელი აღრიცხვის მომენტისთვის ქვრივი ქალების რიცხოვნობა 4,8-ჯერ სჭარბობდა ქვრივი მამაკაცების რიცხოვნობას.

ვფიქრობთ, დაქვრივებული ქალების მიერ ოჯახის ხელმეორედ შექმნისადმი დამოკიდებულება (მენტალიტეტი) ქვეყნის მასშტაბით, რეგიონების თავისებურების გათვალისწინებით, გარკვეულ ცვლილებას საჭიროებს, ამიტომ ღირს ამაზე ფიქრი;

— მოსახლეობის სქესობრივი და ასაკობრივი სტრუქტურის დეფორმაცია. სქესობრივი სტრუქტურის დეფორმაცია ნიშნავს ურთიერთსაპირისპირო სქესის წარმომადგენელთა შორის დისბალანსის წარმოქმნას. ამ მხრივ, ქვეყნის რიგი სხვა რეგიონის ანალოგიურად, გარკვეული პრობლემები არსებობს რაჭა-ლეჩხუმის რეგიონშიც. მოსახლეობის უკანასკნელი საყოველთაო აღწერის დროისთვის (2002 წ.) საკვლევ რეგიონში ყოველ 100 კაცზე 117 ქალი მოდიოდა (მ.შ. რაჭაში 120, ხოლო ლეჩხუმში — 113), რაც „სასიძოების“ ერთგვარ დეფიციტს აპირობებს და ოპტიმალური ოდენობით ახალი ოჯახების შექმნას რამდენადმე აბრკოლებს.

რაც შეეხება მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურის დეფორმაციას, იგი, უწინარეს ყოვლისა, მოსახლეობის დემოგრაფიულ დაბერებასა და შრომისუნარიან ასაკს მიუღწეველთა ხვედრითი წონის მკვეთრად დაბალ დონეში პოულობს თავის გამოხატულებას. როგორც მოსახლეობის უკანასკნელი აღწერის შედეგებიდან ჩანს, 2002 წლისთვის რაჭა-ლეჩხუმის მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურა ასეთნაირად იყო წარმოდგე-

ნილი: შრომისუნარიან ასაკს მიუღწეველთა ხვედრითი წონა შეადგენდა 16,4 პროცენტს, შრომისუნარიანთა – 54,8, ხოლო შრომისუნარიანზე უფროსი ასაკისა – 28,8 პროცენტს (4. 58, 66-67).

მოსახლეობის ასეთი ასაკობრივი სტრუქტურის დეფორმირებულობაზე მიგვანიშნებს თუნდაც ის, რომ საკვლევ რეგიონში შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებული მოსახლეობის ხვედრითი წონა გაეროს მიერ დემოგრაფიული სიბერის ზღვრად მიჩნეულ მაჩვენებელს (7%) 21,8 პროცენტული პუნქტით, ხოლო საქართველოს საშუალო მაჩვენებელს (14%) 14,8 პუნქტით აღემატება. ამასვე ადასტურებს მოსახლეობის საშუალო ასაკიც, რომელიც 2002 წლისთვის რაჭა-ლეჩხუმში 36,1 წელს შეადგენდა.

მოვლენათა ასეთ განვითარებას თან სდევს რიგი ნეგატიური შედეგებისა, მათ შორის, შობადობის კლება, მოკვდაობის მატება, ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის დეფიციტის წარმოქმნა და დემოგრაფიული დატვირთვის ზრდა, რაც, თავის მხრივ, თაობათა შორის დაპირისპირების საფუძველს ქმნის;

— ქალთა ემანსიპაცია. როგორც ცნობილია, საზოგადოებრივ პროგრესში, მამაკაცებთან ერთად, მანდილოსანთა წვლილიც სისტემატურად მატულობს. ამაში მათ ხელს უწყობს განათლება. განსწავლულობის თვალსაზრისით, რაჭა-ლეჩხუმის 6 წლისა და უფროსი ასაკის ქალები 2002 წლისთვის ასე წაწილდებოდნენ (პროცენტულად): უმაღლესი განათლება 3ქონდა 12-ს, დაუმთავრებელი უმაღლესი – 1,1-ს, საშუალო პროფესიული – 20,2-ს, საშუალო სრული ზოგადი – 29,1-ს, საბაზო ზოგადი – 13,5-ს, ხოლო დაწყებითი ზოგადი – 16,5-ს (2. 166).

ამრიგად, საკვლევი რეგიონის 6 წლისა და უფროსი ასაკის მდედრობითი სქესის მოსახლეობის 92,5 პროცენტი ან უკვე იყო დიპლომირებული, ანდა ჩართული იყო განათლების მიღების ამა თუ იმ ფორმაში. ისმის კითხვა: ქალთა განათლება და დასაქმება ახდენს თუ არა რაიმე გავლენას შობადობის ზოგად კოეფიციენტზე? – ცხადია, ახდენს, თანაც უარყოფითს. ამის დასტურია ის ფაქტი, რომ უმაღლესი განათლების მქონე და დასაქმებულ (მით უმეტეს, მაღალ საპასუხისმგებლო თანამდებობებზე მომუშავე) ქალებს უფრო მცირე რაოდენობით ჰყავთ შვილები, ვინემ დაბალი განათლების მქონე ან განათლების საერთოდ არმქონე ქალებს, რომლებიც არ მონაწილეობენ საზოგადოებრივ საქმიანობაში.

რითაა განპირობებული ამ ორი მოვლენის (განათლება-დასაქმებისა და შობადობის) ერთიმეორისადმი უკუპროპორცი-

ული დამოკიდებულება? ქალს განათლება უშლის ხელს ბავშვების გაჩენასა და აღზრდაში? რა თქმა უნდა, არა. თუმცა, არც იმის უარყოფა შეიძლება, რომ დასაქმებული (განსაკუთრებით მაღალ საპასუხისმგებლო თანამდებობებზე მომუშავე) ქალები ხშირად თავს იკავებენ სასურველი ოდენობით შვილების გაჩენაზე იმის გამო, რომ ამან შეიძლება მათ ხელი შეუშალოს სამუშაოს შენარჩუნებაში, თანამდებობრივ დანიშნულებაში და საერთოდ დედობისა და შრომითი საქმიანობის ოპტიმალურ შეთავსებაში. განათლებულ და დასაქმებულ ქალთა შედარებით მცირეშვილიანობის მთავარი მიზეზი, ჩვენი აზრით, ასეთ ოჯახებში ბავშვთა შეზღუდულ რაოდენობაზე მოთხოვნილების ფორმირებაა, რომელიც გადამწყვეტ როლს ასრულებს დემოგრაფიული მაჩვენებლების გაუარესებაში;

— მოსახლეობის მიგრაცია. 1990-2009 წლებში მოსახლეობის რიცხოვნობა რაჭა-ლეჩხუმში 10,6 ათ. კაცით (მ.შ. რაჭაში 8,6 ათ. და ლეჩხუმში 2 ათ. კაცით) შემცირდა. ასეთი ნეგატიური ტენდენცია ნაწილობრივ მოსახლეობის ბუნებრივმა კლებამ, ხოლო ძირითადად მოსახლეობის ინტენსიურმა მიგრაციამ განაპირობა, რომელიც, თავის მხრივ, სამუშაო ადგილების დეფიციტის, სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დაბალი დონის, სპორტული ბაზების უქონლობის და საერთოდ ცხოვრების გაუსაძლისი პირობების შედეგია. გერმანელი მეცნიერის რ.ფ. ტადდენის შეხედულებით, თუ ქვეყნის მოსახლეობის 7-8 პროცენტი გადის საცხოვრებლად სხვა ქვეყანაში, მაშინ ერის წინაშე დგება იდენტურობის დაკარგვის საფრთხე (6. 7). სამწუხაროდ, დიდი ხანია, რაც საგრძნობლადაა უკან მოტოვებული ეს ზღვარი საქართველოში, განსაკუთრებით კი მის მთიან რეგიონში — რაჭა-ლეჩხუმში.

დასაქმების მიზნით, თავიანთი ოჯახებისგან მოწყვეტით, წლობით (არცთუ იშვიათად, ათეული წლობითაც) ახალგაზრდა მეუღლეთა განცალკევებით ცხოვრება, ცხადია, უარყოფითად მოქმედებს შობადობაზე;

— სიღარიბე. იგი, ერთი მხრივ, აბრკოლებს ახალი ოჯახების შექმნასა და შვილების სასურველი ოდენობით ყოლას, რამდენადაც ყოველივე ეს დამატებით სოლიდურ ხარჯებთანაა დაკავშირებული, რაც ღარიბი ოჯახების შესაძლებლობებს აღემატება. აი, რატომ იკავებს თავს ახალგაზრდების მნიშვნელოვანი ნაწილი ერთი ან ორზე მეტი შვილის ყოლაზე; მეორე მხრივ, სიღარიბე პირდაპირ კავშირშია მოკვდაობასთან.

— ბავშვთა ინტელექტუალური აღზრდისადმი ნაყენებული გაზრდილი მოთხოვნები. საზოგადოებაში ხშირად გვესმის ასეთი მსჯელობა: „მირჩენია მყავდეს ერთი შვილი, მაგრამ ის აღეზარდო დღევანდელი მოთხოვნების დონეზე, ვინემ მყავდეს ბევრი, მაგრამ სათანადოდ ვერ მოვუარო მათ“. ასეთი მოტივაცია, რა თქმა უნდა, პრინციპში სწორი და ანგარიშგასაწევია. მართლაც, მნიშვნელოვანია ფიზიკურად ჯანსაღი, განათლებული, კულტურული, მაღალინტელექტუალურად აღზრდილი ახალი თაობა ჩაენაცვლოს ძველს. ეს დროის მოთხოვნაა და ამას ვერ გავეცევით, მაგრამ თუ კარგად დავფიქრდებით, ეს საკითხი არც ისე იოლი გადასაწყვეტია. ჯერ ერთი, ზემოაღნიშნული მოტივაციით ერთშვილიანობაზე გადასვლა გაუმართლებელია, რამდენადაც ხშირად ოჯახში დედისერთა, რომელსაც ყველა ეფერება და ანებივრებს, იზრდება ნებიერა და ყალიბდება ეგოისტად, მუქთახორად და ა.შ. მარტო განათლება ვერ უზრუნველყოფს ყოველმხრივ განვითარებული პიროვნების ჩამოყალიბებას; მეორე, განათლების მიღებასა და თანამედროვე კულტურულ ადამიანად ჩამოყალიბებასაც აქვს თავისი საზღვრები. ზოგიერთი მშობელი, ისახავს რა თავისი დედისერთას „უვნდერკინდად“ აღზრდას, ატარებს მას თითქმის ყველა საგნისა და რამდენიმე უცხო ენის მასწავლებელთან, აგრეთვე, სპორტის უამრავ სახეობაზე, მუსიკაზე და ა.შ., რაც „რობოტად“ აქცევს ბავშვს, აბეზრებს მას თითოეული ამ დატვირთვის შესრულებას და უძლიერებს ანტიგანწყობას; და მესამე, რაც არანაკლებ მნიშვნელოვანია, თითოეულმა ჩვენთაგანმა ერის გენოფონდის გადარჩენაზეც ხომ უნდა იფიქროს? აი, რატომ საჭიროებს ეს რთული და დელიკატური პრობლემა ღრმად გააზრება-გაანალიზებასა და გონივრულ მიდგომას.

3. დემოგრაფიული კრიზისის ნეგატიური შედეგების შემსუბუქების გზები

რაჭა-ლეჩხუმში არსებული ღრმა დემოგრაფიული კრიზისის ნეგატიური შედეგების რამდენადმე მაინც შესამსუბუქებლად საჭირო და აუცილებელია ადგილობრივი სპეციფიკური პირობების გათვალისწინებით შემუშავებული და მეცნიერულად დასაბუთებული დემოგრაფიული პოლიტიკის გატარება.

ეფიქრობთ, რაჭა-ლეჩხუმში დემოგრაფიული ვითარების ნორმალიზებისთვის ხელისუფლების როგორც ცენტრალურმა, ისე ადგილობრივმა ორგანოებმა თავიანთი ძალისხმევა უნდა მიმართონ ორი ძირითადი მიმართულებით:

1. ოჯახში ოპტიმალური ოდენობით ბავშვთა ყოლის მოთხოვნების ფორმირება და შესაბამისი რეპროდუქტიული განწყობისა და ქცევის ჩამოყალიბება. ამისთვის მიზანშეწონილია ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლების, პროფტექნიკური, საშუალო სპეციალური და უმაღლესი სასწავლებლების სასწავლო პროგრამებში დემოგრაფიის თუნდაც ელემენტარული კურსის და კარგად შერჩეული დიდაქტიკური მასალების შეტანა, რომელიც ხელს შეუწყობს მოსწავლე ახალგაზრდობაში დემოგრაფიული ოპტიმუმის ფარგლებში შვილებზე მოთხოვნების ჩამოყალიბებას. სასარგებლო ღონისძიებად უნდა იქნეს მიჩნეული, აგრეთვე, რადიო და ტელეგადაცემებში, ინტერნეტში, კინოფილმებში, თეატრალურ დადგმებში, რეკლამებში, მხატვრულ და სპეციალურ ლიტერატურაში, პერიოდულ პრესაში, მასობრივი ინფორმაციის სხვა საშუალებებში ამ პრობლემისადმი მიძღვნილი თემატიკის წინა პლანზე წამოწევა. პრაქტიკით დადასტურებულია, რომ ეს შობადობის ოპტიმიზაციის ყველაზე მაღალეფექტიანი მიმართულებაა, თუმცა შედეგი შედარებით მოგვიანებით იჩენს თავს;

2. ოჯახში ბავშვთა ყოლის ჩამოყალიბებული მოთხოვნების პრაქტიკული რეალიზაცია. ამ მიმართულების დიდ მნიშვნელობაზე მეტყველებს ის გარემოება, რომ რაჭა-ლეჩხუმში (ისე როგორც საქართველოს სხვა რეგიონების უმრავლესობაში) თითოეულ ოჯახში საშუალოდ შვილთა სახეზე არსებული და საბოლოოდ მოსალოდნელი რიცხოვნობა მკვეთრად ჩამორჩება მათ სასურველ რიცხოვნობას (მიუხედავად ამ უკანასკნელის დაბალი დონის და მისი სისტემატურად შემცირების ტენდენციისა). ე.ი. ოჯახს შეიძლება სამი ან ოთხი შვილის ყოლა სურდეს, მაგრამ რეალურად ერთზე ან ორზე მეტის ყოლას არ აპირებდეს. დემოგრაფიული ვითარების ნორმალიზების ასეთი რეზერვი მსოფლიოს ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებს (გერმანია, საფრანგეთი, იტალია, შვედეთი და სხვ.) არა აქვთ, იმ მარტივი მიზეზის გამო, რომ იქ თითოეულ ოჯახს, როგორც წესი, იმდენი შვილი ჰყავს, რამდენიც სურს.

იმ ღონისძიებათა შორის, რომელთაც შეუძლია ოჯახში შვილთა ფაქტიური და საბოლოო რიცხოვნობის სასურველ რაოდენობასთან მიახლოება, აღსანიშნავია:

ა. მოსახლეობის ოპტიმალური ოდენობით გამრავლების მატერიალური სტიმულირება, რომელშიც, მნიშვნელოვანწილად, შობადობის გაზრდისთვის სახელმწიფოს მხრივ ერთჯერადი და ყოველთვიური ფულადი დახმარების გაწევა იგულის-

ხმება. ცხოვრებისთვის რაჭა-ლეჩხუმში (განსაკუთრებით ზამთარში) არსებული მკაცრი ბუნებრივი გარემო პირობების გათვალისწინებით, სახელმწიფოს მხრივ ერთჯერადი დახმარება შეიძლება იყოს (ლარებში): პირველ შვილზე 1000, მეორეზე – 1200, მესამეზე – 1500, ხოლო მეოთხე და მომდევნო შვილებზე – 1600. რაც შეეხება დაქირავებით მომუშავე ერთ-ერთი მშობლის ხელფასზე ყოველთვიურ დანამატს, იგი შეიძლება შეადგენდეს (ბავშვის 16 წლის ასაკის შესრულებამდე): პირველ შვილზე – 100, მეორეზე – 120, მესამეზე – 150, ხოლო მეოთხე და მომდევნო შვილებზე – 160 ლარს. თუ მშობლები უმუშევრები არიან, მიზანშეწონილია დაენიშნოთ მათ ყოველთვიური დახმარება ისეთი ოდენობით, რომ საბოლოო ჯამში გამოუვიდეთ შემოსავალი არანაკლებ საარსებო მინიმუმისა;

ბ. საცხოვრისით უზრუნველყოფა. ცხადია, ოჯახები, რომლებიც განიცდიან საცხოვრებელი ფართის დეფიციტს და რამდენიმე თაობის წარმომადგენლებს ერთ ოჯახად უწევთ ცხოვრება, ამ პროცესთან დაკავშირებული სირთულეების გამო, დიდი სურვილის არსებობის შემთხვევაშიც თავს იკავებენ მრავალშვილიანობისგან. ამიტომ მიზანშეწონილად მიგვაჩნია რაჭასა და ლეჩხუმში ახალშექმნილ ოჯახებს, რომლებიც განიცდიან საცხოვრებელი ფართის ნაკლებობას და აქვთ ცალკე დასახლების სურვილი, სახელმწიფო ბიუჯეტიდან სახლის ასაშენებლად გამოეყოთ ათ-ათი ათასი ლარი, ხოლო ამის უკმარისობისას, სახლის მშენებლობის დასამთავრებლად მიეცეთ უპროცენტო სესხი საჭირო ოდენობით;

გ. საგადასახადო შეღავათები. იმისთვის, რომ რაჭა-ლეჩხუმის მდიდარი ბუნებრივი რესურსები მაქსიმალურად ჩაეყენოთ ხალხის სამსახურში და შთამომავლობას შეევნარჩუნოთ თავისი ნატურალური სახით, საჭიროა თვალისჩინივით გავუფრთხილდეთ მათ და დავიცვათ განადგურებისგან. ამის უპირველესი საწინდარია რაჭა-ლეჩხუმის მცხოვრებთა მყარად დამატება თავიანთ მშობლიურ კერებში, მიგრაციის შეჩერება და მრავალშვილიანობის ფენომენის ნაწილობრივ მაინც აღდგენა. ამ თვალსაზრისით თვალსაჩინო პოზიტიური როლის შესრულება შეუძლია საგადასახადო შეღავათების დაკავშირებას დემოგრაფიულ განვითარებასთან. ალბათ, უპრიანი იქნება რაჭა-ლეჩხუმის რეგიონში გადასახადებისგან განთავისუფლება ოჯახებისა, რომლებიც ზრდიან სამ და მეტ შვილს (უმცროსი შვილის 16 წლის ასაკის მიღწევამდე). გამართლებული იქნება მათვე ამავე პერიოდში განესაზღვროთ ბუნებრივი აირის, ელექტროე-

ნერგიის, წყლის და ა.შ. უფასო ხარჯვის ლიმიტი, ხოლო მის ზემოთ დანახარჯებზე ტარიფი გაუნახევრდეთ.

დ. საკვლევი რეგიონის ეკონომიკის, უპირველეს ყოვლისა, მცირე ბიზნესის განვითარება და ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის უმუშევრობის შესაძლო მინიმუმამდე დაყვანა. სახელმწიფოს მხრივ გონივრული პოლიტიკის გატარების (შელავათიანი კრედიტების გამოყოფა, საგადასახადო ტვირთის შემსუბუქება, ტექნიკური მომსახურების გაუმჯობესება, შრომისუნარიანი მოსახლეობის რაციონალური დასაქმება და ა.შ.) საფუძველზე შესაძლებელია არა მარტო შენეღდეს სოფლის მოსახლეობის ლტოლვა ქალაქისკენ და მთიანეთის გაუკაცრიელება, არამედ, პირიქით, დაჩქარდეს ქალაქის მოსახლეობის ნაწილის შემობრუნება მთიანეთის თვალწარმატადი ბუნებისკენ და იქ დამკვიდრება. ამის პირველი სიმპტომები უკვე სახეზეა. მხედველობაში გვაქვს მსურველთა განცხადებები. ჯერი ხელი-სუფლებათა;

ე. უფასო სამედიცინო მომსახურება. იგულისხმება როგორც რაჭის, ისე ლეჩხუმის შორეულ სოფლებში, რომლებიც ზამთრის პერიოდში, არცთუ იშვიათად, მოწყვეტილნი არიან თუნდაც რაიონულ ცენტრს, პირველადი და გადაუდებელი (მ.შ. მშობიარეთათვის) უფასო კვალიფიციური სამედიცინო დახმარების განევა, ხოლო რაიონულ ცენტრებში სახელმწიფოს ხარჯზე თანამედროვე აპარატურით აღჭურვილი საავადმყოფოებისა და პოლიკლინიკების საქმიანობის ორგანიზება. როცა პაციენტი დარწმუნდება იმაში, რომ სახელმწიფო მასზე ზრუნავს და მისი უსაფრთხოება დაცულია, იგი არ განერიდება თავის მუდმივ საცხოვრისს ზაფხულსა თუ ზამთარში და არ გადაბარდება საცხოვრებლად ქალაქში;

ვ. უფასო სასკოლო განათლება. მხედველობაში გვაქვს რაჭისა და ლეჩხუმის სოფლებსა და დაბებში, ქალაქებისთვის დანესებულ ნორმებთან შედარებით, სკოლების ფუნქციონირება გაცილებით მცირე კონტინგენტის ბაზაზე და სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯზე. ასევე, რაიონულ ცენტრებში, საშუალო სპეციალურ და პროფესიულ სასწავლებლებთან ერთად, თბილისში გაადგილებული უმაღლესი სასწავლებლების ფილიალების (ერთის მაინც) გახსნა;

ზ. სოციალურ-კულტურული დონის ამაღლება, ინფრასტრუქტურის და ტურიზმის განვითარება, სპორტული ბაზების მონყობა. ცხადია, იქ, სადაც არ ფუნქციონირებს კულტურის დანესებულებები და არაა შექმნილი თანამედროვე სპორტული

ბაზები, ახალგაზრდები მოკლებულნი არიან კულტურული გართობის ელემენტარულ პირობებს, ამიტომაც ცდილობენ პირველი შესაძლებლობისთანავე დააღწიონ თავი ასეთ მდგომარეობას და მიაშურონ დიდ ქალაქებს. მხედველობაში გვაქვს არა მარტო (და არა იმდენად) ბიბლიოთეკები, კლუბები ან ფეხბურთისა და კალათბურთის მოედნები, ჭადრაკის სასახლეები, საცეკვაო და საჭადრაკო დარბაზები, არამედ ტელეგადაცემები, კომპიუტერული კლასები, ინტერნეტი, უცხო ენების სწავლება თანამედროვე საშუალებების გამოყენებით და სხვა სიახლენი, რომლებიც ახალგაზრდების ადგილებზე დამაგრებას შეუწყობს ხელს.

ჩვენ მიერ შეთავაზებული წინადადებების პრაქტიკულ რეალიზაციას, რა თქმა უნდა, რაჭა-ლეჩხუმში არსებული მწვავე დემოგრაფიული პრობლემების მყისიერად გადაჭრა არ შეუძლია, მაგრამ, დარწმუნებული ვართ, მის რამდენადმე მაინც ნორმალიზებაში გარკვეულ დადებით წვლილს უდავოდ შეიტანს.

ძირითადი დასკვნები

1. საქართველოს ერთ-ერთი უმშვენიერესი რეგიონი – რაჭა-ლეჩხუმი განთქმულია თავისი ორიგინალური ბუნებრივი რესურსებით (ჰავრი, წყალი, მთები, სასარგებლო წიაღისეული, ფლორა და ფაუნა), მაგრამ არაფერი შეედრება მის ყველაზე უმთავრეს სიმდიდრეს – ადამიანებს, რომლებიც ამ კურთხეულ მიწაზე ცხოვრობენ.

2. 2010 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით, რაჭა-ლეჩხუმის მოსახლეობის რიცხოვნობა 38,6 ათ. კაცს, ანუ სრულიად საქართველოს მოსახლეობის 0,9 პროცენტს შეადგენს. აქედან რაჭაში (ამბროლაური, ონი) ცხოვრობს 23 ათ., ხოლო ლეჩხუმში (ცაგერი) – 15,6 ათ. კაცი.

3. საკვლევ რეგიონში მოსახლეობის ესოდენ მცირერიცხოვნობა ძირითადად მცირემიწიანობით, სამუშაო ადგილების უკმარისობის გამო მოსახლეობის ინტენსიური გარე მიგრაციით, ცხოვრებისთვის მკაცრი გარემო პირობების არსებობითა და, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, მოსახლეობის გამრავლების თანამედროვე ტიპის (მცირეშვილიანობის) თანდათანობით დამკვიდრებით აიხსენა.

4. რაჭა-ლეჩხუმში შრომითი რესურსების ფორმირება-გამოყენების თაობაზე შესაბამისი მასალების უქონლობის გამო,

კრებულის წინამდებარე თავში საკვლევი რეგიონის ადამიანური რესურსები განხილულია დემოგრაფიული განვითარების ასპექტში.

5. დემოგრაფიული ვითარება რაჭა-ლეჩხუმში ფრიად კრიტიკულია. იგი განიცდის აშკარა დემოგრაფიულ კრიზისს, რამდენადაც, 2009 წლის მონაცემებით, ამ რეგიონში მოკვდაობის ზოგადი კოეფიციენტი მკვეთრად აღემატება შობადობის ზოგად კოეფიციენტს და ინტენსიურად მიმდინარეობს მოსახლეობის ბუნებრივი კლების (დეპოპულაციის) პროცესი. ამ მაჩვენებელმა 2009 წელს 244 კაცს მიაღწია.

6. რაჭა-ლეჩხუმი არის ერთადერთი რეგიონი საქართველოში, სადაც ადგილი აქვს მოსახლეობის ბუნებრივ კლებას. თანაც, ეს ნეგატიური პროცესი თანდათანობით გამოსწორების კი არა, გაუარესების ტენდენციით ხასიათდება.

7. რაჭა-ლეჩხუმში დემოგრაფიული განვითარების ფრიად უარყოფითი ტენდენციების (უპირველეს ყოვლისა, შობადობის კლების) განმსაზღვრელ ფაქტორთა შორის აღსანიშნავია: მოსახლეობის გამრავლების (აღწარმოების) თანამედროვე ტიპის – მცირეშვილიანობის დამკვიდრება; ფერტილური ასაკის მოსახლეობაში დაქორწინებულთა დაბალი, ხოლო ქორწინებაში არასოდეს ნამყოფთა, ასევე დაქვრივებულთა მაღალი ხვედრითი წონა; მოსახლეობის სქესობრივი და ასაკობრივი სტრუქტურის დეფორმაცია; ქალთა ემანსიპაცია; მოსახლეობის ინტენსიური გარე მიგრაცია; მატერიალური ხელმოკლეობა; ბავშვთა ინტელექტუალური აზღრდისადმი წაყენებული გაზრდილი მოთხოვნები და ა.შ.

8. რაჭა-ლეჩხუმში დემოგრაფიული კრიზისის ნეგატიური შედეგების შესარბილებლად აუცილებელია, ადგილობრივი სპეციფიკური პირობების გათვალისწინებით შემუშავებული და მეცნიერულად დასაბუთებული დემოგრაფიული პოლიტიკის გატარება. მასში უნდა აისახოს: ოჯახში ოპტიმალური ოდენობით ბავშვთა ყოლის მოთხოვნილების ფორმირება და შესაბამისი რეპროდუქტიული განწყობისა და ქცევის ჩამოყალიბება; ბავშვთა ყოლის ჩამოყალიბებული მოთხოვნილების პრაქტიკული რეალიზაცია. იმ ღონისძიებათა შორის, რომელთაც შეუძლია ოჯახში შვილთა ფაქტიური და საბოლოო რიცხოვნობის სასურველ რიცხოვნობასთან მიახლოება, აღსანიშნავია: მოსახლეობის ოპტიმალური ოდენობით გამრავლების მატერიალური სტიმულირება; ახალშექმნილი ოჯახების საცხოვრისით უზრუნველყოფა; საგადასახადო შეღავათები და მათი დაკავშირე-

ბა დემოგრაფიული განვითარების მაჩვენებლებთან; ეკონომიკის (უპირველეს ყოვლისა, მცირე ბიზნესის) აღორძინება-განვითარება და ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის უმუშევრობის შესაძლო მინიმუმამდე დაყვანა; უფასო სასკოლო განათლება და სამედიცინო მომსახურება; სოციალურ-კულტურული დონის ამაღლება, ინფრასტრუქტურისა და ტურიზმის განვითარება, სპორტული ბაზების მოწყობა და სხვ.

9. გონივრულად შემუშავებულ ღონისძიებათა სისტემის საფუძველზე შესაძლებელია არა მარტო შენელებს სოფლის მოსახლეობის ლტოლვა ქალაქისკენ, არამედ, პირიქით, დაჩქარდეს ქალაქის მოსახლეობის ნაწილის შემობრუნება საქართველოს მთიანეთის თვალწარმტაცი ბუნებისკენ და იქ დამკვიდრება. ამის სიმპტომები სახეუა. მხედველობაში გვაქვს მთავრობისადმი მსურველთა მიმართვა შესაბამისი წინადადებებით. ჯერი ხელისუფლებაზეა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. „საქსტატის“ ეროვნული სამსახურის მონაცემები,
2. საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერის შედეგები, ტომი I, თბილისი, 2003.
3. ლ. ჩიქავა, დემოლოგია და მისი კანონთა სისტემა. გამომც. „უნივერსალი“, თბილისი, 2008.
4. საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერის შედეგები, ტომი III, ნაწილი I, თბილისი, 2004.
5. ო. შურღაია, დემოგრაფიული ფასეულობები: ცვლილებათა შედეგები და ტენდენციები. ჟურნ. „დემოგრაფია“, 3, 2004.
6. ზ. ფილფანი, „ჰოპ-ოზიცია“. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 45, 11 მარტი, 2011.

იხ. რაჭა-ლეჩხუმის ბუნებრივი რესურსები და მათი გამოყენების პერსპექტივები. საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის საწარმოო ძალებისა და ბუნებრივი რესურსების შემსწავლელი ცენტრი, თბილისი, 2011, გვ.

უმუშევრობა საქართველოში და მისი სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები

უმუშევრობა ქვეყნის მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მაჩვენებელია, მაგრამ არა ყოველთვის. ამ სოციალურ მოვლენას ესოდენ მკაცრი კვალიფიკაცია ეძლევა მხოლოდ მაშინ, როდესაც უმუშევრობის დონე საყოველთაოდ დადგენილ (მსოფლიო პრაქტიკაში მიღებულ) ბუნებრივ ზღვარს აღემატება.

უმუშევრობას ამა თუ იმ ზომით ყველგან და ყოველთვის აქვს ადგილი, რამდენადაც მას, სუბიექტურთან ერთად, ობიექტური ფაქტორებიც უდევს საფუძვლად. მხედველობაში მაქვს, უწინარეს ყოვლისა, ე.წ. ბუნებრივი უმუშევრობა. მისი ძირითადი ფორმებია ფრიქციული და სტრუქტურული. ფრიქციული ეწოდება დროებით უმუშევრობას, რომელიც დაკავშირებულია მომუშავეთა უკეთეს (უფრო მაღალ ხელფასიან, მსუბუქ, ადვილ, ჰიგიენურ, პრესტიჟულ და ა.შ.) სამუშაოზე გადასვლასთან, საცხოვრებელი ადგილის გამოცვლასთან, აგრეთვე სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ ახალგაზრდა სპეციალისტების თავიანთი პროფილით (სპეციალობით) დასაქმებასთან. სტრუქტურულს კი უწოდებენ ისეთ უმუშევრობას, რომელიც დაკავშირებულია მეცნიერულ-ტექნოლოგიური პროგრესით განპირობებულ წარმოების სტრუქტურულ ცვლილებებთან. მხედველობაში აქვთ მოთხოვნის წარმოქმნა ახალ ტექნიკასა და ტექნოლოგიას დაუფლებულ მაღალკვალიფიციურ კადრებზე, რომელიც ყოფილ (მოძველებელი პროფესიის მქონე) თანამშრომლებს დროებით უმუშევრად ტოვებს.

ორივე ფორმის უმუშევრობა (რომელიც, ჩვეულებრივ, სრულ შრომისუნარიანთა 5-6%-ს არ აღემატება) ზომიერად ითვლება და ყოველთვის სდევს თან საბაზრო ეკონომიკის ფუნქციონირება-განვითარებას. მაგრამ უმუშევრობის ფაქტობრივი დონე, რომელიც მოიცავს აგრეთვე ციკლურ, სეზონურ, რეგიონულ, ფარულ, დემოგრაფიულ, ინსტიტუციონალურ, ნებაყოფლობით, შეჩერებულ უმუშევრობას, არცთუ იშვიათად (განსაკუთრებით ქვეყნის არაორდინარულ სოციალურ-ეკონომიკურ პირობებში) მკვეთრად აღემატება მის ბუნებრივ ნორმას და იწვევს მთელ რიგ ნეგატიურ შედეგებს. დღეისათვის სწორედ ასეთი ვითარებაა საქართველოში, რომლის ანალიზსაც ეძღვნება წინამდებარე სტატია.

საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის ცნობით, რომელიც გაანგარიშებულია შინამეურნეობებზე დაკვირვებით მოპოვებულ მონაცემებზე დაყრდნობით და შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის მკაცრი კრიტერიუმით, 1997 წლის მეორე კვარტალში საქართველოს მოსახლეობის ყოველ 1000 კაცზე: ეკონომიკურად აქტიური იყო 526, აქედან მუშაობდა 468 (მათ შორის: დაქირავებული იყო 35,2%, თვითდასაქმებული – 59,4%, დამხმარე – 2,9% და სხვა – 2,5%). უმუშევარი იყო 38% (მათ შორის: რეგისტრირებული – 16,3%, არარეგისტრირებული – 71,1%, დროებით უმუშევარი – 12,6%).

უმუშევრობის დონის მაჩვენებელთა რეგიონულ ჭრილში განხილვა ცხადყოფს, რომ იგი ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელს (7,5%) აღემატება იმერეთსა (3,6 პროცენტული პუნქტით) და თბილისში (10,8 პუნქტით), სხვა რეგიონებში კი შედარებით დაბალია: კახეთში (4,2 პუნქტით), შიდა ქართლში (4,1 პუნქტით), ქვემო ქართლში (5,3 პუნქტით), სამცხე-ჯავახეთში (4,6 პუნქტით), აჭარაში (5,9 პუნქტით), გურიაში (4,2 პუნქტით) და სამეგრელოში (4,9 პუნქტით)¹.

დედაქალაქში უმუშევრობის მკვეთრად მაღალი დონე აიხსნება, ჯერ ერთი, იმით, რომ აქ წარმოების დარგებიდან ძირითადი მრეწველობაა, რომლის ობიექტთა მნიშვნელოვანი ნაწილი ჯერ კიდევ გაჩერებულია, ან ფუნქციონირებს ნაწილობრივ. დასაქმებაზე ფრიად უარყოფითი გავლენა მოახდინა აგრეთვე სახელმწიფოს მხრივ კაპიტალური მშენებლობის თითქმის მთლიანად შეწყვეტამ, მაშინ როდესაც სოფლად მუშახელის დასაქმებას ხელი შეუწყო აგრარული რეფორმის განხორციელებამ და კერძო საკუთრებაში მიწის ნაკვეთების გადაცემამ; იგი მნიშვნელოვანწილად განპირობებულია იმითაც, რომ ამჟამად თბილისში ადგილობრივ მოსახლეობას სამუშაოს შოვნასა და დასაქმებაში სერიოზულ კონკურენციას უწევს რაიონებიდან ჩამოსული იაფი მუშახელი (რომელსაც სამუშაოს შესრულები-სათვის არავითარი ჩანერის საბუთი არ მოეთხოვება), აგრეთვე აფხაზეთიდან და ცხინვალის რეგიონიდან დევნილი მოსახლეობის ნაწილი, რომელიც დროებით თბილისში ცხოვრობს.

¹ გაანგარიშებულია სტატისტიკური ცნობარის - „საქართველოს მოსახლეობის ეკონომიკური აქტივობა, დასაქმება, შემოსავლები (საქართველოს შინამეურნეობებზე დაკვირვების 1996-1997 წლების მონაცემების კრებული), თბ., 1998, გვ. 28 - მიხედვით.

ზემოთ მოტანილი მონაცემებისგან რამდენადმე განსხვავდება შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის შერბილებული კრიტერიუმით გაანგარიშებული მაჩვენებლები. მთავარი განსხვავება ისაა, რომ შერბილებული კრიტერიუმით, ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის უმუშევართა ნაწილისადმი (სავსებით მართებულად) მიკუთვნებულია ე.წ. „ხელჩაქნეული პირები“, რომლებიც არ მუშაობენ, მზად არიან მუშაობისათვის და სურთ მუშაობა, თუმცა აღარ ეძებენ სამუშაოს, ვინაიდან არა აქვთ მისი მოპოვების იმედი (1997 წ. მეორე კვარტალში ამგვარი პირების ხვედრითი წონა უმუშევართა საერთო რიცხოვნობაში 37,3%-ს შეადგენდა). ასეთმა მიდგომამ არსებითი ცვლილებები შეიტანა დასაქმებულთა და უმუშევართა სტრუქტურაში.

დასაქმებულთა და უმუშევართა სტრუქტურა საქართველოში რეგიონულ ჭრილში 1997 წლის II კვარტალში (შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის შერბილებული კრიტერიუმით)¹
ათ. კაცზე

ცხრილი 20

	კახეთი	თბილისი	შიდა ქართლი	ქვემო ქართლი	სამცხე-ჯავახეთი	აქარა	გურია	სამეგრელო	იმერეთი	საქართველო
მოსახლეობა სულ	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000
მათ შორის:										
ეკონომიკურად აქტიური	583	437	538	567	563	548	571	622	523	526
მომუშავე	532	327	508	531	543	534	529	605	454	468
დაქირავებული	149	226	115	132	163	192	164	138	137	165
თვითდასაქმებული	338	84	373	371	334	310	318	454	296	278
დამხმარე	19	14	5	9	29	18	20	8	9	13
სხვა	27	3	15	19	17	13	28	5	12	12
უმუშევარი	51	110	30	37	20	14	42	17	70	59
რეგისტრირებული	6	10	3	3	1	0	0	8	9	6

¹ იხ. საქართველოს მოსახლეობის ეკონომიკური აქტივობა, დასაქმება, შემოსავლები (საქართველოს შინამეურნეობებზე დაკვირვების 1996-1997 წლების მონაცემების კრებული), თბ., 1998, გვ. 29.

არარეგისტრირებული	8	60	12	4	12	6	18	8	38	27
დროებით უმუშევარი	4	3	3	5	3	2	0	0	10	4
პირები, რომლებიც აღარ ეძებენ სამუშაოს	33	37	12	24	4	5	24	2	13	22
უმუშევრობის დონე (%)	8,8	25,1	5,6	6,4	3,6	2,5	7,4	2,8	13,3	11,2
მოსახლეობა სამუშაო ძალის გარეშე	417	563	462	433	437	452	429	378	477	474
15 წლამდე ასაკის	260	283	301	317	252	337	206	186	278	278
15 წელზე მეტი ასაკის	157	281	161	115	185	115	222	191	199	195
მუდმივად შრომის უუნარო	6	4	8	8	3	9	38	10	11	9
არამომუშავე პენსიონერი	55	129	69	58	64	36	84	79	78	82
არამომუშავე სტუდენტი	23	54	36	14	40	28	44	50	54	41
დიასახლისი	41	67	25	19	37	30	34	28	29	39
სხვა	32	26	24	17	40	13	22	24	27	25

როგორც ცხრილიდან ჩანს, დაუსაქმებელი მოსახლეობის იმ ნაწილის გათვალისწინებით, რომელსაც სამუშაოს შოვნაზე ხელი აქვს ჩაქნეული, უმუშევრობის დონე საქართველოში 1997 წლის მეორე კვარტალში 11,2%-ს შეადგენდა, რაც 3,7 პროცენტული პუნქტით აღემატება მკაცრი კრიტერიუმით გაანგარიშებულ მაჩვენებელს და შედარებით ახლოსაა რეალობასთან, მაგრამ ჯერ კიდევ საკმაოდ შორსაა ჭეშმარიტებისაგან.

ასეთი არაორდინარული დასკვნის გაკეთების საფუძველს მაძლევს შემდეგი გარემოებანი:

1. შინამეურნეოებზე შერჩევითი დაკვირვების განვითარებულ ქვეყნებში გამოყენებული თანამედროვე მეთოდოლოგიით, დასაქმებულებისადმი მიკუთვნებულია ის პირებიც, რომლებიც გამოკითხვის მომენტის წინა შვიდი დღის განმავლობაში

მუშაობდნენ სულ ცოტა ერთი საათი მაინც შემოსავლის (ხელფასის, ნატურალური შემოსავლის, მოგების და ა.შ.) მიღების მიზნით, ან ეხმარებოდნენ უსასყიდლოდ სხვა შინამეურნეობების წევრებს.

ჩემი აზრით, ერთი კვირის განმავლობაში არა მარტო ერთი საათით, არამედ ერთი დღით მომუშავეც ვერ ჩაითვლება დასაქმებულად თუნდაც იმიტომ, რომ მისი შრომის მიზერული საზღაური (ან სხვა შემოსავალი) არ ეყოფა საცხოვრებელი ადგილიდან სამსახურის (სამუშაო) ადგილამდე და უკან საზოგადოებრივი ტრანსპორტით მგზავრობასაც კი, რომ არაფერი ვთქვათ „მომუშავე“ პირისა და მისი ოჯახის მრავალფეროვან სასიცოცხლო მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებაზე.

დღევანდელი დუხჭირი მდგომარეობის გათვალისწინებით, ნაადრევად მიმაჩნია დასაქმებულის სტატუსის მინიჭებისათვის ქვეყანაში დადგენილი საარსებო მინიმუმის ღირებულების ტოლფასი საზღაურის მიღების მოთხოვნის წაყენება (როგორც ამას ზოგიერთი ჩვენი კოლეგა გვთავაზობს), ვინაიდან ამ პრინციპით ხელმძღვანელობისას დასაქმებულთა რიცხვში შრომისუნარიანთა ძალიან მცირე რაოდენობა თუ მოხვდება. მაგრამ მომუშავე მოქალაქემ კანონით დადგენილი თვიური მინიმალური ხელფასის ოდენობის შემოსავალი მაინც ხომ უნდა მიიღოს, რათა დასაქმებულად (და ოდნავ მაინც უზრუნველყოფილად) ჩაითვალოს.

აუცილებელია მუშაობის ხანგრძლივობის მინიმუმის განსაზღვრა. აშშ-ის მაგალითისამებრ, მიზანშეწონილია იგი შემოიფარგლოს კვირაში არანაკლებ 15 საათით.

2. ამავე მეთოდოლოგიით, დასაქმებულად ითვლებიან მოქალაქეები, რომლებიც ფორმალურად ირიცხებიან მომუშავედ, მაგრამ ამა თუ იმ მიზეზით არ იმყოფებიან სამუშაოზე, ე.ი. ფაქტობრივად არ მუშაობენ.¹

ასეთი ე. წ. „ფარული“ უმუშევრობის რიცხოვნობა საკმაოდ დიდია საქართველოში. დღეისათვის (რომ არაფერი ვთქვათ, 90-იანი წლების პირველ ნახევარში არსებულ კიდეც უფრო მძიმე მდგომარეობაზე) სანარმოთა მნიშვნელოვანი ნაწილი არ

¹ რა თქმა უნდა, მხედველობაში არა მაქვს სამუშაოზე არყოფნა დროებითი შრომისუნარობის, შვებულებაში ყოფნის, სასწავლებლად (კვალიფიკაციის ასამაღლებლად) მივლინების, გაფიცვაში მონაწილეობის, ან ფირმის საქმიანობის ხანმოკლე ვადით შეჩერების გამო.

ფუნქციონირებს, ან ფუნქციონირებს მხოლოდ ნაწილობრივ¹ და სამუშაოზე რიცხულ თანამშრომელთა ძირითადი ნაწილი გაშვებულია გრძელვადიან ან, საერთოდ, უვადო და უხელფასო შვებულებაში. იმის გამო, რომ შრომისუნარიანთა ეს სოლიდური მასა ოფიციალურად არაა დათხოვნილი სამუშაოდან, ითვლება დასაქმებულად და უნებლიედ ამცირებს უმუშევართა რაოდენობას.

3. საქართველოში ბევრი სრული შრომისუნარიანი „საქმიანობს“ არალეგალურად, ე. წ. „ჩრდილოვანი ეკონომიკის“ სფეროში, სადაც ინარმოება ქვეყნის მთელი შიდა ეროვნული პროდუქტის 45%-ზე (ზოგიერთი წყაროს მონაცემებით 60%-ზე) მეტი. ესაა საზოგადოების ის ნაწილი, რომელიც ოფიციალურად არ ითვლება ეკონომიკურად აქტიურად, რამდენადაც არავის არ სთავაზობს თავის სამუშაო ძალას და არ ეძებს სამუშაოს, ამიტომ არც დასაქმებულებში აღირიცხება და არც უმუშევრებში. დასაქმებულებში მათი გათვალისწინება (რომელიც თითქმის შეუძლებელია შენიღბულობის გამო) ძირეულად შეცვლიდა დასაქმებულთა და უმუშევართა შორის ამჟამად არსებულ თანაფარდობას.

4. დღევანდელ საქართველოში დაუსაქმებელთა შორის საკმაოდ დიდი ხვედრითი წონითაა წარმოდგენილი აგრეთვე ე.წ. „ნებაყოფლობითი უმუშევრები“. ამ კატეგორიას, მატერიალურად უზრუნველყოფილ ნებაყოფლობით დაუსაქმებელ პირებთან ერთად, მნიშვნელოვანწილად განეკუთვნებიან ის სრული შრომისუნარიანი მოქალაქეები, რომლებიც საარსებო (და, რაც მთავარია, დროის მუქთად გასატარებელ) საშუალებებს შოულობენ ქურდობით, ბანდიტობით, ტერაქტებში მონაწილეობით, თაღლითობით, კორუფციით, ნარკობიზნესით, სპეკულაციით, შპიონაჟით, პროსტიტუციით და ა.შ. ან უბრალოდ ზარმაცები და მუქთახორები არიან.²

¹ საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის მონაცემებით, ჩვენს ქვეყანაში აღრიცხული 3399 სამრეწველო საწარმოდან 1997 წლის დასასრულისათვის არ მუშაობდა 1248 ანუ 36,7%, მ. შ. 623-ს, ანუ საერთო რიცხოვნობის 18,3%-ს საერთოდ არ უმუშავია წლის დასაწყისიდან.

² ცხადია, ამ კატეგორიაში არ შედიან დიასახლისები, მცირეწლოვანი ბავშვების დედები, ოჯახში ინვალიდი და ავადმყოფი ნევრების მომვლელები და ა. შ., თუმცა ესენიც „ნებაყოფლობით“ არიან საზოგადოებრივად სასარგებლო საქმიანობაში ჩაურთველნი.

ზემოაღნიშნული მეთოდოლოგიით, საზოგადოების არც ეს ნაწილია გათვალისწინებული „ეკონომიკურად აქტიურ მოსახლეობაში“, რაც ამახინჯებს რეალურ სურათს.

5. სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის მიერ გამოყენებული მეთოდოლოგიით, დასაქმებულთა კატეგორიას განეკუთვნებიან თვითდასაქმებულებიც (მათზე მოდის საქართველოში დასაქმებულთა საერთო ოდენობის დაახლოებით 2/3, რაც პრინციპში სწორია, მაგრამ ცნება „თვითდასაქმებული“ შეიძლება არაერთგვაროვნად იქნეს გაგებული.

ჩემი აზრით, თვითდასაქმებულია ყველა ის პირი, რომელიც მუშაობს დაქირავების გარეშე (არც თვითონაა დამქირავებელი), ჩვეულებრივ ეწევა მცირე ბიზნესს (ინდივიდუალური მენარმეობა, ვაჭრობა, საყოფაცხოვრებო მომსახურება, წვრილმასშტაბიანი მშენებლობა, ინტელექტუალური მომსახურება და ა. შ.) პირადი ინიციატივით, ე. ი. დამოუკიდებლად უზრუნველყოფს თავისთავს სამუშაოთი კვირაში 15 საათზე მეტი ხნის განმავლობაში და ამის კვალობაზე ლეგულობს შემოსავალს არანაკლებ ქვეყანაში დადგენილი მინიმალური თვიური ხელფასისა. ამ პრინციპით, დიასახლისი (თუმცა შეიძლება ძალიან ინტენსიურად იყოს საოჯახო საქმეებით დატვირთული) ვერც დასაქმებულად და, ბუნებრივია, ვერც უმუშევრად ვერ ჩაითვლება.

დასაქმების შესახებ საქართველოს კანონით, დასაქმებულად ითვლება ერთი ჰექტარი ან მეტი მიწის ფართობის მესაკუთრე. ამ შემთხვევაში გათვალისწინებული არაა ის, რომ მიწა საკუთრებაში ეძლევა ოჯახს, რომელშიც შრომის ასაკის სამუშაოს მაძიებარი შრომისუნარიანი წევრი შეიძლება იყოს ორი, სამი და ზოგჯერ მეტიც. ოჯახის მიერ ერთი ჰექტარი მიწის ფართობის ფლობისას ყველა მათგანის დასაქმებულად აღიარება, როგორც ეს ამჟამად ხდება¹, გაუმართლებლად მიმაჩნია. ჩემი აზრით, უნდა დავიცვათ პრინციპი, რომლის მიხედვითაც თითოეულ მოქალაქეზე უნდა მოდიოდეს არანაკლებ ერთი ჰექტარი სახნავი მიწის ფართობისა, რათა დასაქმებულად ჩაითვალოს.

ამრიგად, დასაქმებულად უნდა მივიჩნიოთ ყველა ასაკის მოქალაქეები, რომლებიც ფაქტობრივად მონაწილეობენ ქვეყნის შიდა ეროვნული პროდუქტის შექმნაში, მუშაობენ კვირაში საშუალოდ 15 საათზე მეტი ხნის განმავლობაში და ლეგულობენ

¹ ალბათ ამით აიხსნება ის, რომ საქართველოში 1997 წელს თვითდასაქმებულთა 80% სოფლის მეურნეობაზე მოდიოდა.

საზღაურს (შემოსავალს) არანაკლებ ქვეყანაში დადგენილი მი-
ნიმალური თვიური ხელფასისა.

დასაქმების შესახებ საქართველოს კანონის თანახმად:
„უმუშევრად ითვლება საქართველოს კანონმდებლობით დად-
გენილი სამუშაო ასაკის შრომისუნარიანი მოქალაქე, რომელ-
საც არა აქვს სამუშაო და შესაბამისად – ანაზღაურება (შრომის
კანონმდებლობით დადგენილი წესით იმ კომპენსაციის გარდა,
რომელიც მოქალაქეს უნარჩუნდება ორგანიზაციის ლიკვიდა-
ციის, ან მუშაკთა რაოდენობის ან შტატების შემცირების გამო)
და რომელიც რეგისტრირებულია დასაქმების სამსახურში შე-
საფერისი სამუშაოს მოსაძებნად, ეძებს სამუშაოს და მზად
არის შეუდგეს მის შესრულებას“.

ჩემი აზრით, ამ განსაზღვრებიდან ამოსაღებია (ამ ეტაპზე
მაინც) ის ადგილი, სადაც აღნიშნულია: „...რომელიც რეგის-
ტრირებულია დასაქმების სამსახურში შესაფერისი სამუშაოს
მოსაძებნად“.

განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებში დასაქ-
მების შესახებ კანონში ასეთი პუნქტი შეტანილია და სავსებით
კანონზომიერადაც, რამდენადაც იქ სამუშაოს მაძებარი, რო-
გორც წესი, რეგისტრირდება დასაქმების სამსახურში იმ რწმე-
ნით, რომ იგი მოუძებნის მას შესაფერის სამუშაოს, თანაც სა-
მუშაოთი უზრუნველყოფამდე (კანონით დადგენილი ვადის
ფარგლებში) აღმოუჩენს სოლიდურ მატერიალურ დახმარებას.
ჩვენთან ამჟამად დასაქმების სამსახურს არც ერთი ძალუძს და
არც მეორე (უმუშევრობისათვის დახმარება იმდენად მიზერუ-
ლია, რომ მის გასაფორმებლად ნასვლა-ნამოსვლის ხარჯებსაც
ვერ დაფარავს). ამიტომ უმუშევართა მხოლოდ მცირე ნაწილი
მიმართავს დასაქმების სამსახურს (1998 წ. 1 მაისის მდგომარე-
ობით, საქართველოში ოფიციალურად რეგისტრირებული უმუ-
შევრობის დონე 4,1%-ს შეადგენდა და მისი მასალებით სარგებ-
ლობა სწორ წარმოდგენას ვერ იძლევა ქვეყანაში უმუშევრობის
მხრივ არსებული მდგომარეობის თაობაზე.

რაც შეეხება იმ ადგილს, სადაც აღნიშნულია: „ეძებს სა-
მუშაოს“, პრინციპში სწორია და უმუშევართა რიცხოვნობის გა-
ანგარიშებისას, უწინარეს ყოვლისა, ამით უნდა ვისარგებლოთ.
მაგრამ მეორე ვარიანტით – შრომის საერთაშორისო ორგანიზა-
ციის შერბილებული კრიტერიუმით გაანგარიშებისას (დასავ-
ლეთის განვითარებული ქვეყნების ანალოგიურად, როგორც
ამას მართებულად მიმართავს საქართველოს სტატისტიკის სა-
ხელმწიფო დეპარტამენტი) შეიძლება ეს ადგილი ამოვიღოთ,

რაც საშუალებას მოგვცემს უმუშევრებში მოვაქციოთ ის პირებიც, რომლებიც არ მუშაობენ, მზად არიან მუშაობისთვის და სურთ მუშაობა, მაგრამ არ ეძებენ სამუშაოს იმის გამო, რომ გაუცრუვდათ მისი მოპოვების იმედი და ხელი აქვთ ჩაქნეული.

ამ მომენტების გათვალისწინებით, უმუშევართა კატეგორიის განსაზღვრება შეიძლება ასეთნაირად ჩამოვაყალიბოთ: „უმუშევრებად ითვლებიან საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი შრომის ასაკის სრული შრომისუნარიანი მოქალაქეები, რომელთაც სურთ ჰქონდეთ სამუშაო, მზად არიან მის შესასრულებლად, მაგრამ სხვადასხვა მიზეზით მოკლებულნი არიან ამ შესაძლებლობის რეალიზაციას. ასევე ის პირებიც, რომლებიც მუშაობენ კვირაში არაუმეტეს 15 საათისა და ლეზულობენ საზღაურს (შემოსავალს) ქვეყანაში დადგენილ თვიურ ხელფასზე ნაკლები ოდენობით“.

უმუშევრობის დონის გასაანგარიშებლად, უმუშევართა რიცხოვნობასთან ერთად, უნდა ვიცოდეთ ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ოდენობა.

შრომის საერთაშორის ორგანიზაციის მეთოდოლოგიით, ეკონომიკურად აქტიურია მოსახლეობის ის ნაწილი, რომელიც საანგარიშო პერიოდის (მაგალითად, დღის, კვირის, წლის) განმავლობაში სთავაზობს თავის სამუშაო ძალას ეკონომიკური დოვლათისა და მომსახურების წარმოებისათვის.¹

ამ განსაზღვრებაში, ვფიქრობ, ზოგიერთი მომენტი დასაზუსტებელია. მაგალითად, უწინარეს ყოვლისა, უნდა ჩანდეს, რომ ლაპარაკია შრომის ასაკის შრომისუნარიან მოსახლეობაზე და არა ზოგადად (მოზარდებისა და პენსიონერების ჩათვლით, თუმცა გარკვეული ზომით ესენიც სთავაზობენ თავიანთ სამუშაო ძალას). ამავე დროს, საანგარიშგებო პერიოდში აღნიშნული კატეგორიის მხოლოდ ნაწილი სთავაზობს თავის სამუშაო ძალას საზოგადოებრივი დოვლათის წარმოებისათვის, ნაწილი კი დასაქმებულია და რეალურად ახორციელებს ამ ამოცანას.

ამ მომენტების გათვალისწინებით, „ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა“ შეიძლება ასე ჩამოვაყალიბოთ: „ეკონომიკურად აქტიურად იწოდებიან შრომის ასაკის სრული შრომისუნარიანი მოქალაქეები, რომლებიც მუშაობენ, ან მზად არიან იმუ-

¹ IX. Хуссмайнс., Мехран Ф., Верма В. Обследование экономически активного населения. Методологическое руководство МБТ: пер. с англ. в 2-х кн. 2. М., АО "Финстатинформ", 1994. с. 255.

შაონ, რათა თავიანთი წვლილი შეიტანონ ქვეყნის შიდაეროვნულ პროდუქტის წარმოებაში".

უმუშევართა რიცხოვნობის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის საერთო ოდენობასთან შეფარდებით ადგენენ უმუშევრობის ფაქტობრივ დონეს. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, იმის გამო, რომ (არასრულყოფილი მეთოდოლოგიით ხელმძღვანელობის შედეგად) რეალობისგან საგრძნობლად დაშორებულია როგორც დასაქმების, ისე უმუშევრობის მაჩვენებლები, 1997 წელს საქართველოში დასაქმების დონე შეადგენდა 94,2%-ს, ხოლო უმუშევრობისა – 5,8%-ს, რაც კომენტარს არ საჭიროებს.

უმუშევრობის დონე უნდა განვასხვავოთ მოსახლეობის დაუსაქმებლობის დონისაგან.

ზოგიერთი ჩვენი კოლეგა ამ მაჩვენებლის გასაანგარიშებლად გვთავაზობს დაუსაქმებელი მოსახლეობის რიცხოვნობის შეფარდებას შრომითი რესურსების საერთო რაოდენობასთან (გამოხატულს პროცენტებში). დაუსაქმებელ მოსახლეობაში, უმუშევრებთან ერთად, სავსებით მართებულად, ნაგულისხმევია კანონით დადგენილი შრომის ასაკის სრული შრომისუნარიანი წევრებიც, რომლებიც სხვადასხვა მიზეზით არ მუშაობენ. „შრომით რესურსებში“ კი, კანონით დადგენილი შრომის ასაკის სრულ შრომისუნარიან (როგორც დასაქმებულ, ისე დაუსაქმებელ) მოსახლეობასთან ერთად, ჩათვლილია შრომის ასაკამდელი (მოზარდი თაობა) და შრომის ასაკს გადაცილებული (პენსიონერი) ფაქტობრივად მომუშავე პირებიც, რაც არ მიგვაჩნია მართებულად.

მართალია, შრომის ასაკის მიღმა მყოფი წევრებიც გარკვეული ზომით შედიან შრომით პოტენციალში (და, მაშასადამე, შრომით რესურსებში), მაგრამ დაუსაქმებლობის დონის გაანგარიშებისას ისინი წილადის არც მნიშვნელში უნდა ჩავრთოთ და არც მრიცხველში, როცა არ მუშაობენ, იმიტომ, რომ ისინი, როგორც წესი, არც უნდა მუშაობდნენ (ამ ცნების პირდაპირი მნიშვნელობით). ამ მომენტების გათვალისწინებით, დაუსაქმებლობის დონე, ჩემი აზრით, უფრო ლოგიკური და მართებული იქნება გავიანგარიშოთ ასეთნაირად: ჯამი უმუშევრებისა და კანონით დადგენილი შრომის ასაკის სრული შრომისუნარიანი მოქალაქეებისა, რომლებიც სხვადასხვა მიზეზით არ მუშაობენ, უნდა გავყოთ შრომის ასაკის სრულ შრომისუნარიან (როგორც

დასაქმებულ, ისე დაუსაქმებელ) მოსახლეობაზე და გავამრავლოთ 100-ზე.¹

ყოველივე ზემოაღნიშნულით იმის თქმა მინდა, რომ უმუშევრობის მხრივ ქვეყანაში არსებული მდგომარეობის სწორად ასახვას უაღრესად დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს ხელისუფლების ორგანოებისათვის, მისი ნორმალიზების მიმართულებით ქმედითი ღონისძიებების გატარების თვალსაზრისით.

არასრულყოფილი მეთოდოლოგიით სარგებლობის გამო, ხელოვნურად მკვეთრად შემცირებულ გაანგარიშებათა მიხედვითაც კი საქართველოში 1997 წლის მეორე კვარტალში 300 ათასამდე უმუშევარი აღირიცხებოდა. არც ესაა ცოტა, რამეთუ უმუშევრობა უკიდურეს მძიმე სოციალურ მოვლენად ითვლება.

მაინც რაში გამოიხატება უმუშევრობის ნეგატიური სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები? – უმუშევრობით გამოწვეულ ნეგატიურ შედეგებს შორის აღსანიშნავია:

ა) ქვეყნის ეკონომიკური პოტენციალის არასრული გამოყენება. ეკონომიკურ მეცნიერებაში ოუკენის კანონის სახელწოდებით ცნობილი ფორმულის მიხედვით გაანგარიშება გვიჩვენებს, რომ 1997 წელს უმუშევრობა საქართველოში თუ ბუნებრივი დონის ფარგლებს არ გასცილდებოდა, ფაქტობრივად შედარებით (მარტო ამ ერთი ფაქტორის ხარჯზე), დაახლოებით ერთი მილიარდი ლარით მეტი შიდა ეროვნული პროდუქტის წარმოება იქნებოდა შესაძლებელი.

ბ) როგორც უმუშევრის, ისე მთლიანად სახელმწიფოს შემოსავლის შემცირება და მოსახლეობის ცხოვრების დონის უკიდურესი დაქვეითება.

იმისათვის, რომ ნათლად წარმოვიდგინოთ უმუშევრის ცხოვრების მძიმე პირობები, საკმარისია დავასახელოთ დასაქმებულთა ცხოვრების დონის ზოგიერთი მაჩვენებელი. მაგალითად, 1996 წელს (რომ არაფერი ვთქვათ წინა წლებზე, როცა მდგომარეობა გაცილებით უარესი იყო) ქვეყნის საბიუჯეტო სფეროში დასაქმებულთა შრომის ანაზღაურების მინიმალურმა ღონემ შრომისუნარიანი მამაკაცის საარსებო მინიმუმის 8,6%

¹ ამ შემთხვევაში ვერც დაუსაქმებლებში და ვერც შრომით რესურსებში ვერ ჩავრთავთ კანონით დადგენილი შრომის ასაკის იმ სრულ შრომისუნარიან ნევრებს, რომლებიც სწავლობენ დღის სტაციონარზე, მსახურობენ არმიამი განვევით, შრომაგასწორების ბანაკებში იხდიან სასჯელს, ხანგრძლივი ვადით იმყოფებიან გარე მიგრაციაში და ა.შ.

და საშუალო მომხმარებლის საარსებო მინიმუმის 9,8% შეადგინა.¹

გ) დემოგრაფიულ მაჩვენებელთა გაუარესება. უმუშევრობას ლომის წილი უძევს იმაში, რომ უკანასკნელ პერიოდში ჩვენს ქვეყანაში საგრძნობლად დაეცა ქორწინების, შობადობისა და მოსახლეობის ბუნებრივი მატების, ხოლო გაიზარდა მოკვდაობის (განსაკუთრებით ჩვილ ბავშვთა მოკვდაობის) მაჩვენებლები, რის შედეგადაც თაობათა განახლების პროცესი კრიტიკულ ზღვარს მიუახლოვდა და დეპოპულაცია რეალობად იქცა. საკმარისია ითქვას, რომ შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი 1,7-ს (ანუ ყოველ 100 ქალზე საშუალოდ 170 შვილს) არ აღემატება, მაშინ როცა მოსახლეობის თუნდაც მარტივი აღწარმოებისათვის აუცილებელია იგი იყოს არანაკლებ 2,15-ისა (ე.ი. ყოველ 100 ქალზე საშუალოდ 215 შვილისა).

დ) მუშაკთა დეკვალიფიკაცია. ხანგრძლივ უმუშევრობას თან სდევს მუშაკის პროფესიული მომზადების დონის დაქვეითება, ხოლო თუ მას მეცნიერულ-ტექნოლოგიურ სიახლეთა დაწერგვაც დაემთხვა, მისი კვალიფიკაცია აშკარად ჩამორჩება წარმოების ახალ მოთხოვნებს და არსებითი გადამზადების გარეშე საერთოდ ვერ შეასრულებს თავის პროფესიულ მოვალეობას.

ე) ადამიანის ფსიქიკის შერყევა და თვითმკვლელობათა ზრდა. უმუშევარი (მით უმეტეს, თუ ოჯახის მარჩენალია) მძიმე სტრესულ მდგომარეობაშია, მას, მატერიალურ სიდუხჭირესთან ერთად, მორალური მხარეც აფორიაქებს, დღედაღამ ამ მდგომარეობიდან თავის დაღწევაზე ფიქრობს, ნერვიულობს და, თუ დიდხანს გაგრძელდა ეს პროცესი, ფსიქიკური ტრავმის გარდა, საერთოდ ეთიშება მოქმედი სამუშაო ძალის შემადგენლობას.

სხვა მნიშვნელოვან გარემოებებთან ერთად, უმუშევრობა და მასთან დაკავშირებული ადამიანთა ნერვული სისტემის მოშლა ხელს უწყობს თვითმკვლელობის ფაქტების გახშირებას. საკმარისია აღინიშნოს, რომ 1992-1996 წლებში მარტო თბილისის ცენტრალურ საავადმყოფოებში დაფიქსირდა თვითმკვლელობის 503 შემთხვევა (მ.შ. 316 იყო ქალი).

ვ) დამნაშავეობის ზრდა. უმუშევრობა (მით უმეტეს, თუ მას ქრონიკული ხასიათი აქვს) ფრიად ხელსაყრელ ნიადაგს

¹ იხ. საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური განვითარების 1998 წლის ინდიკატური გეგმა. თბ., 1998, გვ. 57.

ქმნის დამნაშავეობისათვის. როგორც სტატისტიკა გვიჩვენებს, დამნაშავეთა უდიდესი უმრავლესობა უმუშევართა რიგებიდანაა და ბევრს მრუდე გზისკენ, ალბათ, სწორედ ამ ფაქტორმა უბიძგა. ჩვენი ქვეყნის შინაგან საქმეთა სამინისტროს ორგანოებში 1997 წელს რეგისტრირებულ იქნა 13,8 ათ. დანაშაული (1996 წ. – 14,5 ათ.), მ.შ. 4122 მძიმე დანაშაული, 285 – განზრახ მკვლელობა, 823 – სახელმწიფო ქონების დატაცება ქურდობით, ძარცვით, ყაჩაღობითა და თაღლითობით, 882 – იარაღის უკანონო ტარება, შენახვა, დამზადება, გასაღება, 1173 – ნარკოტიკების უკანონო დამზადება, შენახვა, გასაღება და ა. შ.

ზ) გარე მიგრაციის ინტენსიური ხასიათი. უმუშევრობა შრომისუნარიანი მოსახლეობის (მ.შ. მეცნიერული კადრების) მიგრაციის და სამშობლოდან შორს გადახვეწის დიდად ხელშემწყობი ფაქტორია. მნიშვნელოვანწილად ამან განაპირობა ის, რომ 90-იან წლებში საქართველოდან მოსახლეობის მიგრაციამ დაახლოებით ნახევარი მილიონი კაცი შეადგინა და ადვილი შესაძლებელია, რომ მისი გარკვეული ნაწილი უკან საცხოვრებლად არ მობრუნდეს. და ეს მაშინ, როცა ქართველი ერი თავის სამშობლოდან ყველაზე ნაკლებად მიგრირებად ერადაა ცნობილი მთელს მსოფლიოში.

აი, რატომ არის ხელისუფლების ერთ-ერთი უპირველესი საზრუნავი მოსახლეობის დასაქმების ოპტიმალურ დონემდე დაყვანა და უმუშევრობის მეტად მტკივნეული სოციალური პრობლემის დაძლევისათვის ქმედით ღონისძიებათა განხორციელება.

იხ. ჟურნ. „მაკრო მიკროეკონომიკა“, ყოველთვიური საერთაშორისო სამეცნიერო-პოპულარული ჟურნალი, თბილისი, 1998, 6, გვ. 43-47.

P.S. 13 წლის წინათ, იმდროინდელი ვითარების მიხედვით დაწერილ ამ სტატიაში გამოთქმული ზოგიერთი მოსაზრება ავტორმა, ცხადია, შემდგომ პერიოდში, შეცვლილი ვითარების შესაბამისად, დააზუსტა, ამიტომ ისინი ამ ნაშრომის წინა ნაწილში გამოთქმულ მოსაზრებებს სრულად არ ემთხვევა.

დემოგრაფიულ მაჩვენებლებზე სიღარიბის ბავლენის ნებატიური შედეგები

სიღარიბე თანამედროვეობის ერთ-ერთი უმწვავესი გლობალური პრობლემაა. ღარიბად ითვლება ადამიანი, რომლის საშუალო წლიური შემოსავალი საარსებო მინიმუმზე ნაკლებია. საერთაშორისო კრიტერიუმებით, ღარიბთა რიცხოვნობას განსაზღვრავენ იმის მიხედვით, თუ თავისი საარსებო მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად დღეში საშუალოდ რამდენი თანხის დახარჯვის საშუალებას აძლევს ადამიანს საკუთარი შემოსავალი. მისი დღიური დანახარჯი თუ 2 დოლარს არ აღემატება, იგი ითვლება სიღარიბის ზღვრის მიღმა მყოფად¹. ის ადამიანები კი, რომლებიც თავიანთი შემოსავლით დღეში 1 დოლარზე მეტს ვერ ხარჯავენ, ლატაკთა კატეგორიას განეკუთვნებიან. 2006 წლის მონაცემებით, მთელ მსოფლიოში დაახლოებით 1,5 მლრდ ადამიანი (23%) დღეში საშუალოდ 2 აშშ დოლარზე ნაკლებს ხარჯავს, ხოლო 1 მლრდ (16%) – 1 აშშ დოლარზე ნაკლებს.

სიღარიბე, გარკვეულ ფარგლებში, ყველა ქვეყანაში შეინიშნება. მაგალითად, ისეთ სუპერ სახელმწიფოებშიც კი, როგორიც აშშ-ია, 32 მლნ ადამიანი ანუ 14,1% სიღარიბის ზღვრის მიღმა იმყოფება². თუმცა, ეს მტკივნეული სოციალური მოვლენა განსაკუთრებით განვითარებადი (ეკონომიკურად სუსტად განვითარებული) ქვეყნებისთვისაა დამახასიათებელი. როგორც ფაქტობრივი მონაცემებიდან ჩანს, 2006 წელს საარსებო მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებისათვის დღე-ღამეში საშუალოდ ორ აშშ დოლარზე ნაკლებს ხარჯავდა განვითარებადი ქვეყნების მოსახლეობის 79% (მათ შორის ტანზანიისა 90% და ზამბიის – 94%). კიდევ უფრო მწვავე სოციალურ ვითარებაზე მიგვანიშნებს სოლიდური რაოდენობა მოსახლეობის იმ ნაწილისა, რომელსაც თავისი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებისათვის დღეში 1 დოლარზე მეტის დახარჯვა არ ძალუძს. ასეთი ლატაკი მოსახლეობის ხვედრითი წონა 1990-2003 წლებში საშუალოდ შეადგენდა: მალიში - 72,3%-ს, ნიგერიაში - 70,2%-ს, ცენტრალური აფრიკის რესპუბლიკაში - 66,6%-ს, ზამბიაში - 63,7%-ს, მადაგასკარში - 61,0%-ს, გვინეასა და გამბიაში -

¹ მსოფლიო ბანკის რეკომენდაციით, დღეისთვის ასეთ სიდიდედ აღიარებულია 1,25 აშშ დოლარი

² ჭითანავა ნ., თაკალანძე ლ. სოციალური ეკონომიკა: ფორმირება და განვითარება. I ნაწილი, თბილისი, 2008, გვ. 226.

59,3%-ს, ბურუნდში - 58,4%-ს, სიერა-ლეონეში - 57,0%-ს, ზიმბაბვეში - 56,1%-ს და ა. შ.¹

არ შეიძლება კაცობრიობას არ აწუხებდეს ბედი საზოგადოების იმ ნაწილისა, რომელიც კვების პროდუქტების ქრონიკულ დეფიციტს განიცდის და ნახევრადმშიერ მდგომარეობაში იტანჯება. 2000-2002 წლებში ასეთი მოსახლეობის ხვედრითი წონა შეადგენდა: მთელს მსოფლიოში საშუალოდ 24%-ს, მათ შორის საჰარის სამხრეთით მდებარე აფრიკის ქვეყნებში - 30%-ს, ადამიანისული პოტენციალის განვითარების დაბალი დონის მქონე ქვეყნებში - 32%-ს, ხოლო ყველაზე დაბალგანვითარებულ ქვეყნებში - 33%-ს. გაეროს მსოფლიო სასურსათო პროგრამის დირექტორის, ამერიკელი ფინანსისტის ჯეიმს მორისონის ინფორმაციით, დღეისათვის ჩვენს პლანეტაზე 850 მილიონზე მეტი ადამიანი ნახევრად მშიერია. აქედან 50%-ს ბავშვები შეადგენენ. ინდოეთში შიმშილობს 100 მლნ-მდე ბავშვი. ზანგი ბავშვების 46% ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 80-იანი წლების დასასრულისთვის იმყოფებოდა სიღარიბის ზღვარს მიღმა. განსაკუთრებით საგულისხმოა ის გარემოება, რომ რიგ ეკონომიკურად ჩამორჩენილ ქვეყნებში გამოუკვებავი (ნახევრადმშიერი) მოსახლეობის ხვედრითი წონა არამც თუ არ მცირდება, არამედ მატულობს კიდევ. მაგალითად, ასეთი მოსახლეობის ხვედრითი წონა 2000-2002 წლებში, 1990-1992 წლებთან შედარებით, გაიზარდა: სიერა-ლეონეში 46-დან 50%-მდე, სვაზილენდში - 14-დან 19%-მდე, გამბიაში - 22-დან 27%-მდე, ტანზანიის გაერთიანებულ რესპუბლიკაში - 37-დან 44%-მდე, გვატემალაში - 16-დან 24%-მდე, ბოსვანაში - 23-დან 32%-მდე, ბურუნდში - 48-დან 68%-მდე, კონგოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში - 32-დან 71%-მდე და აშ. 2002 წლის მდგომარეობით თუ ვიმსჯელებთ, წყლის გაუმჯობესებულ წყაროებზე ხელი არ მიუწვდება მსოფლიოს მოსახლეობის 17%-ს, მათ შორის განვითარებადი ქვეყნების 21, აღმოსავლეთ აზიისა და წყნარი ოკეანის რეგიონის მოსახლეობის 22, ხოლო ყველაზე დაბალგანვითარებული ქვეყნების მოსახლეობის 39%-ს. რაც შეეხება სრულყოფილი კანალიზაციით სარგებლობას, ამ მხრივ ასეთი სურათი იკვეთება: მას მოკლებულია მსოფლიოს მოსახლეობის 42%, მათ შორის განვითარებადი ქვეყნების მოსახლეობის 64 და ყვე-

¹ Доклад о развитии человека – 2005. Международное сотрудничество на перепутье: помощь, торговля и безопасность в мире неравенства. М., «Весь Мир», 2005, гл. 250-251.

ლაზე დაბალგანვითარებული ქვეყნების მოსახლეობის 65%.¹

როგორც ცნობილია, მსოფლიოს მოსახლეობის 1/3 უკვე განიცდის სასმელი წყლის საგრძნობ ნაკლებობას. გერმანია სასმელ წყალს ყიდულობს შვეიცარიისგან, აშშ - კანადისგან, ჰოლანდია - ნორვეგიისგან. თურქეთისთვის ჩვეულებრივი მოვლენაა მომხმარებლისთვის მღვრიე მოყვითალო ფერის წყლის მიწოდება, რაც უამრავი ავადმყოფობის გავრცელებას უწყობს ხელს. აფრიკისა და აზიის ზოგიერთ ქვეყანაში მოსახლეობის 1 სულზე დღე-ღამეში მოდის არაუმეტეს 3 ლიტრი წყლისა, რაც მინიმალურ დოზას არ აღემატება.

ექსპერტთა გათვლებით, მიუხედავად იმისა, რომ სიღარიბის შემცირების 2015 წლისთვის დასახული ამოცანა (15%-ით შემცირება) კიდევ რომ შესრულდეს, მსოფლიოში დღეში 1 დოლარზე ნაკლები თანხის დახარჯვით იცხოვრებს 800 მლნ ადამიანი, ხოლო 2 დოლარზე ნაკლები თანხის დახარჯვით 1,7 მლრდ ადამიანი. მკვეთრად შეიცვლება დღეში 1 დოლარის მხარჯველი ლატაკების ტერიტორიული გაადგილებაც. ასეთი კატეგორიის მოსახლეობაში საჭარიდან სამხრეთით მდებარე აფრიკის ქვეყნების ხვედრითი წონა თუ ამჟამად 24%-ს შეადგენს, 2015 წლისთვის 41%-მდე ამაღლდება.

კიდევ უფრო ნაკლები იმედის მომცემია უახლოეს პერიოდში მოსახლეობის გამოუყვებლობის პრობლემის დაძლევა. მართალია, ნახევრადმშიერთა ხვედრითი წონა, 1990 წლის მაჩვენებელთან (21%) შედარებით, 3 პროცენტული პუნქტით შემცირდა, მაგრამ, ძირითადად განვითარებულ რეგიონში მოსახლეობის წინმსწრები ტემპებით გამრავლების შედეგად, გამოუყვებავი მოსახლეობის რიცხოვნობა თითქმის უცვლელი დარჩა. წარმოების ზრდის დღევანდელი ტემპების გათვალისწინებით, არც უახლოეს ათწლეულში მოჩანს მისი საგრძნობლად შეცვლის რეალური შესაძლებლობანი. რაც შეეხება თანამედროვე მოთხოვნების შესაბამისი კანალიზაციის სისტემით სარგებლობას, 2015 წლისთვის მას მოკლებული იქნება 2 მილიარდზე მეტი ადამიანი, რომელთა უდიდესი უმრავლესობა აფრიკის ტერიტორიაზე იცხოვრებს.

სიღარიბის დონე, მსოფლიოს საშუალო მაჩვენებელთან შედარებით, მაღალია ეკონომიკურად არა მარტო ტრადიციულად ჩამორჩენილ (ძირითადად აფრიკის, აზიისა და ლათინური ამერიკის) ქვეყნებში, არამედ საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამა-

¹ იქვე, გვ. 264-265.

ვალ ქვეყნებშიც. ასეთ სახელმწიფოთა კატეგორიას განეკუთვნება, უწინარეს ყოვლისა, საქართველო. რა გვაძლევს ასეთი დასკვნის საფუძველს? - ჯერ ერთი, ის, რომ პოსტსაბჭოურ სივრცეში საქართველო ერთადერთია, რომელმაც ჯერ კიდევ ვერ შეძლო მშპ-ის წარმოების XX საუკუნის 80-იანი წლების დასასრულისთვის მიღწეული დონის აღდგენა; მეორე, დაქირავებული მუშახელის დაახლოებით 1/3-ის ხელფასი საარსებო მინიმუმზე დაბალია, მათ შორის ათასამდე მუშაკის შრომის ანაზღაურება თითქმის 5-ჯერ ჩამორჩება მინიმალურ სამომხმარებლო კალათას; მესამე, დაახლოებით 700 ათასი კაცი უმუშევარია და შემოსავალს მინიმალური ოდენობითაც ვერ ღებულობს; მეოთხე, ეთნოკონფლიქტების შედეგად, 400 ათასზე მეტი მაცხოვრებელი დევნილი ან ლტოლვილია. ისინი გაფანტულნი არიან მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში ლუკმა-პურის მოსაპოვებლად; და ბოლოს ყოველივე ზემოაღნიშნულის კონცენტრირებული გამოხატულებაა ის, რომ ქვეყანაში დღეისთვის (თუ 2004 წლამდე მოქმედი მეთოდით გავიანგარიშებთ) მოსახლეობის 50%-ზე მეტი სიღარიბის ზღვარს ქვემოთ იმყოფება და გაუსაძლის პირობებში ცხოვრობს. ბუნებრივია, ასეთი მძიმე სოციალური ფონი უარყოფით გავლენას ახდენს დემოგრაფიულ მაჩვენებლებზეც. აი როგორია ეს გავლენა და მისი ნეგატიური შედეგები:

— **სიღარიბე და ქორწინება.** საქართველოში 1990 წელს დაქორწინდა 36,8 ათასი წყვილი, ხოლო 2004 წელს - 14,9 ათასი, ანუ თითქმის 2,5-ჯერ ნაკლები. ჩვენი ქვეყნის მოსახლეობის დაახლოებით 25% დაუქორწინებელია. ასევე, შეიმჩნევა გვიან დაქორწინების მაღალი დონე. ამის განმსაზღვრელ ფაქტორთა შორის ერთ-ერთი თვალსაჩინო ადგილი ცხოვრების მძიმე პირობების არსებობას უჭირავს, რაც დასტურდება სოციოლოგიური გამოკვლევების მონაცემებითაც. გამოკითხულ რესპონდენტთა 25,7%-მა აღნიშნა, რომ დაქორწინებისაგან თავს იკავებს ოჯახის შენახვისთვის საჭირო სახსრების უქონლობის გამო.

სიღარიბე ახალგაზრდების დაქორწინებას აფერხებს იმიტომ, რომ იგი საკმაოდ სოლიდურ დანახარჯებთანაა დაკავშირებული და ვისაც ამის შესაძლებლობა არა აქვს, საერთოდ თავს იკავებს დაოჯახებისგან ან უკეთეს შემთხვევაში გადადებს მას განუსაზღვრელი ვადით. მსოფლიოს რიგ ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოშიც, უკანასკნელ პერიოდში თავი იჩინა მომავლისადმი რწმენადაკარგულ ადამიანთა კატეგორიის წარმოქმნამ, რომელიც ინდეფერენტულადაა განწყობილი ოჯახის შექმნისადმი. საქართველოში ერთ-ერთი სოციოლოგიური

გამოკვლევისას ასეთი აღმოჩნდა რესპონდენტთა 19,3%.

სიღარიბე (განსაკუთრებით მაშინ, როცა ის უმუშევრობითაა განპირობებული) ახალგაზრდა თაობას გარე მიგრაციისკენ უბიძგებს, რაც ძლიერ აფერხებს მათ დაქორწინებას და ოპტიმალურ ფერტილურ ასაკში ოჯახის შექმნას. აღსანიშნავია, რომ უკანასკნელ ოცნლეულში ასეთ ადამიანთა რიცხოვნობამ (მიგრაციის უარყოფითმა სალდომ) ჩვენს ქვეყანაში 1 მილიონ კაცს გადააჭარბა, რაც ისეთი პატარა ქვეყნისთვის, როგორიც საქართველოა, ფრიად დამაფიქრებელია.

სიღარიბე, ცალკეულ განვითარებად (ეკონომიკურად ჩამორჩენილ) ქვეყნებში, ისეთ სიმახინჯესაც უწყობს ხელს, როგორიცაა მცირეწლოვანი (სქესობრივად მოუზნებელი) გოგონების გათხოვება, თანაც ანგარებით. მაგალითად, საუდის არაბეთის ქ.უნიზაში, სადაც კანონით არაა დადგენილი გათხოვების მინიმალური ასაკი, 8 წლის გოგონა მამამისმა მიათხოვა თავის მეგობარ 60 წლის მამაკაცს, რომლის ვალის გადახდას წლების განმავლობაში ვერ ახერხებდა. ანალოგიური შემთხვევები იშვიათი როდია. არადა, ასეთი პრაქტიკის გავრცელება, რომ არაფერი ვთქვათ მეუღლეების ხასიათების შეუთავსებლობასა და ოჯახის მესვეურთა სულიერ დისპარმონიაზე, მნიშვნელოვნად ზრდის არასრულწლოვანი ქალიშვილების დაავადებისა და ნაადრევი ბიოლოგიური დაბერების რისკ-ფაქტორს;

— **სიღარიბე და შობადობა.** სიღარიბესა და შობადობას შორის პირდაპირი კავშირი არ არსებობს. ეს ნათლად ჩანს ფაქტობრივი მონაცემებიდან. მაგალითად, 2007 წელს მსოფლიოს განვითარებულ ქვეყნებში, სადაც მოსახლეობის 1 სულზე წარმოებულ იქნა 29,7 ათასი აშშ დოლარის მშპ და მოსახლეობა გაცილებით მდიდრულად ცხოვრობს, შობადობის ზოგადი კოეფიციენტი შეადგენდა 11 პრომილეს, განვითარებად ქვეყნებში კი, სადაც მოსახლეობის 1 სულზე წარმოებულ იქნა 5,5 ათასი აშშ დოლარის მშპ და მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი ღარიბულად ცხოვრობს, შობადობის ზოგადმა კოეფიციენტმა 23 პრომილეს მიაღწია. კიდევ უფრო კონტრასტული აღმოჩნდა 34 უღარიბესი ქვეყნის (სადაც სიღარიბის ზღვარს ქვემოთ იმყოფება მოსახლეობის 37%) შობადობის ჯამური კოეფიციენტის (6,1) 33 უმდიდრესი ქვეყნის (სადაც სიღარიბის ზღვარს ქვემოთ მოსახლეობის მხოლოდ 6% იმყოფება) შობადობის ჯამურ კოეფიციენტთან (1,5) შესადარი მაჩვენებლები.¹ თითქოს ყველაფერი პირიქით უნდა ყოფილიყო,

¹ Румянцева Е.Е. Стратегия преодоления бедности. Минск, 2001, гл. 13.

მაგრამ მოვლენებს დეტალურად თუ გავანალიზებთ, დავინახავთ, რომ ამაში არაკანონზომიერი არაფერია.

მდიდარი ქვეყნების შეძლებულ ოჯახებში შვილები ესოდენ (ამ კონკრეტულ შემთხვევაში 4-ჯერ) მცირე ოდენობით იმიტომ კი არ ჰყავთ, რომ კარგი ცხოვრება ხელს უშლით ბავშვების მაღალინტელექტუალურ აღზრდაში, არამედ იმიტომ, რომ მათი ცხოვრების წესი (ფაქტორთა კომპლექსი, რომელიც მათ გარშემო იყრის თავს) ამგვარი ოჯახების მესვეურებს ისეთ რეპროდუქტიულ განწყობასა და დემოგრაფიული ქცევის ნორმებს გამოუშუშავებს, რომლებიც ზღუდავს შობადობას და შვილების რაოდენობა დაჰყავს მიმომუშამდე.¹ სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ოჯახში შვილიანობას, უწინარეს ყოვლისა და მნიშვნელოვანწილად, განსაზღვრავს ის, თუ დემოგრაფიული გადასვლის რომელ საფეხურზე იმყოფება ქვეყანა და მოსახლეობის აღწარმოების რომელი (პრიმიტიული, ტრადიციული თუ თანამედროვე) ტიპია მასში დამკვიდრებული. სიღარიბით გამორჩეულ (უპირატესად აფრიკის, აზიისა და ლათინური ამერიკის) ქვეყნებს ჯერ კიდევ ვერ დაუღწევიათ თავი მოსახლეობის აღწარმოების ადრინდელი (პრიმიტიული და ტრადიციული) ტიპებისგან, ამიტომ მათთვის შობადობის არაკონტროლირებადობა და არარეგულირებადობაა დამახასიათებელი. რაც შეეხება ეკონომიკურად და დემოგრაფიულად შედარებით მაღალგანვითარებულ (უპირატესად ევროპის) ქვეყნებს, ისინი დიდი ხანია რაც გადასულნი არიან მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპზე და, რიგ სხვა მახასიათებლებთან ერთად, გამოირჩევიან: ბავშვთა შობის შიგა ოჯახური რეგულირებით; ბავშვთა ყოლის მოთხოვნილების (ოჯახში ბავშვთა სასურველი ოდენობის) შემცირებითა და რეპროდუქტიული განწყობის დაქვეითებით; შობადობის უაღრესად დაბალი (ხშირ შემთხვევაში დეპოპულაციის განმაპირობებელი) დონით და აშ.

ამ კონტექსტიდან ვარდება საქართველო, რამდენადაც იგი ეკონომიკური განვითარების დონით (ძირითადად საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლით წარმოქმნილ არაორდინარულ გარემოებათა გამო) განვითარებად ქვეყნებს განეკუთვნება, ხოლო დემოგრაფიული ქცევით (მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპზე, ბევრ სხვა სახელმწიფოსთან შედარებით, ადრე გადასვლის მეოხებით) დასავლეთ ევროპის ქვეყნების დონე-

¹ ჩიქავა ლ. დემოლოგია და მისი კანონთა სისტემა. თბ., „უნივერსალი“, 2008, გვ. 149.

ზეა. ეს იმას ნიშნავს, რომ ეკონომიკურად და დემოგრაფიულად განვითარებულ ქვეყნებში მოსახლეობის ცხოვრების პირობების გაუმჯობესება რაიმე სერიოზულ გავლენას ვერ მოახდენს შობადობის გაზრდაზე იმ მარტივი მიზეზის გამო, რომ თითოეულ ოჯახს, როგორც წესი, იმდენი შვილი ჰყავს, რამდენიც სურს, ე.ი რამდენზეც აქვს მოთხოვნილება და, ოქროს კოშკებიც რომ აუგო, ამ მიჯნას არ გადალახავს. მაშასადამე, ამგვარი კატეგორიის ქვეყნებში მატერიალური დაინტერესების ამალღებით შობადობის გადიდების რეზერვები, შეიძლება ითქვას, ამოწურულია.

რადიკალურად განსხვავებული ვითარებაა საქართველოსა და მისნაირ მდგომარეობაში მყოფ გარდამავალი ეკონომიკის სხვა ქვეყნებში. აქ ოჯახებში შვილების სასურველ რაოდენობას (რომელიც, თავის მხრივ, ისედაც დაბალია), ბავშვების ნორმალური აღზრდისთვის შესაბამისი პირობების შეზღუდულობის გამო, საკმაოდ მკვეთრად ჩამორჩება შვილების ფაქტიური და რეალურად მოსალოდნელი რაოდენობა. ვთქვათ, ოჯახს სურს სამი შვილის ყოლა, მაგრამ რეალურად მხოლოდ ორის გაჩენას აპირებს. საქართველოს დემოგრაფიისა და სოციოლოგიური კვლევის ინსტიტუტის მიერ ჩატარებული სოციოლოგიური გამოკვლევის პროცესში კითხვაზე: „თუ გყავთ ან აპირებთ იყოლიოთ შვილები იმაზე ნაკლები რაოდენობით, ვინემ გსურთ, გთხოვთ დაასახელოთ ამის მიზეზები“ - რესპონდენტთა 39,4%-მა დაასახელა ოჯახის შემოსავლის უკმარისობა, 25,7%-მა - თანამედროვე მოთხოვნების დონეზე ბავშვების აღზრდისთვის საჭირო პირობების უქონლობა, ხოლო 5,5%-მა - ცუდი საბინაო პირობები.

მაშასადამე, ყველგან და ყოველთვის არა, მაგრამ ოჯახებში ბავშვთა სასურველ რაოდენობაზე ჩამოყალიბებული მოთხოვნილებების პრაქტიკული რეალიზაციის ფარგლებში სიღარიბის შემცირებას (მით უმეტეს, საერთოდ აღმოფხვრას) და კეთილდღეობის ამალღებას შეუძლია უშუალო გავლენა მოახდინოს შობადობის გადიდებაზე. მეტიც, ხანგრძლივ პერსპექტივაში მას შეუძლია გარკვეული წვლილი შეიტანოს ოჯახებში თვით ბავშვთა სასურველი რაოდენობის (შვილებზე მოთხოვნილების) რამდენადმე გაზრდის მიმართულებით ფორმირებასა და დეპოპულაციის თავიდან აცილებაში;

— **სიღარიბე და მოკვდაობა.** სიღარიბე პირდაპირ კავშირშია მოკვდაობასთან. ადამიანი რაც უფრო კარგად იკვებება, ცხოვრობს კომფორტულ ბინაში (თავისი სათავსოებით, გათბობით, ცხელი წყლით, აბაზანით, კონდიციონერით და ა.შ.), იცვამს ნორმალურად, ისვენებს კულტურულად და ა. შ., მით უფრო

ჯანმრთელია და მოკვდაობაც დაბალია. ეს ეხება ყველა ასაკის მოსახლეობას, მაგრამ საილუსტრაციოდ ფაქტობრივ მონაცემებს მოვიტან ძირითადად ბავშვთა მოკვდაობის თაობაზე სიღარიბის ასპექტში. 2005 წელს ერთ წლამდე ასაკის (ჩვილ) ბავშვთა მოკვდაობა შეადგენდა (პრომილებში): მსოფლიოს მაღალშემოსავლიან (მოსახლეობის ერთ სულზე 33,1 ათასი აშშ დოლარის მშპ-ის მწარმოებელ) ქვეყნებში 6-ს, საშუალოშემოსავლიან (მოსახლეობის 1 სულზე 7,4 ათასი აშშ დოლარის მშპ-ის მწარმოებელ) ქვეყნებში - 28-ს, ხოლო მცირეშემოსავლიან (მოსახლეობის 1 სულზე 2,5 ათასი აშშ დოლარის მწარმოებელ) ქვეყნებში - 75-ს (მათ შორის, აფრიკის ქვეყნებში საპარიდან სამხრეთით - 102). იმავე წელს 5 წლამდე ასაკის ბავშვთა მოკვდაობის კოეფიციენტი შეადგენდა (პრომილებში): მაღალშემოსავლიან ქვეყნებში - 7-ს, საშუალოშემოსავლიან ქვეყნებში - 35-ს, ხოლო მცირეშემოსავლიან ქვეყნებში - 113-ს (მათ შორის აფრიკის ქვეყნებში საპარიდან ხამხრეთით - 244-ს).

მოკვდაობაზე სიღარიბის გავლენის ნეგატიური შედეგები კიდევ უფრო ნათლად ჩანს ქვემოთ მოყვანილი მონაცემებიდან. როგორც გამოკვლევის მასალის ანალიზი ცხადყოფს, მსოფლიოს 34 უღარიბეს ქვეყანაში ყოველ ათას სულზე გაანგარიშებით, წელიწადში საშუალოდ 5 წლამდე ასაკის ბავშვები 10-ჯერ მეტი რაოდენობით იღუპებიან, ვინემ 33 უმდიდრეს ქვეყანაში.¹

ბავშვთა მოკვდაობის მაჩვენებლები განსხვავებულია თითოეული ქვეყნის შიგნითაც ცხოვრების დონით ერთმანეთისგან განსხვავებულ მოსახლეობის ჯგუფებში. მაგალითად, ჩვილთა მოკვდაობის კოეფიციენტი 1 ათას ცოცხლად შობილზე შეადგენს: ფილიპინებში უღარიბეს 20%-ში 48,8-ს, ხოლო უმდიდრეს 20%-ში - 20,9-ს, ვიეტნამში, შესაბამისად, 39,3 და 13,8-ს, ინდონეზიაში - 28,1 და 23,3-ს, ბოლივიაში - 106,5 და 25,5-ს და ა.შ. ანალოგიურია 5 წლამდე ასაკის ბავშვთა მოკვდაობის დონის მხრივ არსებული მდგომარეობაც. მოკვდაობა 1 ათას ცოცხლად დაბადებულზე შეადგენს: ბრაზილიაში უღარიბეს 20%-ში 98,9-ს, ხოლო უმდიდრეს 20%-ში - 33,3-ს, თურქეთში, შესაბამისად, 85 და 32,6-ს, თურქმენეთში - 105,5 და 68,8-ს, მაროკოში - 116 და 39,2-ს და ა.შ.²

¹ Румянцева Е.Е. Стратегия преодоления бедности. Минск, 2001, гл. 13.

² Доклад о развитии человека – 2005. Международное сотрудничество на перепутье: помощь, торговля и безопасность в мире неравенства. М., «Весь Мир», 2005, гл. 266.

ძირითადად, გამოუკვებლობითა და დაბალი სამედიცინო მომსახურებით აიხსნება ბავშვთა მოკვდაობის მაღალი დონე. მაგალითად, 2002 წელს მსოფლიოში გარდაიცვალა სულ 57 მლნ ადამიანი, მათ შორის 20%-ის ასაკი 5 წელს არ აღემატებოდა. გამოდის, რომ ყოველ 3 წამში კვდებოდა ერთი, ხოლო ყოველ საათში – 1200 ბავშვი. არადა, ნორმალური კვებისა და სათანადო სამედიცინო მომსახურების პირობებში შეიძლებოდა თავიდან აცილება ბავშვთა გარდაცვალების გამო სამი შემთხვევიდან ორისა მაინც.

სტატისტიკის დეპარტამენტის მონაცემებით, 2005 წელს საქართველოში 43 ათასი ადამიანი გარდაიცვალა. მოსახლეობის ფართო მასებისთვის მაღალკვალიფიციურ სამედიცინო მომსახურებაზე ხელმიუწვდომლობასა და რიგ სხვა გარემოებასთან ერთად, ამაში, როგორც იტყვიან, ლომის წილი ჩვენი თანამემამულეთა გამოუკვებლობას ეკავა. ასეთი დასკვნის საფუძველს იძლევა ის ფაქტი, რომ აღნიშნულ (2005) წელს მოსახლეობის 1 სულზე, ფიზიოლოგიურ ნორმებთან შედარებით, ფაქტიური მოხმარება შეადგენდა (%-ობით): ხორცის და ხორც-პროდუქტებისა 29,8, რძის და რძის პროდუქტებისა – 26,2, თევზის და თევზპროდუქტებისა – 35, კვერცხისა – 68,2, ხილის, კენკრისა და ყურძნისა 37%-ს.

ადამიანის ჯანმრთელობაზე უარყოფითად მოქმედებს არა მარტო გამოუკვებლობა (გამოხატული რაოდენობრივ პარამეტრებში), არამედ უხარისხო და ორგანიზმისთვის მავნე პროდუქტების მოხმარებაც. სამწუხაროდ, ასეთი პროდუქტები კონტროლის გარეშე შეუზღუდველად იყიდება ჩვენს ბაზარზე. ბუნებრივია, მცირეშემოსავლიანი (ღარიბი) მომხმარებელი არ ერიდება დაბალი ხარისხის (ან სულაც უხარისხო), მაგრამ იაფი და მიმზიდველად გაფორმებული ნაწარმის ყიდვას. სწორედ ამითაა განპირობებული ის გარემოება, რომ თურქეთიდან ნიტრატიანი კარტოფილით, ხახვით, ნივრითა და რიგი სხვა ანალოგიური სასურსათო პროდუქტით დატვირთული ტრაილერები შემოდის საქართველოში, ხოლო უკან იმავე სახეობის, მაგრამ საუკეთესო ხარისხის ნაწარმით დატვირთულნი ბრუნდებიან თავიანთ სამშობლოში.

— **სიღარიბე და სიცოცხლის ხანგრძლივობა.** მცირეშემოსავლიანობა და ქრონიკული სიღარიბე მრავალ საფიქრალ-სატანჯველს უჩენს ადამიანს. ის მუდამ დაძაბულ-დათრგუნულია, მტკივნეულად განიცდის დუხჭირ ცხოვრებას, ბევრს დარდობს, არცთუ იშვიათად, კარგავს მომავლისადმი რქმენას და, როგორც წესი, ადრე ეთხოვება წუთისოფელს. აი, რატომაა სიცოცხლე ხანმოკლე ღარიბ და ხანგრძლივი – მდიდარ ქვეყნებში. 2005 წელს

დაბადებიდან მოსალოდნელი სიცოცხლის ხანგრძლივობა შეადგენდა: მსოფლიოს მაღალშემოსავლიან (მოსახლეობის 1 სულზე 29,9 ათას აშშ დოლარის მშპ-ის მწარმოებელ) ქვეყნებში 78,8 წელს, საშუალოშემოსავლიან (მოსახლეობის 1 სულზე 6,1 ათას აშშ დოლარის მშპ-ის მწარმოებელ) ქვეყნებში – 70,3 წელს, ხოლო მცირეშემოსავლიან (მოსახლეობის 1 სულზე 2,1 ათასი აშშ დოლარის მშპ-ის მწარმოებელ) ქვეყნებში – 58,4 წელს.¹

იგივე დასკვნამდე მივყავართ კონტინენტების მიხედვით მოპოვებული მონაცემების გაანალიზებასაც. მსოფლიოს მოსახლეობის ბიუროს (ვაშინგტონი) მონაცემებით, 2007 წელს დაბადებიდან მოსალოდნელი სიცოცხლის ხანგრძლივობა შეადგენდა: ჩრდილოეთ ამერიკაში (სადაც მოსახლეობის 1 სულზე 2006 წელს წარმოებულ იქნა 43,3 ათასი დოლარის მშპ) 78 წელს, ევროპაში (სადაც მოსახლეობის 1 სულზე 2006 წელს წარმოებულ იქნა 22,7 ათასი აშშ დოლარის მშპ) – 75 წელს, ხოლო აფრიკაში (სადაც მოსახლეობის 1 სულზე 2006 წელს წარმოებულ იქნა 2,5 ათასი აშშ დოლარის მშპ) – 53 წელს. აღსანიშნავია, რომ მსოფლიოს ერთ-ერთ უმდიდრეს ქვეყანაში – შვეიცარიაში, სადაც მოსახლეობის 1 სულზე 40 ათასზე მეტი აშშ დოლარის მშპ იწარმოება, მოსახლეობა საშუალოდ 43 წლით მეტ ხანს ცოცხლობს, ვინემ ზამბიაში, სადაც მოსახლეობის 1 სულზე მშპ-ის წარმოება 1 ათასი აშშ დოლარს არ აღემატება

— **სიღარიბე და დემოგრაფიული დატვირთვა.** დემოგრაფიულ დატვირთვას, პრაქტიკაში დამკვიდრებული მეთოდით, შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის კმაყოფაზე მყოფთა რიხცოვნობით განსაზღვრავენ. ასეთი გაანგარიშებისას ცდომილება ძალიან დიდია, რამდენადაც შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობაში სხვის კმაყოფაზე მყოფი ადამიანებიც შედიან. რეალობასთან მიახლოებული მაჩვენებლების მისაღებად, უწინარეს ყოვლისა, უნდა გამოვთვალოთ ფაქტიურად დასაქმებული (საზოგადოებრივი დოვლათის შემქმნელი) ნაწილი ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობისა. ამისთვის შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობას უნდა გამოვაკლოთ ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობა (ინვალიდები, ქრონიკულად სნეულები, სამხედრო მოსამსახურეები, მსჯავრდებულები, სტუდენტები, მოსწავლეები, საოჯახო საქმიანობით დაკავებულები და

¹ Доклад о развитии человека – 2005. Международное сотрудничество на перепутье: помощь, торговля и безопасность в мире неравенства. М., «Весь Мир», 2005, гл. 244.

შრომისუნარიანი ასაკის სხვა პირები, რომლებიც ვერ აცხადებენ პრეტენზიას დასაქმებაზე, მივიღებთ შრომისუნარიანი ასაკის ეკონომიკურად აქტიურ მოსახლეობას, რომელიც შედგება ამ კატეგორიის დასაქმებული (მომუშავე) და დაუსაქმებელი (უმუშევარი) ნაწილების ჯამისაგან.

ამ მაჩვენებელს უნდა გამოვაკლოთ უმუშევრები, რამდენადაც ისინი თვით არიან სარჩენი და დოვლათის ფაქტიურად შემქმნელთა კმაყოფაზე იმყოფებიან. გარდა ამისა, უპრიანია დასაქმებულთა კატეგორიას გამოვაკლოთ ე.წ ფარული უმუშევრები, ანუ ისინი, რომლებიც ოფიციალურად არ არიან დათხოვნილნი სამუშაოდან, მაგრამ იმყოფებიან უვადო უხელფასო შვებულებაში. ასევე, ის დასაქმებულები, რომელთა ხელფასი საარსებო მინიმუმზე დაბალია და სიღარიბის ზღვარს მიღმა იმყოფებიან. სტატისტიკის დეპარტამენტის მომაცემებით, საქართველოში 2006 წელს ასეთ მუშაკთა ხვედრითი წონა დაქირავებულთა საერთო რიცხოვნობის 32%-ს შეადგენდა, ხოლო 20 ათასამდე დაქირავებული ადამიანი 20 ლარზე ნაკლებ ხელფასს ღებულობდა, მაშინ როცა საარსებო მინიმუმი 197 ლარი იყო.¹

ყოველივე ეს იმაზე მეტყველებს, რომ ქვეყანაში რაც უფრო მეტია უმუშევარი და ღარიბი (მათ შორის რაოდენობა „დასაქმებული ღარიბების“ ანუ „ახალი ღარიბებისა“), მით უფრო მაღალია როგორც დემოგრაფიული, ისე ეკონომიკური დატვირთვა, რაც, თავის მხრივ, ძაბავს ურთიერთობებს მოსახლეობის სხვადასხვა ჯგუფებს შორის და ქმნის პრობლემებს.

დემოგრაფიულ მაჩვენებლებზე სიღარიბის გავლენის ასეთი ნეგატიური შედეგების თავიდან აცილების უმნიშვნელოვანესი პირობაა თვით ამ მწვავე სოციალური მოვლენის საფუძვლების აღმოფხვრა, რაც მსოფლიო მასშტაბით დიდ ძალისხმევასა და ქმედით კომპლექსურ ღონისძიებათა განხორციელებას საჭიროებს.

იხ. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები, ტომი 7, თბილისი, 2009, გვ. 5-17.

¹ ჭითანავა ნ., თაკალანძე ლ. სოციალური ეკონომიკა: ფორმირება და განვითარება. I ნაწილი, 2008, გვ. 242.

მრავალგანზომილებიანი სიღარიბის ინდექსი

იმის ნათელსაყოფად, ქვეყანაში მდიდარ-შეძლებულები სჭარბობენ, თუ ღარიბ-ღატაკნი, ანგარიშობენ სიღარიბის მაჩვენებლებს – მის დონეს, სიღრმესა და სიმწვავეს. სიღარიბის დონე, როგორც წესი, დგინდება მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში სიღარიბის ზღვარს მიღმა მყოფთა ხვედრითი წონის გამოთვლით (გამოხატული პროცენტებში). ღარიბია ინდივიდი, რომლის საშუალო წლიური შემოსავალი ნაკლებია საარსებო მინიმუმზე. ცხადია, რაც უფრო მეტად ჩამორჩება მიმდინარე მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებისთვის განკუთვნილი საშუალო წლიური შემოსავალი შესაბამისი სახელმწიფო ორგანოების მიერ განსაზღვრულ საარსებო მინიმუმს, მით უფრო ღარიბია ინდივიდი, გარკვეული ჯგუფი ან მთლიანად მოსახლეობა.

ამ მხრივ მსოფლიოს განვითარებად რეგიონებში 2010 წლისთვის არსებულ ვითარებაზე გარკვეულ წარმოდგენას იძლევა ასეთი მონაცემები (1. 161-163). მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში სიღარიბის ზღვარს მიღმა მყოფთა ხვედრითი წონა შეადგენს (%-ბით): კონგოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში 71,3-ს, სიერა-ლეონეში – 70,2-ს, სვაზილენდში – 69,2-ს, მადაგასკარში – 68,7-ს, ზამბიაში – 68-ს, გვინეა-ბისაუში – 65,7-ს, გამბიაში – 61,3-ს. იმ სახელმწიფოთა ჯგუფში, რომელთა მოსახლეობის 50-დან 60%-მდე იმყოფება სიღარიბის ზღვარს მიღმა, არიან წარმოდგენილი: რუანდა, ლესოტო, მოზამბიკი, საქართველო, მალავი, სომხეთი, ტაჯიკეთი, გვატემალა, ჰონდურასი და პერუ.

სიღარიბის დონე ყველგან ასეთი მაღალი როდია. მაგალითად, ადამიანური პოტენციალის განვითარების საშუალო დონის ისეთ განვითარებად ქვეყანაშიც კი, როგორიც ჩინეთია, ეს მაჩვენებელი 2,8%-ს არ აღემატება. განვითარებად რეგიონებშიც არიან (თუმც მცირე რაოდენობით) ისეთი ქვეყნები, რომლებშიც სიღარიბის ზღვარს მიღმა მყოფთა ხვედრითი წონა თითქმის ნულის ტოლია.

მიუხედავად იმისა, რომ ეს მაჩვენებელი სიღარიბის მხრივ ქვეყანაში არსებულ მდგომარეობას შედარებით სრულად ასახავს, ვინემ მოსახლეობის 1 სულზე წარმოებული მთლიანი ეროვნული პროდუქტი, უნაკლო არაა (2. 243-244). მისი სუსტი ადგილები დაკავშირებულია ძირითადად თითოეულ ქვეყანაში საარსებო მინიმუმის გაანგარიშების განსხვავებული მეთოდოლოგიისა და მეთოდიკის გამოყენებასთან, რომელიც სტატის-

ტიკის ეროვნულ სამსახურებს, საკუთარი შეხედულებისამებრ, მისი კორექტირების საშუალებას აძლევს (მხედველობაში გვაქვს ცვლილებები საარსებო მინიმუმის შემადგენელ ელემენტებში, ძვირიანის იაფით, მაგრამ დაბალხარისხიანით შეცვლა და ა.შ., რაც საზოგადოების მნიშვნელოვან ნაწილს სიღარიბის ზღვრიდან ხელოვნურად თავის დაღწევის შესაძლებლობას უქმნის).

ამ გარემოებათა გამო, ეს მაჩვენებელი, განსაკუთრებით სახელმწიფოთაშორისი შესადარისობის თვალსაზრისით, ნაკლებად გამოსადეგია და ადგილს უთმობს მსოფლიო ბანკის რეკომენდაციით შემოთავაზებულ მაჩვენებელს – ქვეყნის მოსახლეობაში იმ ნაწილის ხვედრით წონას, რომელსაც თავისი საარსებო მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად შეუძლია დახარჯოს დღეში არაუმეტეს 1,25 აშშ დოლარისა. ამ მხრივ მსოფლიოში ასეთი მდგომარეობაა. სიღარიბის ზღვარს მიღმა იმყოფება (%-ობით): ტანზანიის მოსახლეობის 88,5, ლიბერიის – 83,7, ბურუნდის – 81,3, რუანდას – 76,6, მოზამბიკის – 74,7, მალავის – 73,9, გვინეის – 70,1. რაც შეეხება ქვეყნებს – მადაგასკარს, ნიგერს, ნიგერიას, ზამბიას, სვაზილენდს, ცენტრალური აფრიკის რესპუბლიკასა და ჩადს, მათი მოსახლეობის 60-დან 70%-მდე იმყოფება სიღარიბის ზღვარს მიღმა. 50-დან 60%-მდე ხვედრითი წონით ასეთივე კატეგორიას განეკუთვნებიან კონგოს დემოკრატიული რესპუბლიკა, ბურკინა-ფასო, ჰაიტი, ანგოლა, კონგო, სიერა-ლეონე, უგანდა და მალი (1. 161-163). ცხადია, არის ისეთი ქვეყნებიც, სადაც სიღარიბის დონის ეს მაჩვენებელი უმნიშვნელოა.

მსოფლიო მასშტაბით, რიცხოვნობა მოსახლეობისა, რომელსაც, თავისი საარსებო მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად, შეუძლია დახარჯოს დღეში საშუალოდ არაუმეტეს 1,25 აშშ დოლარისა, დღეისთვის (2010 წ.) 1,44 მლრდ ადამიანს, ანუ მსოფლიო მოსახლეობის 21%-ს შეადგენს. ეს ძირითადად ის კონტინგენტი, რომელიც გამოუკვებლობით იტანჯება. როგორია საზოგადოების ამ ნაწილის დინამიკა? როგორც კვლევის საფუძველზე იქნა დადგენილი, ხვედრითი წონა ადამიანებისა, რომლებიც სიღარიბის გამო ნახევრად შიმშილობენ, 1980 წლის 25%-დან 16%-მდე შემცირდა 2005 წლისთვის. თუმცა, სწრაფი გამრავლების შედეგად, ასეთი მოსახლეობის აბსოლუტური რიცხოვნობა 1980 წლიდან დღემდე 850 მლნ-დან 1 მლრდ-მდე გადიდდა, რომლის 63% ცხოვრობს აზიასა და წყნარი ოკეანის რეგიონში, 26% - საჰარიდან სამხრეთით აფრიკის ქვეყნებში, ხოლო 1% განვითარებულ ქვეყნებში (1. 36). გარდა ამისა, არსე-

ბობისთვის ყოველდღიურად საშუალოდ არა უმეტეს 2 აშშ დოლარზე მეტი თანხის ხარჯვა შეუძლია და სიღარიბის ზღვართან ახლოს იმყოფება 2,6 მლრდ ადამიანი, ანუ მსოფლიოს მოსახლეობის 37,7%. აი, რატომ უკავია ამ პრობლემას მსოფლიოს ყველაზე მტკივნეულ გლობალურ პრობლემებს შორის ერთ-ერთი ცენტრალური ადგილი.

თანამედროვე გლობალურმა ფინანსურ-ეკონომიკურმა კრიზისმა მნიშვნელოვნად დააჩქარა სიღარიბის ზრდის პროცესი მთელ მსოფლიოში, რაც ძირითადად უმუშევრობის მასშტაბების გაფართოებასთანაა დაკავშირებული. 2010 წლის მონაცემებით, უმუშევრობა, რომ არაფერი ვთქვათ მის მასობრივ და ქრონიკულ ხასიათზე განვითარებად რეგიონებში, განვითარებულ ქვეყნებში 9%-ს შეადგენს, მ.შ. აშშ-ში 10%-ს, ხოლო ესპანეთში 20%-ს (1. 78), მაშინ როდესაც მისი ბუნებრივი დონე 5-6 პროცენტის ფარგლებშია.

უმუშევრობა და სიღარიბე ტყუპისცალებივითაა, რამდენადაც სიღარიბე უმუშევრობის თანმდევი (თანაც უცილობელი) პროცესია. როგორც ცნობილია, მსოფლიო ფინანსურ კრიზისთან დაკავშირებით, 34 მილიონმა ადამიანმა დაკარგა სამუშაო, რის შედეგადაც 64 მლნ ადამიანი აღმოჩნდა შემოსავლის მიხედვით სიღარიბის ზღვარს მიღმა. თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ ფასების რადიკალური მომატების გამო, არცთუ შორეულ წარსულში სიღარიბის ზღვარს მიღმა მყოფთა რიცხოვნობა თითქმის 200 მლნ კაცით გაიზარდა, დღეისთვის სიღარიბის მწარე შედეგებს იმკის ადამიანთა ფრიად სოლიდური რაოდენობა.

სპეციალსტა შეფასებითი გათვლებით, უკანასკნელი ფინანსური კრიზისის შედეგად, აფრიკაში მოსალოდნელია დაღუპვა არანაკლებ 30-50 ათ. ბავშვისა. 57 განვითარებად ქვეყანაში 1,7 მლნ მშობიარობაზე დაკვირვებამ ცხადყო, რომ მთლიანი შიგა პროდუქტის ყოველი 1%-ით შემცირებას თან სდევს ჩვილ ბავშვთა გარდაცვალება ყოველ 10 ათ. ახალშობილზე 74 გოგონასა და 15 ვაჟის ოდენობით (1. 80).

დღეში საშუალოდ 1,25 და 2 აშშ დოლარზე არანაკლები თანხის ხარჯვა არ უნდა მივიჩნიოთ მუდმივ (უცვლელ) სიდიდეებად. ჯერ ერთი, იმიტომ, რომ ადამიანთა მოთხოვნილებები სისტემატურად მატულობს. და მეორე, იმიტომ, რომ საზოგადოებრივი პროგრესის კვალობაზე შემოსავალი იზრდება. ასე მაგალითად, მსოფლიოს 155 ქვეყანაში, სადაც ცხოვრობს მსოფლიოს მოსახლეობის 95%, მოსახლეობის 1 სულზე შემოსა-

ვალი გაიზარდა და დღეისთვის იგი წელიწადში საშუალოდ 10.760 დოლარს შეადგენს.¹ ეს მაჩვენებელი თითქმის 1,5-ჯერ მეტია, ვინემ 20 წლის და 2-ჯერ მეტი, ვინემ 40 წლის წინანდელი შესაბამისი მაჩვენებლები.

ცალკეულ განვითარებად ქვეყნებში ეკონომიკური ზრდა კიდევ უფრო შთამბეჭდავია. მაგალითად, 1970-2010 წლებში შემოსავალი მოსახლეობის ერთ სულზე საშუალოდ გაიზარდა: ჩინეთში 4-ჯერ, მალაიზიასა და ტაილანდში – 5-ჯერ, ხოლო ბოცვანაში – 9-ჯერ. ამის შესაბამისად, კანონზომიერი იქნება მომავალში სიღარიბის განმსაზღვრელი ნორმატივების შეცვლაც.

შემოსავლის მიხედვით გაანგარიშებულ სიღარიბის მაჩვენებელს, რიგ სხვა ხარვეზთან ერთად, ის ნაკლიც ახასიათებს, რომ ამ შემთხვევაში, ერთნაირი დანახარჯების პირობებში, მოთხოვნილებათა რადიკალურად განსხვავებულ სიდიდეებთან გვაქვს საქმე. მაგალითად, ის, რაც დანიელი მოქალაქისთვის საარსებო მინიმუმად ითვლება, ნიგერიელისთვის ფუფუნებად შეიძლება ჩაითვალოს, რამეთუ ეს უკანასკნელი, დანიაში მცხოვრებთან შედარებით, 55-ჯერ ნაკლებ (და მდარე ხარისხის) პროდუქტებს მოიხმარს (1. 42).

იმის გათვალისწინებით, რომ ინდივიდის სიღარიბე დამოკიდებულია არა მარტო შემოსავალსა და მისი ყოველდღიური ხარჯვის შესაძლებლობაზე, არამედ მაჩვენებელთა მთელ გამაზე (კეთილმოწყობილი საცხოვრებელი ფართი, სუფთა მტკნარი წყალი, კანალიზაცია, სამუშაო ადგილით არასაკმარისი უზრუნველყოფა, განათლების ხელმიუწვდომლობა, დაბალი სამედიცინო მომსახურება, არასაკმარისი და უხარისხო პროდუქტებით კვება და სხვ.), რეკომენდებულ იქნა მრავალგანზომილებიანი (მრავალმხრივი) სიღარიბის ინდექსი. 2009 წელს მექსიკა იყო პირველი ქვეყანა, რომელმაც დაიწყო ამ მაჩვენებლის გამოყენება, ხოლო ამ მიმართულებით განვითარებადი რეგიონების 104 ქვეყანაში (სადაც ცხოვრობს 5,2 მლრდ ადამიანი, ანუ განვითარებადი ქვეყნების მოსახლეობის 92%) ჩატარებული გამოკვლევების შედეგები პირველად აისახა 2010 წელს ადამიანისეული პოტენციალის განვითარების (აპგი) თაობაზე გაეროს პროგრამით მომზადებულ მოხსენებაში.

¹ დოლარში გადაყვანილი საქართველოს 2008 წლის შესაბამისი მაჩვენებელი (4774\$ – 4.15) თითქმის 2,3-ჯერ ნაკლებია ამაზე, მაგრამ ეს ჩვენ მიერ გაკეთებული დასკვნის არსს არ ცვლის.

მრავალგანზომილებიანი დეპრივაციის ცნების ავტორია პ. ტაუნსენდი, რომელშიც იგი, მატერიალურ დეპრივაციასთან (კვება, ტანსაცმელი, ზანგრძლივი მოხმარების საგნები, ცხოვრების გარემო პირობები და სხვ.) ერთად, გულისხმობს სოციალურ (განათლების ხელმისაწვდომობა, დასაქმება, დასვენება, თავისუფალი დრო და სხვ.) დეპრივაციასაც (3).

აპგი-ის თაობაზე მოხსენების მიხედვით, ამ ახალი ინდექსის არსი მდგომარეობს შემდეგში:

1. რეალური მდგომარეობის უფრო სრულად ასახვის მიზნით, მიზანშეწონილია მრავალგანზომილებიანი სიღარიბის დონე განისაზღვროს არა ერთი, არამედ რამდენიმე (უფრო ზუსტად, ორი ნებისმიერი) მაჩვენებლით;

2. მრავალგანზომილებიანი სიღარიბის ინდექსის გასაანგარიშებლად რეკომენდებულ იქნას შემდეგი 10 მაჩვენებელი: აქტივები; სახლის იატაკი (მინისაა თუ ხელოვნური); ელექტრობა; წყალი; ტუალეტი; "ჭუჭყიანი" სათბობი (ნახშირი, შეშა, ნავთობი და სხვ.); რიცხოვნობა ბავშვებისა, რომლებიც სწავლობენ; სკოლაში სწავლის წლები; ბავშვთა მოკვდაობა; კვება;

3. ყველა ჩამოთვლილ მაჩვენებელს აქვს თანაბარი მნიშვნელობა (1. 96).

ჩვენი აზრით, მრავალგანზომილებიანი სიღარიბის ინდექსის ცნება და მისი შინაარსობრივი დატვირთვა სავსებით მისაღები და გამართლებულია, რამდენადაც, სტატისტიკური აღრიცხვის პრაქტიკაში დღემდე დამკვიდრებულ მეთოდთან შედარებით, იგი უფრო სრულყოფილია და რეალური მდგომარეობის უფრო სრულყოფილად ასახვის საშუალებასაც იძლევა. მაგრამ მრავალგანზომილებიანი სიღარიბის „დიაგნოზის“ დასასმელად დეპრივაციისადმი მხოლოდ ორი მაჩვენებლის დაქვემდებარება საკმარისად არ მიგვაჩნია.

მრავალგანზომილებიანი სიღარიბის ინდექსის გასაანგარიშებლად, ვფიქრობთ, დაზუსტებას საჭიროებს ისეთი მაჩვენებლები, როგორიცაა: სახლის იატაკი; ტუალეტი (ჯობია ალინიშნოს „კანალიზაცია“); „ჭუჭყიანი“ სათბობი, რიცხოვნობა ბავშვებისა, რომლებიც სწავლობენ (ჯობია: „რიცხოვნობა სასკოლო ასაკის ბავშვებისა, რომლებიც სკოლაში ვერ დადიან“); ბავშვთა მოკვდაობა.

ვერ გავიზიარებთ მოსაზრებას იმის თაობაზე, რომ ზემოთ ჩამოთვლილ ყველა მაჩვენებელს ერთნაირი მნიშვნელობა აქვს. ჩვენი აზრით, გამორჩეული მნიშვნელობა აქვს და ყველა ვარიანტში უნდა ექვემდებარებოდეს დეპრივაციას ყოველდღი-

ურად საშუალოდ 1,25 აშშ დოლარამდე ოდენობით ხარჯვის მაჩვენებელი. ასეთი დასკვნის საფუძველს გვაძლევს ის, რომ ინდივიდს თუ შემოსავლის პრობლემა მოხსნილი აქვს, სხვა მასთან დაკავშირებული პრობლემების (მაგალითად, საცხოვრებელი ფართის, სათბობის და ა.შ.) გადაჭრა შედარებით ადვილად შეუძლია.

ამრიგად, აღნიშნული მოსაზრებებიდან გამომდინარე, ინდივიდი ითვლება მრავალგანზომილებიან ღარიბად, თუკი თავისი საარსებო მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად მას დღეში 1,25 აშშ დოლარის მეტის დახარჯვა არ შეუძლია და ქვემოთ ჩამოთვლილი სამი ასპექტიდან მინიმუმ თითო მაჩვენებელი მაინც საჭიროებს დეპრივაციას. ეს მაჩვენებლებია:

ცხოვრების დონე –

ა. კეთილმოწყობილი საცხოვრისით უზრუნველყოფა;

ბ. სუფთა მტკნარი წყლით მომარაგება.

განათლება –

ა. განათლების ხანგრძლივობა;

ბ. განათლების ხელმისაწვდომობა.

სოციალური დაცვა –

ა. სამუშაო ადგილით უზრუნველყოფა (უმუშევრობა);

ბ. სამედიცინო მომსახურება და კვება.

როგორც ზემოთ აღნიშნეთ, 2010 წელს მსოფლიოს 104 ქვეყანაში არსებული მდგომარეობის შესწავლის საფუძველზე, 2008 წლის მონაცემებით შედგენილმა მრავალგანზომილებიანი სიღარიბის ინდექსმა პირველად ჰპოვა ასახვა აპგი-ის შესახებ 2010 წლის მოხსენებაში. გამოკვლევის შედეგების (1. 161-163) მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, მთელ მსოფლიოში მრავალგანზომილებიანი სიღარიბის ყველაზე მაღალი ინდექსი (0,642) ნიგერს აქვს. შემდეგ მოდიან ქვეყნები: ბურკინა-ფასო (0,596), ეთიოპია (0,582), მალი (0,564), ბურუნდი (0,530), ცენტრ. აფრიკის რესპუბლიკა (0,512), გვინეა (0,505). შედარებით მოკრძალებული, მაგრამ სიღარიბის თვალსაზრისით მაინც მაღალი ინდექსი აქვთ: სიერა-ლეონეს (0,489), ლიბერიას (0,484), მოზამბიკს (0,481), ანგოლას (0,452), რუანდას (0,443), მადაგასკარს (0,413), ბენინსა (0,412) და კომორის კუნძულებს (0,408). სიღარიბის 0,005-ზე დაბალი ინდექსით არიან წარმოდგენილი: უნგრეთი, ლატვია, საქართველო, ალბანეთი, სერბეთი, ბოსნია-ჰერცეგოვინა, ყაზახეთი და სხვ. ცხადია, არიან ისეთი სახელმწიფოებიც, სადაც საერთოდ არ ფიქსირდება ეს მაჩვენებელი.

მრავალგანზომილებიანი სიღარიბის კოეფიციენტის მიხედვითაც (რაც გულისხმობს ქვეყნის მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში მრავალგანზომილებიანი ღარიბების ხვედრით წონას) ნიგერი ისევ პირველ ადგილზეა (92,7%); მას რამდენადმე ჩამორჩებიან, მაგრამ სიღარიბის მხრივ მაინც მაღალი მაჩვენებლები აქვთ: ეთიოპიას (90%), მალის (87,1%), ცენტრ. აფრ. რესპუბლიკას (86,4%), ბურუნდის (84,5%), ლიბერიას (83,9%), ბურკინას-ფასოს (82,6%), გვინეას (82,4%), სიერა-ლეონეს (81,5%), რუანდას (81,4%), მოზამბიკს (79,8%), ანგოლას (77,9%), კონგოს დემოკრ. რესპუბლიკას (73,2%), მალავს (72,3%). საშუალო სიდიდის, მაგრამ სოლიდური შინაარსობრივი დატვირთვის მქონე მაჩვენებლებით არიან წარმოდგენილი: სენეგალი (66,9%), ტანზანია (65,3%), ნეპალი (64,7%), ზამბია (63,7%), ნიგერია (63,5%), ჩადი (62,9%), მავრიტანია (61,7%), გამბია (60,4%). ეს მაჩვენებელი 50-დან 60%-მდეა 104 შესწავლილი ქვეყნიდან 11-ში.

2008 წლის მონაცემებით, მსოფლიოს გამოკვლეულ 104 ქვეყანაში დაფიქსირებულია სულ 1,75 მლრდ მრავალგანზომილებიანი ღარიბი ადამიანი. განვითარებად ქვეყნებში მცხოვრები მრავალგანზომილებიანი ღარიბი მოსახლეობა რეგიონების მიხედვით ასეა წარმოდგენილი (%-ობით): სამხრეთ აზია 51, აფრიკა საჰარიდან სამხრეთით – 28, აღმოსავლეთ აზია და წყნარი ოკეანის რეგიონი – 15, ლათინური ამერიკა და კარიბის აუზი – 3, ევროპა და ცენტრ. აზია – 1 (1. 97).

ინდოეთის 8 შტატში, სადაც სიღარიბის პრობლემა ისევე მწვავეა, როგორც აფრიკის 26 უღარიბეს ქვეყანაში, ცხოვრობს 421 მლნ მრავალგანზომილებიანი ღარიბი, ანუ გაცილებით მეტი, ვინემ ყველა ამ აფრიკული ქვეყნის მოსახლეობაა ერთად (410 მლნ) – 1. 99. არაბული ქვეყნების დიდ ნაწილში (მ.შ. არაბთა გაერთიანებულ ემირატებსა და ტუნისში) მრავალმხრივი სიღარიბის დონე 7%-ზე დაბალია. თუმცა, არის გამონაკლისებიც. ასე, მაგალითად, იგი აღწევს ერაყში 14%-ს, მაროკოში – 28-ს, ჯიბუტიში – 29-ს, იემენში – 50-ს, ხოლო სომალში – 81%-ს (1. 99).

როგორც აღვნიშნეთ, ევროპასა და ცენტრალურ აზიაში მრავალგანზომილებიანი სიღარიბის დონე უმნიშვნელოა, ბევრ მათგანში იგი ნულის ტოლია. შედარებით მაღალ მაჩვენებლად ითვლება 5-დან 7%-მდე (აზერბაიჯანი, ყირგიზეთი, თურქეთი, ესტონეთი), ხოლო გამონაკლისად 17%-მდე (ტაჯიკეთი – 1. 99).

ქვეყნებში, სადაც მაღალია მრავალმხრივ ღარიბთა ხვედრითი წონა, როგორც წესი, სიღარიბის სიღრმე მეტია. თუმცა

არის გამონაკლისებიც: დაბალია მრავალგანზომილებიან ლარიბთა ხვედრითი წონა, მაგრამ მეტია სიღარიბის სიღრმე. ასეთი თანაფარდობა შეიმჩნევა, მაგალითად, ვიეტნამში, მიაამსა და ფილიპინებში. ზოგიერთ ქვეყანაში (ბანგლადეში, დემოკრატიული რესპუბლიკა კონგო, კამბოჯა) მაღალია მრავალგანზომილებიან ლარიბთა რიცხოვნობა, მაგრამ დაბალი – სიღარიბის სიღრმე (1. 97).

მოსახლეობის სიღარიბის მხრივ არსებული ვითარების შესაფასებლად ორივე (შემოსავლის დეფიციტით განპირობებული და მრავალგანზომილებიანი სიღარიბის) მაჩვენებლის ერთდროულად გამოყენება საშუალებას იძლევა გავაკეთოთ რამდენიმე საგულისხმო დასკვნა: ჯერ ერთი, აქამდე პრაქტიკაში დამკვიდრებულთან შედარებით, ახალი მეთოდით გაანგარიშებული მაჩვენებელი გამოდის რამდენადმე უფრო დაბალი, მაგრამ რეალობასთან გაცილებით მიახლოებული. ეს სავსებით ნათლად დაადასტურა ჩინეთში, ტანზანიასა და ეთიოპიაში ჩატარებულმა ექსპერიმენტმა; მეორე, ახალი მაჩვენებლის გამოყენება ცხადყოფს, რომ არ არსებობს პირდაპირი და უცილობელი კორელაციური კავშირი სიღარიბესა და შემოსავლის სიდიდეს შორის, რამდენადაც ამ უკანასკნელის უცვლელობის შემთხვევაშიც, სხვა ფაქტორების (მაგალითად, განათლება, ჯანდაცვა, კვება, კანალიზაცია და სხვ.) ზემოქმედებით შეიძლება მნიშვნელოვანი ცვლილებები განიცადოს მრავალგანზომილებიანი სიღარიბის კოეფიციენტმა. ამით აიხსნება, მაგალითად, ის ფაქტი, რომ ნიგერში, ყოველდღიურად საშუალოდ 1,25 აშშ დოლარზე მეტი თანხის ხარჯვის შეუძლებლობის გამო, სიღარიბის ზღვარს მიღმა იმყოფება მოსახლეობის 65,9%, ხოლო მრავალგანზომილებიანი სიღარიბის კოეფიციენტი 92,7%-ს შეადგენს. ამასვე ადასტურებს ის, რომ ყოველდღიურად საშუალოდ 1,25 აშშ დოლარზე ნაკლები თანხის დახარჯვით მცხოვრებთა რიცხოვნობას მრავალგანზომილებიან ლარიბთა რიცხოვნობა 21,5%-ით აღემატება; მესამე, ეს მაჩვენებლები ავსებენ ერთმანეთს, ამიტომ ორივე მათგანის გამოყენება უფრო კარგად შეუწყობს ხელს ვითარების გამოსასწორებლად ქმედით ღონისძიებათა დასახვას.

1. Доклад о развитии человека 2010 года. Реальное богатство народов: пути к развитию человека. 20-е юбилейное издание. Изд-во «Весь Мир», 2010.
2. ნ.ჭითანავა, ლ. თაკალანძე, სოციალური ეკონომიკა. ფორმირება და განვითარება, I ნაწილი, თბილისი, 2008.
3. www.wikipedia.org.
4. თომას დე ვაალი, საქართველოს არჩევანი. მომავლის დაგეგმვა გაურკვევლობის პერიოდში, კარნეგის ფონდი, 2011.

იხ. „ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში“. პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დარსების წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული. პ. გუგუშვილის ინსტიტუტის გამომცემლობა, თბილისი, 2011, გვ. 92-97.

**ზოგიერთი სადისკუსიო ეკონომიკური
ტერმინის შინაარსობრივი დატვირთვის
საკითხისთვის**

ტერმინების სწორად დადგენას არსებითი მნიშვნელობა აქვს კვალიფიციური, მეცნიერულად გამართული მსჯელობისთვის. მხედველობაში გვაქვს არა მარტო და არა იმდენად ფორმულირებები, არამედ (და განსაკუთრებით) ის, თუ რა შინაარსი დევს თითოეულ მათგანში. რაც უფრო არაორაზროვანი და საერთაშორისო მასშტაბით უნიფიცირებულია ეს უკანასკნელი, მით უფრო ადვილი გასაგებია თითოეული ავტორის (ამერიკელი იქნება ის, თუ ქართველი) მსჯელობის არსი, ხოლო მის საფუძველზე გათვლილი მაჩვენებლები – ურთიერთშესადარისი. არადა, ამ მხრივ ჯერ კიდევ ბევრ გაუგებრობას აქვს ადგილი.

წინამდებარე სტატიაში მკითხველს გვინდა შევთავაზოთ ჩვენი ნაფიქრალ-ნააზრევი შრომის ეკონომიკისა და სტატისტიკის ზოგიერთი სადისკუსიო ტერმინის ფორმულირებისადმი მათი შინაარსის ადეკვატურობის შესახებ. ჩვენ შორს ვართ იმის მტკიცებისგან, რომ მხოლოდ ჩვენი, ეკონომიკურ ლიტერატურასა და პრაქტიკაში დამკვიდრებულისგან რამდენადმე განსხვავებული, შეხედულებაა აბსოლუტური ჭეშმარიტება, ხოლო სხვების ნააზრევი – არასწორი და მიუღებელი. თუმცა, ერთ რამეში კი ნამდვილად ვართ დარწმუნებული: ჩვენ მიერ ცალკეული ტერმინების თაობაზე გამოთქმული მოსაზრებანი მცირედენ წვლილს მაინც შეიტანს ჭეშმარიტების დადგენაში. სადისკუსიოდ გამოგვაქვს ტერმინები: ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა, ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობა, მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობის დონე, დასაქმებული, თვითდასაქმებული, არასრულად დასაქმებული, დასაქმების დონე, უმუშევარი, უმუშევრობის ბუნებრივი დონე, უმუშევრობის ფაქტობრივი დონე, სამუშაო ძალა, შრომითი რესურსები.

განვიხილოთ თითოეული მათგანი.

ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მეთოდის თანახმად, რომელიც ძირითადად შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (შსო) რეკომენდაციებს ემყარება, „ეკონომიკურად აქტიურია 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობა, რომელიც დასაქმებულია ეკონომიკური საქმიანობით, და უმუშევრები“ (1. 41).

ეკონომიკურ საქმიანობაში იგულისხმება როგორც საბაზრო, ისე არასაბაზრო წარმოება. პირველი, ბაზრისთვის გან-

კუთვნილი ეკონომიკური დოვლათისა და მომსახურების წარმოებასთან ერთად, მოიცავს საქმიანობას სახელმწიფო და სხვა სოციალურ და კულტურულ დანესებულებებში, რომელთა პროდუქცია შეიძლება არ იყოს რეალიზებული ბაზარზე. არასაბაზრო წარმოება კი, თავის მხრივ, მოიცავს საქმიანობის ოთხ ჯგუფს: საკუთარი მოხმარებისთვის პირველადი პროდუქციის წარმოებას; საკუთარი მოხმარებისთვის პირველადი პროდუქციის გადამუშავებას თვით მწარმეთა მიერ; საკუთარი საჭიროებისთვის ძირითადი ფონდების წარმოებას და საკუთარი საჭიროებისთვის არაპირველადი პროდუქტების წარმოებას, რომელიც შეიძლება გატანილ იქნეს აგრეთვე ბაზარზე გასაყიდად.

ეს მსჯელობა მისაღებია და საკამათო თითქმის არაფერი გვაქვს.

„დასაქმებულებსა“ და „უმუშევრებს“, როგორც „ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის“ ძირითად კომპონენტებს, ქვემოთ ცალ-ცალკე გავშიფრავთ. აქ კი გვინდა შევეხოთ აღნიშნული ტერმინის სხვა შინაარსობრივ ასპექტებს. მხედველობაში გვაქვს, უწინარეს ყოვლისა, ასაკობრივი მიჯნის განსაზღვრა, ანუ შრომისუნარიანი (უფრო ზუსტად, სრული შრომისუნარიანი) ასაკის ქვედა და ზედა ზღვრების დაზუსტება.

ჩვენი აზრით, გარკვეული კორექტივის შეტანას საჭიროებს საქართველოში ქვედა ზღვრად მიღებული 15 წელი, რამეთუ მოზარდი 18 წლამდე ჯერ კიდევ არ არის სრულყოფილად ჩამოყალიბებული შრომითი საქმიანობისთვის და მძიმე შრომითი დატვირთვა მისი ორგანიზმის განვითარებაზე უარყოფითად მოქმედებს. თანაც, ახალგაზრდა ამ ასაკში, ჩვეულებრივ, საშუალო სრული ზოგადი განათლების მიღებით არის დაკავებული და მუშაობისთვის ვერ იცლის. ამიტომ უპრიანია ჩვენთან ქვედა ზღვარი 18 წლით განისაზღვროს. აშშ-ში ასეთ ზღვრად 16 წელია დანესებული (4. 582).

რაც შეეხება ზედა ზღვარს, მისი განუსაზღვრელობა გაუმართლებლად მიგვაჩნია. ამით იმის თქმა კი არ გვინდა, რომ პენსიონერები საერთოდ არ უნდა მუშაობდნენ და მოსახლეობის ეს კატეგორია საერთოდ უნდა ამოვიღოთ შრომითი რესურსების შემადგენლობიდან. ასეთი მსჯელობა, ცხადია, დინების წინააღმდეგ სვლა იქნებოდა. ჩვენი მიზანია ხაზგასმა იმისა, რომ დაუსაქმებელი პენსიონერი არ უნდა ჩაითვალოს ტიპურ უმუშევრად, როგორც ეს კანონზომიერად ხდება მსოფლიოს ბევრ ნორმალურ (ეკონომიკურად განვითარებულ) ქვეყანაში. რატომ? ჯერ ერთი, იმიტომ, რომ იგი არაა ისეთივე სრულყო-

ფილი სამუშაო ძალა, როგორიც ანალოგიური კვალიფიკაციის სრული შრომისუნარიანი ასაკის პირია; და, მეორე, მან საზოგადოების წინაშე უკვე მოიხადა თავისი მოქალაქეობრივი ვალი და დაიმსახურა როგორც დასვენების უფლება, ისე საარსებო წყარო – პენსია. იგულისხმება ისეთი პენსია, რომელიც თავისი რაოდენობრივი პარამეტრებით არ ჩამოუვარდება არა მარტო მინიმალურ, არამედ რაციონალურ საარსებო კალათასაც. პენსიონერს არც ეს გარემოება უკრძალავს, შენარჩუნებული შრომის უნარის ფარგლებში, საზოგადოებრივ შრომით საქმიანობაში მონაწილეობას. მით უმეტეს, თუ ის შემოქმედია და უპირატესად გონებრივი შრომით არის დაკავებული.

არადამაჯერებლად გვეჩვენება საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ასეთი განმარტება: ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის „ზედა ასაკობრივი ზღვარი არ არის დანესებული, რადგან საპენსიო ასაკის მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობა საკმაოდ მაღალია“. მთავარი სწორედ იმის ახსნაა, თუ რატომაა, მაგალითად, საქართველოში, ევროპის განვითარებული ქვეყნებისგან განსხვავებით, პენსიონერთა ეკონომიკური აქტიურობა ესოდენ მაღალი. „საიდუმლოების“ არსი, საარსებო მინიმუმთან შედარებით, მკვეთრად დაბალი პენსიების დანიშვნაში უნდა ვეძიოთ. აი, რატომ ელოდებიან მოუთმენლად ეკონომიკურად მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში დასაქმებული პირები საპენსიო ასაკის მოახლოებას და რატომ ალიქვამენ ამავე გარემოებას ტრაგიკულად საქართველოსა და მისნაირ მძიმე ეკონომიკურ მდგომარეობაში მყოფ ქვეყნებში მცხოვრები მოქალაქეები.

ქვეყნის მდგრადი ეკონომიკური განვითარება და მყარი მატერიალური ბაზის შექმნა, საპენსიო სისტემის სრულყოფის კვალობაზე, ყველაფერს მიუჩენს თავის კუთვნილ ადგილს და პენსიონერთა დასაქმების პრობლემას ნაკლებად აქტუალურს გახდის. ეს კი, თავის მხრივ, ხელს შეუწყობს შრომის (სამუშაო ძალის) ბაზრის ფუნქციონირების თაობაზე ჭეშმარიტი დასკვნების გაკეთებას.

ამრიგად, ჩვენი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი დასკვნა გახლავთ ის, რომ ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის შესახებ მსჯელობა უნდა შემოიფარგლოს შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობით. ამასთან დაკავშირებით, ბუნებრივია, ისმის კითხვა: „შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობა“ და „ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა“ იდენტური ცნებებია? – ცხადია, არა. ესენი არაა იდენტური ცნებები. შრომისუნარიანი ასაკის

მოსახლეობის მხოლოდ ნაწილია (თუმცა ძირითადი ნაწილი) ეკონომიკურად აქტიური, მეორე, შედარებით მცირე ნაწილი კი, ეკონომიკურად არააქტიურია. მაგალითად, საქართველოში 2008 წელს ეკონომიკურად აქტიური იყო შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის 62,6 პროცენტი, ხოლო ეკონომიკურად არააქტიური – 37,4 პროცენტი (9).

შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის ის კატეგორია ითვლება ეკონომიკურად აქტიურად, რომელიც აკმაყოფილებს შემდეგ მოთხოვნებს: აქვს შრომის უნარი, ასევე, მუშაობის სურვილი, როგორც წესი, ეძებს მას და მზადაა მუშაობის დაწყებისთვის. შრომისუნარიან ასაკში ყოფნის მიუხედავად, ამაში ვერ ხვდებიან და, მაშასადამე, ეკონომიკურად აქტიურ მოსახლეობას არ განეკუთვნებიან გონებრივად განუვითარებელი, ინვალიდი, ფსიქიკურად და უკუზრუნველი სენით დაავადებული მოქალაქეები, პათიმრები, დღის განყოფილების მოსწავლეები და სტუდენტები, მცირეწლოვანი შვილების დედები, დიასახლისები, რომლებიც დაკავებულნი არიან საოჯახო საქმეებითა და ოჯახის წევრების მოვლით. ეკონომიკურად აქტიურია შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის მხოლოდ ის ნაწილი, რომელიც მსახურობს (ე.ი. ეწევა ეკონომიკურ საქმიანობას), წარმოებისგან მოუწვევტლად (დაუსწრებლად ან საღამოს განყოფილებაზე) განაგრძობს სწავლას ან, მუშაობის სურვილის მიუხედავად, ვერ პოულობს სამუშაოს და უმუშევარია.

ზოგიერთი პუბლიკაციის (2. 53; 3. 324; 5. 193) თანახმად, სამხედრო მოსამსახურეები (ჯარისკაცები) ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის კატეგორიას განეკუთვნებიან, რაც არ მიგვაჩნია მართებულად. ეკონომიკურად აქტიურად სამხედრო მოსამსახურეთა მხოლოდ ის ნაწილი უნდა ჩავთვალოთ, რომელიც, საკუთარი თანხმობის საფუძველზე, კონტრაქტით მსახურობს და ნორმალურ ხელფასსაც ღებულობს, ანუ დაქირავებული მუშაია. რაც შეეხება სავალდებულო სამსახურის ჯარისკაცებს, ე.წ. წვევამდელებს, ისინი არც უმუშევრები არიან და არც ეკონომიკური საქმიანობით დასაქმებულნი, ამიტომ ეკონომიკურად აქტიურ მოსახლეობას არ განეკუთვნებიან.

ეკონომიკურად აქტიურ მოსახლეობას, შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის მრავალ სხვა ჯგუფთან ერთად, უნდა მივაკუთვნოთ ის დაუსაქმებელი პირებიც, რომლებმაც დიდი ხნის განმავლობაში სამუშაოს უშედეგოდ ძიების გამო, ხელი ჩაიქნიეს, რწმენა დაკარგეს და აქტიურად აღარ ეძებენ მას. თუ რატომ, ამაზე პასუხს გავცემთ ქვემოთ ტერმინი „უმუშევრის“ ახსნისას.

ჩვენ მიერ გაკეთებული შენიშვნებისა და გამოთქმული მოსაზრებების გათვალისწინებით, „ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის“ ჩვენეული განსაზღვრა ასეთია: ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა არის სრული შრომისუნარიანი (18 წლიდან საპენსიო ასაკამდე) მოსახლეობა, რომლის ერთი ნაწილი დასაქმებულია, ხოლო მეორე ნაწილი – უმუშევარი, რომელსაც აქვს შრომის უნარი, დასაქმების სურვილი და როგორც კი თავისუფალი ვაკანსია გამოჩნდება, მზადაა საზოგადოებრივი შრომითი საქმიანობის დასაწყებად.

ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობა. ფფიქრობთ, გარკვეულ დაზუსტებას საჭიროებს მეთოდика, რომლითაც ხელმძღვანელობს საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობის გაანგარიშებისას: „ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობა უდრის 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობას გამოკლებული ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა“.

ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობა შედგება სამი ძირითადი კომპონენტისგან: 1. შრომისუნარიან ასაკს მიუღწეველი მოსახლეობა (ბავშვები და მოზარდები 18 წლის ასაკამდე), რომელიც საერთოდ ამოვარდნილია მეთოდიკიდან, რომლითაც ხელმძღვანელობს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობის გაანგარიშებისას; 2. შრომისუნარიან ასაკს (ჩვეულებრივ 65 წელს) გადაცილებული მოსახლეობა (პენსიონერები); 3. მოსახლეობა, რომელიც გამოითვლება შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობისგან ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის გამოკლებით.

ამ მომენტების გათვალისწინებით, „ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობის“ ჩვენეული განსაზღვრა ასეთია: ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობა უდრის შრომისუნარიან ასაკს მიუღწეველი მოსახლეობის, შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებული მოსახლეობისა და შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობისგან ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობის გამოკლებით მიღებული ნაშთის ჯამს. თითოეულ ქვეყანაში ეს არის მოსახლეობის ის დიდმნიშვნელოვანი ნაწილი, რომელიც ძირითადად დასაქმებული ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის კმაყოფაზე იმყოფება.

ყოველივე ეს გვაძლევს თუ არა იმის თქმის საფუძველს, რომ ეკონომიკურად არააქტიურია (პასიურია) ყველა ის პირი, რომელიც არ იყო დასაქმებული განსახილველი პერიოდის განმავლობაში (5. 433)? – რა თქნა უნდა, არა, რამდენადაც დაუსაქმებ-

ლებში უმუშევრებიც შედიან, რომლებიც ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ელემენტს წარმოადგენენ.

მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობის დონე. სტატისტიკური აღრიცხვის ორგანოები ამ მაჩვენებელს ასე ანგარიშობენ: ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის (ანუ სამუშაო ძალის) რიცხოვნობას ყოფენ ზრდასრული მოსახლეობის რიცხოვნობაზე და გამოხატავენ პროცენტებში (4. 583). ასეთი გათვლები ბევრ ცდომილებას იწვევს, ამიტომ გარკვეულ დაზუსტებას საჭიროებს.

ჩვენი შენიშვნა ძირითადად მნიშვნელს – ზრდასრულ მოსახლეობას ეხება, რომელიც, შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობასთან ერთად, ამ ასაკს გადაცილებულ მოსახლეობასაც მოიცავს და რეალურ ვითარებაზე მრუდე წარმოდგენას იძლევა. ამ ცდომილების თავიდან ასაცილებლად საკმარისია აღნიშნული მაჩვენებლის (და მისი შესაბამისი ტერმინის შინაარსის) ასეთნაირად დაზუსტება: მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობის დონე გამოითვლება ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობის შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის რიცხოვნობასთან შეფარდებით (გამოხატული პროცენტებში). „ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის“ რიცხოვნობაში ვგულისხმობთ ამ ტერმინის ჩვენ მიერ კორექტირებულ შინაარსობრივ დატვირთვას.

მწვავე დისკუსიის საგანია ტერმინი „დასაქმება“. ადამიანის ნებისმიერი შრომითი საქმიანობა (მაგალითად, დიასახლისის მიერ ოჯახის წევრების დასაპურებლად კერძების მომზადება, საკუთარი შვილების მოვლა და ა.შ.) ვერ ჩაითვლება დასაქმებად. ასეთად ჩაითვლება მოქალაქეთა საზოგადოებრივად სასარგებლო საქმიანობა, რომელიც მიმართულია ქვეყნის მთლიანი შიგა პროდუქტის (საზოგადოებრივი მატერიალური დოვლათისა და მომსახურების) წარმოებისთვის. განასხვავებენ დაქირავებით დასაქმებასა და თვითდასაქმებას.

დასაქმებული (დაქირავებით მომუშავე პირი). შსო-ის რეკომენდაციით, რომლითაც დასაქმებულის სტატუსის განსაზღვრისას ხელმძღვანელობს საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, ასეთია: „დასაქმებული – 15 წლისა და უფროსი ასაკის პირი, რომელიც გამოსაკვლევი კვირის განმავლობაში მინიმუმ ერთი საათით მაინც იყო დაკავებული ეკონომიკური საქმიანობით“ (6.7).

ეს რეკომენდაცია, ჩვენი აზრით, ბევრ ნაკლს შეიცავს: ჯერ ერთი, მთელი კვირის განმავლობაში მხოლოდ ერთი საათით მომუშავე პირის დასაქმებულად მიჩნევა, რბილად რომ ვთქვათ, თავის მოტყუებაა. ასეთი მიდგომით შეუძლებელია რეალური სურათის დადგენა და სწორი დასკვნების გაკეთება; მეორე, არაფერია ნათქვამი შრომის ანაზღაურებაზე. ადამიანი, უწინარეს ყოვლისა და მნიშვნელოვანწილად, ხომ იმისთვის დებს კონტრაქტს დამქირავებელთან და იწყებს მუშაობას, რომ საკუთარი, ასევე, ოჯახის წევრების მოთხოვნილებები დააკმაყოფილოს. ამ ფუნქციას ერთ საათში მიღებული, ვთქვათ, თუნდაც 10 ლარი შეასრულებს? – რა თქმა უნდა, არა. მესამე, ამ კონკრეტულ შემთხვევაში მომუშავეთა ასაკის მითითება არაა საჭირო, რამდენადაც ის, რაზეც მივუთითებთ, ყველა ასაკის დასაქმებულს ერთნაირად ეხება.

ამ შენიშვნების გათვალისწინებით, ტერმინი „დასაქმებულის“ (იგულისხმება დაქირავებით დასაქმებული) შინაარსის ჩვენეული ფორმულირება ასეთი იქნება: დასაქმებულია პირი, რომელიც, დამქირავებელთან კონტრაქტის საფუძველზე, ეკონომიკური საქმიანობითაა დაკავებული თვეში არანაკლებ ორი კვირის განმავლობაში და ხელფასის სახით ღებულობს შემოსავალს, რომელიც არ ჩამოუვარდება ქვეყანაში დადგენილ ყოველთვიურ საარსებო მინიმუმს.

პირები, რომლებიც ეკონომიკური საქმიანობით თვეში საშუალოდ ორ კვირაზე ნაკლები ხნის განმავლობაში არიან დაკავებულნი და ამისთვის ღებულობენ საარსებო მინიმუმზე ნაკლებ შემოსავალს, უპრიანია იწოდებოდნენ არასრულად (ნაწილობრივ) დასაქმებულებად.

თვითდასაქმებულს უწოდებენ პირს, რომელიც ახორციელებს საკუთარი ინიციატივით წამოწყებულ ეკონომიკურ საქმიანობას, რათა მიიღოს შემოსავალი ნატურით ან ფულის სახით. „თვითდასაქმებულის“ განსაზღვრასაც თითქმის იგივე ნაკლოვანებები ახასიათებს, რაც „დასაქმებულის“ განსაზღვრას, ამიტომ ჩვენ მიერ ზემოთ გამოთქმული შენიშვნები ძირითადად ამაზეც ვრცელდება. ერთ-ერთი მთავარი განმასხვავებელი ისაა, რომ აქ სამუშაო დროის ფაქტორს ნაკლები მნიშვნელობა აქვს.

დასაქმების დონე. ზოგიერთ ქართულ წყაროში ეს საკითხი ისე ბუნდოვნადაა წარმოდგენილი, რომ ადვილი შესაძლებელია მკითხველი დაიბნეს. მოვიტანთ ორიოდე ამონარიდს:

„დასაქმების დონე, ე.ი. შრომით პროცესში ჩართვა, დამოკიდებულია თანაფარდობაზე – შრომისუნარიანი მოსახლეობის

რაოდენობასა და სამუშაო ადგილებს შორის, აგრეთვე სამუშაო ადგილების შესაბამისობაზე იმ მუშაკების გამოყენების შესაძლებლობასთან, რომლებიც შეზღუდულნი არიან პროფესიით, სპეციალიზაციით, სამუშაო გამოცდილებით, ცოდნითა და უნარით" (5. 193).

რომ არაფერი ვთქვათ ამ ამონარიდის მეორე ნაწილის ბუნდოვნობაზე, პირველ ნაწილში მსჯელობა უნდა იყოს არა შრომისუნარიანი მოსახლეობის რაოდენობასა და სამუშაო ადგილებს შორის თანაფარდობაზე, არამედ შრომისუნარიანი ასაკის დასაქმებულთა რიცხოვნობასა და ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობას შორის თანაფარდობაზე.

მეორე ამონარიდი ასეთნაირად უღერს: „დასაქმების დონე – დასაქმებულთა მთლიანი რიცხოვნობის შეფარდება ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობასთან" (3. 73).

ეს უფრო ახლოსაა ჭეშმარიტებასთან, მაგრამ დაზუსტებას მაინც საჭიროებს. მხედველობაში გვაქვს ის გარემოება, რომ როგორც მრიცხველში, ისე მნიშვნელში უნდა ავიღოთ არა ყველა ასაკის, როგორც მოტანილ ამონარიდშია აღნიშნული, არამედ მხოლოდ შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობა.

უმუშევარი. სსო-ის მკაცრი კრიტერიუმით, უმუშევარია 15 წლის და უფროსი ასაკის პირი, რომელიც გამოსაკვლევი კვირის განმავლობაში არ ეწევა ეკონომიკურ საქმიანობას, მზად არის დაიწყოს მუშაობა და ეძებს სამუშაოს. ამავე ორგანიზაციის შერბილებული კრიტერიუმით კი, უმუშევარია 15 წლის და უფროსი ასაკის ის პირიც, რომელიც გამოსაკვლევი კვირის განმავლობაში არ ეწევა ეკონომიკურ საქმიანობას, არ ეძებს სამუშაოს, რადგან გადაეწურა მისი შოვნის იმედი, მაგრამ შოვნის შემთხვევაში მზად არის შეუდგეს მუშაობას (1.41).

„დაუსაქმებელი" და „უმუშევარი" არ არის იდენტური ტერმინები. ყველა უმუშევარი დაუსაქმებელია, მაგრამ ყველა დაუსაქმებელი უმუშევარი არ არის. მაგალითად, დაუსაქმებელია (ე.ი. მთლიანი შიგა პროდუქტის შემქმნელ საზოგადოებრივ შრომით საქმიანობაში არ მონაწილეობს) დიასახლისი, რომელიც მცირეწლოვანი ასაკის ბავშვების აღზრდითა და საკუთრივ მისი ოჯახის წევრების მოვლითაა დაკავებული, მაგრამ ის უმუშევრად არ ითვლება. არც მოხუცი (ვთქვათ, 90 წლის) პენსიონერია უმუშევარი, მაშინაც კი, როცა ის არაა ჩაბმული საზოგადოებრივ შრომით საქმიანობაში. პირი, რომელსაც ენიჭება უმუშევრის სტატუსი, გარკვეულ მოთხოვნებს უნდა აკმაყოფილებდეს: ჯერ ერთი, ის უნდა იყოს შრომისუნარიანი ასაკის. თუ ეს პრინციპი არ იქნება დაცუ-

ლი, სამუშაო ადგილებით უზრუნველყოფის თვალსაზრისით, ნაიშლება ზღვარი შრომისუნარიანი და საპენსიო ასაკის პირებს შორის და სწორ ნაწილად გენას ვერ მივიღებთ ქვეყნის შრომის ბაზარზე რეალურად არსებული მდგომარეობის შესახებ (7. 274). ამიტომ უპრიანია, ჯერ ერთი, მოქმედ მეთოდისაში, ნაცვლად „15 წლის და უფროსი ასაკის პირისა“, ჩაინეროს „შრომისუნარიანი ასაკის პირი“; მეორე, დაუსაქმებელ მოქალაქეს უნდა ჰქონდეს საზოგადოებრივ შრომით საქმიანობაში აქტიურად ჩაბმის, ანუ მუშაობის სურვილი. ზოგიერთი ჩვენი კოლეგა არ იზიარებს ამ შეხედულებას. ასე მაგალითად, ერთ-ერთ პუბლიკაციაში ვკითხულობთ: „... არასწორია, როდესაც „უმუშევარი“ განმარტებაში... ძირითადი აქცენტი გადაიტანება ადამიანის გადანყვეტილებაზე – სურს თუ არა მას მუშაობა“ (8).

ვფიქრობთ, რომ ეს შენიშვნა უსაფუძვლო და მიუღებელია იმ მარტივი მიზეზის გამო, რომ, თუ მოქალაქე მუშაობის სურვილს არ ამჟღავნებს, ის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის კატეგორიას არ განეკუთვნება, ამიტომ მსჯელობაც კი ზედმეტია იმაზე, ის უმუშევრად ითვლება თუ არა; მესამე, პირი, რომელიც მისგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო, ვერ ეწევა ეკონომიკურ საქმიანობას, მაგრამ აქვს მუშაობის სურვილი და მზადაა მუშაობის დაწყებისთვის, როგორც წესი, უნდა იჩენდეს აქტიურობას.

განვითარებული ქვეყნების მაგალითზე თუ ვიმსჯელებთ, სამუშაოს ძებნაში აქტიურობის გამოვლენის საუკეთესო გზაა დასაქმების (სახელმწიფო ან კერძო) სამსახურში რეგისტრაცია და დროის განსაზღვრულ მონაკვეთში უმუშევრობისთვის ერთგვარი დახმარების განევა სახელმწიფოს მხრივ. ასეთი კარგად ორგანიზებული სამსახურების ნაყოფიერი ფუნქციონირება ხელს უწყობს უმუშევართა შედარებით სწრაფ და სპეციალობების (პროფილის) მიხედვით დასაქმებას.

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური მოქალაქეთა დასაქმების მხრივ არსებულ მდგომარეობას ადგენს შინამეურნეობათა შერჩევითი გამოკვლევის მონაცემებით, მაგრამ იმიტომ კი არა, რომ ეს საუკეთესო მეთოდია, არამედ იმიტომ, რომ ფაქტიურად არ ხდება უმუშევართა რეგისტრაცია, გაუქმებულია თვით ის სამსახური, რომლის ერთ-ერთი მთავარი ფუნქცია უმუშევართა დაფიქსირებაა.

რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნულმა სამსახურმა ამ ბოლო პერიოდში რატომღაც შეწყვიტა ე.წ. შერბილებული კრიტერიუმით უმუშევრობის

მაჩვენებლის გაანგარიშება. ამით ხომ მხედველობის გარეთ რჩება ეკონომიკურ მეცნიერებაში „ჩახშობილი“ უმუშევრობის ფორმით ცნობილ უმუშევართა საკმაოდ სოლიდური რაოდენობა. ოფიციალური მონაცემებით, ასეთი კატეგორიის მოსახლეობის რიცხოვნობა საქართველოში 2005 წელს 56,2 ათ. კაცს შეადგენდა (6. 15). ამ სერიოზული საკითხისადმი ესოდენ ზედაპირული მიდგომა ხელოვნურად ამცირებს ქვეყანაში უმუშევართა რიცხოვნობას. რატომ? – იმიტომ, რომ ნამდვილი (ტიპური) უმუშევრები (ცხადია, ვგულისხმობთ შრომისუნარიანი ასაკის მოქალაქეებს) სწორედ ესენი არიან. სამუშაოს მოძებნისადმი მათი არააქტიური დამოკიდებულება განპირობებულია არა იმით, რომ არ სურთ მუშაობა, არამედ იმით, რომ არაერთგზის იმედგაცრუების გამო, ჩაიქნიეს ხელი სამუშაოს პოვნაზე.

მოქალაქეთა ამ კატეგორიის სამუშაოს მოძებნაში გააქტიურება შეუძლია დასაქმების კარგად ორგანიზებულ სამსახურს, რომელიც უმუშევრებს არა მარტო თავისუფალ ვაკანსიებს შესთავაზებს, არამედ ასევე იზრუნებს მათი გადამზადებისა და ცოდნის მარაგის მეცნიერებისა და ტექნიკის თანამედროვე მიღწევებით გამდიდრებისთვის. საქართველოში არსებული დასაქმების სამსახური, ალბათ, იმიტომ გაუქმდა, რომ იგი ვერ ასრულებდა ამგვარ ფუნქციებს. ბუნებრივია, უმუშევარი არც კი ეცდება იმას, რომ მიაკითხოს იმ სამსახურს, რომელიც, წინასწარვეა ცნობილი, ვერანაირ ქმედით დახმარებას ვერ გაუწევს.

უმუშევართა მხრივ ასეთი რწმენის დაკარგვის მიუხედავად, ვურჩევთ საქართველოს ხელისუფლებას კვლავ მიუბრუნდეს დასაქმების ისეთი სამსახურის, ანუ შრომის ბირჟის შექმნას, რომელიც დააკმაყოფილებს თანამედროვე მოთხოვნებს და თვალსაჩინო წვლილს შეიტანს უმუშევრობის მინიმუმამდე დაყვანაში.

აღნიშნული შენიშვნების გათვალისწინებით, ტერმინი „უმუშევრის“ შინაარსის ჩვენეული გაგება ასეთია: უმუშევარი არის შრომისუნარიანი ასაკის პირი, რომელიც, მისგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო, გამოსაკვლევი კვირის განმავლობაში არ ეწევა ეკონომიკურ საქმიანობას, აქვს შრომითი საქმიანობის როგორც უნარი, ისე სურვილი, მზად არის მუშაობის დაწყებისთვის და რეგისტრირებულია შრომის ბირჟაზე. ასეთი სამსახურის არარსებობისას, დროებითი ღონისძიების სახით, უმუშევართა რიცხოვნობის დასაადგენად შეიძლება გამოყენებულ იქნას შინამეურნეობათა შერჩევითი გამოკვლევის მეთოდი, როგორც ეს ხდება საქართველოში (და არა მარტო საქართველოში).

უმუშევრობის დონე. ეკონომიკურ ლიტერატურაში გვხვდება მისი არაერთგვაროვანი (ე.ი. სწორ და მართებულიან ერთად, არასწორი და არაზუსტი) გაგება. ასე მაგალითად, ქართულ ენაზე ერთ-ერთ ახალგამოცემულ ნაშრომში ვკითხულობთ: „უმუშევრობის დონე – დაუსაქმებელი შრომისუნარიანი ასაკის მქონე მოსახლეობის ხვედრითი წილი შრომისუნარიანი ასაკის მქონე მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში (3. 362).

ამ ამონარიდის ორივე კომპონენტი, ე.ი. როგორც მრიცხველი, ისე მნიშვნელი, საჭიროებს დაზუსტებას. ჩვენი აზრით, მისი სწორი ვარიანტია: „უმუშევრობის დონე - შრომისუნარიანი ასაკის უმუშევართა რიცხოვნობის შეფარდება ამავე ასაკის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობასთან, გამოხატული პროცენტებში“.

სამუშაო ძალა. ვიზიარებთ სამუშაო ძალის ისეთ გაგებას. რომლის მიხედვითაც იგი წარმოგვიდგება როგორც შრომისუნარიანი ასაკის დასაქმებულთა და უმუშევართა ერთობლიობა (4. 583), ანუ ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა.

ამ მხრივ საკამათო (მაგალითად, გრ. მენქიუსთან) მხოლოდ ისა გვაქვს, რომ სამუშაო ძალის ხვედრითი წილის გაანგარიშებისას მისი რიცხოვნობა უნდა შევუფარდოთ არა ზრდასრული მოსახლეობის რიცხოვნობას (4. 583), რომელშიც პენსიონერებიც შედიან, არამედ შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის რიცხოვნობას (3. 324).

არსებობს სამუშაო ძალის სხვანაირი ინტერპრეტაციაც. მხედველობაში გვაქვს სამუშაო ძალა როგორც საქონელი. ამ საკითხთან დაკავშირებით, ერთ-ერთ უახლეს პუბლიკაციაში ვკითხულობთ: „ჩვენ მიგვაჩნია, რომ სამუშაო ძალის (გაგებული, როგორც ადამიანის ფიზიკურ და გონებრივ უნართა ერთობლიობა) ჩათვლა საქონლად არასწორია, ვინაიდან საქონელი არის პროდუქტი, რომელიც დამზადებულია გასაყიდად და გაყიდვის შემდეგ იგი იცვლის მესაკუთრეს. წარმოების პროცესში ადგილი აქვს არა პიროვნების უნარის გაყიდვას, არამედ მის დაქირავებას, ვინაიდან უნარის მესაკუთრედ კვლავ ეს პიროვნება რჩება და მისი უნარი არათუ მცირდება, არამედ, უმეტეს შემთხვევაში, იზრდება კიდევაც. უნარი რომ გაიყიდოს, მაშინ მისი მესაკუთრე ადამიანიც უნდა გაიყიდოს... მუშაკი კი არ ყიდის თავის უნარს, არამედ იყენებს მას წარმოების პროცესში (შრომობს) მესაკუთრის სასარგებლოდ, რისთვისაც იღებს გასამრჯელოს“ (8. 8).

ჯერ ერთი, სამუშაო ძალის, როგორც ადამიანის პოტენციური მწარმოებლური ძალის, საქონლად არ აღიარებაა არას-

წორი, თანაც იმ „არგუმენტის“ მოშველიებით, რომ საქონელი არის პროდუქტი, რომელიც დამზადებულია გასაყიდად და გაყიდვის შემდეგ იგი იცვლის მესაკუთრეს. განა ცოტაა ისეთი სპეციფიკური საქონელი, რომლის გასხვისებისას მესაკუთრე არ კარგავს მასზე საკუთრების უფლებას? ასეთია, მაგალითად, ცოდნა. თუმცა, თუ კარგად დავუკვირდებით, დავინახავთ, რომ შრომის უნარის გასხვისებით, მისი განკარგვის (სურვილისამებრ გამოყენების) უფლება გამყიდველის ხელიდან მყიდველის (დამქირაველის) ხელში გადადის; მეორე, საბაზრო ეკონომიკის პირობებში სწორედ ადამიანის შრომის უნარი იყიდება, წარმოების მუშაკს კი ქირაობენ; მესამე, შრომის უნარის გაყიდვა სრულებით არ ნიშნავს იმავე დროს მისი მესაკუთრე ადამიანის გაყიდვას; მეოთხე, იმის გამო, რომ მუშაკი ყიდის შრომის უნარს, ამ უკანასკნელს წარმოების პროცესში იყენებს არა თვითონ, არამედ მენარმე (დამქირავებელი); დაბოლოს, მიუღებელ რეკომენდაციად მიგვაჩნია რჩევა სამუშაო ძალის ეკონომიკურ ლიტერატურაში მხოლოდ დასაქმებულთა და უმუშევართა ერთობლიობის გაგებით გამოყენების შესახებ.

შრომითი რესურსები. ეკონომიკურ ლიტერატურაში არ არსებობს ერთიანი შეხედულება ამ ტერმინის შინაარსის გაგებაში. ჩვენი აზრით, იგი არ შემოიფარგლება შრომისუნარიანი ასაკის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობით. გარკვეული ზომით მოიცავს შრომისუნარიან ასაკს მიუღწეველი და შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებული მოსახლეობის იმ ნაწილსაც, რომელიც დასაქმებულია (ნაწილობრივ დასაქმებულთა ჩათვლით) ან აქვს შრომით საქმიანობაში მონაწილეობის სურვილი და მზადაა მუშაობისთვის.

ამ მომენტების გათვალისწინებით, „შრომითი რესურსების“ შინაარსი დაახლოებით ასე შეიძლება ჩამოვყალიბოთ: შრომითი რესურსები – ერთობლიობა შრომისუნარიანი ასაკის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის, ასევე, შრომისუნარიან ასაკს მიუღწეველი და შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებული მოსახლეობის იმ ნაწილისა, რომელიც მეტ-ნაკლებად დასაქმებულია ან აქვს შრომით საქმიანობაში აქტიური მონაწილეობის უნარი, სურვილი და მზადაა მუშაობის დაწყებისთვის.

ასეთია ჩვენი მოკრძალებული მოსაზრებები დასმულ საკითხებზე. დიდი სიამოვნებით გავაანალიზებთ განსხვავებულ შეხედულებებს და შესაძლებლობის ფარგლებში გავითვალისწინებთ კიდევც.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. საქართველოს სტატისტიკური წელიწდეული – 2009, თბილისი, 2009.

2. Современные международные рекомендации по статистике труда. "Финстатинформ". М., 1994.

3. რ. ასათიანი, ეკონომიკისა და ბიზნესის ლექსიკონი. გამომც. „სიახლე“, თბილისი, 2010.

4. გრ. მენქიუ, ეკონომიკის პრინციპები, გამომც. „დიოგენე“. თარგმანი ინგლისურიდან, თბილისი, 2008.

5. ეკონომიკის ენციკლოპედიური ლექსიკონი, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის წევრ-კორესპონდენტის ა.სილაგაძის საერთო რედაქციით, საგამომც. სახლი „ინოვაცია“, თბილისი, 2005.

6. შრომის ბაზარი საქართველოში – 2003-2005. სტატისტიკური პუბლიკაცია, თბილისი, 2006.

7. ლ. ჩიქავა, შრომითი რესურსები და მათი გამოყენება. იხ. „კახეთის ბუნებრივი რესურსები და მათი გამოყენების პერსპექტივები“, თბილისი, 2008.

8. რ. აბესაძე, ეკონომიკური განვითარება და უმუშევრობა. იხ. პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსებიდან 65-ე და აკადემიკოს პაატა გუგუშვილის დაბადებიდან 105-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული - „ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები განვითარების თანამედროვე ეტაპზე“, თბილისი, 2010.

9. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები.

იხ. ჟურნ. „ეკონომიკა და ბიზნესი“, 2010, 5, გვ. 29-44.

The Methodology of Defining the Status of Employed and Unemployed Needs Essential Perfection

Leo Chikava

Academy Member, I.Javakhishvili Tbilisi State University

Abstract. In economic literature as well as in practice of statistical accounts we come across different interpretations of definitions “Employed” and “Unemployed”. The author offers the following formulations of their content: Employee is a person who by a contract with employer is engaged in economic business at least 20 hours per week and receives a wage not less than life minimum; unemployed is a person who, in spite of his/her availability and wish to work, owing to circumstances over which he has no control is not engaged in economic business or works less than 20 hours per week and receives a wage less than life minimum.

The paper deals with substantiation of these views.

Key words: economically active population, economically inactive population, employee, partially employed person, unemployed, employment rate, unemployment rate, labour force.

Correct interpretation of definitions is important for scientific reasoning. I mean not only and not so much formulations, but also the content implied in each formulation. The more unambiguous and uniform in the international scale the formulation is the more clearly understandable the reasoning of each author is, and the indicators calculated on its basis are mutually comparable so far misunderstandings still exist in economic literature as well as in activity of Systems of National Accounts (SNA) are easy corrigible

In the present paper I would like to offer my thoughts on the question of the adequateness of the essence and formulation of some definitions that are widely used in economic science. These are “economically active population”, “economically inactive population”, employed, partially employed person, employment rate, unemployed, unemployment rate, labour force, etc.

By recommendation of the International Labour Organization (ILO) economically active are persons aged 15 and more, who are engaged in economic business, and unemployed [1: 4]. Below I shall separately interpret the terms "employed" and "unemployed"; for now I consider their substance aspects. I mean, primarily, definition of "age limit", or specification of the lower and upper limits of working age (more precisely, full working age)

In my opinion, the lower limit age 15 years adopted in many countries (in some places 16) [2: 582] needs some correction. As adolescents are not fully formed yet for labour activity, hard physical loading can affect their health. In addition, young people aged 15-17 years attend school (with some exceptions) and have no time to work. They are partly i.e. not fully employable. Labour legislation does not prohibit their work if a teenager is engaged in family duties, but if he/she does not work, he/she should not be assigned to the unemployed category, and this should not be considered a negative index of the State. For these reasons it would be expedient to define the lower age limit of full employability age at 18 years.

As for the upper limit, its open-endedness, in my opinion, is unjustified. I do not mean that retired persons must not work at all and this category of population must be excluded from the workforce contingent. Such reasoning would certainly be going against the stream. I want to underline the position that a jobless retiree must not be considered a typical unemployed as is the case in many normal (economically developed) countries of the world. Why? Firstly, because a retiree is not such perfect working force as a person of working age of the same qualification, and secondly, he/she did his/her civil duty and has earned the right to rest and a livelihood. Such a pension is implied which in size does not fall short of the living minimum but is well comparable with a rational consumer basket. Neither does this condition prohibit the pensioner from working in the limits of his capacity to work, especially if he is a creative personality and is engaged in mental work.

The explanation by the Statistical National Service of Georgia to the effect that an upper age limit of the economically active population is not set because of the fairly high economic activity of retirees sounds unconvincingly. The main thing is to explain why, for example, in Georgia, unlike developed European countries,

economic activity of retirees is so high. The essence of the "secret" should be sought in the granting of a pension that is much lower than the subsistence level. This is why employed persons await retirement impatiently in highly developed countries, while aged citizens of Georgia and other countries with hard economic conditions take this fact as a tragedy.

Stable economic development of a country and creation of a stable resource base in the wake of an improved pension system will put everything right and will make problem of employment of retirees less topical. This, in turn, will promote making correct conclusions on the functioning of labour (workforce) market.

Thus, one of my important conclusions is that when we speak of forming and employing economically active population the discussion should be limited to population of full working age. At the same time under the term "economically active" only that part of population should be considered that works or is willing to work, seeks work and is ready to start working. Another part, which does not satisfy these conditions, is considered to be economically inactive population [3: 55].

The definition "economically inactive population" may be used as one of the additional indicators calculated with respect to the total number of population. I mean population under working age (children under 18), population over working age (usually 65 years - retirees) and population, which is of working age but is unemployed.

Taking these aspects into consideration, I offer the following definition for economically inactive population: the number of economically inactive population is equal to the discrepancy between the sum of number of population under working age, population over working age, working age population and the number of economically active populations. In each country this is a considerable part of population that is largely dependent upon the employed economically active population.

According to the recommendation of the ILO a person aged 15 years and above is considered to be employed if he/she was engaged in economic business at least one hour in the last week under study [4: 7]. This recommendation, in my opinion, has many flaws. First, a person working only an hour during a whole week cannot be considered to be employed. Resorting to such methodology, almost nobody will remain

unemployed, especially in rural areas, and it will be impossible to draw a real picture; second, nothing is said here about remuneration for the work done. A person makes a contract with an employer and starts to work because he must provide for himself and his family. Payment for work done per hour of even \$50 would not satisfy family requirements; third, in this concrete case it is not necessary to note the age of employees because the above said concerns employees of all ages.

Considering the above remarks, I offer the following formulation of the essence of the definition "working person" (hired employee): A person is employed if, on the basis of a contract with the employer he/she is engaged in economic business at least two weeks per month and receives remuneration not less than living wage established in the country.

It would be reasonable to call persons, who are engaged in economic business less than two weeks per month, and their income is less than subsistence wage, part time workers.

According to the methodology of calculation established in practice the employment rate is computed as follows:

$$\text{Employment rate} = \frac{\text{number of employed people}}{\text{people aged 15 and over}} \cdot 100\%.$$

This definition contains many errors. In my opinion, the employment rate must be correctly formulated as follows:

$$\text{Employment rate} = \frac{\text{number of full working age employees}}{\text{number of economically active population of the same age}} \cdot 100\%.$$

As for ratio of total number of employees to the number of employable population, this term may be used as an additional indicator.

According to the ILO strict criterion a person aged 15 and above is unemployed if during a reference week he/she is not busy with economic activity, seeks work and is willing to work. According to relaxed criterion by the same Organization, a person aged 15 and above is unemployed if during a reference week he is out of work, does not seek a job because he has no more hope to find it, but if he finds it he is ready to work [3: 7].

In the first place, in the existing methodology, instead of "person aged 15 and older" "capable of working age person" should be stated. There full employability is implied. If this principle is not followed,

from the standpoint of providing workplaces, the boundary between able-bodied age- and retirement age persons will be effaced and we will not obtain a correct idea on real situation on the labour market of the country; secondly, I think the discontinuance of registration of unemployed persons revealed according to relaxed criterion by the SNA by individual countries (including Georgia) on the ground that they are not active in seeking work is unjustified. We must remember that their passiveness is due to their frustrated hope of finding work and not by unwillingness to work.

Taking into consideration the above-mentioned and a number of other aspects, my understanding of the definition of "unemployed" is this: unemployed is an able-bodied person of full age who, owing to circumstances over which he has no control during the last reference week is not engaged in economic activity; has the capacity to work and is ready to start work and, as a rule, is registered at the labour exchange (by the State job placement service). If such service does not exist in the State, to register the number of unemployed, as a temporary measure, the method of selective for study of household economies can be used as is the case in Georgia (and not only in Georgia).

In economic literature we come across nonuniform understanding of the unemployment rate, i.e. wrong and imprecise along with correct and valid concepts. For example, in one work published recently in Georgia we read that unemployment rate is the specific share of unemployed working age population in total number of working age population [5: 362].

As is known, all persons out of work are unemployed but not all of the unemployed are out of work. Certainly, I mean participation in public work. Therefore, both terms in the above excerpt i.e. the numerator and the denominator, need to be adjusted. In my opinion, right version of the above definition is the following:

$$\text{Unemployment rate} = \frac{\text{number of full working age unemployed}}{\text{number of economically active population of the same age}} \cdot 100\%.$$

The substance of "labour force" is also interpreted differently in the literature. In my opinion, this term is not limited only to economically active population of working age but also to that part of full age and above aged working population that are already employed (including partially employed persons) or wish and is ready to work.

Considering these points, I offer such a rough formulation of "labour force": Labour resources - that is sum-total of economically

active working age population, including also that part of population under and above working age, which is more or less employed or is capable and wishes to work and is ready to begin work.

Such are my modest views on the questions under discussion.

“დასაქმებულისა” და “უმუშევრის” სტატუსის განსაზღვრის
მეთოდოლოგია არსებით სრულყოფას საჭიროებს

ლ. ჩიქავა

აკადემიის წევრი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველოს საწარმოო ძალებისა და ბუნებრივი რესურსების
შემსწავლელი ცენტრი, თბილისი

ტერმინების სწორად დადგენას არსებითი მნიშვნელობა აქვს მეცნიერულად გამართული მსჯელობისათვის. ვგულისხმობთ არა მარტო ფორმულირებებს, არამედ (და განსაკუთრებით) იმას, თუ რა შინაარსი დევს თითოეულ მათგანში. რაც უფრო არაორაზროვანი და საერთაშორისო მასშტაბით უნიფიცირებულია ეს უკანასკნელი, მით უფრო გასაგებია თითოეული ავტორის (ფრანგი იქნება ის თუ ქართველი) მსჯელობის შინაარსი, ხოლო მის საფუძველზე გათვლილი მაჩვენებლები – ურთიერთშესადარისი. არადა, ეკონომიკურ ლიტერატურასა და სტატისტიკური აღრიცხვის პრაქტიკაში დეფინიციების – “დაქირავებით დასაქმებულისა” და “უმუშევრის” სხვადასხვანაირი ინტერპრეტაცია გვხვდება. მათი შინაარსობრივი დატვირთვის ავტორისეული ფორმულირება ასეთია:

დაქირავებით დასაქმებულია პირი, რომელიც დამქირავებელთან კონტრაქტით ეკონომიკურ საქმიანობას ეწევა კვირაში არა ნაკლებ 20 საათის განმავლობაში და ლებულობს საარსებო მინიმუმზე არანაკლებ ხელფასს; უმუშევარი კი არის სრული შრომისუნარიანი ასაკის პირი, რომელიც მუშაობის სურვილისა და უნარის ფლობის მიუხედავად, მისგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო, არ ეწევა ეკონომიკურ საქმიანობას ან მუშაობს კვირაში 20 საათზე ნაკლები ხნის განმავლობაში და ლებულობს საარსებო მინიმუმზე ნაკლებ ხელფასს.

სტატიაში მოცემულია ამის დასაბუთება.

References

1. Department of Statistics under Ministry of Economic Development of Georgia (2009), Statistical YB of Georgia-2009, Tbilisi (in Georgian).
2. N.G.Mankiw (2008), Principles of Economics (Translated from English into Georgian), Tbilisi
3. Sovremennye mezhdunarodnye rekomendatsii po statistike truda. Transl. from English with permission of ILO. 1994. M., 176 p. (in Russian).
4. Shromis bazari sakartveloshi [Labour Market in Georgia. Statistical publication], Tbilisi, (2006), (in Georgian).
5. R.Asatiani (2010), Dictionary of Economics and Business (in Georgian).

იხ. საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის
ჟურნალი „მოამბე“, 2011, ტ. 5, № 3.

გ ლ ო ს ა რ ი უ მ ი

ಗ್ರಹ ೨ ೨ ಸೂರ್ಯರೂ

ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ೯ ೩ ೯ ೯

ಮೃಗಶಿರಾ ೯ ೯ ೯ ೯

ಪಂಚಾಂಗ

შემოკლებათა განმარტებები

ათ. – ათასი

აპგ – ადამიანისეული პოტენციალის განვითარება

აპგი – ადამიანისეული პოტენციალის განვითარების ინდექსი

ა.შ. – ასე შემდეგ

აშშ – ამერიკის შეერთებული შტატები

აჭარის არ – აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკა

გაერო – გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია

დსთ – დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობა

ე.ი. – ესე იგი

ე.წ. – ეგრეთ წოდებული

კვტ – კილოვატი

კვტს – კილოვატსაათი

მ.შ. – მათ შორის

მეპ – მთლიანი ეროვნული პროდუქტი

მლნ – მილიონი

მლრდ – მილიარდი

მტპ – მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი

მშპ – მთლიანი შიგა პროდუქტი

შსო – შრომის საერთაშორისო ორგანიზაცია

ადამიანის უფლებების პოლიტიკის განვითარების ინდექსი – ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მაკროეკონომიკური მაჩვენებელი. შედგება სამი კომპონენტისგან: მოსახლეობის 1 სულზე მშპ-ის წარმოების ინდექსი; დაბადებიდან მოსალოდნელი სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობის ინდექსი; სწავლების მოსალოდნელი ხანგრძლივობის ინდექსი. ამ ინდექსების შეჯერებით გამოყავთ საშუალო მაჩვენებელი, რომელიც გამოხატავს აპგ-ის მიხედვით მოცემული ქვეყნის რეიტინგს მსოფლიოში.

რეიტინგის მიხედვით ქვეყნები იყოფა 4 ჯგუფად: 1. აპგ-ის ძალიან მაღალი დონის მქონე ქვეყნები; 2. აპგ-ის მაღალი დონის მქონე ქვეყნები; 3. აპგ-ის საშუალო დონის მქონე ქვეყნები; 4. აპგ-ის დაბალი დონის მქონე ქვეყნები. ამ თვალსაზრისით 2010 წელს გამოკვლეული 169 ქვეყნიდან ძალიან მაღალი დონისაა 42 (ნორვეგია, ავსტრალია, ახალი ზელანდია, აშშ და ა.შ.), მაღალი დონის – 43 (ლიტვა, ჩილე, არგენტინა, კუვეიტი და ა.შ.), საშუალო დონის – 42 (ჩინეთი, თურქმენეთი, სალვადორი, შრი-ლანკა და ა.შ.), ხოლო დაბალი დონის – 42 (კენია, ბანგლადეში, განა, კამერუნი და ა.შ.). საქართველო აპგ-ის ინდექსის მიხედვით (0.698) 74-ე ადგილზეა და მაღალი რეიტინგის მქონე სახელმწიფოთა ჯგუფს განეკუთვნება. მისი ასეთი შედარებით მაღალი რეიტინგი განპირობებულია არა მოსახლეობის 1 სულზე მშპ-ის წარმოების მაჩვენებლით (რაც მსყიდველობითუნარიანობის გათვალისწინებით 4,9 ათ. აშშ დოლარს არ აღემატება და მსოფლიოს შესაბამის საშუალო მაჩვენებელზე 2-ჯერ ნაკლებია), არამედ ძირითადად მოსალოდნელი სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობისა (74 წელი) და სწავლების მოსალოდნელი ხანგრძლივობის (12,6 წელი) მაჩვენებლებით.

გენდერული უთანასწორობა – გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის მიერ ადამიანის განვითარების თაობაზე 2010 წელს შედგენილ მოხსენებაში ერთ-ერთი ახალი ინსტრუმენტის სახით მაჩვენებელთა სისტემაში პირველად იქნა შეტანილი გენდერული უთანასწორობის ინდექსი.

გენდერული უთანასწორობა ნიშნავს ქალთა და მამაკაცთა მკვეთრ დიფერენციაციას ხელისუფლების ორგანოებში (მაგალითად, პარლამენტში) მონაწილეობის, განათლების დონის, შრომის ანაზღაურების და რიგი სხვა მაჩვენებლის მიხედვით. არის ქვეყნები, რომლებშიც ეს უთანასწორობა მთლიანად ნაშლილია. მაგალითად, 2008 წელს ქალთა ხვედრითი წონა ნორვეგიის პარლამენტში 36,1 და შვედეთისაში 47 პროცენტს შეად-

გენდა. ამასთან, 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობაში იმ პირთა შორის, რომლებსაც აქვთ სულ მცირე საშუალო განათლება, 2010 წელს ორივე ქვეყანაში ქალები სჭარბობდნენ მამაკაცებს. თუმცა, ჯერ კიდევ არის ისეთი ქვეყნებიც, რომლებშიც აშკარად დარღვეულია სხვადასხვა სქესის წარმომადგენელთა შორის თანასწორობა. ასე, მაგალითად, 2008 წელს ქალთა ხვედრითი წონა იემენის პარლამენტში 0,7 და პაპუა-ახალი გვინეისაში 0,9 პროცენტს არ აღემატებოდა. იმავე წელს 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობაში სულ მცირე საშუალო განათლება ჰქონდა იემენში ქალთა მხოლოდ 7,6 და მამაკაცთა – 24,4 პროცენტს, პაპუა-ახალ გვინეაში კი – 12,4 და 24,4 პროცენტს. საქართველოში ანალოგიური მაჩვენებლები იყო (%-ობით): 6,0; 89,7; 92,7.

დასაქმებული (დაქირავებით) – პირი, რომელიც დამქირავებელთან გაფორმებული კონტრაქტის საფუძველზე ასრულებს განსაზღვრულ სამუშაოს (ენევა ეკონომიკურ საქმიანობას) კვირაში არანაკლებ 20 საათის განმავლობაში და შრომის ანაზღაურების სახით (ფულით ან ნატურით) ღებულობს შემოსავალს, რომელიც არის არანაკლები ქვეყანაში დადგენილი ყოველთვიური საარსებო მინიმუმისა.

დასაქმების დონე – სრული შრომისუნარიანი ასაკის ფაქტიურად დასაქმებულთა შეფარდება ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის (სამუშაო ძალის) რიცხოვნობასთან (გამოხატული პროცენტებში).

რაც უფრო რაციონალურად გამოიყენება სამუშაო ძალა და მაღალია დასაქმების დონე, მით უფრო გარანტირებულია ქვეყნის ეკონომიკის მდგრადი განვითარება. ამიტომ დასაქმების დონის ამაღლებისთვის სისტემატური ზრუნვა სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ამოცანაა.

დემოგრაფია – მეცნიერება მოსახლეობის აღწარმოების (გამრავლების) კანონზომიერებათა შესახებ. ტერმინი „დემოგრაფია“ მეცნიერულ ბრუნვაში ფიგურირებს 1855 წლიდან, როდესაც იგი პირველად გამოიყენა ფრანგმა მეცნიერ-დემოგრაფმა ჟან კლოდ აშილ გიიარმა თავისი ნაშრომის – „ადამიანთა სტატისტიკის ელემენტები, ანუ შედარებითი დემოგრაფია“ – სათაურად. დემოგრაფიამ მეცნიერებად ჩამოყალიბების რთული და გრძელი გზა განვლო, თანაც, ამ მეცნიერების არსი XX საუკუნის 70-იან წლებამდე სხვანაირად იყო გაგებული, ვინემ დღეს გვესმის.

ადამიანთა თაობების განახლებას, ე.ი. შობადობის, მოკვდაობის, აგრეთვე ქორწინებისა და განქორწინების პროცესების ურთიერთზემოქმედებასა და მთლიანად მოსახლეობის აღწარმოების კანონზომიერებებს, გარდა დემოგრაფიისა, უშუალოდ არც ერთი მეცნიერება არ სწავლობს. დემოგრაფია თავიდან წარმოდგენილი იყო როგორც ერთი დამოუკიდებელი მეცნიერება, მაგრამ განვითარების თანამედროვე ეტაპისთვის მოხდა მისი ახალ თვისებრივ საფეხურზე ასვლა, ძირითადი მეცნიერული მიმართულებების მეტ-ნაკლებად დამოუკიდებელი მეცნიერული დისციპლინების სახით (დემოგრაფიული სტატისტიკა, ისტორიული დემოგრაფია, მათემატიკური დემოგრაფია, რეგიონული დემოგრაფია, გამოყენებითი დემოგრაფია და სხვ.) გამოყოფა, აგრეთვე მონათესავე მეცნიერებათა მიჯნაზე ახალი დემოგრაფიული დისციპლინების (ეკონომიკური დემოგრაფია, სოციოლოგიური დემოგრაფია, ეთნიკური დემოგრაფია, სამხედრო დემოგრაფია, სამედიცინო დემოგრაფია და ა.შ.) წარმოქმნა და, საბოლოო ანგარიშით, დემოგრაფიულ მეცნიერებათა სისტემად ჩამოყალიბება. ეს უკანასკნელი დემოგრაფიულ მეცნიერებათა უბრალო არითმეტიკულ ჯამს როდი ნიშნავს. ესაა დემოგრაფიულ დისციპლინათა ისეთი სინერგიული ურთიერთკავშირი, რომელშიც თითოეულ მათგანს დემოგრაფიული ქცევის შესწავლაში თავისი გარკვეული წვლილი შეაქვს და მხოლოდ ყველა ერთად იძლევა მეტ-ნაკლებად სრულ წარმოდგენას მოსახლეობის აღწარმოების კანონზომიერებათა შესახებ.

დემოგრაფიული დატვირთვა – შრომისუნარიან ასაკს მიუღწეველი, ამ ასაკს გადაცილებული და შრომისუნარიანი ასაკის ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობის შეფარდება ეკონომიკურად აქტიური დასაქმებული (საზოგადოებრივი დოვლათის რეალურად შემქმნელი) მოსახლეობის რიცხოვნობასთან. მისი დინამიკა გვიჩვენებს დოვლათის ფაქტიური შემქმნელების კმაყოფაზე მყოფთა რიცხოვნობა მატულობს თუ კლებულობს. უმუშევრობა, რა თქმა უნდა, ზრდის დემოგრაფიულ დატვირთვას, რამდენადაც ასეთ შემთხვევაში ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის დაუსაქმებელი ნაწილიც ემატება სხვის კმაყოფაზე მყოფთა (ბავშვები, მოხუცები, საერთოდ ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობა) კატეგორიას, რაც ამწვავებს სოციალურ პრობლემებს.

დემოგრაფიული უმუშევრობა – დემოგრაფიული განვითარების პროცესთან დაკავშირებული უმუშევრობა. აზიისა და აფრიკის კონტინენტებზე არის ქვეყნები, სადაც მოსახ-

ლეობის ბუნებრივი მატების ტემპები ძალიან მაღალია და შრომითი რესურსების რაოდენობა მკვეთრად აღემატება არსებული (და შესაძლებელი) სამუშაო ადგილების რაოდენობას. ამ სიდიდეების დაუბალანსებლობა და ე.წ. დემოგრაფიული უმუშევრობის არსებობა დიდ სიძნელეებს ქმნის, უზინარეს ყოვლისა, სოციალურ სფეროში. სამუშაოს მიღების მიზნით, ამ ქვეყნებიდან სამუშაო ძალის მასობრივი მიგრაცია ევროპისა და ამერიკის კონტინენტებზე არ შეიძლება ჩაითვალოს პრობლემის გადანაცვლად.

სამწუხაროდ, თვალსაწიერ მომავალში ამ პრობლემის გადაჭრის პერსპექტივა არ მოჩანს. ასეთი დასკვნის საფუძველს იძლევა ის, რომ შრომის საერთაშორისო ბიუროს შეფასებით, 2025 წლისთვის განვითარებადი ქვეყნების ხვედრითი წონა ეკონომიკურად აქტიურ მოსახლეობაში 74-დან 83 პროცენტამდე გაიზრდება. ამ დროისთვის მხოლოდ აფრიკის ხვედრითი წონა მსოფლიოს ეკონომიკურად აქტიურ მოსახლეობაში 18 პროცენტამდე ამაღლდება.

განვითარებად ქვეყნებში ვერც ეკონომიკის განვითარების ტემპები იძლევა საკუთარი ძალებით უმუშევრობის პრობლემების დაძლევის იმედებს. სპეციალისტთა გათვლებით, თუ მხედველობაში მივიღებთ 2000-2005 წლებში წარმოების ზრდის ტემპებს, მაგალითად, ინდოეთს 100 წელი მაინც დასჭირდება იმისათვის, რომ მაღალშემოსავლიან ქვეყნებს დაეწიოს. სხვა ქვეყნები და რეგიონები კიდევ უფრო მეტი სირთულეების წინაშე დგანან: თუ ვივარაუდებთ დღეიდან მაღალშემოსავლიან ქვეყნებში წარმოების ზრდის შეჩერებას, ხოლო ლათინური ამერიკისა და საჰარის სამხრეთით მდებარე აფრიკის ქვეყნებში ზრდის არსებული ტემპების შენარჩუნებას, მაღალშემოსავლიან ქვეყნებს ლათინური ამერიკა დაენევა მხოლოდ 2177 წლისთვის, ხოლო აფრიკა – არაუადრეს 2236 წლისა.

დემოლოგია – დემოგრაფიის როგორც მეცნიერების ახლებური ფორმულირება. XX საუკუნის 60-70-იანი წლებიდან მოყოლებული, მსოფლიო მასშტაბით მნიშვნელოვნად შეივსო, გაფართოვდა და გაღრმავდა ამ მეცნიერული დისციპლინის კვლევის საკითხთა წრე. ამიერიდან იგი უკვე აღარ კმაყოფილდება შობადობის, მოკდაობის, ქორწინების, განქორწინების, მოსახლეობის ბუნებრივი და მექანიკური მოძრაობის და ანალოგიური ხასიათის სხვა პროცესების თაობაზე ფაქტობრივი მონაცემების მოპოვებითა და არსებული მდგომარეობის აღწერა-წარმოსახვით. მის მთავარ ამოცანებში შედის: მრავალფე-

როვანი ფაქტობრივი მასალის ღრმა მეცნიერული ნალიზი მაღალ პროფესიონალურ დონეზე მოსახლეობის სქესობრივ-ასაკობრივ თავისებურებათა გათვალისწინებით და ამის საფუძველზე მეცნიერულ-თეორიული და პრაგმატული მნიშვნელობის მქონე საგულისხმო დასკვნების გაკეთება; დემოგრაფიულ მოვლენებსა და პროცესებს შორის რთული მიზეზ-შედეგობრივი როგორც პირდაპირი, ისე არაპირდაპირი კორელაციური კავშირების წარმოჩენა; დემოგრაფიული განვითარების ამა თუ იმ ტენდენციის გამომწვევ მიზეზებთან ერთად, იმ ფაქტორთა დადგენა, რომლებიც ზემოქმედებას ახდენენ შობადობასა და მოკვდაობაზე; მოსახლეობის აღწარმოების ძირითადი ტიპების თანმიმდევრული მონაცვლეობის კანონზომიერებათა საფუძველიანი ანალიზი; რეპროდუქტიული ქცევისა და ოჯახში ბავშვებზე მოთხოვნილების განმსაზღვრელ ფაქტორთა სისტემური ანალიზი; მოსახლეობის დემოგრაფიული დაბერების განმსაზღვრელ ფაქტორთა დადგენა და მასთან დაკავშირებული პრობლემების კვლევა და ა.შ.

ამრიგად, დემოგრაფიის, როგორც მეცნიერების ერთ-ერთ ფუნდამენტურ დარგს, ფრიად თვალსაჩინო ადგილი უკავია საზოგადოებრივ მეცნიერებათა სისტემაში და ტერმინ „დემოგრაფიას“ არ ძალუძს ამ ფართომასშტაბიანი მეცნიერების შინაარსობრივი დატვირთვის სრულად ასახვა. ამიტომ უპრიანია მის ნაცვლად გამოყენებულ იქნას ტერმინი „დემოლოგია“, რომელიც წარმოსდგება ორი ბერძნული სიტყვისგან: დემოს – ხალხი, ლოგოს – სიტყვა, მოძღვრება და პირდაპირი გაგებით მოსახლეობის გამრავლების კანონზომიერებათა შესახებ მეცნიერებას ნიშნავს.

დემოლოგიური კანონი – გამოხატავს დემოლოგიურ მოვლენებსა და პროცესებს შორის მყარ, მუდმივგანმეორებად, არსებით შინაგან მიზეზ-შედეგობრივ კავშირს და, მისგან გამომდინარე, კანონზომიერებებსა და ტენდენციებს. იგი მეტწილად კანონ-ტენდენციის სახით გვევლინება. თუ ბუნების კანონები გარემო ბუნების განვითარების კანონზომიერებებს ასახავენ, ხოლო ეკონომიკური კანონები – ეკონომიკის სფეროსას, დემოლოგიური კანონების მოქმედება ძირითადად მოსახლეობის აღწარმოების არეალით შემოიფარგლება და დემოლოგიურ ურთიერთობებს ასახავს. ისინი დემოლოგიურ ურთიერთობათა განვითარების კანონებია.

დემოლოგიური კანონებისთვის დამახასიათებელი მნიშვნელოვანი თავისებურებაა ის, რომ ისინი ასახავენ მთელი

მსოფლიოს და არა ცალკეული რეგიონების, კონტინენტებისა თუ ქვეყნების მოსახლეობის განვითარების ტენდენციებსა და კანონზომიერებებს. დემოლოგიური კანონების მოქმედების-თვის დამახასიათებელი ძირითადი ნიშან-თვისებებია: ობიექ-ტური ხასიათი; სუბიექტთა ინიციატივითა და ძალისხმევით შე-მოღების (დადგენის), გაუქმებისა თუ გარდაქმნის შეუძლებლო-ბა; მოქმედების რეალიზაციაში ადამიანისეული ფაქტორის მო-ნაწილეობის აუცილებლობა და პირდაპირი კავშირის უქონლო-ბა საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ სისტემებთან.

დემოლოგიურ კანონთა სისტემა – არსებობს ბუ-ნების განვითარებისა და ეკონომიკურ კანონთა სისტემების ანალოგიურად. ამ სისტემაში შემავალი თითოეული კანონი დე-მოლოგიური განვითარების ცალკეულ ტენდენციებს ასახავს, ყველა ერთად კი – მოსახლეობის აღწარმოებისთვის დამახასია-თებელ კანონზომიერებათა მთელ კომპლექსს. დემოლოგიური კანონები მოქმედებენ არა ერთმანეთისგან მოწყვეტილად, არა-მედ მჭიდრო ურთიერთკავშირში, რამდენადაც მოვლენები და პროცესები, რომლებსაც ისინი ასახავენ, უმრავლეს შემთხვევა-ში გადაჯაჭვულია ერთმანეთთან და უერთმანეთოდ არ არსე-ბობენ. ამის კლასიკური მაგალითია შობადობის კლების, ოჯახ-ში შვილიანობის დაბალ ნიშნულზე გამოთანაბრებისა და დემო-ლოგიური დაბერების კანონების ორგანული ურთიერთკავშირი.

დემოლოგიური კანონები იყოფა ზოგად (საერთო), სპეცი-ფიკურ და კერძო კანონებად. ზოგადი დემოლოგიური კანონე-ბი, როგორც წესი, მოქმედებენ კაცობრიობის არსებობის მთელ მანძილზე, თუმცა, გზადაგზა გარკვეულ ტრანსფორმაციას გა-ნიცდიან. ასეთი კანონებია: თაობათა განახლების, ანუ მოსახ-ლეობის აღწარმოების კანონი; დემოლოგიური გადასვლის, ანუ მოსახლეობის აღწარმოების ტიპების თანმიმდევრული ცვლის კანონი; მოსახლეობის რიცხოვნობის განუხრელი მატების კა-ნონი; მოსალოდნელი სიცოცხლის ხანგრძლივობის ზრდის კა-ნონი და სხვ.; სპეციფიკური დემოლოგიური კანონები მოქმედე-ბენ საზოგადოების განვითარების ცალკეულ ეტაპებზე. ასეთი კანონებია: შობადობის კლების კანონი; ოჯახებში შვილიანობის გამოთანაბრების კანონი; დემოლოგიური დაბერების კანონი და სხვ.; კერძო დემოლოგიური კანონებისთვის კი დამახასიათებე-ლია განცალკევებულ დემოლოგიურ კანონზომიერებათა ასახ-ვა. მათ განეკუთვნება: მოსახლეობის გაფართოებული აღწარ-მოების კანონი; მოსახლეობის მარტივი აღწარმოების კანონი; მოსახლეობის შეკვეცილი აღწარმოების კანონი და ა.შ.

დეპოპულაცია – რიგ გარემოებთა შედეგად შობადობის ზოგადი კოეფიციენტისადმი მოკვდაობის ზოგადი კოეფიციენტის ხანგრძლივი დროის განმავლობაში გადამეტების გამო, ამა თუ იმ ქვეყანაში, რეგიონში თუ კონტინენტზე მოსახლეობის რიცხოვნობის აბსოლუტური კლება. დეპოპულაცია ნიშნავს მოსახლეობის აღწარმოების ისეთ რეჟიმს, რომლის დროსაც მოსახლეობის აღწარმოების ნეტო კოეფიციენტი ერთზე ნაკლებია. იგი მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპისთვის დამახასიათებელი მოვლენაა და განპირობებულია შობადობის კლებისა და მოსახლეობის დემოგრაფიული დაბერების დემოგრაფიული (დემოლოგიური) კანონების მოქმედებით.

ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა – სრული შრომისუნარიანი ასაკის დასაქმებულ პირთა და უმუშევართა ერთობლიობა. ამ ერთობლიობაში დასაქმებულთა მაღალი, ხოლო უმუშევართა დაბალი ხვედრითი წონა ქვეყნის შრომითი რესურსების რაციონალური გამოყენების გამომხატველია. და, პირიქით, ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში უმუშევართა მაღალი და დასაქმებულთა დაბალი ხვედრითი წონა ნეგატიური მაჩვენებელია, რამდენადაც ამ შემთხვევაში, უმუშევართა სახით, სხვის კმაყოფაზე მყოფთა რიცხოვნობა მატულობს, ხოლო დოვლათის რეალურად შემქმნელთა რიცხოვნობა, ვის კმაყოფაზეც სხვები უნდა იყონ, შესაბამისად, კლებულობს.

ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობა – შედგება სრულ შრომისუნარიან ასაკს მიუღწეველი მოსახლეობის, ამ ასაკს გადაცილებული მოსახლეობისა და შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობისგან ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის გამოკლებით მიღებული სხვაობის ჯამისგან.

ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობის გაანგარიშება ხდება ორი განზომილებით: სრული შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის ფარგლებში და მთლიანად ქვეყნის მოსახლეობის მასშტაბით. აქედან პირველი გვიქმნის წარმოდგენას კონკრეტულად სრული შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის ეკონომიკურად აქტიურ და არააქტიურ ნაწილებს შორის თანაფარდობაზე, ხოლო მეორე – იმაზე, თუ როგორია თანაფარდობა მთელი ქვეყნის მასშტაბით საზოგადოებრივი დოვლათის შემქმნელ (მის პოტენციურ შემქმნელთა ჩათვლით) და მათ კმაყოფაზე მყოფთა შორის. ამ უკანასკნელი მაჩვენებლის ძირითადი პრაგმატული მნიშვნელობა იმაში მდგომარეობს, რომ მთავრობას (და საერთოდ, ხელისუფლების ყველა რგოლს) ასეთი გათ-

ვლების საფუძველზე უფრო ადვილად შეუძლია თაობათა შორის დაპირისპირების სიმწვავის დადგენა და კატაკლიზმებამდე მის მისვლამდე ქმედით ღონისძიებათა მყისიერი განხორციელება.

ემიგრაცია – მშობლიური (დონორი) ქვეყნიდან სასწავლებლად, ხანგრძლივი მივლინებით ან დასაქმების მიზნით, მოსახლეობის ნაწილის სხვა ქვეყანაში ვადის განუსაზღვრელად გადასვლა. სხვანაირად მას მოსახლეობის გარე მიგრაციას უწოდებენ. პირი, რომელიც ამ პროცესში მონაწილეობს, ემიგრანტია. ემიგრაციის მიზეზი შეიძლება იყოს ქრონიკული უმუშევრობა, საერთაშორისო პროექტებში მონაწილეობა, განათლების მიღება და ა.შ. ემიგრანტთა რიცხოვნობა დღეისთვის საქართველოს მოსახლეობის დაახლოებით 20 პროცენტს შეადგენს.

ეროვნული შემოსავალი – ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მაკროეკონომიკური მაჩვენებელი. მისი განგარიშებისთვის წმინდა ეროვნულ პროდუქტს აკლებენ არაპირდაპირ გადასახადებს, ანუ წანამატს საქონლისა და მომსახურების ფასებზე (აქციზი, დამატებული ღირებულების გადასახადი, საბაჟო გადასახადი და ა.შ.). ასეთი პროცედურა გამართლებულია იმით, რომ სწორედ არაპირდაპირი გადასახადები წარმოშობს სხვაობას, ერთი მხრივ, საქონლისა და მომსახურების საბაზრო ღირებულებასა და, მეორე მხრივ, იმ თანხას შორის, რომელსაც ლეზულობენ წარმოების ფაქტორთა მფლობელები შემოსავლის სახით.

ეროვნული შემოსავალი წარმოების ფაქტორთა მფლობელებს შორის ნაწილდება შემდეგნაირად: სამუშაო ძალის მფლობელები (დაქირავებული მუშაკები) ლეზულობენ ხელფასს, კაპიტალის მფლობელები – მოგებასა და სარგებელს, მიწის მესაკუთრეები – მიწის რენტას.

სამეურნეო პრაქტიკაში განასხვავებენ წარმოებულ და გამოყენებულ ეროვნულ შემოსავალს. წარმოებული ეროვნული შემოსავალი უდრის წლის განმავლობაში მოცემული ქვეყნის მასშტაბით წარმოებული საქონლისა და მომსახურების ახლადშექმნილ ღირებულებას. თუ წარმოებულ ეროვნულ შემოსავალს გამოვაკლებთ სტიქიური უბედურებებით გამოწვეულ დანაკარგებს, დოვლათის შენახვით გამოწვეულ ზარალს და ა.შ., აგრეთვე საგარეო ვაჭრობის სალდოს, მივიღებთ გამოყენებულ ეროვნულ შემოსავალს.

თვითდასაქმებული – მესაკუთრე, რომელიც თავისი პირადი ინიციატივითა და თაოსნობით (ძალისხმევით), კანონიერების დაცვით, ეწევა ეკონომიკურ საქმიანობას მოგების ან ოჯახური შემოსავლის (ფულით ან ნატურით) მიღების მიზნით. მისი არც სამუშაო დროა რეგლამენტირებული და არც შემოსავლის სიდიდე მკაცრად განსაზღვრული, აუცილებელია მხოლოდ სახელმწიფოს წინაშე კანონით გათვალისწინებულ ვალდებულებათა შესრულება.

იმიგრაცია – ემიგრაციის საპირისპირო პროცესი, ანუ დონორი ქვეყნებიდან მოსახლეობის მეტ-ნაკლებად მნიშვნელოვანი ნაწილის შემოდინება მიმღებ ქვეყნებში. ამ პროცედურის კვალობაზე, განვითარებული ქვეყნებიდან წასული ემიგრანტები ევროპისა და ამერიკის კონტინენტების განვითარებული ქვეყნებისთვის იქცევიან იმიგრანტებად. იმიგრაციის პროცესი ცალკეული ქვეყნებისთვის, არცთუ იშვიათად, უმართავი ხდება. მისი დარეგულირების მიზნით, მიმღები ქვეყნები, ჩვეულებრივ, განსაზღვრავენ იმიგრანტთა ყოველწლიურ ლიმიტს – კვოტას. თუმცა, ბევრი არალეგალურადაც შედის და ხელისუფლების ადგილობრივ ორგანოებს (ისე როგორც საზოგადოებას მთლიანად) სერიოზულ პრობლემებს უქმნის.

ინოვაცია – მეცნიერული ცოდნისა და მოწინავე გამოცდილების მიღწევების გამოყენებაზე დამყარებული სიახლეები ტექნიკაში, ტექნოლოგიაში, შრომის ორგანიზაციაში და მართვაში. მეცნიერულ და ტექნოლოგიურ სიახლეთა გამოყენება ეხება ადამიანთა საქმიანობის ყველა სფეროს. მაგალითად, წარმოებაში ტექნიკური და ეკონომიკური სიახლეების გამოყენება გულისხმობს საქონლის ახალ სახეობათა ათვისებას, ასევე, ახალი ტექნოლოგიების, შრომისა და წარმოების ორგანიზაციის სრულყოფილი მეთოდებისა და მენარმეობის პროგრესული ფორმების დანერგვას.

ინოვაცია, როგორც ეკონომიკური ტერმინი, მეცნიერულ ბრუნვაში პირველად შემოიტანა გამოჩენილმა მეცნიერმა იოზეფ ელიოზ შუმპეტერმა XX საუკუნის 30-იან წლებში. თუმცა, ჯერ კიდევ 1911 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში - „ეკონომიკური განვითარების თეორია“ - მან პირველმა განიხილა ინოვაციის ძირითადი საკითხები, სრულად დაახასიათა ინოვაციური პროცესები და დაასკვნა, რომ ინოვაცია მოგების გადიდების მნიშვნელოვანი პირობაა. ამ საკითხის დაახასიათებისას, იგი ხაზს უსვამდა ისეთ ტიპურ ცვლილებებს, როგორიცაა ახალი ტექნიკისა და ტექნოლოგიის დანერგვა; ახალი თვისებების მა-

ტარებული პროდუქციის ათვისება; ახალი ნედლეულის გამოყენება; ძირეული ცვლილებები წარმოების ორგანიზაციასა და მატერიალურ-ტექნიკურ უზრუნველყოფაში; ახალი ბაზრების წარმოქმნა და ა.შ.

აღსანიშნავია, რომ ინოვაცია ყოველთვის გამოხატავს სიახლეს, მაგრამ ყოველგვარ სიახლეს ვერ უწოდებთ ინოვაციას. ინოვაცია წარმოადგენს, მართვის ობიექტის ძირეული შეცვლისა და ეკონომიკური, სოციალური, ეკოლოგიური, მეცნიერულ-ტექნიკური თუ სხვა სახეობის ეფექტის მიღების მიზნით, სიახლის პრაქტიკაში დანერგვის საბოლოო შედეგს.

ინოვაციური ეკონომიკა – ეკონომიკა, რომელიც ემყარება მეცნიერულ ცოდნას, უახლეს (მეტწილად, მანამდე საერთოდ უცნობ) ტექნიკასა და ტექნოლოგიას, ასევე, შრომის, წარმოების ორგანიზაციისა და მართვის სრულყოფილ მეთოდებს. სხვანაირად მას ცოდნაზე დამყარებულ ეკონომიკასაც უწოდებენ. ეს არის საზოგადოების ისეთი საფეხური, სადაც თავს იჩენს ეკონომიკური განვითარების ახალი პარადიგმა, რამდენადაც, წინა ეპოქებისგან განსხვავებით, აქ:

— მთავარ სიმდიდრედ გვევლინება ცოდნა, საერთოდ, ადამიანის ინტელექტი და არა მიწის წიაღისეული (ქვანახშირი, ნავთობი, მანგანუმის მადანი და ა.შ.), როგორც ამას ადგილი ჰქონდა წარსულში. ძირითად წარმოებრივ რესურსსა და წარმოების უნივერსალურ ფაქტორს კი ინფორმაცია წარმოადგენს, ნაცვლად ნედლეულის (ინდუსტრიალამდე საზოგადოებაში) და ენერგიისა (ინდუსტრიულ ეპოქაში);

— არსებითად იცვლება წარმოების მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა. სწრაფად ინერგება და მასობრივ ხასიათს იძენს ავტომატიზაცია – თვითრეგულირების პრინციპებზე დამყარებული მანქანათა სისტემა, რომელიც გულისხმობს არსებითად „უადამიანო“ ტექნოლოგიების შექმნას და წარმოების, ისე როგორც ადამიანთა საქმიანობის ნებისმიერ სხვა სფეროში, ინფორმაციის მიღებას, გადამუშავებას, შენახვას, გადაცემასა და გამოყენებას ძირითადად ინტერნეტის მეშვეობით;

— ეკონომიკაში ინტენსიურად ინერგება თვისებრივად სრულიად ახალი ტექნოლოგიები: თანამედროვე მიკროპროცესორული ტექნოლოგია, წარმოების კომპიუტერიზაცია, რობოტული და ლაზერული ტექნიკა, ბიოტექნოლოგია, მიკრობიოლოგიური მეცნიერების უახლესი მიღწევები, ნანოტექნოლოგია და ა.შ.

— გლობალიზაციასა და საზოგადოებრივი წარმოების ინტენსიფიკაციასთან დაკავშირებით, ადგილი აქვს როგორც თითოეული პიროვნებისა და ერის, ისე მთლიანად კაცობრიობის გადასვლას ცნობიერების ახალ საფეხურზე – მეტაცოდნასა და მეტაცნობიერებაზე, რაც გარდუვალს ხდის უკიდევანო ინფორმაციის ველში მუდმივად ყოფნას და მნიშვნელოვან სიახლეებში არა მარტო გარკვევას, არამედ მათ საფუძვლიან, ღრმა მეცნიერულ გააზრებასაც.

მნიშვნელოვანწილად სწორედ ეს ნიშან-თვისებები განსაზღვრავს ინოვაციური ეკონომიკის, როგორც ახალი ტიპის ცივილიზაციის, არსს.

ინსტიტუციონალური უზუშეპრობა – დაკავშირებულია სამუშაო ძალის ბაზრის მოუქნელ ფუნქციონირებასთან. მაგალითად, არის შემთხვევები, როცა არსებობს არცთუ ცოტა ოდენობის ვაკანტური სამუშაო ადგილი, მაგრამ, მოსახლეობისთვის შესაბამისი ინფორმაციის მიუწოდებლობის გამო, ისინი აუთვისებელი რჩება, მაშინ როცა მუშაკთა გარკვეული ნაწილი უმუშევარია. ინფორმირების სისტემის ჯეროვან დონეზე დაყენება საგრძნობლად შეუწყობდა ხელს მათ დასაქმებას.

ინფორმაცია – საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა სფეროში (ეკონომიკა, პოლიტიკა, მეცნიერება, კულტურა და ა.შ.) მიმდინარე მოვლენების, პროცესების, მათი ურთიერთკავშირისა და ურთიერთგანპირობებულობის, აგრეთვე, ფაქტების, მათი გამომწვევი მიზეზების, გარდუვალი შედეგების და სხვა სიახლეთა შესახებ მოპოვებული მასალების, ცნობების, მონაცემების, ანგარიშგებების ერთობლიობა, რომელსაც მოეთხოვება ასახვის სიზუსტე და ობიექტურობა. სხვანაირად იგი კარგავს თავის მნიშვნელობას, უფასურდება და დეზინფორმაციად იქცევა.

ინფორმაციის მოპოვებას, დამუშავებას, შენახვასა და მასობრივი მომხმარებლისთვის გადაცემას ახორციელებენ მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები (ინტერნეტი, ტელევიზია, რადიომაუწყებლობა, პრესა და ა.შ.). ინფორმაციის ოპერატიული გადაცემის მთავარი ფორმებია: ქრონიკა, რეპორტაჟები, ინტერვიუები, სამეცნიერო ანგარიშგებები, მიმოხილვები, შენიშვნები, ინტერნეტში ორგანიზაციების, დაწესებულებების, ფირმების ე.წ. ვებ-გვერდები და სხვ.

განასხვავებენ მეცნიერულ, პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, სოციალურ, სტატისტიკურ და სხვა მრავალი სახეობის ინფორმაციას. თითოეულ მათგანს ახასიათებს გარკვეული თავისებუ-

რებანი. მაგალითად, ეკონომიკური ინფორმაცია მოიცავს მონაცემებს როგორც მატერიალური, ისე არამატერიალური დოვლათის წარმოების, განაწილების, გაცვლისა და მოხმარების შესახებ.

კორუფცია – მექრთამეობა, სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოებში მომუშავე პირთა მოსყიდვა, თანამდებობის პირების მიერ, პირადი გამდიდრების მიზნით, თავიანთი უფლებების გადაშეცემა და ბოროტად გამოყენება.

ასეთი უკანონო ქმედებისთვის, არცთუ იშვიათად, ხელსაყრელ გარემო პირობებს ქმნის შრომის დაბალი ანაზღაურება, სიღარიბე და უკონტროლობა.

ლიზინგი – საარენდო ოპერაციებთან დაკავშირებული სპეციფიკური კომერციული საქმიანობა. უფრო კონკრეტულად: ბანკი (ან, მეტწილად, ბანკის მიერ დაფუძნებული სპეციალური სალიზინგო ფირმა) ყიდულობს წარმოებრივი დანიშნულების შენობა-ნაგებობებს, წარმოების იარაღებს, სატრანსპორტო საშუალებებს და ა.შ. სპეციალურად იმისთვის, რომ ხანგრძლივი ვადით (5-8 წლით, ზოგჯერ მეტი ხნითაც) არენდით გადასცეს არენდატორებს, ცხადია, სათანადო ანაზღაურებით.

სალიზინგო კონტრაქტის ვადის გასვლის შემდეგ არენდატორს შეუძლია შეიძინოს ქონება ნარჩენი ღირებულებით, დადოს ახალი ხელშეკრულება ან მატერიალური ფასეულობები დაუბრუნოს მის კანონიერ მესაკუთრეს.

მთლიანი პროდუქტი – კალენდარული წლის განმავლობაში შექმნილი საბოლოო საზოგადოებრივი პროდუქტისა და მომსახურების საბაზრო ღირებულებათა ჯამი.

მეკ-ის განსაზღვრისას მოცემული ქვეყნის ტერიტორიაზე ადგილობრივი იურიდიული და ფიზიკური პირების მიერ შექმნილი დოვლათის (მთლიანი შიგა პროდუქტის) ღირებულებას ემატება (ან აკლდება) საზღვარგარეთის ქვეყნებისთვის გადასახდელ და მათგან მისაღებ თანხებს შორის სხვაობა (საღდო), რომელიც შეიძლება იყოს დადებითი ან უარყოფითი. თუ მოცემულ ქვეყანას საზღვარგარეთის ქვეყნებისთვის, ეკონომიკური კავშირურთიერთობის საფუძველზე, უფრო მეტი თანხა აქვს გადასახდელი, ვინემ მათგან მისაღები, საღდო უარყოფითი იქნება და მისი შესაბამისი თანხა გამოაკლდება მეკ-ს. იმ შემთხვევაში კი, როცა მოცემულ ქვეყანას საზღვარგარეთის ქვეყნებისგან უფრო მეტი თანხა აქვს მისაღები, ვინემ მათთვის გადა-

სახდელი, სალდო იქნება დადებითი და მისი შესაბამისი თანხა დაემატება მეპ-ს.

მეპ-ის ზრდა ყოველთვის როდი ნიშნავს პროდუქციის მოცულობის გადიდებას. მაგალითად, თუ საქონლისა და მომსახურების წარმოება უფრო ნელი ტემპით იზრდება, ვინემ მათზე ფასები, მეპ-ი მოიმატებს პროდუქციის ფიზიკური მოცულობის შემცირების პირობებშიც. მოსახლეობისთვის კი მთავარია მეპ-ის არა ღირებულებითი მაჩვენებელი, რაც ფულის კურსის დაცემის გამო შეიძლება სწრაფად იზრდებოდეს, არამედ მისი ფიზიკური მოცულობა, ე.ი. საქონლისა და მომსახურების რაოდენობა. ამ მხრივ რეალური სურათის მისაღებად მიმართავენ მეპ-ის გაანგარიშებას რომელიმე საბაზისო წლის (უცვლელი) ფასებით. ამ მეთოდით გაანგარიშებულ მაჩვენებელს რეალურ მეპ-ს უწოდებენ, მიმდინარე საბაზრო ფასებში გაანგარიშებულს კი – ნომინალურ მეპ-ს.

მინიმალური ხელფასი – ქვეყნის მასშტაბით კანონით დადგენილი ყველაზე დაბალი ხელფასი. ეს არის თანხა, რომელზე ნაკლები ოდენობის ხელფასის დაქირავებული პირისთვის დანიშვნის უფლება ეკრძალება კანონით დამქირავებელს. როგორც წესი, იგი მიახლოებული უნდა იყოს საარსებო მინიმუმთან, მაგრამ ეს მოთხოვნა, არცთუ იშვიათად, ირღვევა. მაგალითად, საქართველოში დღეისთვის მინიმალური ხელფასი (სახელმწიფო აპარატის სისტემას თუ არ მივიღებთ მხედველობაში, სადაც იგი 115 ლარს შეადგენს) 20 ლარს არ აღემატება, მაშინ როცა შრომისუნარიანი ასაკის მამაკაცის საარსებო მინიმუმი (მინიმალური სამომხმარებლო კალათა), 2010 წლის დეკემბრისთვის 149,5 ლარს შეადგენდა.

ამ ორ მაჩვენებელს შორის ესოდენ დიდი სხვაობის არსებობა მინიმალურ ხელფასს ფორმალურ კატეგორიად აქცევს და რეალობასთან მისი მიახლოების აუცილებლობას აპირობებს.

მოსახლეობის ბუნებრივი მატება – მოკვდაობაზე შობადობის გადამეტების შედეგად, მოსახლეობის რიცხოვნობის ზრდა. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით, 2010 წელს, ქვეყნის მასშტაბით, შობადობის ზოგადი კოეფიციენტი შეადგენდა 13, ხოლო მოკვდაობისა – 10 პრომილეს. ამან განაპირობა მოსახლეობის ბუნებრივი მატება 3 პრომილით.

ბუნებრივი მატების მასშტაბები განსაზღვრავს მოსახლეობის გამრავლების ტემპებსა და მასშტაბებს. მოსახლეობის არც ჭარბი ბუნებრივი მატებაა სასურველი და არც კლება, მი-

ზანშენონილია მისი მიმდინარეობა დემოგრაფიული ოპტიმუმის ფარგლებში.

მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობის დონე – ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის შეფარდება სრული შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის რიცხოვნობასთან (გამოხატული პროცენტებში). მეცნიერულ ბრუნვასა და სტატისტიკური აღრიცხვის პრაქტიკაში, ცხადია, არსებობის უფლება აქვს ამ მაჩვენებლის გაანგარიშების ასეთ ვარიანტებსაც: ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობა შეფარდებული 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის რიცხოვნობასთან, გამრავლებული 100-ზე და ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობა შეფარდებული მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობასთან, გამრავლებული 100-ზე. ეს ორი უკანასკნელი მაჩვენებელიც შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის პრობლემემატიკის გაანალიზებისას, მაგრამ როგორც დამატებითი (შემავსებელი) და არა მთავარი (ძირითადი). ძირითადია პირველი, რამდენადაც იგი უფრო ნათლად გვიჩვენებს შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის აქტიურობის მასშტაბებს და გაცილებით სრულ წარმოდგენას იძლევა რეალურ მდგომარეობაზე.

მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურა – დემოგრაფიული და სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენების სიღრმისეული შესწავლის მიზნით, მოსახლეობის ასაკობრივი დაყოფა. ძირითადად გამოყოფენ სამ ასაკობრივ ჯგუფს: 0-14; 15-64; 65 წლისა და უფროსი ასაკის. მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურა დინამიკაში ცვლილებებს განიცდის. პროგრესულ მოვლენად ითვლება მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში 15 წლამდელი ასაკის პირთა ხვედრითი წონის ამაღლება და შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებულ პირთა ხვედრითი წონის შემცირება. და, პირიქით, უარყოფით მოვლენად — 15 წლამდელი ასაკის პირთა ხვედრითი წონის შემცირება და შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებულ პირთა ხვედრითი წონის ამაღლება, რაც ძირითადად შობადობის კლებითაა განპირობებული და ცნობილია მოსახლეობის დემოგრაფიული დაბერების სახელწოდებით.

დემოგრაფიულ, ეკონომიკურ, სოციალურ (მაგალითად, დასაქმება, უმუშევრობა და ა.შ.) და სხვა პროცესებში მოსახლეობის სხვადასხვა ასაკის პირთა მონაწილეობის (აქტიურობის) დადგენის თვალსაზრისით, გამოყოფენ მოსახლეობის ასეთ, შე-

დარებით დაწვრილერთეულებულ ჯგუფებს: 0-19, 20-24, 25-29, 30-34, 35-39, 40-44, 45-49, 50-54, 55-59, 60-64, 65+.

მოსახლეობის სქესობრივი სტრუქტურა – მოსახლეობის დაყოფა სქესობრივი ნიშნით (ქალები და მამაკაცები) და მათ შორის თანაფარდობა. დემოგრაფიული პროცესების ანალიზისთვის უპირატესად ასეთ მაჩვენებელს იყენებენ: რამდენი მამაკაცი მოდის საშუალოდ ყოველ 100 (ან 1000) ქალზე.

აღამიანთა ცხოვრების პერიოდების (ასაკის) გათვალისწინებით, გამოყოფენ სქესთა რიცხოვნობის პირველად, მეორეულ და მესამეულ თანაფარდობას. პირველი გამოხატავს გოგონათა და ვაჟთა შორის თანაფარდობას ჩასახვის (განაყოფიერების) სტადიაზე; მეორეული – დაბადების სტადიაზე; მესამეული – რეპროდუქტიულ სტადიაზე.

სქესთა თანაფარდობის ამ იერარქიიდან პირველი თანაფარდობა წარმოადგენს ბიოლოგიისა და სოციალური ჰიგიენის შესწავლის საგანს, მეორე და (განსაკუთრებით) მესამე კი – უპირატესად დემოგრაფიული მეცნიერების ინტერესთა წრეში შედის. როგორც ცნობილია, მოსახლეობის სქესობრივ სტრუქტურაზეა დამოკიდებული ქორწინებათა რიცხოვნობა და სიხშირე, აქედან გამომდინარე, შობადობის დონე, საბოლოო ანგარიშით, მოსახლეობის გამრავლება და პრაქტიკულად თითქმის ყველა დემოგრაფიული მახასიათებელი.

ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის (განსაკუთრებით, უმუშევართა) სქესობრივი სტრუქტურის დადგენას ის პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს, რომ ამის გარეშე შეუძლებელია უმუშევართა დასასაქმებლად ქმედით ღონისძიებათა განხორციელება, რამდენადაც სამუშაოთა გარკვეული კატეგორია იმდენად სპეციფიკურია, რომ უპირატესად ქალთა შრომას მოითხოვს, ნაწილი კი – მამაკაცებისას.

მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპი – მცირეშვილიანობა. მისი ძირითადი მახასიათებელია: ბავშვთა ყოლის მოთხოვნილების (ოჯახში ბავშვთა სასურველი ოდენობის) შემცირება და რეპროდუქტიული განწყობის დაქვეითება; შობადობის შიგა ოჯახური რეგულირება; მოკვდაობის ეგზოგენური მიზეზების თანდათანობით დაძლევა, ენდოგენური მიზეზების წინა პლანზე გადმოსვლა და, მოსახლეობის აღწარმოების წინა ტიპებისგან განსხვავებით, მოკვდაობის დაბალი დონე; სიცოცხლის მოსალოდნელი საშუალო ხანგრძლივობის მნიშვნელოვანი (მთელ მსოფლიოში საშუალოდ 2010 წლისთვის – 69 წლამდე) ზრდა; შობადობის უაღრესად დაბალი, რიც

შემთხვევაში დეპოპულაციის განმპირობებელი დონე; დემოგრაფიული დაბერება და დასაქმებულ შრომისუნარიანთა დემოგრაფიული დატვირთვის ზრდა; მოსახლეობის ბუნებრივი მატების ტემპების დაცემისა და დონის შემცირების ტენდენციის დამკვიდრება; მოსახლეობის აღწარმოების ექსტენსიურიდან თანდათანობით ინტენსიურ ტიპზე გადასვლა; მოსახლეობის აღწარმოების რეჟიმის მაღალი ეკონომიურობა.

მოსახლეობის დემოგრაფიული დაბერება – მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში ხანდაზმულთა მაღალი ხვედრითი წონა. გაეროს მიერ შემოთავაზებული სამსაფეხურიანი სკალით მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში 65 წლისა და უფროსი ასაკის პირთა ხვედრითი წონა თუ 4%-ზე დაბალია, იგი ახალგაზრდაა, თუ 4-დან 7 პროცენტამდეა – სიბერის ზღვარზე იმყოფება, ხოლო თუ 7 პროცენტს და მეტს შეადგენს, დემოგრაფიულად დაბერებულია.

დღეისთვის მსოფლიოს მოსახლეობის 8 პროცენტია შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებული, მ.შ. განვითარებულ რეგიონში 16, ხოლო განვითარებადში – 6 პროცენტი. შესაბამისი მაჩვენებელი საქართველოში 14 პროცენტს შეადგენს.

როგორც განვითარების ტენდენციები ცხადყოფს, მოსახლეობა დედამიწის ყველა კონტინენტზე, ყველა რეგიონსა და ყველა ქვეყანაში მეტ-ნაკლებად, მაგრამ სისტემატურად ბერდება დემოგრაფიულად. თანაც, ეს პროცესი გარდუვალია, რამდენადაც მისი განმსაზღვრელი ორივე ფაქტორი – შობადობის კლება და სიცოცხლის ხანგრძლივობის ზრდა, არა მარტო სრული ძალით მოქმედებს, არამედ თანდათანობით ძლიერდება კიდევც.

მთლიანი შიგა პროდუქტი – მოცემული ქვეყნის ტერიტორიაზე შექმნილი საბოლოო საზოგადოებრივი პროდუქტისა და მომსახურების საბაზრო ღირებულებათა ჯამი, იმის მიუხედავად, თუ ვინაა მისი მესაკუთრე – ადგილობრივი თუ უცხოეთის ქვეყნების საწარმოები. ასეთი ე.წ. ტერიტორიული ნიშნის მიხედვით გაანგარიშების გამო ჰქვია ამ მაჩვენებლს მთლიანი შიგა პროდუქტი. ვთქვათ, საზღვარგარეთის ქვეყნებთან ეკონომიკური ურთიერთობის შედეგად, საქართველოს უფრო ნაკლები თანხა აქვს მისაღები, ვინემ გადასახდელი, მაშინ სალდო იქნება უარყოფითი, ხოლო მეპ ნაკლები მშპ-ზე. დადებითი სალდოს შემთხვევაში კი (ე.ი. ქვეყანას თუ მეტი თანხა აქვს მისაღები, ვინემ გადასახდელი) – მეპ ექნება მეტი მშპ-ზე. ასე, მაგალითად, ვთქვათ, საქართველოში 2010 წელს ყველა საწარმომ

(უცხოური ფირმების ჩათვლით) გამოუშვა 20 მლრდ ლარის ღირებულების პროდუქცია. აქედან გადასახდელების სახით საზღვარგარეთის ქვეყნებს გადაეცა 5 მლრდ ლარი, ხოლო მათგან ამავე სახით მიღებულ იქნა 2 მლრდ ლარი. ამ შემთხვევაში მშპ იქნება 20 მლრდ ლარი, ხოლო მეპ – 17 მლრდ ლარი (20+2—5).

ეკონომიკურად განვითარებული ქვეყნების ფაქტობრივი მონაცემების მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, მეპ-სა და მშპ-ს შორის სხვაობა უმნიშვნელოა და ± 1 პროცენტის ფარგლებში მერყეობს. საქართველოში, ისე როგორც გარდამავალი ეკონომიკის ბევრ სხვა ქვეყანაში, ეს სხვაობა, ცხადია, გაცილებით დიდია, რამდენადაც იმპორტი ექსპორტს ბევრად აღემატება.

მრავალგანზომილებიანი სიღარიბე – სიღარიბე, რომელიც განპირობებულია არა მარტო შემოსავლის უკმარისობით (საარსებო მინიმუმის მიმართ), არამედ რიგი მოთხოვნილების დაუქმავოფილებლობითაც. მრავალგანზომილებიან ღარიბად ითვლება პირი, რომლის საშუალო წლიური შემოსავალი ნაკლებია საარსებო მინიმუმზე, ან კიდევ, თავისი სასიცოცხლო მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად ვერ ახერხებს დღეში 1,25 აშშ დოლარზე მეტის დახარჯვას და, ამასთან ერთად, არა აქვს სამსახური, ნორმალური საცხოვრისი, სუფთა სასმელი წყალი, კანალიზაცია, არ მიუწვდება ხელი განათლების მიღებაზე, მოკლებულია სამედიცინო მომსახურებას, იკვებება უხარისხო (გენმოდიფიცირებული) ნაწარმით და ა.შ.

ამრიგად, მრავალგანზომილებიან ღარიბად აღიარებისთვის საკმარისია ინდივიდს აქ ჩამოთვლილი სახეობებიდან ერთდროულად ეხებოდეს რამდენიმე (ყოველ შემთხვევაში, არანაკლებ ორისა). მრავალგანზომილებიანი სიღარიბის დეფინიციის ავტორია პ. ტაუნსენდი. მსოფლიოს 104 ქვეყანაში 2008 წელს არსებული მდგომარეობის შესწავლის საფუძველზე შედგენილმა მრავალგანზომილებიანი სიღარიბის ინდექსმა პირველად ჰპოვა ასახვა აპგი-ის შესახებ 2010 წლის მოხსენებაში.

ნაწილობრივ დასაქმებული – დაქირავებით დასაქმებული პირი, რომელიც 40 საათიანი სამუშაო კვირიდან მუშაობს, ვთქვათ, 15 საათზე ნაკლები ხნის განმავლობაში და შრომის ანაზღაურების სახით გასამრჯელის ღებულობს დადგენილ საარსებო მინიმუმზე ნაკლები ოდენობით. მიზანშეწონილია ამ კატეგორიის (ე.ი. ნაწილობრივ დასაქმებულ, ანუ ნაწილობრივ უმუშევარ) მუშაკთა ცალკე რეგისტრაცია დასაქმების სახელმწიფო სამსახურში, რათა დადგინდეს, არასრული დასაქმების

მიზეზია სურვილის არარსებობა, სამუშაო ადგილების დეფიციტი თუ შესაბამისი კვალიფიკაციის უქონლობა, რათა მის დასაძლევად დროულად იქნას მიღებული ქმედითი ზომები.

ნებაყოფლობითი უმუშევრობა – დასაქმების სურვილის უქონლობით განპირობებული უმუშევრობა. ამის მიზეზი შეიძლება იყოს საოჯახო საქმეებითა და ბავშვების აღზრდით ან ოჯახის მოხუცებული წევრების მოვლით დაკავებულობა, ოჯახის სხვა წევრების მაღალი ხელფასით დაკმაყოფილება, ფარული შრომითი საქმიანობა, არაშრომითი შემოსავლით ცხოვრება და ა.შ. საჭიროა ყოველივე ამის საფუძვლიანი შესწავლა, რათა დადგენილ იქნას თითოეული მოქალაქის მიერ საზოგადოებრივ შრომით საქმიანობაში ჩართვაზე სურვილის უქონლობის ნამდვილი მიზეზები, რათა მათ აღმოსაფხვრელად გამოყენებულ იქნას თანამედროვე ცივილიზებული მეთოდები. გამოცდილებით დადასტურებულია, რომ არაშრომითი შემოსავლის არსებობით განპირობებული უმუშევრობისგან თავის დაღწევა მარტო ძალისმიერი მეთოდების გამოყენებით შეუძლებელია. ზოგჯერ უფრო სასურველ შედეგებს იძლევა არაშრომითი შემოსავლის თვით მასაზრდოებელი წყაროების ლიკვიდაცია და მაფიოზურ კლანებზე საზოგადოების მორალური ზემოქმედება.

რეგიონული უმუშევრობა – უმუშევრობა ქვეყნის მხოლოდ ცალკეულ რეგიონში და არა მთელ ტერიტორიაზე. მნიშვნელოვანწილად მისი განმსაზღვრელია ამ რეგიონების სპეციფიკური ბუნებრივ-ეკონომიკური პირობები (მცირემიწიანობა, ეკონომიკური განვითარების დაბალი დონე, სამუშაო ადგილების დეფიციტი და ა.შ.). საქართველოში ასეთ რეგიონებს ტრადიციულად განეკუთვნება: რაჭა-ლეჩხუმი, სვანეთი და მთიანი აჭარა.

კარგად შემუშავებულ ღონისძიებათა სისტემით შესაძლებელია რეგიონული უმუშევრობის მინიმუმამდე დაყვანა.

საარსებო მინიმუმი – საბაზრო ღირებულება სამომხმარებლო საქონლისა და მომსახურებათა ნაკრებისა, რომელმაც მინიმალურად მაინც უნდა დააკმაყოფილოს ადამიანის საარსებო მოთხოვნილებები და უზრუნველყოს თუნდაც მინიმალურ დონეზე მისი ორგანიზმის ფუნქციონირება. იგი არსებითად იგივეა, რაც მინიმალური სამომხმარებლო კალათა – ადამიანის ცხოველმოქმედებისა და ენერგიის აღდგენისთვის აუცილებელი საარსებო საშუალებების მინიმუმი. იგულისხმება მოხ-

მარების ისეთი მინიმალური დონე, რომლის შემცირება მომხმარებელს სიღარიბის ზღვარს მიღმა აყენებს.

კიდევ უფრო ნათლად – საარსებო მინიმუმი უდრის საკვები პროდუქტების ნაკრების ღირებულებას (მინიმალურ სასურსათო კალათას) პლუს მასთან წილობრივად (30%-მდე) შესაბამისი ხარჯები არასასურსათო საქონელსა და მომსახურებაზე, პლუს კომუნალური გადასახდელები დენზე, ბუნებრივ აირზე, წყალზე, დასუფთავებაზე და ა.შ. მაგალითად, რუსეთში მოქმედი კანონმდებლობით, საარსებო მინიმუმში ითვალისწინებენ 35 სახეობის კვების პროდუქტს, 67 სახეობის არასასურსათო საქონელს, 6 სახეობის მომსახურებას, აგრეთვე, კომუნალური მომსახურებისთვის გადასახდელებს. დადგენილ საარსებო მინიმუმში (მოსახლეობის 1 სულზე გაანგარიშებით) კვების პროდუქტებზე მოდის 68,5 პროცენტი, არასასურსათო საქონელზე – 19,1, მომსახურებაზე – 7,4, ხოლო სავალდებულო გადასახდელებზე – 5,2 პროცენტი.

საქართველოში 2010 წლის დასასრულისთვის შრომისუნარიანი ასაკის მამაკაცის საარსებო მინიმუმი შეადგენდა 149,5 ლარს. საშუალო მომხმარებლის – 132,4, ხოლო ოთხსულიანი ოჯახისა – 264,4 ლარს. ეს ცვალებადი სიდიდეა. როგორც წესი, მატულობს მოთხოვნილებათა ზრდის, ინფლაციის გაღრმავების, ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების დონის ამაღლების და რიგ სხვა გარემოებათა საფუძველზე. მაგალითად, საქართველოში შრომისუნარიანი ასაკის მამაკაცის საარსებო მინიმუმი შეადგენდა: 2004 წლის იანვარში 82,5, ხოლო 2010 წლის ნოემბერში – 149,5 ლარს.

როგორც მატერიალური, ისე არამატერიალური დოვლათისა და მომსახურების ნაკრების მასშტაბები და სტრუქტურა ქვეყნების მიხედვით განსხვავებულია. მაგალითად, ოთხსულიანი ოჯახის საარსებო მინიმუმი თვეში აშშ-ში შეადგენს 3082 ლარს, საქართველოში კი 266 ლარს. ამ მაჩვენებლის სხვადასხვა მიდგომით გაანგარიშება და შედეგების ესოდენ კონტრასტულობა ართულებს მის შესადარისობას საერთაშორისო მასშტაბით.

მოსახლეობის საარსებო მინიმუმი წარმოადგენს (ყოველ შემთხვევაში, უნდა წარმოადგენდეს) მინიმალური ხელფასის, პენსიის, სტიპენდიის და სხვა სტაბილური წყაროების განსაზღვრის ამოსავალს, მაგრამ ეს მოთხოვნა ხშირად ირღვევა. ამის ნათელი მაგალითია საქართველო, სადაც საარსებო მინიმუმი

(150 ლარი) თითქმის 8-ჯერ აღემატება მინიმალურ ხელფასს (20 ლარი).

სავაჭრო პროტექციონიზმი – მფარველობითი პოლიტიკა. თავისუფალი საერთაშორისო ვაჭრობა საერთოდ პროგრესული მოვლენაა და მას სარგებლობა მოაქვს საზოგადოებისთვის, მაგრამ არა ყოველთვის და ყველგან; თანაც, არა ყველასთვის ერთდროულად. აქ ხშირად ეჯახება ერთმანეთს ექსპორტიორი და იმპორტიორი ქვეყნების ინტერესები, რომლებიც ცალკეულ შემთხვევებში ძლიერ მწვავედება და „ეკონომიკურ ომებამდეც“ კი მიდის. მაგალითად, ამა თუ იმ საქონლის იმპორტი და ადგილობრივ ბაზარზე რეალიზაცია (მით უმეტეს, დაკლებულ ფასებში) არცთუ იშვიათად ამუხრუჭებს დარგთა განვითარებას ქვეყანაში. თუ ამას მასობრივი ხასიათი აქვს და ვრცელდება საქონლის უმრავლეს სახეობაზე, მაკროეკონომიკური სტაბილიზაცია გარდუვალია. აი, რამ წარმოშვა უცხოური საქონლის შემოტანით გამოწვეული ექსპანსიისგან სამამულო წარმოების დაცვის მექანიზმის შემუშავების აუცილებლობა. იგი ცნობილია სავაჭრო პროტექციონიზმის სახელწოდებით.

სამომხმარებლო კალათა – ადამიანის უმნიშვნელოვანესი ფიზიოლოგიური და სოციალურ-კულტურული მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად აუცილებელი სამომხმარებლო საქონლისა და მომსახურების ერთობლიობა. ჩვეულებრივ, გამოითვლება მისი ორი ვარიანტი: მინიმალური და რაციონალური სამომხმარებლო კალათა. მინიმალურში იგულისხმება მოხმარების მინიმალური დონე – სამომხმარებლო საქონლისა და მომსახურების ისეთი მინიმალური ნაკრები, რომლის შემცირება მომხმარებელს სიღარიბის ზღვარს მიღმა აყენებს. იგი თითქმის იდენტურია ცნებისა - „საარსებო (სასიცოცხლო) მინიმუმი“. რაციონალურ სამომხმარებლო კალათაში კი იგულისხმება სამომხმარებლო დოვლათისა და მომსახურების სრული ნაკრები, რომელიც აუცილებელია ადამიანის ნორმალურ მატერიალურ და კულტურულ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებისათვის. სამომხმარებლო კალათის შეფასება ხდება საპრეისკურანტო ფასებით განსაზღვრული პერიოდისთვის. სამომხმარებლო კალათაში შესული საქონლისა და მომსახურების ასორტიმენტი და ხარისხი ასახავს მოსახლეობის ცხოვრების დონეს. რაც უფრო მრავალფეროვანია მასში შემავალი სამომხმარებლო საქონლისა და მომსახურებათა ჩამონათვალი, მით უფრო მაღალია მოსახლეობის ცხოვრების დონე.

ოჯახის ერთობლივ შემოსავალსა და სამომხმარებლო კალათას შორის თანაფარდობა სამომხმარებლო ბიუჯეტს გამოხატავს. ჩვენს სამეურნეო პრაქტიკაში ხშირად მინიმალურ სამომხმარებლო ბიუჯეტს უწოდებენ განსაზღვრულ პერიოდში ოჯახის ისეთ მინიმალურ შემოსავალს, რომელიც აუცილებელია ოჯახისა და მისი წევრების მინიმალურ ფიზიოლოგიურ და სოციალურ მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად. იგი განისაზღვრება მინიმალური სამომხმარებლო კალათის ფასით. თუ ოჯახის ერთობლივი შემოსავალი ამ სიდიდეზე ნაკლებია, ეს იმას ნიშნავს, რომ იგი სიღარიბის ზღვარს მიღმა იმყოფება და ოჯახი მინიმალურადაც ვერ იკმაყოფილებს თავის ფიზიოლოგიურ და სოციალურ მოთხოვნილებებს.

სეზონური უმუშევრობა – უმუშევრობა წლის გარკვეულ პერიოდში. ეკონომიკის ცალკეულ დარგებში (სოფლის მეურნეობა, კვების მრეწველობა, მშენებლობა და ა.შ.) წარმოება სეზონურია. არის თვეები (გაზაფხულზე, ზაფხულობით, შემოდგომით), როცა ინტენსიური მუშაობაა და მუშახელი სრულადაა დასაქმებული. სეზონთაშორის პერიოდში კი (ძირითადად, ზამთარში) წარმოება, მაგალითად, პირველადი დამუშავების ჩაის ფაბრიკებში, პირველადი მელვინეობის ქარხნებში, ეთეროვანი ზეთების საწარმოებში და ა.შ., მთლიანად გაჩერებულია ან დატვირთულია ნაწილობრივ და მუშახელი (ყოველ შემთხვევაში, მისი უდიდესი ნაწილი) უმუშევარია.

სეზონურობის დაძლევისთვის მიმართულ ღონისძიებათა განხორციელებით გარკვეული ზომით ამცირებენ უმუშევრობის ამ ფორმის მასშტაბებს და ხანგრძლივობას, მაგრამ მისი მთლიანად დაძლევა პრაქტიკულად შეუძლებელია.

სიღარიბე – ადამიანთა სასიცოცხლო მოთხოვნილებების დაუკმაყოფილებლობა. ღარიბია ინდივიდი, რომლის საშუალო წლიური შემოსავალი ნაკლებია საარსებო მინიმუმზე. ცხადია, რაც უფრო მეტად ჩამორჩება მიმდინარე მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებისთვის განკუთვნილი საშუალო წლიური შემოსავალი შესაბამისი სახელმწიფო ორგანოების მიერ განსაზღვრულ საარსებო მინიმუმს, მით უფრო ღარიბია ინდივიდი, გარკვეული ჯგუფი ან მთლიანად მოსახლეობა.

მიუხედავად იმისა, რომ ეს მაჩვენებელი სიღარიბის მხრივ ქვეყანაში არსებულ მდგომარეობას შედარებით სრულად ასახავს, ვინემ მოსახლეობის 1 სულზე წარმოებული მეკ, უნაკლო არაა. მისი სუსტი მხარეები დაკავშირებულია ძირითადად თითოეულ ქვეყანაში საარსებო მინიმუმის გაანგარიშების გან-

სხვაეებული მეთოდოლოგიისა და მეთოდიკის გამოყენებასთან, რომელიც სტატისტიკის ეროვნულ სამსახურებს, საკუთარი შეხედულებისამებრ, მისი კორექტირების საშუალებას აძლევს.

აღნიშნულ და რიგ სხვა გარემოებათა გამო, ეს მაჩვენებელი, განსაკუთრებით სახელმწიფოთაშორისი შესადარისობის თვალსაზრისით, ნაკლებად გამოსადეგია და ადგილს უთმობს მსოფლიო ბანკის მიერ შემოთავაზებულ მაჩვენებელს – ქვეყნის მოსახლეობაში იმ ნაწილის ხვედრით წონას, რომელსაც თავისი საარსებო მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად შეუძლია დახარჯოს დღეში არა უმეტეს 1,25 აშშ დოლარისა.

სიღარიბის დონე – ნიშნავს ღარიბი მოსახლეობის ხვედრით წონას მთელ მოსახლეობაში. ღარიბად ითვლება პირი, რომლის საშუალო წლიური შემოსავალი საარსებო მინიმუმსაც კი ვერ აღწევს, ან კიდევ, მსოფლიო ბანკის რეკომენდაციით, რომელსაც თავისი სასიცოცხლო მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად შეუძლია დახარჯოს დღეში არა უმეტეს 1,25 აშშ დოლარისა.

სიღარიბის სიღრმე – წარმოადგენს ღარიბი მოსახლეობის სიღარიბის ზღვრამდე დაშორების წილს მთელი მოსახლეობის სიღარიბის ზღვრის დონეზე ჯამური მოხმარებიდან. ეს ავსებს სიღარიბის დონის მაჩვენებელს და უფრო ნათელ წარმოდგენას იძლევა მოსახლეობის სიღარიბეზე, რამდენადაც ერთნაირი მნიშვნელობა არა აქვს მოსახლეობის ან მისი გარკვეული ნაწილის საშუალო წლიური შემოსავალი საარსებო მინიმუმს ოდნავ ჩამორჩება, თუ ძალიან. აი, სწორედ ამაზე იძლევა პასუხს დეფინიცია – „სიღარიბის სიღრმე“.

სიღარიბის სიმწვავე – ღარიბ ოჯახთა შორის სიღარიბის უთანაბრობის მაჩვენებელი. იგი თავისი შინაარსით მოიცავს როგორც სიღარიბის სიღრმეს, ისე ღარიბთა შორის უთანაბრობას.

სტრუქტურული უმუშევრობა – თანამედროვე ეტაპზე უმუშევრობის ერთ-ერთი ძირითადი ფორმა. მტკ-ს თანსდევს წარმოების სტრუქტურული ცვლილებები, რამდენადაც ხდება ძირეული ძვრები მანამდე გამოყენებულ მანქანათა სისტემაში, ტექნოლოგიურ პროცესებში და ამის შედეგად ირღევეა შესაბამისობა სამუშაო ძალის არსებულ კვალიფიციურ სტრუქტურასა და ამ მხრივ წარმოების ახალ მოთხოვნებს შორის. აუცილებელი ხდება არსებულ მუშაკთა შეცვლა ახალი (მტკ-ის თანამედროვე მიღწევებს დაუფლებული) მაღალკვალიფიციური კადრებით. ბუნებრივია, ძველი (მორალურად გაცვეთილი

კვალიფიკაციის მქონე) მუშაკები კარგავენ სამუშაოს და ავსებენ უმუშევართა სარეზერვო არმიას.

როგორც ნესი, ასეთ შედეგებს იწვევს სამომხმარებლო მოთხოვნების შესაბამისად ძირეული ცვლილებები წარმოების სტრუქტურაში. ვთქვათ, ფირმის ტრადიციულ პროდუქციაზე მკვეთრად დაეცა მოთხოვნა და არ იყიდება. ფირმა იძულებულია გადავიდეს სრულიად განსხვავებული ნაწარმის გამოშვებაზე, რომელიც განსხვავებული ტექნოლოგიის გამო, საჭიროებს სპეციფიკური მომზადების მქონე კადრებს. ასეთი კადრებით დაკომპლექტება და ძველი კადრების სამუშაოდან განთავისუფლება თითქმის ერთდროული აქტია.

აი, ამის საფუძველზე წარმოშობილ უმუშევრობას უწოდებენ სტრუქტურულ, ანუ ტექნოლოგიურ უმუშევრობას, რომელიც მეტ-ნაკლები ზომით ყველა ქვეყანაში და განვითარების ყველა ეტაპზე შეინიშნება, მაგრამ განსაკუთრებით ინტენსიურ ხასიათს თანამედროვე ეტაპზე ღებულობს.

უმუშევარი – შრომისუნარიანი ასაკის პირი, რომელიც, მისგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო, გამოსაკვლევ კვირის განმავლობაში არ ეწევა ეკონომიკურ საქმიანობას, აქვს შრომით საქმიანობაში მონაწილეობის როგორც უნარი, ისე სურვილი, მზად არის მუშაობის დაწყებისთვის და სამუშაოს მაძიებლად რეგისტრირებულია შრომის ბირჟაზე. ასეთი სამსახურის არარსებობისას, დროებითი ღონისძიების სახით, უმუშევართა რიცხოვნობის დასადგენად შეიძლება გამოყენებულ იქნას შინამეურნეობათა შერჩევითი გამოკვლევის მეთოდი, როგორც ეს ხდება საქართველოში (და არა მარტო საქართველოში).

მსოფლიო პრაქტიკაში განასხვავებენ უმუშევრის ორ კატეგორიას – უმუშევარს მკაცრი კრიტერიუმით და უმუშევარს შერბილებული კრიტერიუმით. მკაცრი კრიტერიუმით, უმუშევარია შრომისუნარიანი ასაკის პირი, რომელიც გამოსაკვლევ კვირის განმავლობაში, მისგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო, არ ეწევა ეკონომიკურ საქმიანობას (თუმცა, აქვს ამის უნარიცა და სურვილიც), მზად არის მუშაობის დაწყებისთვის და აქტიურად ეძებს სამუშაოს. შერბილებული კრიტერიუმით კი, უმუშევარია შრომისუნარიანი ასაკის ის პირიც. რომელიც, მუშაობის სურვილისა და შრომის უნარის ფლობის მიუხედავად, არაა დასაქმებული, არც ეძებს სამუშაოს (რეგისტრირებულიც არაა შრომის ბირჟაზე), რადგან გადაენურა მისი შოვნის იმედი,

თუმცა, სამუშაოს შოვნის შემთხვევაში მზად არის შეუდგეს მუშაობას.

უმუშევრობის ბუნებრივი დონე – ფრიქციულ და სტრუქტურულ უმუშევართა რიცხოვნობის შეფარდება ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობასთან (გამოხატული პროცენტებში). მაგალითად, თუ სამუშაო ძალის (ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის) საერთო რიცხოვნობა ქვეყანაში შეადგენს 2 მლნ კაცს, აქედან ფრიქციული უმუშევარია 40 ათ. კაცი, ხოლო სტრუქტურული უმუშევარი – 60 ათ. კაცი, მაშინ უმუშევრობის ბუნებრივი დონე იქნება 5 პროცენტი (40 ათ. + 60 ათ.) : 2 მლნ x 100.

განვითარებული ქვეყნების მაგალითზე თუ ვიმსჯელებთ, უმუშევრობის ბუნებრივი დონე დაახლოებით 5-6 პროცენტს შეადგენს, რაც ნორმალურ მაჩვენებლად ითვლება.

უმუშევრობის ბუნებრივი დონე უცვლელი სიდიდით როდია. მისი ცვალებადობა დამოკიდებულია იმ ფაქტორებზე, რომლებიც გავლენას ახდენენ ფრიქციულ და სტრუქტურულ ცვლილებებზე. ამ მომენტის გათვალისწინებით, მაგალითად, აშშ-ში, თუ გასული საუკუნის 60-იან წლებში უმუშევრობის ნორმალურ (ბუნებრივ) დონედ ითვლებოდა 4 პროცენტი (ანუ სამუშაო ძალის 96%-ის დასაქმება), თანამედროვე ეტაპზე ასეთ დონედ მიიჩნევენ დაახლოებით 5-6 პროცენტს (ე.ი. სამუშაო ძალის 94-95%-ის დასაქმებას). ეს დაკავშირებულია, ჯერ ერთი, მტკ-ის დაჩქარებასთან და მუშაკთა მნიშვნელოვანი ნაწილის ძირეულ პროფესიულ გადამზადებასთან, რაც შედარებით ხანგრძლივ დროს საჭიროებს; მეორე, შრომით რესურსებში უმუშევრების შედარებით გამორჩეული ნაწილის (ქალებისა და ახალგაზრდების) ხვედრითი წონის ამაღლებასთან; მესამე, როგორც უმუშევართა რიცხოვნობის, ისე დახმარების სიდიდის თვალსაზრისით უმუშევრობის კომპენსაციის პროგრამის გაფართოებასთან და დაუსაქმებელთა შეღავათიან დაბეგვრასთან. ეს მნიშვნელოვანი მომენტია, რამდენადაც კომპენსაციის გაზრდა და შეღავათები დაბეგვრაში უმუშევრებს საშუალებას აძლევს უფრო მშვიდად და ხანგრძლივად ეძებონ სამუშაო.

უმუშევრობის დონე – შრომისუნარიანი ასაკის უმუშევართა რიცხოვნობის შეფარდება ამავე ასაკის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობასთან, გამოხატული პროცენტებში. იგი გვიჩვენებს დასაქმებულთა და უმუშევართა თანაფარდობას, ასევე, უმუშევრობის მასშტაბებს და წარმოდგენას იძლევა იმაზე, თუ რამდენად რაციონალურად

გამოიყენება ქვეყანაში არსებული შრომითი რესურსები. უმუშევრობის დონის შემცირება ქვეყნის ეკონომიკის სტაბილური და მდგრადი განვითარების მაჩვენებელია.

უმუშევრობის ფაქტიური დონე – უმუშევრობის რეალურად არსებული დონე. იგი შეიძლება იყოს ბუნებრივზე მაღალი ან დაბალი. მაღალი იქნება, თუ სამუშაოს მიძებნელთა რიცხვი საგრძნობლად აღემატება არსებულ ვაკანსიებს, ანუ სამუშაო ძალის ბაზარი დაუბალანსებელია იმის გამო, რომ მიწოდება სჭარბობს მოთხოვნას და, პირიქით, დაბალი იქნება, თუ თავისუფალი სამუშაო ადგილების რაოდენობა აღემატება სამუშაოს მიძებნელ მუშაკთა რაოდენობას, ანუ სამუშაო ძალის ბაზარი დაუბალანსებელია იმის გამო, რომ მოთხოვნა სჭარბობს მიწოდებას. პრაქტიკაში ასეთი რამ იშვიათად, მაგრამ მაინც გვხვდება. მაგალითად, მეორე მსოფლიო ომის პერიოდში, როცა აშშ-ში უმუშევრობის ბუნებრივი დონე 3-4 პროცენტს შეადგენდა, სამხედრო წარმოების დაჩქარებულმა განვითარებამ მოთხოვნა სამუშაო ძალაზე თითქმის განუსაზღვრელად გაზარდა. ჩვეულებრივი მოვლენა გახდა შემთავსებლობა და ზეგანაკვეთური მუშაობა. მთავრობა კრძალავდა მრეწველობის მრავალი სტრატეგიული დარგიდან მომუშავეთა განთავისუფლებას და ამით ხელოვნურად მცირდებოდა ფრიქციული უმუშევრობა. აი, ამან განაპირობა უმუშევრობის ფაქტიური დონის, ბუნებრივ დონესთან შედარებით, მკვეთრად დაცემა.

უმუშევრობის ფაქტიური დონის გასაანგარიშებლად, უმუშევართა ფაქტიურ რაოდენობას ყოფენ ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის საერთო რაოდენობაზე და ამრავლებენ 100-ზე. მაგალითად, თუ უმუშევარია 400 ათ. შრომისუნარიანი, ხოლო ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობა ქვეყანაში შეადგენს 2 მლნ კაცს, უმუშევრობის ფაქტიური დონე იქნება 20 პროცენტი (400 ათ. : 2 მლნ x 100).

ურბანიზაცია – ქალაქის მოსახლეობის ხვედრითი წონის სისტემატური ზრდა. მტკ-ის დაჩქარებისა და ინდუსტრიული წარმოების სწრაფი განვითარების კვალობაზე, მით უმეტეს, მეცნიერებაზე დამყარებული ეკონომიკის პირობებში, უჩვეულოდ მაღალი ტემპებით მატულობს ქალაქის მოსახლეობის ხვედრითი წონა და, შესაბამისად, კლებულობს სოფლის მოსახლეობისა. მაგალითად, 1975-2003 წლებში ქალაქის მოსახლეობის ხვედრითი წონა მთელ მსოფლიოში საშუალოდ 11,1 პროცენტული პუნქტით გაიზარდა და 48,3 პროცენტს მიაღწია.

ფარული უმუშევრობა – უმუშევრობა, რომელიც ამკარად (ზედაპირზე) არ ჩანს. მისი არსი ისაა, რომ ეკონომიკური კრიზისის ან სხვა არაორდინარული ვითარების შედეგად, ნაწილობრივი დატვირთვით ფუნქციონირების პირობებში, საწარმოები თანამშრომლებს კი არ ათავისუფლებენ სამუშაოდან, არამედ გადაყავთ ისინი მუშაობის შეკვეცილ რეჟიმზე (არასრული სამუშაო კვირა ან არასრული სამუშაო დღე), ან კიდევ, უშვებენ უხელფასო შვებულებაში განუსაზღვრელი ვადით. ამ გარემოებათა გამო, ისინი ოფიციალურად არ აღირიცხებიან უმუშევართა რიგებში, მეტიც, ითვლებიან დასაქმებულებად, მაშინ როცა არსებითად უმუშევრები არიან. ამიტომაც უწოდებენ ამ მოვლენას ფარულ უმუშევრობას. ამის ტიპური მაგალითია საქართველოს დღევანდელი მდგომარეობა, სადაც სამრეწველო საწარმოთა დიდმნიშვნელოვანი ნაწილი არასრული დატვირთვით მუშაობს ან საერთოდ გაჩერებულია.

ფრიქციული უმუშევრობა – შრომისუნარიანთა დროებითი დაუსაქმებლობა, რაც დაკავშირებულია ერთი სამუშაოდან მეორეზე გადასვლასთან ან საცხოვრებელი ადგილის გამოცვლასთან.

თვით დეფინიცია - „ფრიქციული უმუშევრობა“ გულისხმობს სამუშაოს ძებნას, სამუშაოს მოლოდინს და გამოიყენება იმათ მიმართ, ვინც სამუშაოს ეძებს, ან ახლო მომავალში მის მიღებას ელოდება. განსაზღვრება „ფრიქციული“ ზუსტად ასახავს მოვლენის არსს: შრომის ბაზარი ფუნქციონირებს მოუქნელად და თანაფარდობაში ვერ მოჰყავს სამუშაო ადგილებისა და შრომითი რესურსების რაოდენობა.

ფრიქციული უმუშევრობა კიდევ უფრო მარტივად შეიძლება ასეთნაირად ავხსნათ. მის კონტინგენტს წარმოქმნიან, ჯერ ერთი, პირები, რომლებმაც სამუშაოს ნებაყოფლობით დაანებეს თავი, რათა უკეთეს სამუშაოზე გადავიდნენ. თვით ამ გადასვლას ხომ გარკვეული დრო სჭირდება (მაშინაც, როცა ახალი სამუშაო წინასწარვე ნაპოვნია და, მით უმეტეს, თუ ის მოსაძებნია); მეორე, შრომისუნარიანთა დიდი ნაწილი სამუშაოს თავს ანებებს საცხოვრებელი ადგილის გამოცვლის გამო. ამიტომ, სანამ მისთვის სასურველ ადგილას იპოვის შესაფერის სამუშაოს, ეს ნაწილიც დაუსაქმებელია; მესამე, ახალგაზრდები, რომლებმაც დაამთავრეს სასწავლებელი და ეძებენ სპეციალობის მიხედვით სამუშაოს, გარკვეული ხნის განმავლობაში რჩებიან დაუსაქმებლად.

ეს ერთჯერადი პროცესი არ არის. მართალია, მოცემული მომენტისთვის არსებულ უმუშევართა ზემოხსენებული კონტინგენტი ბოლოს და ბოლოს იპოვის სამუშაოს და დასაქმდება, მაგრამ იმავე მდგომარეობაში ახლა სხვა შრომისუნარიანი პირები აღმოჩნდებიან და უმუშევრობის ეს ფორმა მუდმივად იარსებებს.

შინამეურნეობა – ნათესაური ან არანათესაური ურთიერთობებით ერთმანეთთან დაკავშირებულ ადამიანთა ჯგუფი – სოციალურ-ეკონომიკური უჯრედი, რომლის წევრები ცხოვრობენ ერთ ჭერქვეშ, სარგებლობენ ერთიანი საოჯახო ბიუჯეტით, ერთად მოიხმარენ როგორც საცხოვრისს, ისე სასურსათო (და არა მარტო სასურსათო) ნაწარმს და ერთობლივად ეწევიან მეურნეობას. შინამეურნეობის თითოეულ წევრს აქვს გარკვეული უფლება ამ მეურნეობის ერთობლივ რესურსებზე.

„შინამეურნეობა“ ასოცირდება „ოჯახთან“, მაგრამ ზუსტად მისი იდენტური ცნება არაა. ერთი და იმავე შინამეურნეობის წევრები არ არის სავალდებულო იყვნენ ერთი ოჯახის წევრები. შინამეურნეობისთვის დამახასიათებელი უმნიშვნელოვანესი პირობაა რესურსების ერთობლივი ფლობა და ერთობლივი მოხმარება.

შინამეურნეობა შეიძლება შედგებოდეს რამდენიმე ან ერთი დამოუკიდებლად მცხოვრები ადამიანისგან.

შრომითი რესურსები – შრომისუნარიანთა ერთობლიობა. იგი არ შემოიფარგლება შრომისუნარიანი ასაკის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობით. გარკვეული ზომით მოიცავს შრომისუნარიან ასაკს მიუღწეველი და შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებული მოსახლეობის იმ ნაწილსაც, რომელიც დასაქმებულია (ნაწილობრივ დასაქმებულთა ჩათვლით) ან აქვს შრომით საქმიანობაში მონაწილეობის სურვილი და მზადაა მუშაობისთვის.

ამ მომენტების გათვალისწინებით, „შრომითი რესურსების“ შინაარსი დაახლოებით ასე შეიძლება ჩამოვაყალიბოთ: შრომითი რესურსები – ერთობლიობა შრომისუნარიანი ასაკის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის, ასევე, შრომისუნარიან ასაკს მიუღწეველი და შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებული მოსახლეობის იმ ნაწილისა, რომელიც მეტ-ნაკლებად დასაქმებულია ან აქვს შრომით საქმიანობაში აქტიური მონაწილეობის უნარი, სურვილი და მზადაა მუშაობის დაწყებისთვის.

შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობა – მოსახლეობა 18 წლიდან საპენსიო ასაკამდე. იმის გამო, რომ საპენ-

სიო ასაკი ქვეყნების მიხედვით რამდენადმე განსხვავებულია, მოსახლეობის შრომისუნარიანობის ასაკიც არ ემთხვევა ერთმანეთს. თუმცა, შრომისუნარიანობის ზედა ზღვრად საერთაშორისო მასშტაბით აღიარებულია 65 წელი. ამ მაჩვენებლის არც ქვედა ზღვარია უნიფიცირებული. უპრიანია, იგი განისაზღვროს 18 წლით.

რაც შეეხება შრომის უნარს, იგი ნაწილობრივ (არასრულად) მოზარდებსა და პენსიონერებსაც აქვთ, ამიტომ შეიძლება უფრო გამართლებული იყოს 18-დან 65 წლამდე ასაკის მოსახლეობას ვუწოდოთ „სრული შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობა“.

ჩახშობილი უმუშევრობა – უმუშევრობა სამუშაო ძალის იმ ნაწილისა, რომელმაც დაკარგა მუდმივი სამუშაო, ხანგრძლივი დროის განმავლობაში მცდელობის მიუხედავად, ვერ დააღწია თავი უმუშევრობას, დაკარგა რწმენა და იმედი სამუშაოს შოვნისა, ხელი ჩაიქნია უშედეგო მცდელობის გაგრძელებაზე და შეწყვიტა აქტიურობა დასაქმების უზრუნველსაყოფად. ეს არის, ქრონიკული უმუშევრობის შედეგად, დეგრადირებული ნაწილი საზოგადოებისა, რომელიც უკვე აღარ აცხადებს პრეტენზიას მისი კვალიფიკაციის შესაფერისი სამუშაოს მიღებაზე, ასრულებს მეტწილად არარეგულარულ (ძირითადად ფიზიკურ) სამუშაოს და სჯერდება უმნიშვნელო საზღაურს.

შინაარსი

ავტორის შესახებ	3
წინათქმა	5

საქართველოს შრომითი რესურსები და მათი გამოყენება

თავი პირველი. ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა:	
ფორმირება, სტრუქტურა, აქტიურობის დონე	8
თავი მეორე. დასაქმება	28
თავი მესამე. უმუშევრობა	59
თავი მეოთხე. უმუშევრობის ნეგატიური	
სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები	73
თავი მეხუთე. დასაქმების დონის ამაღლებისა და	
უმუშევრობის დონის შემცირების გზები და რეზერვები	105

ამ წიგნის ავტორის მიერ დასაქმებისა და უმუშევრობის პრობლემატიკაზე სხვადასხვა დროს გამოქვეყნებული სტატიები

იმერეთის შრომითი რესურსები და მათი გამოყენება	118
კახეთის შრომითი რესურსები და მათი გამოყენება	130
შიდა ქართლის ადამიანური (შრომითი) რესურსები და მათი გამოყენება.....	143
სამეგრელოს ადამიანური (შრომითი) რესურსები და მათი გამოყენება.....	157
მცხეთა-მთიანეთის ადამიანური (შრომითი) რესურსები და მათი გამოყენება	174
ადამიანური რესურსები (სვანეთი)	191
ადამიანური რესურსები (რაჭა-ლეჩხუმი).....	209
უმუშევრობა საქართველოში და მისი	
სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები	226
დემოგრაფიულ მაჩვენებლებზე სიღარიბის გავლენის ნეგატიური შედეგები	239
მრავალგანზომილებიანი სიღარიბის ინდექსი	250
ზოგიერთი სადისკუსიო ეკონომიკური ტერმინის შინაარსობრივი დატვირთვის საკითხისათვის	259

„დასაქმებულისა“ და „უმუშევრის“ სტატუსის განსაზღვრის მეთოდოლოგია არსებით სრულყოფას საჭიროებს (ინგლისურ ენაზე).....	272
გლოსარიუმი	280

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0179, ი. ჯავახიშვილის გამზ. 19, ☎: 222 36 09, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge